

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ÖMER ALİ KESKİN

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE TRABZON'DA
KAMUOYUNUN OLUŞMASINA

“İSTİKBÂL”
GAZETESİNİN ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. MEHMET ESAT SARICAOĞLU

KIRIKKALE - 2012

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 10 Aralık 1918 tarihinde Trabzon'da yayınlanmaya başlayan ve Milli Mücadele yılları boyunca, bu mücadelenin yanında yer alarak başarıya ulaşmasına katkı sağlamak amacıyla, kamuoyu oluşturma yönünde yayın yapan İstikbal gazetesini değerlendirmektir.

Gazetenin elde edilebilen sayılarından ve sayılarına ulaşamadığımız yıllar için de o döneme ilişkin ana kaynaklardan faydalanılarak yapılan bu çalışma 1919-1922 yılları arasını kapsar. Belirtilen dönem üzerinde yapılan çalışmaya göre, İstikbal çıktığı günden itibaren yerel ve bölgesel anlamda yaptığı etkili yayınlar ve oluşturduğu veya oluşmasında öncülük ettiği kurum veya kuruluşlar aracılığıyla sürdürdüğü faaliyetlerle, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında önemli bir görevi yerine getirmiştir. Gazete, başta İtilaf Devletleri olmak üzere, Yunanlılar, Rumlar, Ermeniler ve diğer işgalci güçler ve ayrılıkçı unsurlar ile bunlara destek veren veya Milli Mücadele'nin karşısında yer alan basın organlarına karşı etkili bir yayın politikası ile Milli Mücadele'nin yanında yer almıştır. Diğer taraftan ise yerel direniş hareketlerinin başladığı süreçten, kongreler dönemine, Ankara merkezli Milli Mücadele çalışmalarından cephelere ve cephe gerisine kadar her anlamda ilgili ve etkili olmaya çalışan İstikbal gazetesinin, Trabzon'da Milli Mücadele kamuoyunun oluşmasına, etkilenmesine ve yönlendirilmesine çok derinden etki ettiği yadsınamaz bir gerçektir.

Çalışma, Milli Mücadele gibi tarihin önemli bir konusunu, kamuoyu ve iletişim unsurları açısından değerlendirerek bir bakıma sosyal tarihin alanına giren bu sentezi farklı bir perspektifle analiz etmeye çalışmıştır. Son zamanlarda değişik bakış açılarıyla üzerinde çalışmalar yapılan bu tür yayınlara İstikbal'in de eklenmesiyle, Milli Mücadele tarihinde önemli bir yeri olan bu gazetenin de incelenmesi ve değerlendirilmesi olanağı doğmuştur.

Anahtar Kelimeler: İstikbal, Milli Mücadele Dönemi, Trabzon, Basın, Kamuoyu.

ABSTRACT

The purpose of this paper is to study the newspaper “İstikbal”, which started to be published in Trabzon on 10th of December 1918, and supported the national struggle by creating a public opinion despite all difficulties and unfavorable conditions.

The study covers the period from 1919 to 1922, making use of the available issues of the newspaper and other sources. From the first day of its birth, İstikbal fulfilled an important task in the success of the National Struggle by making effective local and regional publications and creating or playing a leading role in creating institutions and organizations for the sake of the National Struggle. It took the side of the National Struggle by also fighting other newspapers supported by the Allies, particularly the Greeks, Armenians and other occupying forces and separatist elements which were against the National Struggle. It showed great effort to make a contribution to the whole struggle process in Trabzon from starting local resistance movements to the period of congresses and the Ankara-centered operations in and behind the frontlines and in every other respect.

With a different perspective, this paper will contribute to social history and other similar studies which have focused on newspapers in the National Struggle by adding another newspaper “İstikbal”, which provided public support for such an important cause as National Struggle by means of communication.

Key Words: İstikbal, National Struggle Period, Trabzon, Press, Public Opinion

KİŞİSEL KABUL

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım ‘ **Milli Mücadele Dönemi’nde Trabzon’da Kamuoyunun Oluşmasına ‘İstikbal’ Gazetesinin Etkisi**’ adlı çalışmamı, ilmi ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

07.09.2012

Ömer Ali KESKİN

ÖNSÖZ

Kamuoyu oluşturma çalışmalarını basın kuruluşları açısından tahlil etmek, bir basın kuruluşu olarak gazetelerin bulundukları dönemde verebilecekleri mesajları, en küçük ve sıradan başlıktan en etraflıca tahliller içeren köşe yazıları ve baş makalelere kadar, her bilgi ve metni, büyük önemi olduğu bilinciyle incelememizi, sonuca doğru bir adım atarken bütün bu bilgileri ortak bir sentez içinde değerlendirmemizi zorunlu kılar. Zira, kimi zaman önemli başyazılar ve köşeyazılarında olduğu gibi, bazen bir küçük başlık da o günkü hali anlatmak ve böylece okuyucusunu derin düşüncelere sevk etmek için yeterli olabilecektir.

Bu bakımdan İstikbal gazetesinin baş yazıları ile birlikte özel önem arzeden ve bizim çalışmamız açısından değerli gördüğümüz başlıkları, Milli Mücadele döneminde kamuoyu oluşturma perspektifinden değerlendirirken, bu değerlendirmeyi gerek Milli Mücadele lehine kamuoyu oluşturma gayreti, gerekse Milli Mücadele aleyhinde çalışmalar yapanları kendi mücadeleleri açısından zaafa uğratma çalışması (karşı propaganda) olarak iki yönlü bir değerlendirme ile ele almaya ve buradan bir sonuca varmaya gayret edeceğiz.

Ortaya çıktığı ve kitleler tarafından yaygın olarak kullanılmaya başlandığı günden bu güne kadar, basın ve özelde gazeteler, kamuoyu oluşturma aracı olarak sürekli bir önem arz etmekte, kullanılan iletişim kanallarına paralel olarak kişiler ve topluluklar üzerinde yeri doldurulamaz bir bilgilendirme ve etki aracı olarak içinde bulunduğumuz 2000’li yıllarda dahi varlığını devam ettirmektedir.

19 Mayıs 1919’da Samsun’da başlayan ve zamanla büyüyen dayanışma ve mücadele hareketi, bu tarihten çok daha önce, Anadolu’nun her tarafında oluşan parça parça yerel hareketlerle belli bir ivme kazanarak, gelişen bu süreçle birlikte, Anadolu birliğine dönüşmüştür. Bu bakımdan bu yerel milli hareketler ve onu oluşturan unsurlar en önemli mücadele öğeleri olarak karşımıza çıkar. Elbette bunları birleştirmek ve tek bir çatı altında vatan savunması yapmak bu mücadelenin en önemli dönemecini oluşturacaktır.

Gazetenin, yayın politikası doğrultusunda öne çıkardığı haberlere ve başyazılarına ağırlık verilerek değerlendirmelerin yapıldığı bu çalışma yerel ve buna paralel olarak ulusal iradenin oluşması, ülke çıkarları doğrultusunda halkı yönlendirme çalışmaları, bir yerel gazetenin kamuoyu oluşturma işlevini nasıl yüklendiğini göstermesi açısından önemlidir.

İstikbal gazetesi üzerinde yapılan bu çalışma, ağırlıklı olarak, gazetenin 6 Nisan 1920 tarihi itibarıyla çıkarılan sayılarından faydalanarak yapılmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan Milli Mücadele’nin bu tarihe kadar olan süreçteki gelişmeleri, o dönemleri ve yaşanan tarihsel olayları içeren kaynaklardan yararlanarak değerlendirilmiştir. Zira gazetenin belirtilen bu tarihten önceki sayılarına ilişkin dermesi mevcut değildir. İstikbal gazetesinin 6 Nisan 1920 tarihi itibarıyla mevcut olan dermesi Trabzon’da, Karadeniz Teknik Üniversitesi Faik Ahmet

Barutçu Merkez Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Çalışmamız bu koleksiyondan sağlanan gazete sayıları üzerinden yürütülmüştür.

Bu çalışmanın kuramsal temelini oluşturması için hem kamuoyu hem de iletişim konuları tezin amacı doğrultusunda değerlendirilmiştir.

“Milli Mücadele Dönemi” olarak 1919-1922 yılları arasındaki süreç ve bu süreç içinde Trabzon kamuoyunun oluşmasına İstikbal gazetesinin katkısı değerlendirilecek ve buradan bir sonuç elde edilmeye, bir yargıya varılmaya çalışılacaktır. 1922 yılı içinde başlayan, özellikle konferanslara ilişkin haber ve makaleler, konunun bütünselliğini bozmamak ve gelişmelerin sonucunu aktarmak adına devam eden yıllardaki sayılardan, sadece bu konuya ilişkin olarak, yararlanılmasını zorunlu kılmıştır. 1922 yılı sonunda fiili olarak sona eren Milli Mücadele artık yeni bir aşamaya geçecektir. Özellikle 1923 yılı itibarıyla iç siyasal mücadelenin daha yoğun olarak yaşanacağı süreç başlayacaktır. Bu da İstikbal gazetesi üzerinden ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınabilir.

Tüm öğrenim hayatım boyunca bana desteklerinden dolayı değerli aileme, gerek yüksek lisans ders döneminde gerekse tez çalışması aşamasında benden her türlü desteği esirgemeyen ve tez çalışmam için daha fazla zaman ayırabilmemi olanaklı kılan sevgili eşime teşekkür ederim. Kendilerine daha fazla zaman ayırmamı hak ettiklerini bildiğim fakat çok istememe rağmen, şartlar gereği gerektiği kadar ilgi gösteremediğim, buna rağmen, bunun çok önemli bir nedeninin olduğunu ileride anlayacaklarını umut ettiğim ikizlerimiz Elif Su ve Mustafa Bera'ya da ayrıca teşekkür ediyorum.

Yüksek lisans ders aşaması sürecinde öğreticiliklerinden dolayı kıymetli hocalarıma, hem ders hem de tez aşamasında yol göstericiliği, gerçek anlamda yaptığı tez yöneticiliği dolayısıyla, değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Esat Sarıcaoğlu'na, Karadeniz Teknik Üniversitesi Faik Ahmet Barutçu Merkez Kütüphanesi çalışanlarına, ayrıca bilim dünyasına bu günler ve gelecek nesiller için katkı sağlamak amacıyla, yazdıkları ve yayınladıkları eserlerle hizmet vermiş olan tüm bilim ve fikir adamlarına şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
KİŞİSEL KABUL.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ: MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ ÖNCESİNDE KAMUOYU VE BASIN	
A. İletişim, Kamuoyu ve Basın Kavramları.....	1
1. İletişim, Kitle İletişimi ve Kitle İletişim Araçları.....	1
2. Kamuoyu ve Kamuoyunun Oluşmasına Etki Eden Faktörler.....	2
B. Milli Mücadele Dönemi Öncesinde Kamuoyu ve Trabzon'un Genel Durumu.....	7
1. Milli Mücadele Öncesinde Kamuoyu.....	7
2. Trabzon ve Milli Mücadele Öncesinde Genel Durum.....	11
2.1. Rus İşgali.....	11
2.2. Rum ve Ermeni Baskıları ve Faaliyetleri.....	16
C. Milli Mücadele Dönemi Öncesinde Basın ve Trabzon Basını.....	24
1. Milli Mücadele Dönemi Öncesinde Basın.....	24
2. Trabzon'da Basına Genel Bir Bakış.....	28
I. BÖLÜM: MİLLİ MÜCADELE BASINI VE İSTİKBAL GAZETESİ	
A. Milli Mücadele Basını	31
1. İstanbul Basını.....	31

1.1. Milli Mücadele'ye Karşı Olan Gazeteler.....	31
1.2. Milli Mücadele'yi Destekleyen Gazeteler.....	33
2. Anadolu Basını.....	35
2.1. Milli Mücadele'ye Karşı Olan Gazeteler.....	36
2.2. Milli Mücadele'yi Destekleyen Gazeteler.....	37
3. Trabzon'da Milli Mücadele Basını.....	41
3.1. Milli Mücadele Karşıtı Basın	41
3.1.1. Yerel Rum ve Ermeni Basını.....	41
3.1.2. Türk Basını.....	43
3.2. Milli Mücadele Yanlısı Basın.....	45
4. Basının Milli Mücadele İçin Önemi ve Etkisi.....	45
B. İstikbal Gazetesi.....	47
1. Koşullar ve İstikbal Gazetesinin Doğuşu.....	47
2. İstikbal Gazetesinin Kimlik Bilgileri	55
3. Faik Ahmet Barutçu.....	56
5. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti.....	58

II. BÖLÜM:

MİLLİ MÜCADELE'DE KAMUOYUNUN OLUŞUMU SÜRECİ VE BU SÜRECE İSTİKBAL GAZETESİNİN ETKİSİ

A. Yerelden Ulusala Milli Mücadele.....	67
1. Yerel Kurtuluş Arayışları ve Kongreler Dönemi.....	67
2. Ankara Merkezli Milli Mücadele.....	80
3. İstanbul ve Milli Mücadele.....	96
B. Milli Mücadele'de Cepheler.....	101

1. Karadeniz Cephesi ve Düşman Faliyetleri.....	101
2. Doğu ve Güney Cephesi.....	107
3. Batı Cephesi ve Yunan Savaşları	115
C. Konferans ve Mütarekeler.....	138
D. Milli Mücadele ve İslam Alemi.....	146
SONUÇ.....	149
KAYNAKÇA.....	151
EKLER.....	161
ÖZGEÇMİŞ.....	189

KISALTMALAR

AA	Anadolu Ajansı
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
A.Ü	Atatürk Üniversitesi
Ayrc. Bkz.	Ayrıca Bakınız
Bkz.	Bakınız
BMM	Büyük Millet Meclisi
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
HİF	Hürriyet ve İtilaf Fırkası
İ.	İstikbal (gazete)
İT	İttihat ve Terakki
İTF	İttihat ve Terakki Fırkası
Krş.	Karşılaştırınız
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
n:	Numara (sayı)
s.	Sayfa
S.	Sayı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TM	Teşkilat-ı Mahsusa
TMHMC	Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti

GİRİŞ:

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ ÖNCESİNDE KAMUOYU VE BASIN

A. İletişim, Kamuoyu ve Basın Kavramları

1. İletişim, Kitle İletişimi ve Kitle İletişim Araçları

İletişim, bilgi alış verişi yoluyla bir etki yaratma biçimidir. İnsan var olduğunun bilinmesini ister. Bunun yanında sesinin duyulmasını, düşüncelerinin anlaşılmasını ve paylaşılmasını bekler. Bu bir ihtiyaçtır. Hem duymak, görmek, anlamak hem de duyulmak, görülmek ve anlaşılmak en önemli beklentisidir. İletişim aynı zamanda, karşılıklı olarak, kimi zaman da tek taraflı bir biçimde kişilerin veya toplumun belli bir düşünce etrafında bilgi sahibi olmasını, etkilenmesini veya harekete geçmesini sağlamak amacıyla yapılan bilgi aktarma işlemidir. Böylece bilgi aktarılan kişi, grup ya da daha geniş halk kitlesi yeni bir süreci takip ederek alınan bilgilerin paralelinde farklı bir hareket kabiliyeti sağlayabilecektir.

İletişim ile ilgili yapılan araştırmaların tarihsel kökleri, Sanayi Devrimi'nin toplumsal hayatta meydana getirdiği değişikliklerle ilgili olarak yapılan sistematik araştırmalara kadar uzanır.¹ O dönemden bu döneme kadar birçok araştırma bu konu üzerinde değişik kuramlarla ve tanımlamalarla sonuçlanan bilgiler oluşturmuştur. Bu tanımlamalardan yola çıkarak biz, yalın ve mekanik bir tanımlamayla iletişimi, kaynaktan alıcıya iletinin aktarılması süreci olarak belirtebiliriz.² Yine bir başka tanımlama ile iletişim “mesajlar aracılığıyla toplumsal etkileşim”³ şeklinde ifade edilebilir.

Matbaa ile başlayan ve temel anlamda iletişim unsurunun insan hayatına derinlemesine nüfuz etmeye başladığı dönemden itibaren, her sınıftan insanın bilgi ile iç içe bir yaşam biçimi oluşturuyor olduğunu görmekteyiz. Artık matbaa, pratik bir imkân olarak, sıradan insanların bile kendi yaşam ve deneyimlerinin ötesinde bilgi edinme kapasitelerinin değişmeye başlamasını sağlamaktadır.⁴ Bu süreç daha çok basılı kitle iletişim araçlarını etkileyen bir süreçtir. Zamanla ve teknik gelişmelerle bir sonraki aşama olan teknik iletişim sistemleri de iletişim için varlığı oldukça önemli boyutlara ulaşacak bir süreci de beraberinde getirecektir. Buna rağmen bir iletişim ögesi olarak yazılı basın ve özellikle gazeteler yayınlanmaya başladığı ilk zamanlardan bu çağa kadar önemini azaltmamış, hatta artan bir önemle iletişimin en önemli ögesi olmaya devam etmiştir.

¹ Kurt Lang, “İletişim Araştırmaları: Kökenleri ve Gelişmesi”, *Kitle İletişim Kuramları*, Derleyen ve Çeviren; Erol Mutlu, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2005, s. 27.

² İlker Bıçakçı, *İletişim ve Halkla İlişkiler; Eleştirel Bir Yaklaşım*, Kapital Medya Hizmetleri, İstanbul, 2006, s. 17.

³ George Gerbner, “Kitle İletişim Araçları ve İletişim Kuramı”, *Kitle İletişim Kuramları*, Derleyen ve Çeviren; Erol Mutlu, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2005, s. 79.

⁴ a.g.e., s. 75.

Diyebiliriz ki iletişim, hem yazılı hem de görsel kanallar aracılığıyla toplumu etkileme ve böylece değişimi sağlama yolunda tarihin her döneminde varlığını ve önemini muhafaza etmiş ve edecektir.

Konuya kitle iletişimi ve kitle iletişim araçları açısından baktığımızda şunları söyleyebiliriz. Kitle iletişimi hem bireysel hem de toplumsal haberleşme biçimidir. Var olan bilgi birikimi bireylerden kitlelere doğru akar. Bu anlamda kitle iletişimi bilgiyi taşıma işidir. Bunu değişik kanallarla yapabilir ki bu da kitle iletişim aracı tanımında yerini bulacaktır. Kitle iletişimi hem kişiler arası bir iletim hem de topluluklar arası bir aktarım süreci yaşar. Bu bakımdan temelde iletişimin var olduğu varsayımıyla bilginin, kitleleri bilgilendirmesi amacıyla yönlendirilmesi ve yayılması işi olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.

Bir başka tanımlama; “*bilgilerin sembollerin, birtakım hedefler tarafından üretilmesi, geniş insan topluluklarına iletilmesi ve bu insanlar tarafından yorumlanması sürecine kitle iletişimi; kitle iletişiminde, kaynak ile hedef arasındaki kanallara ise kitle iletişim araçları adı verilir.*”⁵ cümleleriyle tarif edilmektedir. “*Kitle iletişim araçları televizyonu, radyoyu, filmleri, gazeteleri, dergileri, kitapları ve billboardları içerir.*”⁶

2. Kamuoyu ve Kamuoyunun Oluşmasına Etki Eden Faktörler

Bireylerin ve/veya grupların belli bir konuda fikirlerini, görüşlerini ve kanaatlerini ifade etmeleri kamuoyu olarak tanımlanmaktadır.⁷ Diğer bir tanımlama ile kamuoyu “*Bir mesele karşısında halkın düşüncesi, görüşü, kanaati, efkar-ı umumiye*” olarak belirtilmektedir.⁸

Her siyasal sistemde kamuoyunun oluşturulmasından veya biçimlendirilmesinden söz edilebilir. Bu oluşturma işlevini yerine getiren unsurlar kamuoyunun çıkarlarını esas alabileceği gibi yönetici iradenin istek ve beklentilerine göre de hareke edebilirler. Bununla birlikte serbest bir kamuoyu oluşumunu sağlamak oldukça zor bir iştir. Haberlerin ve fikirlerin özgürce yayılabildiği, tartışılabildiği bir ortamın ürünü olan kamuoyu, haberleşme ve ifade özgürlükleri başta olmak üzere, tüm temel hak ve özgürlüklerin (basın, toplanma, gösteri yapma, örgütlenme, dernek kurma, sendikalaşma gibi) sağladığı bir hukuk düzeninde gerçekleşebilir.⁹

Tarihsel arka plandan bu güne gelişen kamuoyu kavramı, gerek Yunan site devletlerinde oluşan kamu fikri, gerekse Roma ve Yunan’da var olan *Forum* ve *Agora*’ların kamusal yaşam adına oluşturdukları yapı bize çağdaş anlamda bir kamuoyu fikri

⁵ Ali Murat Vural, *Yerel Basın ve Kamuoyu*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1999, s. 27. Krş. Üstün Dökmen, *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çalışmaları ve Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1995.

⁶ Gerbner, a.g.e., s. 80.

⁷ Zekai Güner, *Milli Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu (Basın, Siyasi Partiler, Cemiyetler)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1999, s. 3.

⁸ Örnekleriyle Türkçe Sözlük, c. 2., Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 2002, s. 1518.

⁹ Arsev Bektaş, *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000, s. 10.

vermemektedir.¹⁰ Toplumsal yapıların değişmesi ve parçalanmaya yüz tutan feodal toplum yapısının farklı bir yapıya bürünmesi zamanla yeni değişim süreçlerini beraberinde getirecek, bu da o günlerden itibaren toplumsal değişimin öncüsü olarak bu değişime yeni bir ivme kazandıracaktır. Başlayan sınıf savaşları, teknik ve entellektüel gelişmeler, monarşi ve parlamento arasında oluşan mücadeleler ile buna paralel olarak eğitim ve iletişimin gelişmesi, 17. ve 18. yüzyılda hümanizma ve demokratik ideolojinin yararcı ve akılcı felsefesinin üzerinde yeni bir taban oluşturmaya başlayacaktır.¹¹ Kamuoyunun bu temel üzerine inşa edilecek olması çok uzun sürmeyecektir.

Arka planında bu gelişim süreci olan kamuoyu yine “*yönetimlerin dikkate değer derecede öngörülü (zeki) buldukları özel kişilerin kanıları*”¹² olarak da tanımlanmakta, gerek psikolojik, siyasi, toplumsal, kültürel ve hukuki unsurların gerekse bunlarla paralel ve iç içe bulunan iletişimsel kanalların bir sonucu olarak da görülmektedir. Her ne şekilde olursa olsun kamuoyunun oluşmasına etki eden faktörler kamuoyunun niteliğine de yön verir.

Bilginin iletilmesi kamuoyu oluşumu sürecinin ilk aşamasıdır. İletilen bilgiler kamuoyu oluşumunu sağlayacak olan en önemli unsurlardır. İkinci aşamada iletilen bilginin alınması ve aynı zamanda özümsemesi veya bir başka deyişle anlaşılması safhası gelir.¹³ Kamuoyunun oluşmasında etkisi olan birçok unsur bulunmaktadır.

Bunları belirli maddeler altında ayırtırdığımızda psikolojik faktörlerin, kurumların, hukuki ve siyasi ortamın, kültürel yapının ve kitle iletişim araçlarının öne çıktığını görmekteyiz.

“Psikolojik faktörleri”, tutumlar ve kanaatler olarak belirtebiliriz. Bireyin hem duygu hem de düşünce ve davranış bakımından gerek kişi, olgu ve durum gerekse nesne ve ideolojiler açısından kendisinin oluşturduğu yönelimlere tutum demektedir.¹⁴ Tutumlar psikolojik yönelimlerdir. Davranışların gözlenmesi yolu ile tutumlar hakkında kanaat oluşturulabilir. Tutum bir davranış olmayıp davranışa hazırlayıcı nitelikte bir eğilim olarak belirtilmektedir.¹⁵ Tutumları daha çok hisler ve düşüncelerle ilgili olarak düşünmek daha yerinde olacaktır. Bunları değiştirmek veya aynı kalmasını sağlamak yine duygu ve düşüncelere etki edebilecek olan duygusallık ve düşünsel etkiler yolu ile olur. Tutumlar değişebilir veya dış etkilerle değiştirilebilir. Kişi tutumları değiştirirken yeni bir tutum da takınabilir.

Belirli konular veya varlıklar karşısında takınılan olumlu veya olumsuz tavırlar kişilerin tutumlarını belirlerken, kanaatler de bu tavır ve tutumların sözlü veya eylemsel

¹⁰ a.g.e., s. 16.

¹¹ a.g.e., s. 17.

¹² Michael A. Milburn, *Sosyal Psikolojik Açıdan Kamuoyu ve Siyaset*, Çevirenler; Ali Dönmez, Veli Duyan, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 39.

¹³ Bektaş, a.g.e., s. 11.

¹⁴ Bıçakçı, a.g.e., s. 65.

¹⁵ a.g.e., s. 65.

olarak ortaya çıkması şeklinde tarif edilmektedir.¹⁶ Tutumlar kanaatleri önemli ölçüde etkiler ve belirler.

Kamuoyu oluşumuna etki eden bir diğer unsur olarak “**kurumları**”, **gruplar**, **kanaat önderleri** ve **siyasi liderler** olarak ele almak gerekmektedir. Bunlardan gruplar çeşitlilik gösterse de ortak tutum ve davranış sergilemeleri bakımından bireylerin birlikte hareket etmesini sağlayan bir birleştirici unsurdur. Gruplar edilgen yapılarıyla yönlendirilirken etken yapılarıyla yön verici özellik arz ederler. Yönlendirici özellikteki grupların en belirgin olanı baskı gruplarıdır. Baskı gruplarının kamuoyu oluşturma çalışmaları değişik şekillerde tezahür eder. Bunlar baskı gruplarının hedef kitlesi olan ve daha çok kendi üyelerinden oluşan bireyleri eğitmek, bu yolla bilinçlendirmek, böylece ortak hedef etrafında bütünleştirmek olarak belirtilebilir.¹⁷ Bu baskı gruplarının daha çok kendi yayın organlarını oluşturduğunu, böylece bu kitle iletişim araçlarıyla gerekli kamuoyunu oluşturabildiklerini görürüz. Bir sonraki aşama ise genel kamuoyunu etkilemek üzere yapılacak olan propagandalardır.¹⁸

Özellikle baskı gruplarının toplumsal yönlendirmede etkisi yadsınamaz. Zira bu gruplar kolektif hareket sağlayarak ve etkili iletişim kurarak kendi gruplarına dahil olmuş olan bireyleri bu grup amaçları doğrultusunda yönlendirirken, grup dışında bağımsız bireyleri de dolaylı yollardan etki altına alma ve böylece gruba dahil etme fonksiyonunu da yerine getirirler. Bu bakımdan baskı gruplarını sadece kendi grubunun bireylerine yön veren bir kurum olarak değil, aynı zamanda bu grubu genişleterek büyümesini sağlayan bir etki unsuru olarak da görmek icap eder.

Çoğu zaman küçük çevrelerde, arkadaş gruplarında veya toplantılarda oluşan görüşmeler ve temaslarla, var olan haber veya bilgiler, belirli kişilerce, kendi bakış açısı ve görüşleri doğrultusunda aktarılır ve böylece bu topluluklar bilgilendirilirler. Bu aktarmayı ve bilgilendirmeyi yapanlar daha çok *kanaat önderleri* olarak bilinirler.

Kanaat önderlerinin genelde belli başlı özellikleri vardır. Toplumda diğer bireylere nazaran daha fazla olarak siyasal olaylarla ilgilenmeleri, kendilerine siyasal konularda sorular yöneltilmesi, toplumsal ve siyasal olayları diğer kişilere göre daha iyi kavrama ve sentez etme becerileri ve siyasal konularla ilgili olarak sıkça tartışma ortamlarına girebilmeleri en belirgin olanlarıdır.¹⁹ Bu kişiler bu özellikleriyle toplumda yer edinmekte zorlanmazlar. Bu nedenle toplum onları hem kabullenir, hem de otoritelerini tanır. Böylece bunun farkında olarak kanaat önderleri de kendi rollerinin gereğine göre hareket ederek toplumun beklentileri doğrultusunda topluma yön vermeye çalışırlar.

Kamuyo oluşumunu *siyasal liderler* açısından ele alırken toplumla lider arasındaki iletişim ve etkileşimi göz önüne almak gerekir. Toplumlar liderleriyle beraber vardır. Lider toplumu yönlendiren önemli bir unsurdur. Siyasal liderler toplumsal grupların uyumlu bir

¹⁶ Bektaş, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁷ *a.g.e.*, s. 90.

¹⁸ *a.g.e.*, s. 90.

¹⁹ *a.g.e.*, s. 110.

şekilde faaliyet göstermelerini sağlayan ve aynı zamanda önderliğinin yanında belirli bir görüşü de savunan önemli bir ögedir.²⁰

Liderler, kendi gruplarının fikirlerini savunurken, aynı zamanda bu fikirleri en yüksek sesle duyurabilen, böylece savunulan fikirler etrafında kamuoyu oluşturabilen en etkili unsur olarak gözükmektedir.²¹ Lider toplumun beklentilerini iyi tespit ve bunların toplumun genel amaçlarına uygunluğunu doğru analiz etmek zorundadır. Toplumun güveni esastır. Güven kaybolursa lider de liderin tavsiyeleri de önemini yitirebilir. Bu bakımdan toplumu belli bir fikir etrafında tutabilmek ve böylece istenilen hedefe varmak için bu fikri tüm gruplara kabul ettirerek ortak bir yürüyüş sağlamak oldukça zor bir iştir.

Liderlerin halkı etkileme kabiliyetleri kadar bu etkinin sürekli canlı tutulmasını sağlamak da önemlidir. Birleştiriciliğini yeni eklemelerle kuvvetlendirmeli ve bunu yaparken kendi içinde çelişkiler yaşamamalıdır. Lider belirleyici olmalıdır. Fakat halkı bilgilendirmek esastır. Halkla lider arasında bilgi açığı büyük mesafeler oluşturmamalıdır. Bu sayededir ki lider toplumun hem gücünü hem de zafiyetini fark edebilir. Kamuoyu oluşturma gayreti içinde olan lider bütün bu durumları sentezleyerek halka nerde, ne zaman ve ne şekilde yön verebileceğini iyi tahlil etmelidir.

Kamuoyu oluşumuna etki eden bir diğer unsur da *“kültürel yapı”*dır. Kültür kişinin yaşamına ve değerlerine yön veren bir unsurdur. *“Kültür, insanın bir toplum üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, hukuk, ahlak, töre ve tüm diğer yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.”*²² Bu unsurlar toplumun ortak paydasında bir birleştirici unsur olarak önem arzeder. Kültür hem bireylerin hem de toplumun üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kültür toplumsaldır ve toplum kültürü oluşturan öğeleri birlikte oluşturur.

Birey içinde yetiştiği ortamın ortaya çıkardığı bir toplumsal ögedir. Koşulları ve şartları aynı olan bireyler zamanla benzeşirler ve bu benzeşme benzer düşünceler üretmeyi de zorunlu kılar. Benzer düşünceler ise ortak davranış biçimlerini şekillendirir. Böylece toplum diğer toplumlardan farklı olan tarihsel ve güncel koşulların etkisiyle ve oluşmuş olan kültürel yapının getirdikleriyle bir düşünme ve davranma biçimi oluşturacaktır.²³ Bu şekilde toplum ortak hareket etme kabiliyetlerini kazanacaktır.

“Hukuku durum” ve *“siyasal ortam”* kamuoyunun oluşmasını etkileme bakımından ayrı bir özellik gösterir. *“Kamuoyu, kısaca, bir konu ile ilgilenen grupların kanaat ifade etme, tartışma ve karşılıklı etkileşme süreçlerinin ürünü olduğuna göre bireylerin ve grupların kanaatlerini ifade etmelerini ve tartışmaya girişmelerini olanaklı kılan hukuki ve siyasal ortamın varlığı bu davranış için vazgeçilmez bir önkoşuldur.”*²⁴ Böyle bir ortamın varlığı elbette kamuoyunun oluşumunu kolaylaştırıcı etki sağlayacaktır. Aksi bir durumda ise bunu gerçekleştirebilmek olağanüstü şartların gereklerine göre hareket etmeyi zorunlu kılar ki bu da

²⁰ a.g.e., s. 112.

²¹ a.g.e., s. 112.

²² a.g.e., s. 79.

²³ a.g.e., s. 79.

²⁴ a.g.e., s. 80.

gerek bireyler, gerek toplum ve gerekse topluma yön verenler açısından oldukça çetrefil ve sıkıntı yaratacak bir ortamı meydana getirir.

“Kitle iletişim araçları” ve özellikle **“basın”** ise diğer önemli faktörler olarak göze çarpmaktadır. Kitle iletişim araçları toplumsallaşmanın bir aracı olarak görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak oluşturulan düşüncelere göre *“kitle iletişim araçları bireylerin tutum, inanç ve değerler sistemine etki ederek, sosyal kimliğinin oluşmasında önemli bir rol oynar.”*²⁵

Kamuoyu ancak bazı bilgilere dayanarak oluşabilir. Bilgi karşılıklı etkileşimi sağlayan en önemli veridir. Bu verinin iletilmesi ile gerek bireyler gerekse genel anlamıyla toplum bir etkileşim sürecine girecektir. Kamuoyunun oluşumunda ilk aşama bilgi iletilmesi olduğu için, bu işlevi yerine getiren kitle iletişim araçları büyük önem taşırlar.²⁶

Kitle iletişim araçları iletilerin aktarılması işlevini yürüten aracı mekanizmalardır. Bu iletilerin aktarılması fiziksel bir işlevdir. Kitle iletişim araçlarının bundan başka birçok farklı işlevi de vardır. Haber verme ve bilgilendirme, eğitim, kültür, eğlendirme, reklam ve bunlarla birlikte ve en önemlisi olarak da toplumsallaştırma ve kamuoyu oluşturma işlevidir.²⁷

Toplumların dayanışma duygularının gelişmesinde iletişim kanallarının açık olmasının büyük bir önemi vardır. Böylece kitle iletişimini sağlayan unsurların kullanılmasıyla daha kolay kamuoyu oluşturulabildiği görülmektedir. İletişimin toplumu şekillendirici bir yapıya kavuşmasını sağlayacak olan kitle iletişim araçları bunu ancak kişinin kendisini geliştireceğini düşündüğü haberleri elde etmek istemesine bağlı olarak sağlayabilecektir. Bu bakımdan iletişim kanalları ne kadar açık olur ve bilgi ne kadar kolay iletilir, bireyler ve toplum da o ölçüde çabuk bilgi sahibi olabilecek, bu da ortak değer yargıları ve ortak bilinç oluşturmada ve ortak menfaatler doğrultusunda bir kamuoyu meydana getirmede kolaylık sağlayacaktır.

Kamuoyu bir güçtür. Hafızasını taze tutabilmesi, gelişmelerden haberdar olması ve yeni yönelişler içine girebilmesi ancak bilgi akışının sağlanması demek olan iletişim imkanlarının devamlı kılınması ile mümkün olur. Böylece tüm kamuoyu oluşturma öğelerinin bu kanal üzerinden hareketle toplumsallaşmayı sağlaması olanaklı olabilir. Bu kanal kitle iletişimimizin vazgeçilmezi olan basın ve daha özelde gazetelerdir.

Basın ve özellikle gazeteler, yakın ve uzak geçmişin, günün haber ve olaylarının verilmesi, kanaat ve fikirlerin geniş halk kitlelerine ulaştırılması, ülkenin ana davaları üzerine halkın dikkatinin toplanması ve böylece toplumun aydınlatılması ve yönlendirilmesinde önemli rolleri olduğu şüphesizdir.²⁸

Bu bakımdan basın, kamuoyu oluşturu diğer tüm öğeler ile birlikte toplumun belli bir amaç etrafında ortak hareket etmesini sağlamada yeri doldurulmaz bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

²⁵ Mesut Bulut, *Kitle İletişim Aracı olarak Gazete ve İnternet*, Tekağaç Eylül Yayınları, Ankara, 2006, s. 9.

²⁶ Bektaş, *a.g.e.*, s. 11.

²⁷ Bulut, M., *a.g.e.*, s. 10.

²⁸ Bektaş, *a.g.e.*, s. 130.

B. Milli Mücadele Dönemi Öncesinde Kamuoyu ve Trabzon'un Genel Durumu

1. Milli Mücadele Öncesinde Kamuoyu

1204 yılında, bin yıllık bir imparatorluğun merkezi olan İstanbul kavimlerarası bir haçlı işgali yaşamış, 1918'de de yine aynı şekilde uluslar arası bir işgale ikinci defa maruz kalmış, 1204 de zırhlı şövalyelerin işgal ettiği şehir 1918'de zırhlı gemilerin başlattığı işgalle sıkıntılı bir sürecin içine çekilmiştir.²⁹

Aynı donanma 1853' de İngiliz, Fransız, İtalyan Piemonte gemileri olarak boğazlardan geçip Ruslara karşı İstanbul halkının yanında ve onlarla omuz omuza savaşmış olan askerleri taşımış, o askerlerin torunları ise şimdi İstanbul'a işgalci olarak ayak basmışlardır.³⁰

Gerek İstanbul'da, gerekse İmparatorluğun diğer coğrafyalarında, çok uzun zamandan beri, harp ile yaşamayı bir yaşam biçimi haline getirmiş olan bir Osmanlı toplumu vardı. Yıllardır süren bu çileli yaşam, gerek cephede gerekse cephe gerisinde savaş yorgunu bir halk bırakmıştır. Fakirlik, hastalık, eğitimsizlik, sefalet toplumun ortak kaderine dönüşmüş, mutlu bir azınlık dışında toplum her bakımdan tam bir yokluk içine girmişti.

Zira, gerek Türk Milleti ve gerekse Türk askeri, 1911-1912 yıllarından başlayarak, Trablusgarp, 1912-1913 yılları itibarıyla Balkan ve 1914 yılından başlayarak da I. Dünya Savaşı boyunca sürekli bir savaş halinde bulunmuş, Kafkaslar, Irak, Kanal ve Çanakkale cephelerinde aralıksız savaşmak zorunda kalmıştır. Bütün bu savaşların sonunda sekiz sene boyunca cepheden cepheye koşmaktan dolayı yorgun düşmüş bir halk bulunmaktaydı.³¹

Ordu silahsızlandırılıyor, yapılan işgallere karşı koyabilecek hiçbir güç elde bırakılmıyordu. Tek düzenli askeri birlik Doğu'da kalmıştı. Çaresizlik içinde bulunan bir halk ve bu çaresizliği göre göre askerleri terhis edip memleketlerine gönderen bir yönetim vardı. *“O halde yapılacak işlem ne idi? Mütarekenin haksız uygulamalarına nasıl tepki verilecekti? Bu sorular I. Dünya Savaşı'na ülkeyi sürükleyerek bu makûs sonu hazırlayan İttihatçı kadroların kafasını kurcalıyor ve kurtuluş için çareler aranıyordu. Başka bir ifadeyle, nasıl sonu onlar hazırladıysa, kurtuluş projelerine de onlar imza atacaklardı.”*³²

İtilaf Devletleri tarafından, Osmanlı toprakları işgal edilmeye başlanmıştı. Bu sadece bir bırakışma olmasına rağmen, kafalarının arka planında Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama ve paylaşma fikri olan bu devletler için artık bu, düşüncelerini hayata geçirecekleri bulunmaz bir fırsat gibi gözükmüyordu. Mütareke maddeleri o kadar kötü idi ki her ne gerekçe ile olursa olsun en küçük bir mesele bile İtilaf Devletleri'nin her hangi bir yeri işgali için yeterli bir sebep olarak görünüyordu.

²⁹ İlber Ortaylı, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 67.

³⁰ a.g.e., s. 67.

³¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 46.

³² İsmail Akbal, İsmail Hacıfettahoğlu, “Milli Mücadele Dönemi-I [1919-1920]”, *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Editörler; Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göktepe, Hüsnü Kapu, Savaş Yayınevi, Ankara, 2010. s. 138.

Bu tür girişimlere karşılık olarak ise birçok yerde, Mondros ateşkesi ile işgal edilmeye başlanan, ayrıca gayrimüslimlere verilmesi söz konusu olan bölgelerde, Müslümanlık-Türklük temelinde, o bölgelerin ileri gelenler tarafından desteklenen, aynı zamanda yerel İttihat ve Terakki örgütlerinin içinde olduğu küçük boyutlu direniş merkezleri oluşmaya başlayacaktı.³³ Diyebiliriz ki işgalin ilk günlerinde, Mustafa Kemal'in henüz Kikya'da olduğu dönemde direniş başlamış, Ege ve Karadeniz'e silah ve cephane göndermek üzere gece karanlığında yüklenen küçük tekneler binbir zorlukla boğuşarak önemli bir görevi ifa etmeye çalışıyorlardı.³⁴

Bu direniş hareketleri oldukça çabuk örgütleniyorlardı. Aynı hızla İstanbul'da da "milliyetçi" kimliğe sahip olan örgüt, parti ve cemiyetler kuruluyordu. Bunları bir çatı altında toplamak ise "Milli Kongre" tarafından yapılmaya çalışılmış, Anadolu ve Trakya'nın Türk olduğu bu nedenle Türklere bırakılması gerektiği ile ilgili görüşler ileri sürmüştür.³⁵ Vahdet-i Milliye Heyeti, Kasım 1918'de kurulan Ahali İktisat Fırkası ve bu parti, dernek ve kuruluşlar hem Türklük hem de Müslümanlık temelinde kurgular oluşturmak suretiyle faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.³⁶

Gerek İstanbul'da başlayan bu hareketlenme ve gerekse Anadolu'da var olan yerel direnişler açısından baktığımızda, genel kamuoyunun aksine, İstanbul'da var olan siyasal çekişme ve İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf arasında süren mücadele, Milli Mücadele'de tarafların bakışlarını da etkileyecektir. Her iki tarafın da siyaseti bir yana bırakarak ülkenin kurtuluşunu esas alan bir ortak zemin üzerinde çözüm üretmeye veya bu yönde bir arayışa girmelerine de imkan bulunmamaktadır. Ülke böyle bir ortamda tam bir siyasal karmaşayı yaşamakta ve bu da halkın genel durumunu etkilemekteydi.

Bu ortak zeminin bulunması konusunda var olan zorluğa veya ortak hareket edebilme yeteneğinin olmamasına rağmen her iki taraf ayrı ayrı cephelerde kendi amaçları doğrultusunda çalışmaktan da geri durmuyorlardı. 5 Kasım 1918'de kendini fesh ederek, iktidardan sökülüp atılan İttihat ve Terakki Fırkası,³⁷ Milli Mücadele kadrolarını oluşturmakla meşgul iken, iktidarı devralan Hürriyet ve İtilaf Fırkası³⁸ da Anadolu'da başlatılan Milli Mücadele'ye karşı tavır almış, bu yönde hem ittihatçılarla hem de ittihatçı adı altında değerlendirdikleri milli mücadelecilerle çok sert denilebilecek bir çatışmanın da içerisine girmişlerdi. HİF'nin Milli Mücadele'ye karşı olan tavrı bir açıdan İtilaf Devletleri'ne şirin görünmek amacıyla Anadolu hareketini de İttihatçı olarak nitelendirmelerindendir.³⁹

Zira HİF'in düşüncesine göre İmparatorluğun bu duruma düşmesi en başta ve esas olarak İTF dolayısıyledir. Bu düşünceden hareketle İttihatçıların cezalandırılması

³³ Eren Deniz (Tol) Göktürk, "1919-1923 Dönemi Türk Milliyetçilikleri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c.IV: *Milliyetçilik*, Editörler; Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim, İstanbul, 2002, s. 106.

³⁴ Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye- II*, Çev.; Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2006, s. 403.

³⁵ Göktürk, *a.g.e.*, s. 106.

³⁶ *a.g.e.*, s. 106.

³⁷ Bundan sonra bu tezim için İTF olarak gösterilecektir.

³⁸ Bundan sonra bu tezim için HİF olarak gösterilecektir.

³⁹ Akbal, (1919-1920), *a.g.e.*, s. 138.

kararlaştırılmış, gerek kurulan Divan-ı Harp’de cezalandırılmışlar, gerekse Bekirağa’da hapse atılmışlardır. Bu aşamada kaçabilenler yurtdışına çıkmış, birçoğu da Anadolu’nun ücra köşelerine dağılmışlardır.

İttihatçıların bu tür baskılara karşı direnmeleri oldukça zordur. Zira hem iktidardan uzaklaştırılmışlar, hem de başta Ermeni tehciri olmak üzere birçok konudan sorumlu tutularak aranmaktadırlar. Hem İtilaf Devletleri hem de Osmanlı Hükümeti bu yönde baskılar oluştururken itihatçıların önemli liderleri yurt dışına çıkmış fakat Osmanlı coğrafyasıyla münasebeti kesmemişlerdir. Son İttihat ve Terakki Cemiyeti/Fırkası Kongresinde (1-5 Kasım 1918) kararı fesh yolunda olmuş ise de bu hukuki bir durum olarak kalacak, fiiliyatta başka bir kanalla teşkilat, vatanın kurtuluşu amacıyla faaliyetlere girişmek üzere mücadeleye başlayacak ve gerekli teşkilatlanmaları yapmak üzere hareket edilecekti.⁴⁰

Diğer taraftan, İttihatçılara karşı bir tutum içinde olan VI. Mehmet Vahdettin bir emriyle Teşkilat-ı Mahsusa’nın da kapatılmasını sağlamış, bu aşamadan sonra teşkilat resmi olmamakla birlikte faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Zira teşkilatın son başkanı olarak bilinen Hüsametdin Ertürk bu hususta şöyle demektedir; “*Enver Paşa yurttan ayrılırken ‘şimdiye kadar vekaleten bakmakta olduğun Teşkilat-ı Mahsusa’ya benden sonra siz riyaset edeceksiniz. Emrini yazdırdım. Teşkilat-ı Mahsusa’yı resmen lağvedeceksiniz. Fakat hakikatte bu teşkilat asla ortadan kalkmayacaktır. Ahmet İzzet Paşa ile konuştum, tamamen mutabık kaldık. Sana lazım gelen bütün yardımı yapacaklar, mestureden para da verecekler*”.⁴¹

İttihat ve Terakki Cemiyeti hazırlıklarını iki düzeyde yapmış, açıkça yapılan siyasi faaliyetlerle kamuoyunun harekete geçirilmesi sağlanırken, diğer taraftan gizli yer altı faaliyetleri ile belli bir sonuca yönelik girişimlerle hem İstanbul hem de taşra vilayetlerinde yoğun bir çalışma içine girilmiştir.⁴² İttihat ve Terakkiciler bunu yapabileceklerdir zira iktidardan düşmüş olmalarına rağmen Meclis’de önemli bir İttihatçı çoğunluğu vardı ve bürokrasi, polis ve ordu da büyük bir çoğunlukla yine aynı grubun taraftarlarından oluşmaktaydı.⁴³

İttihatçılar bu teşkilatlanmayı doğu bölgelerinden başlatacak, Trabzon ve Erzurum başta olmak üzere, milli uyanışa ivme kazandırılacaktı. Bu amaçla *Teşkilat-ı Mahsusa’yı*⁴⁴ kullanmak, yerel örgütlenmeleri sağlamak ve böylece örgütler arası iletişimi de canlı tutmak

⁴⁰ Akbal, (1919-1920), a.g.e., s. 138.

⁴¹ Hamit Pehlivanlı, “Osmanlılarda İstihbaratçılık”, Türkler, c. XIII, Editörler; Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 664.

⁴² Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık: The Union and Factor The Role of Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement (1905-1926)*; Çev.: Nüzhet Salihoğlu, İletişim, İstanbul, 2003, s. 115.

⁴³ a.g.e., s. 114.

⁴⁴ Teşkilat-ı Mahsusa İttihat ve Terakki Cemiyeti bünyesinde Enver Paşa’ya bağlı olarak kurulan gizli teşkilattır. İttihat ve Terakki’nin Türkçü ve İslamcı siyasi görüşleri doğrultusunda, yurt içi ve yurt dışında, karşı-istihbarat, propaganda, örgütlenme ve suikast eylemlerinde bulunmuştur. 1911 tarihinden itibaren etkin olmaya başlayan teşkilat, 5 Ağustos 1914 tarihi itibarıyla Harbiye Nezareti’ne bağlı resmi bir örgüte dönüştürülmüştür. 8 Ekim 1918’de İttihat ve Terakki hükümetinin iktidardan ayrılmasıyla bu teşkilat da resmen tasfiye edilmiştir. Trablusgarp’ta İtalyanlar’a, Batı Trakya’da Yunanlılara ve Bulgarlara, Mısır ve Irak’da İngilizlere karşı direniş örgütlenme çalışmaları içinde olduğu belgelenmiş olan Teşkilat-ı Mahsusa, Birinci Dünya Savaşı sonrası Anadolu’da oluşturulan Kuvay-ı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk gruplarının önde gelen liderlerini de kendi bünyesinden çıkarmıştır. (A. Şerif Aksoy, *İttihat ve Terakki Cemiyeti Tarihi*, Nokta Kitap, İstanbul, 2008, s. 114.)

istemekteydiler. Bu konuda Teşkilat-ı Mahsusa⁴⁵ paralelinde görev yapan *Karakol Cemiyeti* (kuruluşu 5 Şubat 1919) önemli yararlılıklar gösterecek, fırıncı, kayıkçı, hamallar gibi güçleri (Hamallar örgütü, katyıkçılar örgütü) örgütleyerek, TM'den de aldığı güçle, önemli yararlılıklar gösterecekti. Kuruluş amacı, Anadolu'ya kaçıışı tertip etmek, istihbarat, propaganda, ve silah kaçakçılığı gibi işler olan Karakol Cemiyeti Milli Mücadele lehinde kullanılmıştır.

Karakol Cemiyeti, istihbarat, Milli Mücadele için Anadolu'ya insan geçişini sağlama, İstanbul'da bulunan Türk halkının korunması ve böylece halkın moralli olmasının sağlanması gibi faaliyetlerde önemli yararlılıklar gösterirken, Damat Ferit Paşa'nın yalısında bir istihbarat kaynağı bulunduracak kadar da cesur girişimlerde bulunmuştur.⁴⁶ Cemiyet gizli olarak örgütlenmiş bu kurala bütün üyelerin uyması mecburiyeti getirilmişti. Böylece genel anlamda Cemiyetin de güvenli bir şekilde faaliyetlerini yürütmesi sağlanmış, Milli Mücadele için yapılan çalışmaların gerektirdiği gizlilik de muhafaza edilmiş oluyordu.

Milli müdafaa yolunda girişilen faaliyetler planlı bir programı andırır vaziyette aşama aşama ilerlemekte, ittihatçı liderlerin düşündükleri çözüm önerileri tek tek uygulamaya konulurken, olayın toplumsal boyutu da göz ardı edilmemekteydi. Mondros Mütarekesi'nin şartlarının ağır ve kabul edilemez olduğunun farkında olan bu kadrolar ve özellikle İttihatçı aydınlar, bu şartların uygulanmasının vatanın elden gitmesi demek olduğunu fark ettiklerinden dolayıdır ki, halkı bu durum çerçevesinde bilgilendirme yoluna gitmekteydiler. Bunun için bazı sivil toplum kuruluşları aracılığıyla halkı uyarma ve bırakışma şartlarının uygulanmaması için İstanbul Hükümeti'ne baskı yapma çabasına girişmişlerdir.

18 Kasım 1918'de Meclis-i Mebusan'da mebuslar, Mondros Mütarekesi'nin ağır şartlarının uygulanmasına taraftar olan ve kısa bir süre önce hükümeti devralmış olan Tefik Paşa Kabinesi'nin meclisten güvenoyu almaması için yoğun bir mesai ile çalışmalar yapmışlar, yapılan birçok görüşmelerle bu kabinenin iş başına gelmesinin önüne geçmeye çalışmışlardır. Bunu hem mebuslar hem de o dönemin sivil toplum kuruluşları, aydın ve bürokrat birçok vatanseveri sağlamaya çalışmıştır. Mustafa Kemal de bu faaliyetler içindedir. Bütün bu çabalara ve başta olumlu gözüken duruma rağmen, Tefik Paşa Hükümeti'nin güvenoyu almasını engelleyememişlerdir. Güvenoyu vermeyecek olanların sonradan bu fikirlerinden dönmelerine, meclisin kapatılması endişesini taşımaları etkili olmuştur. Bu sonuç ile İtilaf Devletleri Mondros Mütarekesi'ni kolayca uygulayabileceklerdi.

Bu aşamadan sonra işler daha da zorlaşmakta, oluşturulabilecek çözüm yolları daralmakta idi. Yeni Hükümet direniş düşüncesi olanların ümitlerini zayıflatmışsa da, aydınlar ve bazı sivil toplum kuruluşları çareyi yerel kongreler ve mitingler düzenlemekte ve ittihatçıların başlattıkları direniş hareketlerine katılmakta bulacaklar, bu amaçla yapılan ilk icraatlardan birisi olan Milli Kongre'nin toplanmasına da katkı sağlayacaklardır.⁴⁷

⁴⁵ Bundan sonra bu tezim için TM olarak gösterilecektir.

⁴⁶ Zürcher, *a.g.e.*, s. 132.

⁴⁷ Akbal, (1919-1920), *a.g.e.*, s. 139.

Milli Mücadele'ye giden bu yolda milli mücadele karşısında olanlar müstesna, derneklerden her türlü sivil toplum kuruluşlarına, cemiyetlerden basına, aydınlardan bürokratlara fertlerden millete kadar hemen hemen herkesin, her ne pahasına olursa olsun bu büyük savaşta üzerine düşen her şeyi yapmak hususunda en yüksek düzeyde gayret ettiği bir hakikattir. Savaşın sonunda; “*Türkler bu büyük savaşta ‘vatan ve millet’ mefhumunu II. Meşrutiyetin nutukları ötesinde kurumlar olarak benimsedi. Köyler çiftçilerini, kasabalar zanaatçılarını bu savaşta kaybettiler, okullarda sınıflar boşaldı. 1922 Türkiye’si, 10 yıldır savaştan bir çilekeş milletin yurduydı.*”⁴⁸ şeklinde tarif edilen bir vatan ve onun halkı ancak bu azim ve kararlılıkla bağımsızlığını kazanabilirdi. Milli Mücadele öncesinde kamuoyunun genel durumu Milli Mücadele’nin nasıl sonuçlanabileceğine en önemli işaret olarak görülmekteydi. Bunu çözümlmek ve yönlendirmek de liderlerin göreviydi.

2. Trabzon ve Milli Mücadele Öncesinde Genel Durum

2.1. Rus İşgali

Trabzon birçok açıdan önemli bir merkez, stratejik bir liman ve tarihsel arka planı olan bir şehirdir. Doğal ulaşım olanakları nedeniyle ayrıcalıklı bir durum arzeden korunaklı bir limanı bulunan, önemli ulaşım ağlarının merkezi noktası özelliği gösteren ve böylece birçok denize kapalı alanın dünya ile bağlantısını sağlayabilen üç bin yıllık bir şehirdir.”⁴⁹

Osmanlı’nın Karadeniz kıyılarını fethetmeye başladığı dönemlerde, adeta Anadolu’nun İstanbul’a açılan kapısı olması nedeniyle, fethine özel bir önem verilen Trabzon, II. Murat tarafından 1442’de muhasara edilecek, uzun muhasaradan sonra alınamayan şehir vergiye bağlanacaktır. Şehrin önemi nedeniyle fetih amacından vazgeçilmeyecek, şehir 1461’de Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilecektir. 1461’de fethedildikten sonra I. Dünya Savaşı yıllarına kadar huzurunu muhafaza eden şehir Müslim ve Gayrimüslim halkın sorunsuzca bir arada yaşadığı bir vilayet olarak varlığını sürdürmüştür. Birinci Dünya Savaşı ve takip eden yıllar Trabzon için yıkım, zulüm, hicret, açlık, yokluk ve çaresizlik yılları olacak, halk arasında var olan huzur yerini düşmanca tutumlara ve silahlı faaliyetlere bırakacaktır.

Birinci Dünya Savaşı sürerken 1916 yılında Rus işgaline⁵⁰ uğrayan Trabzon, bu işgalden önce birçok defa bombalanmıştır. İlki 17 Kasım 1914’de olmuş, şehirde önemli derecede hasarlar, ölümler ve yaralanmalar meydana gelmiştir.⁵¹ Ardından 1915 yılı içinde birçok defa bombalanmıştır.⁵²

⁴⁸ Ortaylı, a.g.e., s. 45.

⁴⁹ Kamil Erdeha, *Milli Mücadele’de Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 175.

⁵⁰ Gerek Trabzon’un gerekse Doğu Karadeniz’deki diğer bölgeler ile Doğu Anadolu’nun Birinci Dünya Savaşı süresince Rus işgallerine uğraması ve bu işgallere karşı yapılan hareketlere ilişkin olarak, Fevzi Çakmak’ın 1935 yılında Harp Akademilerinde verdiği konferansların Genelkurmay Başkanlığı tarafından derlenerek “*Büyük Harp’te Şark Cephesi Harekatı*” adı altında yayınlanan çalışması, bize Birinci Dünya Savaşı’nda Doğu Cephesi’nde askeri tarih açısından oldukça ayrıntılı bilgiler aktarmaktadır.

⁵¹ Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 2.

⁵² a.g.e., s. 3.

Ruslar için Karadeniz'in güney kıyılarına inmek, boğazları kontrol etmek ve Akdenize açılmak her zaman önemli bir hedef olmuştur. 1916 yılında Osmanlı Devleti ile olan savaşı bir an önce sonuçlandırmak ve Boğazlar ile Karadeniz üzerindeki emellerine bir an önce kavuşmak isteyen Rusya, Erzurum'u 16 Şubat 1916'da ele geçirmiş, bu Türkler üzerinde beklenen etkiyi yapmayınca, askeri ikmal noktası olan ve Anadolu'nun İstanbul'la bağlantısını sağlayan en önemli nokta olarak Trabzon'u işgale yönelmiştir.⁵³

Tarih boyunca önemini sürekli olarak koruyan Trabzon⁵⁴ aynı zamanda önemli bir liman şehri ve stratejik bir üst olarak varlığını sürdürmüştür. I. Dünya Savaşı yıllarında Trabzon modern bir liman özelliğine sahipti ve Doğu hareketinin da bir ikmal üssüydü. Ruslar böylece hem Erzurum cephesinde hareket yapan Osmanlı Ordusu'nun ikmal yollarını kesmek amacıyla Trabzon'u alacak, hem de kendisi için bir ikmal limanı oluşturmuş olacaktı. Böylece Osmanlı Devleti'nin doğu bölgesi üzerindeki etkisi de kırılmış olacaktı. Trabzon bu stratejik öneminden dolayı hem Ruslar'ın hem de daha sonraları İtilaf Devletleri'nin göz diktiği bir liman şehridir.

Trabzon'u deniz yoluyla işgal etme zorluğu gözüktükçe çare olarak bir kara hareketi yapmak artık zorunlu gözükmekteydi. Zira Erzurum'un işgal edilmiş olması ve Osmanlı Ordusu'nun buradan geriye çekilmesi Trabzon'a yardımı da mümkün kılmıyordu. Rus ordusu sahil boyunca işgalini rahat bir şekilde yapabilecekti. Ruslar başladıkları ileri hareketle 6 Mart 1916'da Çayeli ve Pazar'ı, 8 Mart'ta Rizeli işgal etmişlerdi.⁵⁵ Rize'yi yeni bir ikmal üssü olarak kullanan Ruslar Avrupa cephelerinden çektikleri 35000 kişilik kuvveti Rize limanına çıkararak Trabzon'un işgali için gerekli askeri güce ulaşmaya çalışıyorlardı. İleri harekate devam eden Rus ordusu çok başarılı bir direnişle karşılaştıkları Of'u 26 Mart, Sürmene'yi de 14 Nisan 1916'da işgal ettiler.⁵⁶

14 Nisan akşamı bütün cephelerde saldırıya başlayan Rus birlikleri gemilerin de ağır top ateşi desteğiyle akşam saatlerine doğru Karadere'yi⁵⁷ geçerek Trabzon'a doğru ilerlemelerini sürdürmüşlerdi.⁵⁸

Yerel kuvvetlerin cansiperane direniş ve üstün mücadeleleri bir noktadan sonra güçlü bir kara ordusu olan Rus birliklerine karşı daha fazla dayanamaktaydı. Ayrıca Ruslar deniz gücü üstünlüğü nedeniyle kuvvetlerimizin arkasına da asker sevkıyatı yaparak durumu daha da vahim hale getirmekteydiler.

Akçaabat'a asker çıkaran Ruslar Trabzon'un savunma kuvvetlerini iki taraftan sarmak surertiyle teslim zorlamış, şehir 15/16 Nisan gecesi boşaltılmış, Rum temsilciler şehrin bombalanmaması için Rus yetkililerle görüşerek Türklerin şehri terk ettiğini bildirerek

⁵³ a.g.e., s. 3.

⁵⁴ Trabzon'un tarihsel arka planını kronolojik olarak ele alan ve "Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S 2010)" adıyla, Mehmet Akif Bal tarafından ortaya çıkarılan çalışma, konunun yıl, ay, gün olarak kronolojik takibinde yararlanılabilecek bir kaynaktır.

⁵⁵ Özel, a.g.e., s. 4.

⁵⁶ a.g.e., s. 5.

⁵⁷ Araklı'nın güneyinde yer alan çay.

⁵⁸ Çakmak, a.g.e., s. 257.

bombardımanı engellemişlerdir.⁵⁹ Doğu Anadolu'da 11 Ocak 1916'da başlayan Rus taarruzu Trabzon kapılarına dayanmış, 16 Şubat'da Erzurum'u ve 8 Mart'da Rize'yi alan Ruslar 18 Nisan'da da Trabzon'u ele geçireceklerdir.⁶⁰ Rusların Trabzon'u işgali neticesinde Trabzon-Gümüşhane yolu da kapatılmıştır.⁶¹

18 Nisan akşamı Trabzona giren Rus kuvvetleri Rumlar ve Ermeniler tarafından sevinç ile karşılanmışlar, Rus çarı için dualar edilmiş, Hristiyanların Türk esaretinden kurtulması temennileri dile getirilmiştir.⁶²

Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey Ordu kazasına yerleşerek görevini buradan sürdürmeye çalışmıştır. Trabzon için oldukça sıkıntılı bir dönem başlayacak azınlıkların kahredici taşkınlıkları tahmin edilemeyen boyutlara ulaşacaktı. Trabzon Rum metropoliti Hrisantos kendine göre geçici bir hükümet kuracak, işgal komutanına onaylatacak, belediye seçimleri yaptıracak ve çoğunluğu Rumlardan oluşan bir belediye meclisi oluşturacaktı.⁶³ Böylece, Trabzon için iki yıl kadar sürecek bir esaret devresi, Pontusçu Rumların ve Ermeni çetelerinin mezalim dönemi, büyük çoğunluğuyla şehri terk eden Trabzonluların çileli muhaceret günleri başlamıştı.⁶⁴

Bu işgal iki yıl kadar sürmüş, işgal devam ederken Rusya içinde de önemli gelişmeler yaşanmaya başlanmıştı. İtilaf Devletleri tarafından desteklenen Çarlık yönetimi ile Bolşevikler arasında amansız bir iç savaş başlamıştı. Daha Birinci Dünya Savaşı başlarında Osmanlı ordularının Sarıkamış üzerinden açtıkları cephe Rusları endişelendirmiş, bu muharebe sırasında Osmanlının başka bir cepheden sıkıştırılması talebine karşılık İtilaf Devletleri'nin açtıkları savaşla Çanakkale harbi yapılmış, fakat Çanakkale geçilememişti.⁶⁵ Çanakkale Savaşı'nda Türklerin kazandığı zafer ile İtilaf Devletlerinden gelebilecek muhtemel yardımların sekteye uğraması, Rusya'nın sıkıntılı bir döneme girmesine neden olmuş, böylece Rusya içinde oluşan Bolşevik Hareket 1917 İhtilali'yle sonuçlanmıştı.

Rusya'da oluşan bu değişim cepheleri de etkilemeye başlayacaktı. Ülkelerinde yaşanan bu yönetim değişimi askerler üzerinde de etkili olacak, Rus askerleri büyük bir dağılma yaşamaya başlayacaklardı. Askeri disiplinsizlik had safhaya ulaşacak, çoğu asker başına buyruk bir şekilde birliklerinden ayrılarak Rusya'ya döneceklerdi. Rusya'nın merkezi yönetimine en uzak askeri yığınının olduğu Kafkas Cephesi, hem uzak mesafe hem de mevcut iletişimsizlikten dolayı ancak Kasım 1917 sonlarına doğru çözülmeye başlayacaktır.⁶⁶ Rus ordusunda baş gösteren disiplinsizlik ve gelişigüzel davranışların sergilenmesi, Müslüman halka zulüm eden azınlık çetelerinin bu istikrarsız ortamdan yararlanmaları sonucunu doğuracaktır. Yağma işlerinin hızla artmaya başlaması, disiplinsizlik içindeki Rus

⁵⁹ Özel, *a.g.e.*, s. 6.

⁶⁰ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 93.

⁶¹ Çakmak, *a.g.e.*, s. 258.

⁶² Özel, *a.g.e.*, s. 7.

⁶³ *a.g.e.*, s. 7.

⁶⁴ *a.g.e.*, s. 7.

⁶⁵ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 426.

⁶⁶ Özel, *a.g.e.*, s. 9.

askerlerinin de bu çapulculuk ve yağma işlerine tevessül etmesi ile Trabzon ve yöresi tam manasıyla karanlık bir sürece doğru sürüklenmekteydi.

I. Dünya Savaşı'nın Batı Cephesi olan Avrupa ve özellikle Almanya da başlayan savaş yorgunluğu ve grevlerle ayaklanmalar bu cephede teslim bayrağının çekileceğinin en önemli emareleri olarak gözüktürken Doğu Cephesi'nde adeta bir şenlik havası, kısa süreliğine de olsa hakim olmaya başlamıştı. 12 Şubat 1918'de Türk ordusu ilerlemeye başlamış, birkaç merkezle birlikte Trabzon da Şubat ayı içinde alınmıştı.⁶⁷

Türk Ordusu 24 Şubat 1918'de Trabzon'a girmiş, Rusların, Ermeni ve Rum çetelerinin o güne kadar yaptıkları zulüm, mezalim ve sürgünleri sonlandırmıştı. İki yıl süren esaret dönemi böylece bitmişti. Ruslar işgal ettikleri günden başlayarak tekalif-i harbiye adı altında uyguladıkları işgal anlayışıyla tüm tüccarların mallarına belli oranlarda el koymuş, buna benzer soygun ve hırsızlıklarla halkı maddi sıkıntı içine sokmuş, askeri ulaşım gereği diye şehrin tarihi dokusunu yapılan yollarla bozmuş, birçok evi tahrip edilmiş, mukaddes mekanları kullanılmaz hale getirmiş, birçok camiyi tahıl anbarına çevirmiş veya ahır niyetiyle kullanmış, türbe ve mezarlar altüst edilmiş, şehrin kuyuları doldurulmuş, çeşmeler tahrip edilmiş, su yolları bozulmuştu.⁶⁸

Rus işgali bitmişti. Fakat yeni bir işgal ve bu işgalle kendilerinde güç bulacak olan Ermeni ve Rumların yeni taşkınlıkları ve zulümleri başlayacaktı. I. Dünya Savaşı sona ermiş, Osmanlı yenik güçler tarafında Mondros Mütarekesi'ni imzalamış (30 Ekim 1918), böylece yurdun birçok bölgesi gibi Trabzon da bu mütareke gereğince İtilaf kuvvetlerinin insafına terk edilmişti. Fakat bundan daha önemlisi, Trabzon ve yakın çevresinde Rus işgali süresince oluşturulan Ermeni ve Rum çetelerinin yeniden faaliyete başlamalarıdır. Farklı olan ise bu kez onları himaye edenlerin Rusya değil, İngiltere, Fransa ve diğer İtilaf Devletlerinin olmasıdır.

Şehrin harabeleri arasında kadınların çocuklarıyla yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çimenler ve duvar diplerinde çaresizce aranmaları, ot toplamaları, süprüntülerden yiyecek bulmaya çalışmaları, Ruslar'ın bıraktığı konservelerin elden ele kapışılması, çaresizce toprak altından çıkarılan bazı acı ve sağlık açısından riskli maddeleri yemeye ve bunlardan ekmek yapmaya çalışmaları normal görüntüler haline gelmişti.⁶⁹ Köylünün tarlasını ekmediği, ekmek istese de ekecek tohum bulamadığı, bunu da bulsa açlık ve yoksulluk içinde çalışmaya gücünün olmadığı böyle bir zamanda süt, yumurta, tereyağı, buğday ekmeği halkın kullanabileceği yiyecekler olmaktan çok uzaktı ve bunlar ancak sağlıklı ve bitkin bedenlere ilaç olabilirlerdi.⁷⁰

Diğer taraftan muhacir durumda olanlar yıllarca göçebe hayatı yaşamışlar, dağdan dağa şehirden şehre gitmişlerdi. Uzak bölgelere gidenler İstanbul üzerinden Trabzon'a

⁶⁷ Akşin, Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi, *a.g.e.*, s. 95.

⁶⁸ Özel, *a.g.e.*, s. 17.

⁶⁹ *a.g.e.*, s. 18.

⁷⁰ *a.g.e.*, s. 18.

dönmeye çalışıyorlardı. İstanbul'dan dönmeye çalışan Trabzonlular'ın durumu o kadar içler acısı idi ki dönemin gazetelerine de konu olmuşlardır.⁷¹

Açlık, yağmur, soğuk ve imkansızlıklar içinde vapurlarla Trabzon'a ulaşmaya çalışan muhacirler için Trabzon'a varmış olmaları da yeterli olmayacaktır. Şehir hayatı canlanacak, muhacirler şehre döndükleri ve evlerine kavuştukları için sevineceklerdi ama, açlık ve sefalet savaşların ve işgallerin gölgesinde Trabzonluları perişan etmeye devam edecekti.

Trabzon için diğer bir zorluk ise salgın hastalıkların hızla artıyor olmasıydı. I. Dünya Savaşı ve sonrası sahil kesiminin sıtma hastalığına maruz kaldığı dönemdir. Özellikle muhacirlerin dönmesi ile yaygın sıtma salgınları en ücra köylere kadar sirayet etmiştir. Frenginin ve İspanyol nezlesi olarak bilinen bir grip türünün de yaygın olduğu görülmektedir. İspanyol nezlesi yaptığı tahribatla dönen muhacirlerin üçte birinin hayatına mal olmuştur.⁷²

Bölge halkı gerek Rum ve Ermeni çetelerinin faaliyetleri, gerekse yaşanan göçler ve maruz kalınan hastalıklardan dolayı nüfusunun önemli bir kısmını kaybetmiştir. İşte bu sıkıntılar, sefalet, açlık, mezalim, sürgün, muhaceret, zulüm, yokluk ve sefillik halkın bağımsızlığa olan özlemini ve onun değerini daha iyi hissetmesine neden olmuştur.

Mondros Mütarekesi imzalanması Osmanlı Devleti için tam bir yıkım olacak, az da olsa içinde ümit besleyen halkın derin bir ümitsizliğe girmesine sebebiyet verecekti. Mütareke ile ordu terhis edilecek, buna rağmen mütareke şartlarında olmamasına rağmen basit gerekçelerle ülke yavaş yavaş işgale başlanacaktı. Yıllardır cephelerde savaşan askerler için mütareke her ne kadar savaşı bitiren bir işaret olsa da bunun arkasından neyin geleceğini bilmemek derinden bir endişe de uyandıracaktı.

Faik Ahmet o günleri aktarırken hem mevcut durumu ve hem de genel hissiyatı oldukça açık bir şekilde belirtmektedir.

“Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman Trabzon'daydım. Umumi terhisle birlikte umumi bir karışıklık da başlamıştı. Memleket adeta düzensiz ve idaresiz kalmış bir gemi vaziyetine düşmüştü. Azerbaycan'dan, Batum'dan akın akın terhis edilen askerler avdet ediyorlardı. Mağlubiyetin sefaleti ilk terhis edilen askerlerin vaziyetinde göze çarpıyordu. Asker yollarda, izlerde başıboş bırakılmış uzun yollar yürüyerek memlekete avdet etmeye bu şekilde mahkum bırakılmışlardı.

Mamañih terhis edilenlerde bir sevinç vardı. Harbin mağlubiyetle neticelenmesinden tevelliüt edecek neticeler pek o kadar düşünilemiyordu. Millet, harpten usanmış, terhisi büyük bir nimert olarak karşılıyordu. Hemen herkes sulh olsun da ne olursa olsun fikrindeydi. Harpten mutazarrır olmayan kalmamıştı.

Pek mahdut bir sınıf teşkil eden harp zenginleri bittabi müstesna idi. Bu sınıf için harbin daha senelerce devamı şayanı arzu edilebilirdi.

⁷¹ a.g.e., s. 20.

⁷² a.g.e., s. 23.

Fakat öte yanda, binnihaye bitmez bir fakru zaruret içinde, harbin gına gün sefalet fecaatleri içinde pür ıstırap bir hayat yaşayan fakirce bir halk kitlesi sulhü bir Mesih gibi karşılamakta haklı görülecek bir vaziyette bulunuyordu.

Harp uzadıkça o zamanki idarenin gitgide daha ziyade hissedilen tazyiki altında inleyen ve pek geniş bir suistimal deryası içinde yüzen tahammülsüz bir fecaat batağı haline getirilmişti. Harp ticaret ve suistimallerine bazı komutan ve valiler de bulaşmış, para yığmak endişesi bu adamları memleket ve vazife kaygısından uzaklaştırmıştı. İdare makinası baştan aşağıya bozulmuş, mesuliyet korkusu kalkmış, mülki ve askeri ekseri büyük memurlar bulundukları mahallerde birer derebeyi kesilmiş, halk ezici, yıkıcı, münfesihi bir idarenin zebunu kahrı altında kalmıştı.

Muhtelif cephelerde tevâli eden mağlubiyetlerin tevlid eylediği maddi ve manevi ıstıraplar da tahammül kabiliyetini büsbütün tüketmişti. Artık herkes barışı bekliyordu ve barış istiyordu. Mütarekede umumi haleti ruhiye bu merkezdeydi.”⁷³

2.2. Rum ve Ermeni Baskıları ve Faliyetleri

Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra tehlikeli bir hal alan Pontusçuluk ve Pontus Devleti kurma faliyetleri Milli Mücadele sürecinin en sıkıntılı konularından biridir. Zira Rus işgali ile kendilerine serbestçe hareket etmek için boş bir alan bulan Rumlar bu amaçlarını gerçekleştirmek için yoğun bir faaliyet içine girmişler ve büyük ölçüde teşkilatlanmışlardı.

Doğu Sorunu olarak bilinen ve İtilaf Devletlerince yayılma stratejilerinin en önemli gerekçesi olan İslam dünyasına hakim olma meselesi içinde Pontus Sorunu da önemli bir yer tutar. Bu bakımdan Pontus meselesine çok yüzeysel bakmamak ve konuyu hafife almamak gerekir. Zira bu mesele hem Rumlar için bir ideal, hem de İtilaf Devletleri için bir araç durumundadır. Rumlara daha genelde de Yunanlılara göre, Pontus Devleti *Megali İdea*’nın bir parçasıdır ve 1829 da bağımsızlığını sağlayan Yunanistan’ın bir amacıdır.⁷⁴

1904’de Merzifon Amerikan Koleji desteğiyle Rum Pontus Cemiyeti kurulmak suretiyle ilk çalışmalar fiili olarak başlamış, Rumların silahlandırılması ve çetelerin oluşturulması sürecine girilmiştir.⁷⁵ I.Dünya Savaşı yıllarına kadar bir fikir olarak var olan Pontus Devleti kurma hayali Ruslarla Yunanlıların teşviki ve oluşturulan çetelerin faaliyete başlaması ile eylem haline dönüşmüştür.⁷⁶ Trabzon’da Yunanlılık ve Pontus hareketi Rus işgali sırasında açığa çıkmış, silahlanan Rumlar, Müslüman köylerini ve evlerini basmak, yağmalamak ve yakmak suretiyle zulme başlamışlardı.⁷⁷ Gerek Rusya’da, gerekse Kafkaslar’da ve Karadeniz kıyılarında teşkilatlanma ve kuracakları devletin alt yapısını

⁷³ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar*, c. 1, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2001, s. 30.

⁷⁴ Rahmi Doğanay, *Milli Mücadele’de Karadeniz (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 58.

⁷⁵ a.g.e., s. 59.

⁷⁶ Özel, a.g.e., s. 32.

⁷⁷ a.g.e., s. 33.

hazırlama gayreti içinde olan Rumlar, Batum'da bir Pontus Millî Meclisi kurmuş, böylece siyasi bir yapılanma içine de girmişlerdir⁷⁸

Bolşevik İhtilali ile içe kapanan Rum çeteciliği, bu faaliyetlerine İtilaf Devletleri'nden alacakları cesaret ve destekle, Mütareke'nin imzalanmasından sonra devam edecektir. Trabzon ve yöresinde faaliyet gösteren Rum çetelerinin bir diğer yardımcı unsuru da Ermeni çeteleri olacak, Osmanlı'nın aleyhine birleşmekte zorlanmayacaklardır.

Birinci Dünya Savaşın'da Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilmesi ile Pontusçu hayalleri gerçekleştirme gayretleri katlanarak artmış, *Mavri Mira Cemiyeti*, *Rum Patrikhanesi* ve *Rum Muhacirun Komisyonu* üç bir yandan Pontus Rum Devleti kurmak için gerekli bütün çalışmaları hızla yapmaya başlamışlardır.⁷⁹

Bolşevik ihtilali ile Rusya'ya cephe alan İtilaf Devletleri, Yunan ordularının da yanında savaştığı Çarlık Rusyası'nın yıkılması sonrasında, Bolşevik yayılmasına set vurmak istemişler, Pontus devletini ve Ermenistanı bu yayılmanın önünde bir tanpon bölge olarak oluşturmayı düşünmüşlerdir. Bu nedenle İtilaf Devletleri Rumlara ve Ermenilere yoğun bir şekilde yardım etmeye başlamıştır. Bu yardımlardan destek alan Rumlar Mondros mütarekesiyle kendilerine serbest hareket alanı bulmuşlar, Wilson Prensipleri gereğince bir Rum devleti kurma amacı doğrultusunda siyasi temaslarını Avrupa'ya taşımışlardır. Avrupa'da destek sağlayabilecekleri merkezlere heyet göndermek suretiyle aktif bir şekilde bu işe soyunmuşlardır. Mütareke döneminde Pontus projesinin dayandığı birçok unsur bulunmakta, bunlar sırası geldikçe kullanılmaktaydı. Bu unsurlardan biri de, Yunan hükümetinden alınan maddi destekle, Trabzon ve yöresine, Kafkasya'dan, Rusya'nın Karadeniz sahillerinden ve Anadolu'nun diğer bölgelerinden Rum göçmenler getirmek, bunları iskan ederek nüfus üstünlüğü sağlamak, böylece sağlanacak nüfus üstünlüğü ile bölge üzerinde hak talep etmektir.⁸⁰

Bunun için çalışmalar yapılmış belirlenen bölgelerden Anadolu'nun Karadeniz kıyılarına yoğun bir göç hareketi başlatılmıştı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslar tarafından silahlandırılan Rumlar için harekete geçme zamanı gelmişti. Siyasi ve askeri destek de sağlayabilecekleri bir ortam vardı. Gerekli parasal ve lojistik destek hem Patrikhane hem de Yunanistan ve İtilf devletlerince sağlanmaktaydı. Karadenizde Türk donanmasının seyri yasaktı ve bu da ayrı bir kolaylık sağlıyordu. İtilaf ve Yunan Donanmaları Karadeniz sahillerini teftiş etmekte, Rusya'dan yoğun Rum nüfusu Karadeniz'in güney sahillerine taşınmaktaydı. Osmanlı Devleti yöneticileri İstanbul'da, işgale uğramış bir başkentte, çaresizlik içinde bulunuyorken, ordunun silahları da toplatılmakta böylece Rumlar ve Ermeniler için hiçbir zaman tahmin edemeyecekleri ve imkan bulamayacakları bir ortam oluşmaktaydı.

Rum Pontusçularının Karadeniz kıyılarında kurmak istedikleri devletin engellenmesi amacıyla girişilecek olan faaliyetlerin ilki 1918 Aralık ayında Trabzon'da Faik Ahmet

⁷⁸ a.g.e., s. 33.

⁷⁹ Doğanay, a.g.e., s. 59.

⁸⁰ Hüseyin Bulut, "Anadolu Basınında İstikbal Gazetesi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 23, 2004, s. 265.

(Barutçu) tarafından çıkarılacak olan İstikbal gazetesi olacak, bu gazete Rum isteklerine karşı kamuoyu oluşturma çalışmaları yapacaktı.⁸¹ 1919 Şubat'ında Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti⁸² de bu paralelde çalışmalar yapacak böylece bölgede Pontus ve Ermeni sorunlarına karşı ilk tepkiler oluşacak, kamuoyunun dikkati de bu yöne çekilecekti.⁸³

Pontus meselesi *Paris Barış Konferansı* gündeminde yer almaya başladıktan sonra artık siyasi mücadele alanı Avrupa'ya doğru kayacak, bu faaliyetler için komiteler oluşturulacak, Trabzon merkezli bir Pontus hükümeti kurma çalışmaları bu komiteler aracılığıyla Avrupa'nın gündemine taşınacaktı. Karadeniz, İstanbul ve Anadolu'nun bir kısmında gözü olan Yunanistan da, Rumların bu isteklerine paralel bir şekilde, basın aracılığıyla kamuoyu ve baskı oluşturma çalışmalarına başlayacaktı.⁸⁴ Trabzon'da basın da boş durmuyor Rum gazeteleri pontuşçuluk propagandası yapıyorlardı. Yunanistan'ın bağımsızlık günü olan 7 Nisan'da da coşkun gösterilerle okullarına Pontus bayrağı çekmekten geri durmuyorlardı.⁸⁵

İtilaf Devletleri pontuşçuları cesaretlendirmeye devam etmekte, Karadeniz'in bazı limanlarına uğrayan İtilaf Donanmaları pontuşçular için taşkınlık sebebi olmaktaydı. 1919 ilkbaharında da Yunan torpidoları Karadeniz'de boy göstermeye başlamış, Pontus devleti hayali ile yanan Rumlar için en büyük cesaret vesilesi olmuştur.⁸⁶

Mavri Mira Cemiyeti de Pontus hayalini gerçekleştirmek amacıyla çalışmalarını sürdürüyordu. Büyük oranda silah ve teçhizat sağladıkları Rum çeteleri ve milisleri artık hazır duruma getirilmişti. Hazır bulunan milislerin harekete geçmek için sadece haber beklediklerini, Anadoluyu işgale başlayan Yunan subaylarının bu hareketi yönlendirmelerini, büyük devletlerin himayesi ve Yunanistanın garantisinde bir bağımsız devletin kurulması için artık son aşamaya geldiklerini Venizelos'a bildirerek, bu konuda acele etmekteydiler.⁸⁷

Yine daha önceden başlatılan ve Anadolu'nun Rum nüfusunu çoğaltmayı amaç edinen göç seferberliği devam etmekteydi. Kafkaslar'dan ve Karadeniz'in kuzey kısımlarından Rumlar hızla Trabzon ve yöresine iskan için taşınıyor, mütarekenin ilk altı ayında bu sayı 8000'e çıkarken, planlı bir şekilde propaganda yapan Rumlar, nüfus bakımından da kendilerini haklı kılacak projeyi İtilaf Devletleri'ne inandırıcı kılmak için yoğun çalışma içinde bulunuyorlardı.⁸⁸

19 Mayıs 1919'da Samsun'a gelen Mustafa Kemal'in o günlerde güneybatı bölgelerinden ayrı olarak Trabzon'da da yapılmış olan Rum vahşetlerine ilişkin haberleri dinlediğini biliyoruz. Bu vahşeti yapan Rumlar ise kuracakları Pontus Rum Devletinin

⁸¹ Doğanay, *a.g.e.*, s. 256.

⁸² Bundan sonra bu tezim için TMHMC olarak gösterilecek.

⁸³ Doğanay, *a.g.e.*, s. 256.

⁸⁴ Özel, *a.g.e.*, s. 37.

⁸⁵ *a.g.e.*, s. 43.

⁸⁶ *a.g.e.*, s. 44.

⁸⁷ *a.g.e.*, s. 45.

⁸⁸ *a.g.e.*, s. 46.

gerçekleşmesini sağlamak için, gelecek olan Yunan ordusunu beklemeye koyulmuşlar ve bu bekleyiş süresince de Türk halkını eksiltmek amacıyla cinayetlere devam etmişlerdi.⁸⁹

Rumlar giriştikleri bu faaliyetlerden bir sonuç almak üzere olduklarını düşünüyorlardı. Fakat Venizelos'un Paris Barış Konferansı'na sunduğu toprak taleplerine ilişkin istekleri arasında Rumların amaçlarıyla örtüşmeyen maddeler vardı. Venizelos Trabzon ve Pontus Devleti konusunda oldukça isteksiz davranmıştır. Bunun nedeni Batı Anadolu konusunda daha fazla şeyler elde etmektir ve bu nedenle Pontus Devleti hayalinden taviz verme gereği duymuştur. Zira, Batı Anadolu'da ilerlemesi İtilaf Devletleri'nin desteği ile mümkün olmaktadır. Bu nedenle Venizelos'un daha gerçekçi düşündüğü söylenebilir. Venizelos'un Paris Barış Konferansı'ndaki bu tavrı Rumlar arasında büyük bir hayal kırıklığı oluşturmuş, kurulacak Ermeni Devleti'nin Karadenize açılan kapısı olma özelliği gösterecek olan Trabzon için Ermenilerin lehine bir durumda görüş belirtilmesi ise Rumlar tarafından kabul edilemez bulunmuştur.⁹⁰

Diğer taraftan Ermeniler ise Balkan savaşlarında ağır yenilgiye uğrayan Osmanlı ordusunun, Rus, İngiliz ve Fransız orduları karşısında tutunamayacağı hesabıyla Birinci Dünya Savaşı'nı kendileri için bir fırsat olarak görmüşler, hesaplarını buna göre yapmaya çalışmışlardır.⁹¹ Onları haklı çıkarırcasına 10 Ocak 1915'te Sarıkamış yenilgisi olmuş, takip eden ayda ise Çanakkale Savaşı başlamış, bu onları oldukça heyecanlandırırken Ruslar'ın Doğu bölgelerini işgale başlaması da onların faaliyete geçmelerine vesile olmuştur. Dört yıl süren savaş boyunca Ermeniler büyük katliamlar yapacak, ayaklanma ve çete faaliyetleriyle Osmanlı'nın ölüm kalım mücadelesi verdiği bu günlerde onu sırtından vuracaktır.⁹²

Birinci Dünya Savaşı sonunda, İtilaf Devletleri tarafından Ermenilere bağımsız bir ülke vaad edilmesi, misyonerlik faaliyetleri, 1915 olaylarının batı siyasal hayatında ve özellikle Amerika'da yankılar uyandırması ve İngiltere'nin Ortadoğu, Kafkaslar ve Hindistan bölgelerine yönelik emelleri Ermeni meselesini grift bir duruma getirmiş, Ermeniler de Osmanlı içinde bölücü ve ayrılıkçı akımlara eklenen bir teba olarak tarihteki yerlerini almışlardır.

Paris Barış Konferansı 18 Ocak 1919'da açıldığında Türkiye topraklarının parçalanması meselesi esnasında Ermenilerin Trabzon üzerindeki emelleri de ortaya çıkmış, Anadolu'nun başka bölgeleri gibi Trabzon da, kuracakları bağımsız devlet için talep edilen yerlerden olmuştur.⁹³ Trabzon'da Ermeni nüfusun azlığını bilen Ermeniler yaptıkları çetecilik faaliyetleriyle hem Trabzon halkını göçe zorlamak hem de başka bölgelerden Ermenileri bu bölgeye getirmek gayreti ile bölgenin Ermeni nüfusunu arttırmaya çalışmışlardır.⁹⁴ Ermenilerin bu çalışmaları onlarla Rumları zamanla karşı karşıya getirecek fakat Osmanlıyı parçalarken onlar kendi aralarındaki çıkar hesaplarını bir tarafa koyarak kolayca anlayabileceklerdir.

⁸⁹ Shaw, *a.g.e.* s. 406.

⁹⁰ Özel, *a.g.e.*, s. 38.

⁹¹ Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, *a.g.e.*, s. 96.

⁹² *a.g.e.*, s. 97.

⁹³ Bulut, "a.g.m.", s. 265.

⁹⁴ "a.g.m.", s. 265.

İngiliz ve Amerikan siyaseti çerçevesinde Rusya'dan uzaklaştırılmaya çalışılan Ermeniler, Rusya'nın savaştan çekilmesi ile 1918 Mayıs ayında bağımsızlığını ilan etmişti.⁹⁵ Mondros Ateşkesi'ne göre Osmanlı ordularının Erzurum sınırına çekilmesi Ermenilerin batı yönünde yayılmalarına bir sebep de teşkil edecektir.⁹⁶ Daha önce Amerikan Ermeni Komitesi tarafından talep edilen ve Akdeniz ve Karadeniz'de birer liman olarak Adana ve Trabzon'da sınırları içine almak için gayret eden Ermenilerin destekçileri de İtilaf devletleri ve Amerika olacaktır.⁹⁷ İngilterenin amacı, bölgede bir Ermeni devleti ile bir de Kürt devleti kurmak, bunları Amerikan mandasına vermek ve böylece Rusya ile Ortadoğu arasında bir tanpon bölge oluşturmaktır.⁹⁸

Ermeniler için de şartlar oluşmakta, kolayca hareket edebilecekleri imkanlar bulmaktaydılar. Ruslar'ın doğu cephesini 1918 Ocak ayı itibarıyla boşaltmasıyla Ermenilerin bu bölgelere doğru hareket ettiği görülmektedir. Bu hareketleri çete faaliyetleri şeklinde gelişirken, ağırlıklı olarak Ermeni komiteleri ve geride kalmış Rus subayların emrine verilen isyancı Ermeni çeteleri ile bölge halkı baskı altına alınmakta, Rumlarla anlaşarak Trabzon ve civarında mezalim planları yapılmaktaydı.⁹⁹

Diğer taraftan Ermeniler kurmayı düşündükleri 'Büyük Ermenistan' için yoğun bir siyasi faaliyet içine girmişlerdi. Paris Barış Konferansı için Paris'e gönderilen delegasyon, Klikiya'yı ve Trabzon'u da içine alacak şekilde Maraş ile birlikte altı doğu ilini de kapsayan bir devlet hayalinin peşindeydi. Özellikle Trabzon ve Adana'yı talep etmesi hem Karadeniz'de hem de Akdeniz'de birer limana sahip olma düşüncesinden ileri geliyordu. Ermenilerin Karadeniz'de bir liman talepleri İtilaf Devletleri tarafından da olumlu karşılanmıştır. Nitekim Asya-İran-Avrupa ticareti açısından önemli bir liman olan Trabzon'un kendi kontrollerinde (dolaylı olarak) bulunması onların da işine gelmektedir.¹⁰⁰

Bu istek Rumların Rize'den İnebolu'ya kadar Karadeniz boyunca uzanan bir devlet kurma istekleriyle çatışıyordu. Zira onlar da bu devletin merkezini Trabzon olarak düşünmekteydi. Bu maksatla bir taraftan Paris Barış Konferansı'na heyet gönderiliyor, diğer taraftan da bölgede Rum çeteleri oluşturularak asayiş bozmak, İtilaf Devletleri'nin müdahalesini sağlamak, Müslüman halkı kaçırmak amacı güdülmüyordu. Karşılıklı çıkar çatışması içind olan Ermeni ve Rumlar bu konuda anlaşmaya çalışacaklardı.

Bölgede ezici çoğunluğa sahip olan müslüman halk, hristiyan çeteler karşı can güvenliğini sağlamak için eski Teşkilat-ı Mahsusa'cılar tarafından kurulan sivil direniş örgütlerine katılıyorlardı. Bu örgütler Rumlar'ın ve Ermenilerin değişik bölgelerden Karadeniz kıyılarına göçmen getirip iskan etmelerine karşı çıkıyor bunları engellemeye çalışıyorlardı. Rumların ve Ermenilerin şikayetleri üzerine İngilizler, Samsun ve çevresindeki asayişsizliğin önlenmesini, aksi halde kendilerinin önlem almaya mecbur olacaklarını belirtmişler, fazla bir süre geçmeden 9 Mart 1919'da Samsun'a 200 kişilik bir müfreze

⁹⁵ Doğanay, *a.g.e.*, s. 46.

⁹⁶ *a.g.e.*, s. 47.

⁹⁷ *a.g.e.*, s. 46.

⁹⁸ *a.g.e.*, s. 47.

⁹⁹ Özel, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁰⁰ Doğanay, *a.g.e.*, s. 49.

çıkarak şehri kontrol altına almışlar, 30 Mart'ta Merzifon'u işgal ederek Rumları ve Ermenileri cesaretlendirmişlerdir.¹⁰¹

Trabzon'da bir Pontus devleti kurmak konusunda yoğun çalışmalar içinde olan ve bu maksatla Avrupaya siyasi destek için seyahat yapan Trabzon Rum Metropolitdi Hrisantos Kasım 1919'da Trabzon'a dönmüş, bu sıralarda gazetede yazı yazan Faik Ahmet ile bir mülakat yapmış, bu mülakatda; Trabzon için bir Ermeni idaresi ihtimali olmadığını ve Paris'de bu ihtimali ortadan kaldırmak için birçok görüşmeler yaptığını, Ermeni heyeti ile yaptığı görüşmede de Trabzon ve çevresinde Ermenilerin bir haklarının olmadığını ve burada Türk ve Rum unsurların beraber yaşayacaklarını, memleketin idaresini müşterek yapabileceklerini önemle belirtmekte, böylece asıl amacını gizlemekteydi.¹⁰² Bu mülakatın yayınlanmasından birkaç gün sonra İstikbal'de 'münevver bir genç' tarafından 'Hrisantos Efendiye Açık Mektup' başlığıyla bir yazı yayınlanmış, imzasız olarak yazılan bu yazıda, Hrisantos'un sözlerinin samimiyetsizliğinden, asıl çabasının bir Pontus devleti kurmaktan ibaret olduğundan bahsederek "Evet şüphesiz, Trabzon'un Ermenistan'a katılmasına engel olmak için bütün varlığınızla çalıştınız, bu uğurda velûd dehanızı sarfeylediniz. Fakat itiraf ediniz, bunu Türk'ün lehine değil, hayal edilen Pontus hükümetinin şerefine veya hiç değilse Venizelos'un menfaatine olarak yaptınız."¹⁰³ diyerek halkın bu konuda yanılmamasını ve bu ard düşünceli ve sinsî politikalarca aldanılmamasını sağlamaya çalışarak kamuoyu üzerinde yapılmaya çalışılan olumsuz propagandalara karşılık verilmiştir.

Öte yandan Anadolu'da Milli Mücadele tüm hızıyla devam etmekte, Batı cephesi Yunanlılara karşı verilen mücadelede her gün yeni bir aşama katetmekteydi. Aynı günlerde Avrupa'da da önemli gelişmeler oluyordu. İtilaf Devletleri tarafından toplanan Paris Barış Konferansı'ndan haberler gelmeye başlamıştı. İstikbal bu haberlerden birini "**Pontusun İstiklali kabul edilmedi**" şeklinde veriyordu.¹⁰⁴

Zira yukarıda aktarmaya çalıştığımız gibi Ermeniler ile Rumlar arasında önemli denge müzakereleri olmuş, İtilaf Devletlerince tasvip görmeyen Rum Devleti fikri kabul edilmemişti. İstikbal bu haberleri verirken Müslüman halkı büyük ölçüde ümitlendirmekte, yerel Rumlara da boş bir hayalin peşinden koştuklarını söylemeye çalışmaktaydı. Karadeniz seyahilinin (kıyıların) istiklalinin kabul edilmeyişi ile ilgili haberi Peyam-ı Sabah'dan alıntı yapan gazete, haberin asıl kaynağı olarak da 24 Mart 1920 tarihli Londra kaynaklı Times gazetesini vermektedir.

"**Yılan hikayesi**" adlı makalesinde Faik Ahmet, pontusçuların yediden canlanmaya başladığını ve faaliyetlerini arttırdığını belirtmekte, bunlara karşı uyanık olmak gerektiği üzerinde durmaktadır. Zira Yunanlılar Ege bölgesinde yoğun bir şekilde askeri hareket içerisinde. Bundan güç alan Rumlar'ın bu bölgede taşkınlıklarının artacağı bir gerçektir. Bu taşkınlıkların bir nedeni de Ermeniler'in Trabzon üzerindeki emellerinden feragat etmeleri dolayısıyla bölgede tek hak sahibi olarak Rumların kendilerini görmeleridir. Faik Ahmet

¹⁰¹ Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 145.

¹⁰² Mesut Çapa, Faik Ahmet Barutçu; Hayatı ve Kişiliği, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 1998, s. 16.

¹⁰³ a.g.e., s. 16.

¹⁰⁴ İstikbal, 7 Nisan 1336/1920, n: 127.

Pontuşçuluğun bir hayal olduğunu belirterek, İtilaf Devletleri'nin, Anadolu'da bir Rum – Pontus devletine Türkler'in asla müsaade etmeyeceklerini anladığını bu nedenle de yılan hikayesine dönen bu meselenin Rumları memnun edecek bir sonuca ulaşmadan biteceğini, bu hayalin peşinde koşmamaları gerektiğini belirtmektedir.¹⁰⁵

İstikbal gazetesi başyazarı aracılığıyla halkı hem Rum Pontuşçulara karşı tayakkuzda tutmakta, hem de Rumların ümitlerini kırarak şekilde haberler vererek onları bu konuda isteksizliğe itmeye çalışmaktadır.

Eğer Rumların bu baskıları ve İtilaf Devletleri destekli faaliyetleri karşısında halkın düşüncelerini yükses sesle söyleyen bir organ olmasaydı, bu kadar rahat ve fütursuzca hareket eden Pontuşçuların karşısında halk bir ihtimaldir ki büyük bir ümitsizliğin içinde ve endişenin pençesinde derin bir iç kapanıklığı yaşayabilirdi. Fakat İstikbal öyle önemli bir görev yapmakta ve kamuoyunu öylesine bir biçimde hem aydınlatmak hem de onun fikirlerine tercüman olmaktadır ki, halk böylece yükses sesle konuşmakla, kendini yalnızlık ve çaresizlik içinden sıyrıp ümitli bir gelecek hayal edebilmektedir.

Pontus meselesi ile ilgili olarak yapılan bu yayınlar gazetede sık sık tekrarlanacak 19 Eylül 1920'de **“Pontus Meselesi”**¹⁰⁶ başlığı ile verilen haberler, yine 22 Eylül'de aynı başlıkla bu konuda halkı aydınlatmaya devam edecek, **“(Pontus) komedisi”** yazısıyla da konunun ciddiyetden uzaklığını daha net bir şekilde belirtecektir.¹⁰⁷

İstikbal gazetesi Rum çeteleri ve Pontuşçu faaliyetlere karşı bu şekilde karşı propaganda yayınları yaparken, Osmanlı'nın Trabzon'u fethinden bu yana yan yana yaşamış olan bu halkların kardeşliğine yönelik de yazılar yayınlamaktaydı. Hrisantos ve onun gibilerin Rumluk davasını bu şekilde ayrılıkçı bir mecraya doğru çekmelerini ve iç barışı bozmaya yönelik girişimlerini yadırgıyor, bölgede öteden beri var olan Rumlarla ilgili olarak, tarihsel bir perspektifle bakılarak hazırlanmış makaleler de yayınlıyordu. **“Trabzon Rumları”**¹⁰⁸, **“Samsun Rumları”**¹⁰⁹, **“Erzincandaki Rumlar”**¹¹⁰ başlıklarıyla verilen bu yazılar bu konuda aydınlatıcı bilgiler içermektedir.

“Anadolu Rumları Türkleri istiyor”¹¹¹, **“İzmir'in bize iadesini mahalli Rumlar da istiyor”**¹¹² gibi başlıklarla İstikbal Anadolu'da bulunan bütün Rumlar'ın aynı fikir etrafında birleşmediğini, Türklerle birlikte yaşamak isteyenlerin daha çok olduğunu aktarırken, Pontuşçu hülyalarla bu hayalin peşinden koşanlara da bunun gerçekleşmesinin ne kadar zor hatta imkansız olduğunu bildiriyordu.

Yunanistan'ın kendi siyasi hedefleri doğrultusunda eğittiği, yönlendirdiği ve Karadeniz bölgesine gönderdiği metropolit, papaz ve öğretmenler, halkı kışkırtıyor, Milli Mücadele

¹⁰⁵ İstikbal, 8 Eylül 1336/1920, n: 170.

¹⁰⁶ İ., 19 Eylül 1336/1920, n: 173. ; İ., “Pontus Meselesi”, 22 Eylül 1336/1920, n: 174.

¹⁰⁷ İ., 11 Teşrin-i evvel 1337/1921, n: 426.

¹⁰⁸ İ., 11 Kanun-ı sani 1338/1922, n: 505.

¹⁰⁹ İ., 16 Kanun-ı sani 1338/1922, n: 509.

¹¹⁰ İ., 27 Ağustos 1338/1922, n: 695.

¹¹¹ İ., 5 Nisan 1338/1922, n: 577.

¹¹² İ., 22 Şubat 1338/1922, n: 541.

dolayısıyla büyük zorluklar içinde boğuşan halkın bu durumundan yararlanmak istiyorlardı. Yıllarca birlik içinde yan yana yaşamış olan bu halkı ayırıştırmaya, aralarında huzursuzluk çıkararak kendi amaçları doğrultusunda yönlendirmeye çalışıyorlardı. Faik Ahmet'in bir yazısına göre Anadolu'daki Rumların zor durumda olduğunu bahane eden İstanbul'daki patrikhane, Amasya'da İstiklal Mahkemeleri tarafından idama mahkum edilen Rumlar dolayısıyla Cemiyet-i Akvam'a müracaat etmiş ve Anadolu Rumlarının himayesini istemiştir. Böylece uluslar arası arena da da Anadolu mücadelesini zora sokmak, bu mücadele üzerinde baskı kurmak istemektedir.¹¹³

Diğer taraftan Rumlara karşı mücadele başka yollardan da yapılmaya çalışılıyor, asi Rumlara karşı uyarıcı beyanatlar yayınlanıyor ve bu asilerin ülke birlik ve beraberliğine vurdukları darbenin zararları anlatılıyordu. "**Rum asilerine**" başlıklı yazıda bu konuda Dahiliye Vekili'nin beyanata açıklanıyor, dağlarda faaliyette bulunan Rumlara, asırlardır birlikte yaşamış bu milletin içine ayrımcılık tohumları ekmeleri salık veriliyordu. Aksi takdirde devletin bu çetelere göz yummayacağını, kan dökülmemesi için son ihtarın yapıldığını, aksi durumda askeri birliklerimizin gerekeni yapacağını belirtmektedir.¹¹⁴

Bu haberlerin gazetede yer alması hem Rumluk davasının gittiği akıbeti ve devlete olan zararını ortaya koymak hem de bütün bu olanlara rağmen bu faaliyetlerden vazgeçirilmeye çalışılarak asıl amacın birlik ve beraberlik içinde yaşamak olduğu düşüncesinin halk tarafından anlaşılmasını sağlamaktı.

Rumlar ve Yunanlılar Anadolu'da verilen Milli Mücadele'nin diğer cephelerini de takip ediyorlardı. Özellikle Fransız ve İtalyanlarla Ankara Merkezli Milli Mücadele yönetiminin daha yakın bir ilişkiye girmesi onları hem endişelendiriyor, hem de Türklerin elde edebilecekleri kazanımları boşa çıkarmak için faaliyetlerini daha da arttırmalarına neden oluyordu. Bu konuda Faik Ahmet "**Düşman propagandaları, Batum'daki Rumların faaliyetleri**" başlıklı yazısında, Fransızlarla anlaşma yapılmasının düşmanlarımızı, özellikle Yunanlıları, Yunanlı Rumları ve diğer Rum kesimleri derin bir teessürde bıraktığını, anlaşmanın uygulanmasını engellemek ve böylece Türklerin elde edebilecekleri kazanımları boşa çıkarmak amacıyla çevrilen manevraları ve Yunanlıların buna Rumları da alet etmesini yazıyordu.¹¹⁵

Bu tür eşkiyalık haberleri sıkça verilecek, İstikbal'in 16 Ocak¹¹⁶ ve 5 Ağustos 1922¹¹⁷ tarihli sayılarında Rum eşkiyaları ve bunların halka yaptıkları hakkında yazılar kaleme alınacaktı.

Rumların Anadolu'da yaptıkları mezalimlere ve çete faaliyetlerine Avrupa basını da sessiz kalmamıştır. O günlerde Avrupa basınının önde gelen gazetelerinden Times bu konudaki duyarlılığını göstererek Müslüman Türk halkına karşı yapılan cinayetlere işaret etmiş bu konuda bir mektup yayınlamıştır. Times gazetesin pontusçu Rumların faaliyetleri ve

¹¹³ İ., Faik Ahmet, "Pontusçu Rumlar", 11 Teşrin-i evvel 1337/1921, n: 426.

¹¹⁴ İ., 19(?) Şubat 1338/1922, n: 538.

¹¹⁵ İ., 2 Kanun-ı evvel 1337/1921, n: 471.

¹¹⁶ İ., "Rum Eşkiyaları", 16 Kanun-ı sani 1338/1922, n: 509.

¹¹⁷ İ., "Rum Eşkiyaları", 5 Ağustos 1338/1922, n: 679.

işledikleri cinayetlere ilişkin olarak yayınladığı mektubu¹¹⁸ İstikbal gazetesi iktibas etmiş ve bu konuda Avrupa'nın bu konudaki düşüncesini kamuoyuyla paylaşmıştır.

Milli Mücadele boyunca, zor şartlar altında vatan müdafaası yapan Türk Milleti Rumların ve Ermenilerin çeşitli saldırılarına maruz kalmış, bunlar Milli Mücadele'nin zorlandığı her aşamada bundan yararlanarak Müslüman Türk halkını sırtından hançerlemeye çalışmıştır. Nihayet Milli Mücadele'nin bu zorlu yolu zafer ışıklarıyla aydınlanmış bir dönemece girdiğinde, artık ümitleri kalmayan ve yaptıkları her türlü fenalığın karşılıksız kalmayacağını anlayan Rumlar ve Ermeniler yurdu terk etmeye başlayacaklardır. Özellikle Rumların gidişi basına konu olacaktır. “*İstanbuldan kaçan kaçana*” başlıklı yazıda İstikbal, Türk Ordusu'nun İstanbul kapılarına gelmesi dolayısıyla oradaki Rumların telaşını ve kaçmak için aradıkları yolları anlatır.¹¹⁹

C. Milli Mücadele Dönemi Öncesinde Basın ve Trabzon Basını

1. Milli Mücadele Dönemi Öncesinde Basın

Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşma çabalarının ve yeniliklerinin oldukça geç başlamış olması birçok alanda olduğu gibi basın alanında da etkisini göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu için basın tarihi matbaanın Osmanlı topraklarına gelişi ile yakından alakalıdır. Avrupa'da matbaanın yaygınlaşması ve basın tarihi bu bakımdan oldukça geriye gider. Onaltıncı yüzyıldan itibaren Avrupa'da gazete ve dergilerle buna benzer diğer basın öğelerinin yaygın olarak kullanımda olduğunu biliyoruz.¹²⁰

İlk Türkçe gazetelerin¹²¹ 1828 tarihi itibarıyla çıkmaya başladığını görmekteyiz. *Vakayi-i Mısriye* ile başlayan basın hayatı 1830'da *Vakayi-i Giridiye* ile devam etmiş, hemen bir yıl sonra ise 1831'de II. Mahmut'un gayretleriyle İstanbul'da *Takvim-i Vakayi* ile belli bir düzeye ulaşmıştır. Bu ilk gazeteler Osmanlı'da basın hayatı için çok önemli yerler işgal ederler. Özellikle Takvim-i Vakayi Osmanlı Basın hayatının başlamasını tarif eden bir çıkış süreci olarak ayrı bir öneme sahiptir. Zira gazete padişah II. Mahmut'un emriyle çıkarılmıştır ve bu bakımdan Osmanlı basınının tarihsel seyrini, devlet eliyle çıkarılan bir gazete olarak, daha anlamlı bir şekilde açıklar.

“*Takvim-i Vakayi neden çıkartıldı? Yabancı ülkelerde basının iki yüz yıllık bir tarihi vardı. Dışarda olayları gazetelerden izleyenler bunları padişaha duyuruyorlardı. O yıllarda İzmir'de çıkan Fransızca gazeteler de geniş yankılar uyandırmışlardı. Bu olayların padişahı*

¹¹⁸ İ., “Pontusçu Rumlar”, 11 Mayıs 1338/1922, n: 607.

¹¹⁹ İ., 3 Teşrin-i evvel 1338/1922, n: 726.

¹²⁰ Tevfik Çavdar, *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler: Babıali'den Geriye Ne Kaldı?*, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 14.

¹²¹ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 13.

etkilediği anlaşıyor.”¹²² Gazete 1860 yılından itibaren bir bakıma resmi nitelikli bir gazete, bir resmi gazeteye dönüşmüştür. 1879’da dizgi yanlışlığı diye belirlenen bir nedene dayalı olarak kapatılan gazete 1891’de yayın hayatına yeniden başlamış ve aynı gerekçeyle bir sene sonra yine kapatılmıştır. 1908’in özgürlükçü havası içinde tekrar yayın hayatına dönen gazete 4 Kasım 1922 yılına kadar basılacaktır. Gazetenin zaman zaman Osmanlı azınlık dillerinde çıktığını ve Fransızca olarak da Le Moniteur Ottoman adıyla yayınlandığını biliyoruz.¹²³

1840 tarihinde basın hayatına yeni bir gazete girer. **Ceride-i Havadis**. Bu gazete bir İngiliz tarafından çıkarılmıştır. Gazete ilk zamanlar pek rağbet görmemişse de Kırım Savaşı’na bizzat muhabir olarak katılan gazetenin sahibi William Churchill’in gazeteye oradan gönderdiği yazı ve haberlerle büyük bir canlılık oluşturmuş, onun ölümü sonrası ise gazete birkaç yıl daha yayın hayatını sürdürebilmiş, sonra da kapanmıştır.¹²⁴

Osmanlı topraklarında özellikle İstanbul merkezli olarak oluşmaya başlayan basın hayatındaki bu kıpırdanmalar, yerini zamanla siyasal gelişmelerin etkisine bırakarak bu etki paralelinde yoluna devam edecektir. Diğer yandan dış basının yabancı postahaneler kanalıyla ülkeye girmesi ve aynı zamanda yabancı dilde yayınlanan birkaç gazete ile azınlıkların çıkarmakta olduğu gazete ve dergiler Osmanlı aydınlarının basın hayatı ile ilgili olarak yeni bir yönelişe girmelerine de vesile olacaktır.¹²⁵

Ceride-i Havadis’den sonra çıkan gazete **Tercüman-ı Ahval**’dir. 1860’da Şinasi ve Agah Efendi’nin birlikte çıkardıkları bir gazetedir. İç ve dış olaylardan seçme haberlerle eğitici yazılar yayınlamak ve bunları “*umum halkın kolaylıkla anlayabileceği düzeyde*” vermek gazetenin başlıca amaçlarındanıdır.¹²⁶ İlk sivil gazete olma özelliği de gösteren Tercüman-ı Ahval’i kısa bir süre sonra buradan ayrılarak bir düşünce gazetesi çıkarmayı düşünen Şinasi’nin kurduğu **Tasvir-i Efkar** (1862) gazetesi takip eder. Şinasi kamuoyu, düşünce özgürlüğü gibi konularda uyarıcı başyazılar yazmış, bu şekilde gazeteyi üç yıl kadar yönetmiş, onun Avrupa’ya kaçması sonrası gazetenin yönetimini Namık Kemal devralmıştır. Siyasal anlamda çalkantılı bir dönem olan bu yıllar Osmanlı coğrafyasında aydınların fikirlerini açıkça yazmak ve bunu kamuoyu ile paylaşmak imkanını çok kolayca bulamadıkları bir süreçtir. Gazeteyi çıkarmaya devam eden Namık Kemal’in de özgürlük konularında yazılar yazdığı biliniyor. Gazetede yazılarında önemli konulara değinen Namık Kemal’in de “Şark Meselesi” adlı yazı dizisi sonrası gazetecilikten uzaklaştırılması ile gazetenin başına Recaizade Ekrem geçecektir.¹²⁷

1866’da **Muhbir** gazetesi çıkmaya başlayacak bunu 1869 da çıkan **Basiret** ¹²⁸ (1869-1878; 1908-1909) gazetesi takip edecektir. Ardından 1870’de **İbret** gazetesi çıkmış bu büyük gazetelerin yanında, **El Cevaib** (Arapça, 1860), **Ayine-i Vatan** (1866), **Muhib**, (1867) ve

¹²² a.g.e., s. 15.

¹²³ a.g.e., s. 16.

¹²⁴ a.g.e., s. 18.

¹²⁵ Çavdar, a.g.e., s. 19.

¹²⁶ Topuz, a.g.e., s. 19.

¹²⁷ a.g.e., s. 22.

¹²⁸ Bu gazeteyle ilgili olarak bkz. İlhan Yerlikaya, *Basiret Gazetesi (1870-1878)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1991.

Utarit (1867), *Terakki* (1868), *Mümeyyiz* (1869), *Hakayik ül Vakayi* (1870), *Asır* (1870), *Devir/Bedir* (1870), *Hadika* (1869), *Medeniyet* (1874), *Sadakat* (1875), *İstikbal* (1875), *Vakit*¹²⁹ (1875), *Sabah* (1876/1882) gibi gazeteler Osmanlı basın hayatının bir devamı olarak çok önemli yerler teşkil etmişlerdir.¹³⁰

Bir taraftan bu gazeteler çıkarken diğer taraftan da basının kamuoyu üzerindeki etkisinin artık yadsınamaz bir gerçek olduğunun görülmesi ve bu nedenle bundan yararlanılmak istenmesi ile devlet eliyle vilayet gazeteleri de çıkarılmaya başlanacaktır.

Vilayet gazeteleri olarak bilinen gazeteler Osmanlının bir politika olarak hükümetçe çıkarılmasına öncülük ettiği gazetelerdir. İstanbul hükümetinin kararlarını taşraya duyuran bu gazetelerin ilki 1860'da Beyrut'da çıkartılan *Hadikat al Ahbar*'dır.¹³¹ Devlet gazete basımı için vilayet matbaaları ve basımhaneleri oluşturarak bu konunun önemini ortaya koymuştur.

Belli başlı diğer vilayet gazeteleri; *Ruşçuk* (1865; Tuna), *Zevra* (1869 ; Bağdat), *Trablusgarp* (1866 ; Trablusgarp), *Envar-ı Şarkıyye* (1866 ; Erzurum), *Hüdavendigâr* (1869 ; Bursa), *Suriye Gazetesi* (1865 ; Şam), *Gadis el Fırat* (1867 ; Halep), *Lübnan Gazetesi* (1867 ; Lübnan), *Girit Gazetesi* (1867 ; Girit), *Edirne Gazetesi* (1868 ; Edirne), *İşkodra Gazetesi* (1868 ; İşkodra), *Yanya Gazetesi* (1868 ; Yanya), *Fırat Gazetesi* (1869 ; Halep), *Konya Gazetesi* (1869 ; Konya), *Selanik Gazetesi* (1869 ; Selanik), *Trabzon Gazetesi* (1869 ; Trabzon), *Kastamonu Gazetesi* (1872 ; Kastamonu), *Adana Gazetesi* (1872 ; Adana), *Yemen Gazetesi* (1872 ; Yemen), *Rumeli Gazetesi* (1872 ; Manastır), *Ankara Gazetesi* (1874 ; Ankara), *Aydın Gazetesi* (1874 ; İzmir), *Neretva Gazetesi* (1876; Hersek) gibi gazeteler belli başlı vilayet gazeteleri olup bunlar Türkçe-Arapça, Türkçe-Rumca, Türkçe-Ermenice gibi bulundukları bölgenin toplum yapısına göre iki dille veya sadece Türkçe olarak yayınlanmışlardır.¹³²

Buna paralel süreçte başka gazeteler de çıkarılacaktır. Yurt içinde öncelikle Fransızca olmak üzere birçok yabancı gazete çıkarılırken, özellikle İstibdat Dönemi olarak bilinen yıllarda basın özgürlüğüne konulan engeller dolayısıyla de birçok gazete de yabancı ülkelere çıkarılmaya çalışılmıştır. Bunlar *Hürriyet* (1868 ; Londra), *Hayal* (1878 ; Paris), *Meşveret* (1895 ; Paris), *Osmanlı* (1897 ; Cenevre), *Mizan* (1897 ; Kahire-Cenevre) gibi gazeteler yurt dışında bulunan Osmanlı aydınları tarafından birçok yabancı merkezde yayınlanmıştır. Bu gazetelerin basılmasını takiben yabancı ülke postaları aracılığıyla Osmanlı idaresindeki bölgelere sokulduğu bilinmektedir. Aynı yolla yabancı ülke gazeteleri de özellikle İstanbul'a ulaştırılmakta ve okuyucuların gelişen olaylardan haberdar olması sağlanmaktadır.

Osmanlı günün şartlarına koşut bir şekilde basınla ilgili kanuni düzenlemelere de el atmış bu konuda bazı gelişmeler de söz konusu olmuştur. Yine basını desteklemek ve böylece kontrol altında tutmak her dönemde olduğu gibi o döneminde çözümlerinden biridir. Her ne kadar 1877'de İlk basın yasası tasarısı hazırlanmış, Meclis-i Mebusan tarafından kabul

¹²⁹ Bu gazete ile ilgili olarak bkz. İlhan Yerlikaya, *II. Abdülhamit Döneminde Basın: Yarı Resmi Vakit Gazetesi (1875-1884)*, Savaş Ofset, Kırıkkale, 1996.

¹³⁰ Topuz, *a.g.e.*, s. 29-31.

¹³¹ *a.g.e.*, s. 31.

¹³² *a.g.e.*, s. 33.

edilmiş Ayan meclisinden de geçmişse de padişah bu tasarımı onaylamamıştır. İmparatorluğun içinde bulunduğu şartların zorluğu ve nedenle uygulanan baskıcı tutum, 1878’de Sıkıyönetim Nizamnamesi ile basına sansür uygulanmasının bir gerekçesi olacaktır. Bu defa, bir taraftan başta siyasi gazeteler olmak üzere diğer tüm gazeteleri de içine alacak şekilde sansür genişletilecek, diğer taraftan da gazetecilere nişan vermek, ödenek sağlamak gibi girişimlerle gazeteler üzerindeki dolaylı baskı devam edecektir.¹³³

Bütün bu olumsuzluklara rağmen bu dönemde basın hayatının önemli gazetelerinin yayın hayatına başladıklarını görmekteyiz. İstibdat Dönemi olarak adlandırılan bu dönemin gazeteleri olarak *Tercüman-ı Hakikat* (1878), *Sabah* (1882) ve *İkdam* (1894) sayılabilir. Bu gazetelerin yayın hayatı kapatılma ve sansür engellemelerine rağmen uzun soluklu olacaktır. Bu sıkıntılı dönemin nihayet bulacağı zaman ise II. Meşrutiyet dönemidir.

II. Meşrutiyet ile birlikte 24 Temmuz 1908’de basın sansürü kalkmış/kaldırılmıştır. Bu gün daha sonra Cumhuriyet Döneminde ‘basın bayramı’ ilan edilecektir. Bu dönemde İstanbul’da İkdam, Sabah, Tercüman ve Saadet olmak üzere dört gazete çıkıyordu. Basına gelen özgürlük ve o güne kadar yazılamayan düşüncelerin serbestçe yazılıyor olduğunun görülmesi ile ilk iki ay içinde 200 kadar, gazete çıkarma imtiyazı başvurusu yapılmıştır. Bunlardan *Yeni Gazete*, *Tanin*, *Mizan*, *Hukuk-ı Umumiye*, *Serbesti*, *Sada-yı Millet*, *Şura-yı Ümmet*, *Takvim-i Vakayi* (daha önce dizgi yanlışlığı vesilesiyle kapatılmıştı), *Osmanlı*, *Volkan*, *Tercüman*, *Tasvir-i Efkar*, *Sırat-ı Müstakim*, *Sebilürreşat* gibi başlıcaları sayılabilir.

II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte aynı zamanda siyasal gruplaşmaların da hızla arttığı görülmektedir. Bu gruplaşma basına da yansımıştır. Artık mücadelelerin basın yoluyla yapıldığını görmekteyiz.¹³⁴ İktidar karşısında bir güç olarak beliren bu gruplar, yayın organları aracılığıyla sosyal hayatı etkilemiş, kamuoyunu yapıcı ve yöneltici, kitleleri hareket ettirici bir rol oynamışlardır.¹³⁵

31 Mart Olayı ile sonuçlanan ve 1909 da askeri bir yönetimin işbaşına gelmesi sonrası basına uygulanan büyük sansür ile 1909’da 353 olan gazete sayısı 1910’da 130’a, 1911’de 124’e, 1912’de de 45’e düşmüştür.¹³⁶ II. Meşrutiyet’in ilanından 1918 sonuna kadar 918 gazete ve dergi çıkarılmış, bunlardan çoğu uzun ömürlü olmamıştır. Yeni yayınlar daha çok muhalefet gazeteleridir. Balkan Savaşları dönemi yeni gazete yayınlarında bir azalma olmuş ise de 1913 tarihi itibarıyla yeniden bir artış göze çarpmaktadır. I.Dünya Savaşı da gazete yayıncılığında büyük bir gerileme getirmiştir.¹³⁷

Politik alanda İTF ile HİF arasında oluşan muhalefet, basın hayatında da bu iki siyasal düşüncenin paralelinde oluşan kutuplaşmayı getirmiştir. Bu kutuplaşma I. Dünya Savaşı sonuna kadar sürecek, Mondros Mütarekesi ile tehlikeye giren vatan topraklarının kurtarılması için geliştirilen siyasal ve fiili çözümler doğrultusunda bu çatışma İstanbul Hükümeti ve Ankara Hükümeti arasındaki mücadeleye kadar taşınacaktır.

¹³³ a.g.e., s. 54.; 59.

¹³⁴ M. Nuri İnüğü, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s. 312.

¹³⁵ a.g.e., s. 312.

¹³⁶ a.g.e., s. 314.

¹³⁷ Topuz, a.g.e., s. 84.

Mütareke öncesinde var olan fakat mütareke ile belli bir ivme kazanan İtilafçı-ittihatçı mücadelesinde İttihatçıların milli direniş yönünde başlattıkları çalışmalara karşın İtilafçı aydınlar İngiliz ve Fransız güçlerinden de aldıkları cesaretle ikinci bir ittihatçı düşmanlığı ve avı başlatacaklardır. Bu eğilim zamanla tam bir ‘işbirlikçi’ ve ‘millici’ düşmanlığına dönüşecektir.”¹³⁸

Bu şekilde oluşan bölünme ve cepheleşme basın için de benzer bir sonuç getirmiş, ülkenin ortak geleceği ve mukadderatı üzerinde birleşme ve müşterek hareket etme imkanı yok denilecek düzeyde ortadan kalkmıştır. Bu bölünmenin ve cepheleşmenin farkında olan İtilaf Devletleri de İstanbul’u 16 Mart 1920’de işgal ettikleri zaman ilk işlerinden biri olarak basın kuruluşlarının sesini kesecek, kendi çıkarlarına hizmet etmediğini düşündükleri yayınları sansürleme yoluna gidecek, çoğu İttihat ve Terakki¹³⁹ üyesi olan birçok gazeteciyi Malta’ya¹⁴⁰ sürgüne göndererek yapılacak olan işgal karşıtı basın muhalefetine önüne geçmeye çalışacaklardır.

Birçok matbaa ve gazeteye uygulanan bu sansür ve kapatmaların asıl amacı, kamuoyu oluşturabilme ve böylece direniş hareketi başlatabilme gücü olduğunu düşündükleri basını susturmak, yayın hayatını yok etmektir. Ne var ki Osmanlı coğrafyası sadece İstanbul’dan ibaret değildir ve İstanbul’a en yakın coğrafya olan Anadolu’dan yükselecek sesin İstanbul’da duyulması için fazla zamanın geçmesi de gerekmeyecektir.

2. Trabzon’da Basına Genel Bir Bakış

Osmanlı İmparatorluğu her ne kadar Avrupa’dan çok daha sonra matbaa ile tanışmış ve bunu basın hayatında kullanması oldukça gecikmişse de bu açığı kapatabilmek adına vilayet matbaalarını kurması ve buralarda gazeteler çıkarması bu konuya verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir. Bazı büyük illerde çıkarılan bu gazeteler valinin ya da mektupçu denilen vali yardımcılarının yönetiminde olup, İstanbul’daki hükümetin kararlarını taşraya duyurma görevini yerine getiriyorlardı.¹⁴¹ “Devlet parasıyla her vilayetde bir basımevi kurulması, burada vilayet gazetesinin yanı sıra özel yayınlara da izin verilmesi, hiç de geçmiş yüzyılın kapalı toplumunu hedeflemediklerinin kanıtıdır.”¹⁴²

Trabzon’da basın hayatının başlaması adına en önemli olay ise 1865 yılında ilk matbaanın (Trabzon Vilayet Matbaası) kurulması, kurulan bu matbaa vasıtasıyla ilk vilayet salnamesinin basılması, bunu takip eden yıllarda da Trabzon’da ilk Türk gazetesi olan *Trabzon Gazetesi*’nin (Trabzon Vilayet Gazetesi) çıkmaya başlamasıdır.¹⁴³ Trabzon’da ilk Türk gazetesi olan Trabzon Vilayet Gazetesi’nin 13 Nisan 1869 yılında yayın hayatına

¹³⁸ Çavdar, *a.g.e.*, s. 61.

¹³⁹ Bundan sonra bu tezim için İT olarak gösterilecektir.

¹⁴⁰ Malta Sürgünleri için genel bir liste olarak bkz. Aksoy, *a.g.e.*, s. 117-126.

¹⁴¹ Topuz, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁴² Orhan Koloğlu, “Osmanlılarda Basın ve Kamuoyu”, *Osmanlı Ansiklopedisi: Tarih/Medeniyet/Kültür*, c. 6, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 187.

¹⁴³ Hüseyin Albayrak, *Trabzon Basın Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara, 1994, s. 26.

başlaması Trabzon tarihi için büyük bir önem ifade eder. Bu gazeteyi takip eden ‘‘gazete ve mecmualar’’¹⁴⁴;

Saadet Gazetesi (1906), *Feyz Gazetesi* (26 Ağustos 1908), *Trabzon’da Meşveret Gazetesi* (1908), *Pulat-Hane Gazetesi* (1908), *Bahr-i Siyah Gazetesi* (1908), *Haber Anası Gazetesi* (Şubat 1909), *Trabzon’da Ahbab Gazetesi* (30 Haziran 1909), *Kehkeşan Mecmuası* (23 Temmuz 1909), *İkbal Gazetesi* (Eylül 1909), *Envar-ı Vicdan Mecmuası* (29 Ekim 1909), *Temkin Gazetesi* (1909), *Lazım Gazetesi* (1909), *Şebab Gazetesi* (1909), *Tahsil Gazetesi* (1909), *Haber Babası Gazetesi* (1909), *İnkılab Mecmuası* (1909), *Hekim Gazetesi* (14 Ocak 1910), *Tarık Gazetesi* (Nisan 1910), *Afacan Mecmuası* (1911), *Cadaloz Mecmuası* (1911), *Yeşil Trabzon Gazetesi* (1918), *Selamet Gazetesi* (15 Kasım 1918), ***İstikbal Gazetesi*** (10 Aralık 1918), *Kaygu Mecmuası* (6 Aralık 1918), *İğne Mecmuası* (1919), *Hür Mecmuası* (1919), *Nur Mecmuası* (1919), *Eş Gazetesi* (1920), *Fecir Gazetesi* (Haziran 1921), *Genç Anadolu Mecmuası* (30 Aralık 1921), *Güzel Trabzon Gazetesi* (1 Nisan 1922), *Halk Gazetesi* (12 Nisan 1922), *Kahkaha Gazetesi* (18 Mayıs 1922), *Düşünceler Mecmuası* (1 Eylül 1922), *Yeni Mekteb Mecmuası* (8 Ekim 1922), *Zafer Gazetesi* (Kasım 1922), *Halk Gazetesi* (24 Nisan 1923), *Gençlik Mecmuası* (18 Mayıs 1923), *Tilki Mecmuası* (Mayıs 1923), *Yeni Yol Gazetesi* (16 Eylül 1924), *Zühal Gazetesi* (4 Ekim 1924), *Genç Fikirler Mecmuası* (20 Ekim 1924), *Mihrak Gazetesi* (18 Nisan 1925), *Tekamül Gazetesi* (10 Eylül 1925), *Sivri Sinek Gazetesi* (1925), *Diken Mecmuası* (1925), *Yeni Terbiye Mecmuası* (1925), *Deve Kuşu Gazetesi* (1925), *Trabzon Muallimler Birliği Mecmuası* (Nisan 1926), *Çalı Kuşu Gazetesi* (Mayıs 1926), *Piyasa Gazetesi* (1926), *Trabzon Ticaret Gazetesi* (26 Mart 1927), *Özdilek Mecmuası* (1927), *Necm-i Ati Mecmuası* (1 Ocak 1928), *İktisat Gazetesi* (1928), *Gazel Pulat-Hane Gazetesi* (1928) 1920’li yılların sonuna kadar olan dönemde Trabzon basın hayatının en bilinen örneklerini teşkil eder.

Trabzon’da çıkan Türk gazete ve mecmualarının basın hayatı ya Balkan Savaşları’nın ya da Birinci Dünya Savaşı’nın getirdiği zorluklar nedeniyle uzun sürmemiş, zor duruma düşen imparatorluğun ekonomik zayıflığı bütün kesimlere ve özellikle de basına daha çabuk yansımıştır. Az da olsa ayakta kalabilen gazete ve mecmuaları Ruslar Trabzon’un işgalini takip eden günlerde kapatmıştır. Zaten az olan Türk matbaalarının kapatılması veya tahribi ile de artık, azınlık ve Rus basını dışında, bir basın hayatından söz etmek mümkün olamayacaktır.

Yukarıda belirttiğimiz gazete ve mecmuaların yanı sıra Rum ve Ermenilerin, hatta Rusların da basın faaliyetleri vardır. Rumca, Ermenice, Fransızca ve Rusça yayınlar da çıkmıştır. Azınlıkların gazete çıkarma çalışmaları da Trabzon’da çıkarılan ilk Türk gazetesi olan Trabzon Gazetesi’nin yayın tarihinden oniki sene sonradır. I. ve II. Meşrutiyet dönemleri azınlıklara her bakımdan kolaylık ve serbesti getirmiş, bundan yararlanan gayrimüslimler de basın hayatına ilgi duymuşlardır. Bu vesileyle de birçok gazete çıkarabilmişlerdir.

İlk Rum gazetesi, ilk Türk gazetesi olan ‘‘Trabzon’’un çıktığı tarih olan 1869 yılından 12 sene sonraya denk gelen 1881’ de çıkmıştır. *Astr Tou Pontos/Pontos Yıldızı* adlı bu gazeteyi daha sonra birçok gazete ve mecmua izler. *Oksonos Pontos* (1881-1885), *Pontikos*,

¹⁴⁴ a.g.e., s. 44.

İho Dubabdos, Salpankis, Logos, Epuhi, Faros, Bahr-i Siyah (1908), *Phoros Tis Anatalis/Doğu Işığı* (1908), *Anexartitos* (1908), *Drasis/Hareket* (1908-1909), *Etniki Drasis/Milli Hareket* (1909), *Neos Astr Tou Pontus/Yeni Pontos Yıldızı* (1909), *Efxinos Pontus* (1916), *Emporikos Agglioforos* (1916), *İcho Tou Pontus/ Pontos Sesi* (1916), *İmmrologion Tou Pontus, Keodigos Tis Trapezountos Keton, Peichoros* (1916), *Logos* (1916), *Komnmenoi* (1916), *Pontikos* (1916), *Diyonenis* (1919), *Epohi* (1919), *Faros Anatalis/Anadolu Feneri* (1919) gibi ‘gazete ve mecmuaların’¹⁴⁵,¹⁴⁶ çoğu Rumcadır.

Ermeni basınının ilk örneği ise *Keghtochoug*’dur (1909/1910). Bunu *Kharisskh* (1909), *Modzag* (1910), *Charjom/Hareket* (1910), *Bondoss* (1910), *Petak/Petek* (1910), *Pejichg/Tabib* (1911), *Jamantağ/Düşman veya Sis* (1911), *Bıdzak/Yaban Arısı* (1911) takip eder.¹⁴⁷

İşgal yıllarında ise Ruslar da basını kullanmış böylece işgali meşrulaştırmaya ve halkın tepkilerini kontrol altına almaya çalışmışlardır. Hazır halde bulunan matbaalara el koyan Ruslar bu imkanı sonuna kadar kullanmaktan çekinmemişlerdir. Çıkarılan gazetelerden¹⁴⁸ ilki *Trapezuntskiy Vavenny Listok/Trabzon Askeri Gazetesi* (1916), bir diğeri de *Trapezunt Novi Pot/Trabzon Hakikat*’dir (1918).

Ruslar Trabzon’dan ayrılırken el koydukları ve gazete ve mecmua çıkarmak için kullandıkları Türk Matbaalarını tahrip etmiş, böylece geride kalan Müslüman Türk halkının, basın yoluyla birlik ve beraberliğini tekrar sağlamak için girişimde bulunmasını engellemek istemişlerdir. Ayrıca Rumlara ve Ermenilere ait olan matbaaları da Türkler kullanamamaktaydılar. Zira onlar kendi bölücü ve ayrılıkçı amaçları doğrultusunda yayın yapmak ve gazete çıkarmak için matbaalarını yoğun bir biçimde çalıştırıyorlar, zaman zaman Ruslarla birlikte hareket ederek şehirde var olan birkaç özel Türk matbaasını da tamamen tahrip ederek, kendileri dışında kimsenin gazete veya mecmua çıkarmasına fırsat vermiyorlardı.

Trabzon’da var olan matbaalardan Türk matbaaları¹⁴⁹; *Trabzon Vilayet Matbaası* (1865), *Mücellid İsmail Efendi Matbaası* (1881), *İkbal Matbaası* (1901), *Meşveret Matbaası* (1907), ***İstikbal Matbaası (1920)***, *Turan Matbaası* (1922), *Yeni Yol Matbaası* (1923) olarak belirtilebilir. Bunlardan sadece *İstikbal Matbaası*, Rus işgali sona erdikten sonra kurulmuş ve *İstikbal Gazetesi* burada basılmaya başlanmıştır. Trabzon’da azınlık matbaaları ise¹⁵⁰; *Serasi Matbaası* (1888), *Yorgi Mihailidi Matbaası* (1908 öncesi), *Mirkoviç Matbaası*, *Üskünar (Vosginar) Matbaası* bunların en bilinenleridir.

¹⁴⁵ a.g.e., s. 276.

¹⁴⁶ Albayrak ayrıca Cumhur Odabaşıoğlu’nun *Trabzon- Belgelerle Milli Mücadele Yılları 1919-1923*, (Topkar Matbaası, Akçabat, 1990.) isimli eserinden de yararlandığını belirtmektedir.

¹⁴⁷ Albayrak, a.g.e., s. 280.

¹⁴⁸ a.g.e., s. 282.

¹⁴⁹ a.g.e., s. 287.

¹⁵⁰ a.g.e., s. 302.

I. BÖLÜM: MİLLİ MÜCADELE BASINI VE İSTİKBAL GAZETESİ

A. Milli Mücadele Basını

1. İstanbul Basını

Osmanlı Devleti'nin 1918 yılı biterken genel manzarası çok da ümitli bir durum arz etmiyordu. Kendi içinde ayrılıkçı hareketler bir yana siyasal anlamda da bir bölünme yaşamış, bütün bunların üstüne İtilaf Devletleri İmparatorluğun başkentini, İstanbul'u işgal etmişlerdi. Böyle bir ortam her alanı etkilediği gibi basını ve basının faaliyetlerini de etkilemekteydi. İstanbul tam bir karışıklık içine girmiş, Meclis dağıtılmış, sultan ve hükümet baskı altında görev yapmaya çalışmaktaydı. Bu görünüm kısa sürede içinden çıkılabilecek bir manzara görünümünde değildi. *"1919 yılı İstanbullular için çok çetin bir yıldır. I.Dünya Savaşı yenilgiyle sona ermiş ve limanı dolduramın düşman zırhlıları toplarını kentin üzerine çevirmişlerdi. Gazetecilik çok sakıncalı bir işti ve dürüst davranmak, vatanını korumak büyük yüreklilik istiyordu."*¹⁵¹ Bu durumda toplumun en küçüğünden en büyüğüne, eli silah tutandan kalem tutanına kadar herkes şartlar ne olursa olsun bir karar vermek durumundaydı. Bu karar ya vatanın bağımsızlığı ve milletin özgürlüğü için direnmek ve milli mücadelenin yanında olmak ya da İtilaf Devletleri'nin baskı ve tehditlerine boyun eğerek bu mücadelenin karşısında yer almak şeklinde olacaktı.

1918 yılı Osmanlı aydınları ve düşünürleri için Osmanlı Devleti'nin artık sonunun geleceğini tahlil edebildikleri önemli bir yıldır ve devletin geleceği de galip ülkelerin elindeydi.¹⁵² Aynı yılın sonlarındaki ortam yeni bir nitelik kazanmaya başlayacak, zamanla değişecek olan koşullar ve gelişmelerle 1919 yılının umutsuzluğunu 1920'nin korkulu günleri, 1921 yılının başları daha dik tutan başarılı mücadeleleri ve ardından da 1922 yılının olağanüstü sonuçlar doğuran büyük zaferi izlerken, bu süreçte basın da bölünecek, Milli Mücadele yanlısı ve karşıtı olarak bölünen gazeteler kendi saflarında amansız bir mücadele içine gireceklerdir.¹⁵³

1.1. Milli Mücadele'ye Karşı Olan Gazeteler

İstanbul Osmanlı Coğrafyası içinde, başkent olmasının da etkisiyle, en fazla oranda basın faaliyetinin icra edildiği bir merkezdi. Bu bakımdan Milli Mücadele karşıtı basın da en çok bu merkezde faaliyet göstermekteydi. *Peyam-ı Sabah, Alemdar, Türkçe İstanbul* Milli Mücadele'ye şiddetle karşı çıkan ve her koşulda amansız bir mücadele sergileyen gazetelerdi.

¹⁵¹ Topuz, a.g.e., s. 110.

¹⁵² Orhan Koloğlu, *Türk Basını; Kuvayi Milliye'den Günümüze (70. Yılında Cumhuriyet Basını)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 11.

¹⁵³ a.g.e., s. 12.

Peyam-ı Sabah gazetesi 1 Ocak 1920’de yayın hayatına başlamış olup 1876 yılında kurulan Sabah ile 1913 yılında kurulan Peyam gazetelerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur.¹⁵⁴ Kurucusu Ali Kemal, Hürriyet ve İtilaf partisinin üyesi, İT’nin baş düşmanlarından. İngiliz ve Fransız dostluğu taraftarlığıyla tanınan, *Ati* gazetesi ve *Yeniğin* gazetesi başyazarlarıyla uzun süre basın kavgasına giren Ali Kemal, ilk Damat Ferit Hükümeti’nde Eğitim Bakanı olmuştur. Bu dönemde ve daha sonra yine gazetenin başına geçtiğinde de Milli Mücadele’ye olan karşıtlığı ve nefreti artarak devam etmiştir. Milli Mücadele’yi verenleri gazete aracılığıyla hain ilan ederken halka, Kuva-yı Milliye’nin istek ve emirlerine uymamayı da telkin ediyordu. Ona ve gazetesine göre İngilizler ve Fransızlar belli bir medeniyet seviyesinin getirdiği anlayışla hareket edecek, zaman içinde buradan ayrılacaklardı. Yine Ali Kemal’e ve gazetesine göre İzmir’in işgali de geçiciydi ve işgale karşı koymak Barış Konferansı’nı sekteye uğratabilirdi.¹⁵⁵ Gazete kamuoyunu etkilemek maksadıyla sadece İstanbul’da değil Anadolu’da da dağıtılmaya çalışılmış, bu dağıtım yerlerinden biri olarak seçilen Samsun için gönderilen gazeteler burada halka dağıtılmamış, böylece Anadolu milli mücadelesinde oluşturulmaya çalışılan çatlaklar önlenmeye çalışılmıştır.¹⁵⁶ Milli Mücadele’ye karşı amansızca mücadele eden ve çok keskin bir dil kullanarak bu mücadeleyi yerden yere vurmakta tereddüt etmeyen Ali Kemal, 11 Eylül 1922’ye kadar bu tutumunu sürdürecekti, bu tarihte gazeteden atılacak, gazete bu durumda bir gün sonra adını tekrar Sabah olarak değiştirecek ve bir ay sonra da kapanacaktır.¹⁵⁷

Alemdar gazetesi ise 1911’de Refi Cevat Ulunay tarafından çıkarılan, Milli Mücadele karşıtı bir gazetedir. Gazete 1913’ de kapatılmış, 1919 Ocak ayında tekrar çıkarılmaya başlanmıştır. İngiliz mandası taraftarı olan gazete Türklerin kendi başlarına bağımsızlık sağlayamayacağını, bir büyük devlete dayanmasının zaruri olduğunu sürekli belirtmekteydi.¹⁵⁸ Gazete, başyazar Refi Cevat Ulunay aracılığıyla, temelde iki düşman belirlemiş, İT ile Kuva-yı Milliye’ye karşı çok kindar bir üslupla adeta savaş açmış durumdaydı.¹⁵⁹ Gazete Milli Mücadele hareketine ateş püskürürken, İstanbul Hükümeti’nin Milli Mücadele’yi engelleyici icraatlarına oldukça fazla yer vermektedir.¹⁶⁰ Alemdar gazetesi bu yayın politikası nedeniyle İstanbul halkının tepkisini çekecek, gazeteye karşı büyük bir nefretin doğmasına neden olacak, diğer gazeteler de bu gazetenin birçok haberini yalanlamak durumunda kalacaklardır.¹⁶¹ Bu yayın politikası ve milli direnişe karşı takınılan tavır 1921 yılına kadar devam edecek, gazete bu tarihte kapanacaktır.

Türkçe İstanbul bir diğer Milli Mücadele karşıtı gazetedir. 9 Kasım 1918’de Yeni İstanbul adıyla çıkan gazete, 8 Aralık 1918’de Türkçe İstanbul adını almıştır. Gazetenin yönetiminde Abdullah Cevdet ve İngiliz ajanı olarak bilinen Sait Molla bulunuyordu ve gazete İttihatçılara yönelik bir saldırı politikası güdüyordu.¹⁶² 20 Mayıs 1918 tarihli yazısında

¹⁵⁴ Topuz, *a.g.e.*, s. 106.

¹⁵⁵ *a.g.e.*, s. 107.

¹⁵⁶ Güner, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁵⁷ Topuz, *a.g.e.*, s. 109.

¹⁵⁸ *a.g.e.*, s. 111.

¹⁵⁹ *a.g.e.*, s. 112.

¹⁶⁰ Güner, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁶¹ *a.g.e.*, s. 24.

¹⁶² Topuz, *a.g.e.*, s. 113.

Sait Molla “*Memleketimizin hal ve istikbalini kurtaracak yegane çare İngiliz himayesidir. Millet zaman geçirmeden İngiliz himayesini istemelidir*”¹⁶³ diyerek aslında amacının bir İngiliz mandası yönetimi olduğunu açıkça belli etmiştir. HİF üyesi de olan Sait Molla aynı zamanda İngiliz Muhipler Cemiyeti kurucuları arasınday yer alacak, bir süre sonra bu cemiyetin başkanlığında bulunacak, 9 Kasım 1919’da bir ajan olduğunun anlaşılması sonrasında çıkardığı gazete toplatılacaktı.¹⁶⁴

İstanbul basını sadece Milli Mücadele karşısında yer alan gazetelerden oluşmuyordu. Aynı zamanda Milli Mücadele’yi çok yüksek düzeyde olmayan bir sesle destekleyenlerin yanı sıra açıkça bu desteği veren, kamuoyunda ses getiren yayınlar yapan Milli Mücadele yanlısı gazeteler de bulunmaktaydı.

1.2. Milli Mücadele’yi Destekleyen Gazeteler

İleri, *Yenigün*, *Akşam*, *Vakit*, *Tasvir-i Efkar*, *İkdam*, *İfham*, Milli Mücadele’yi destekleyen İstanbul basını olarak göze çarpmaktadır. Bu gazeteler Anadolu’daki harekete büyük ölçüde destek vererek, İstanbul kamuoyunda Milli Mücadele’nin daha iyi anlaşılmasına ve bu mücadeleye halkın da katkısının sağlanmasına ön ayak olmuşlar böylece Milli Mücadele tarihinde kendilerine önemli bir yer edinmişlerdir.

İleri gazetesi, 1 Ocak 1918 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlar. 1921 yılına kadar Milli Mücadele ile ilgili haberlere pek yer vermemiş olsa da bu tarihten sonra bu mücadele ile ilgili olarak çok geniş bir yayın politikası oluşturmuş, Anadolu hareketinin adeta İstanbul’daki sesi olmuştur. İlk cephe haberleri de bu gazetede görülmeye başlanmıştır.¹⁶⁵ Gazetenin ilk adı *Atı*, 19 Şubat 1919’da *İleri* olarak değiştirilmiştir.¹⁶⁶ Mustafa Kemal duyulmasını istediği haberlerin *İleri*’de yayınlanması için buraya haber aktarmış, böylece *İleri*, Milli Mücadele’nin İstanbul sözcüsü durumuna gelmiştir.¹⁶⁷ Gazete Milli Mücadele’nin sonuna kadar yayın hayatını sürdürmüş, 1924 yılında da kapanmıştır.

Yeni Gün gazetesi, Yunus Nadi’nin çıkardığı bir gazete olup yayın hayatına 2 Eylül 1918’de başlamıştır. Gazete baskılar, zor koşullar ve 17 Mart 1919 gecesinde İngilizlerin gazeteyi basmalarının da etkisiyle İstanbul’da basın hayatını sürdüremeyecektir. 12 Nisan 1920’ de çıkan son sayısı İstanbul’da çıkardığı son sayı olacaktır.¹⁶⁸ 10 Ağustos 1920 tarihinden sonra Ankara’da yayın hayatına ‘Anadolu’da *Yeni Gün*’ adıyla devam etmiştir. Milli Mücadeleyi destekleyen, belirlenen Misak-ı Milli kararlarını savunan bir yayın politikası izlemiştir. Gazete kurtuluş savaşı sırasında bir ara Kayseri’de de yayınlanmış, ardından yine

¹⁶³ a.g.e., s. 113.

¹⁶⁴ a.g.e., s. 114.

¹⁶⁵ Güner, a.g.e., s. 21.

¹⁶⁶ Topuz, a.g.e., s. 102.

¹⁶⁷ a.g.e., s. 102.

¹⁶⁸ a.g.e., s. 104.

Ankara’da basılmaya devam etmiştir. 7 Mart 1924 tarihinden sonra Cumhuriyet¹⁶⁹ adıyla yayın hayatı yeni bir döneme girmiştir.¹⁷⁰

Akşam gazetesi¹⁷¹ 20 Eylül 1918 tarihinde ilk sayısıyla basın hayatına girmiştir. Gazete birçok defa sansür ve baskılar dolayısıyla yayın hayatını devam ettirmekte zorlanmışsa da Milli Mücadele için önemli bir destekçi durumundadır. Gazetenin kurucularından Necmettin Sadak 16 Kasım 1918 tarihli bir yazısında; “*Bütün dünyadan umudu keserek yapayalnız kaldığımız şu anda kurtuluşumuzu kimden bekliyoruz? Birleşelim ve hazırlanalım. 600 yıllık bir ulusun geleceği söz konusu olurken sen dedin, ben dedim gibi şeylerle meşgul olmak günahıdır*” diyerek halka moral vermek ve milli birliğin önemini belirtmek istemiştir.¹⁷² Şubat 1921 tarihinden sonra Anadolu ile ilgili haberlere sıkça raslamaya başladığımız Akşam gazetesi Milli Mücadele’ye olan desteğini İstanbul hükümetine fazla sırt çevirmeden devam ettirmiştir.

Vakit Gazetesi¹⁷³ ise basın hayatına 22 Ekim 1917’de girmiştir. Çok zor şartlar altında yayın hayatını sürdürmeye çalışan gazete birçok sıkıntılara rağmen Anadolu’ya olan desteğini çoğu zaman açıktan seslendirmiş, bu konuda İstanbul’da bulunan Milli Mücadele karşıtı gazetelerle de mücadeleden geri kalmamıştır. Milli Mücadele’yi destekleyen bir yayın politikası izlediği için kurucusu Ahmet Emin Yalman, önce Kütahya’ya ardından da Malta’ya sürülmüş, ortağı olan Mehmet Asım Us milli mücadeleyi savunan yazılar yazmış, Mustafa Kemal bazı düşüncelerini Asım Usun kalemile gazetede yayınlatarak İstanbul halkını milli mücadele konusunda bilinçlendirmiştir.¹⁷⁴

Tasvir-i Efkar gazetesi Şinasi tarafından 1861 tarihinde çıkarılan bir gazetedir. Gazete ilk sayısında ulus, özgürlük, kamuoyu gibi o güne kadar Osmanlı coğrafyasında pek dile getirilmeyen kavramları halkın gündemine taşımaktaydı.¹⁷⁵ Şinasi’nin 1865’de bir kovuşturma nedeniyle Paris’e kaçması sonrası gazetenin başına Namık Kemal geçer.¹⁷⁶ Gazete bundan sonra birçok el ve ad değiştirerek yayın hayatına devam edecektir. Tasvir-i Efkar 31 Mayıs 1909 tarihinde Ebüzziya Tefik’in çalışmalarıyla yeniden yayın hayatına başlamıştır. Gazete ‘Tasvir-i Efkar, Tenvir-i Efkar, İhtihab-ı Efkar ve Tevhid-i Efkar adlarıyla her kapatma sonrası yeni bir adla basın hayatına geri dönmüştür.¹⁷⁷ Tüm sansürlere ve İtilaf Devletleri’nin şiddetli baskılarına rağmen, her şeyi göze alarak, Milli Mücadele’yi desteklemeye ve bu yönde yazılar yayınlamaya devam etmiştir. Gazete Sivas Kongresi’ne muhabir göndermiş, Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Refet beylerle mülakatlar yapmış bunları da gazetede

¹⁶⁹ Bu gazete ile ilgili olarak daha geniş bilgi için Ayr. Bkz. Aysun Köktener, *Bir Gazetenin Tarihi: Cumhuriyet*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

¹⁷⁰ Güner, a.g.e., s. 22.

¹⁷¹ Bu gazete ile ilgili olarak daha geniş bilgi için Ayr. Bkz. Nurhan Kavaklı, *Bir Gazetenin Tarihi: Akşam*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

¹⁷² Topuz, a.g.e., s. 100.

¹⁷³ Aynı isimli diğer bir gazete olarak “**Vakit**”, İlhan Yerlikaya’nın *II. Abdülhamit Döneminde Basın: Yarı Resmi Vakit Gazetesi (1875-1884)* adlı çalışmasıyla incelenmiştir. Bu iki gazete farklı iki gazete olup, her ikisi de dönemlerinde önemli bir basın kuruluşu olarak faaliyet göstermişlerdir.

¹⁷⁴ Topuz, a.g.e., s. 106.

¹⁷⁵ Çavdar, a.g.e., s. 25.

¹⁷⁶ a.g.e., s. 28

¹⁷⁷ Güner, a.g.e., s. 17.

yayınlamıştır.¹⁷⁸ Gazete ayrıca Mustafa Kemal'in beyannamelerini de yayınlamış, İzmir'in işgali üzerine uzun yazı dizileri hazırlamış böylece kamuoyunu milli mücadele ve işgal ile alakalı konularda bilgilendirmek ve bilinçlendirmek maksadını gütmüştür.¹⁷⁹ Gazete Aydın cephesine de muhabir göndermiş, böylece savaş haberlerini daha emin bir şekilde halka duyurabilmiştir.¹⁸⁰ 17 Nisan 1921'de kapanan gazete, 2 Haziran 1921'de Tevhid-i Efkar adıyla yeniden yayına başlamıştır.¹⁸¹ Gazete Sakarya Savaşı ve ardından tüm savaşlarda ümitli bir şekilde bağımsızlığa gidilen yolun yaklaşmakta olduğunu ve ordunun muzaffer olacağını ısrarlı bir şekilde dillendirmeye devam etmiştir.

İkdam 5 Temmuz 1894 yılında Ahmet Cevdet tarafından çıkarılmıştır. Mütareke döneminde HİF'yi desteklemiş, bundan sonra uzun bir süre ortayolu takip etmiş, Anadolu'da Milli Mücadele'nin başlamasından sonra bu mücadeleyi destekleyen bir tutum sergilemiştir.¹⁸² İzmir'in işgali ile ilgili geniş bilgiler vermiş, işgali protesto mitingleri yayınlamıştır. Baş yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu, hem İstanbul'un hem de Anadolu'nun zor şartlarını kamuoyuna aktarmaya gayret etmiştir.¹⁸³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu bir yazısında; "*Kötümser olmak bir nevi hainliktir. Farkına varmadan kaleyi içten vurmaktır. Ümitli Olmak zorundayız*"¹⁸⁴ diyerek mücadele ruhunu canlı tutma gayreti içinde olmuştur.

İfham, 1912'de günlük olarak çıkan siyasi bir gazete olup, bir süre kapatılmış ardından 23 Temmuz 1919'da tekrar yayın hayatına başlamıştır. Gazete hem İstanbul'da hem de Anadolu'da oluşan Milli Mücadele uyanışını desteklemiş, Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçuraoglu, Ömer Seyfettin gibi yazarların yazılarını da yayınlamıştır.¹⁸⁵

2. Anadolu Basını

Anadolu basını, Türk basın hayatının özellikle Milli Mücadele döneminde önemli bir yer tutar. Hem Anadolu basını hem de özellikle oluşturulan Ankara basını bu mücadelenin en önemli yardımcı ve halka öncü unsurları olarak çok büyük bir boşluğu doldurmuşlardır.

"Bizde ilk gazete olan Takvim-i Vekayi'nin yayınlanmasından Cumhuriyet'e kadar olan dönemde Türk basınının odak noktasını İstanbul teşkil etmiştir. 1920 Mart'ında İstanbul'un işgal edilmesiyle basın hür bir ortamdan uzak kaldı. Sansür ve işgalin etkisiyle İstanbul basını Milli Mücadele döneminde fonksiyonunu yerine getiremedi. Bu sebeple Milli Mücadele'nin sesini daha iyi duyurabilmek gayesi ile Ankara Hükümeti tarafından Ankara

¹⁷⁸ a.g.e., s. 18.

¹⁷⁹ a.g.e., s.18.

¹⁸⁰ Topuz, a.g.e., s. 116.

¹⁸¹ a.g.e., s. 116.

¹⁸² Güner, a.g.e., s. 20.

¹⁸³ a.g.e., s. 20.

¹⁸⁴ Topuz, a.g.e., s. 114.

¹⁸⁵ Güner, a.g.e., s. 21.

basını oluşturuldu. Ankara basını bu görevinin yanında Anadolu ve İstanbul basınına haber yönünden yardımcı oldu."¹⁸⁶

Anadolu basını İstanbul basınına rağmen daha zor şartlar altında ve birçok teknik imkansızlıklarla boğuşarak, Anadolu'nun sesini duyurmaya çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturma gayreti içinde olan bir basın karakteri taşır. Milli Mücadele basınının her şeye rağmen ve bütün zorlukları büyük ölçüde aşarak belli bir mesafe alabilmesi ve Milli Mücadele'ye katkı sağlayabilmesi Mustafa Kemal'in katkılarının yanında Milli Mücadele'nin diğer lider kadrosunun da bu girişimlere destek vermesiyle belli bir aşama kaydedebilmiştir.¹⁸⁷

İstanbul basınında var olan bölünmüş yapı Anadolu basınında da vardır. Bu nedenle Anadolu basınından da iki kısım halinde bahsetmek yerinde olacaktır.

Anadolu şehirlerinde, 1918 yılı sonundan başlayarak hızla kurulmaya başlayan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin, halkın haklarını savunmak adına yaptıkları faaliyetlerini ve çıkardıkları bildirilerini yayınlamak için yayıncıları daha çok İttihatçı olan gazeteler ve daha sonraları da yayın hayatına başlayan diğer yayın organları aracılığıyla Milli Mücadele yanlısı basın oluşurken, bunun karşısında yer alan gazeteler de aktif bir şekilde yayın hayatlarını sürdürmekteydi.¹⁸⁸

2.1. Milli Mücadele'ye Karşı Olan Gazeteler

Milli Mücadele'nin zor günlerinde Anadolu'da *İrşad* ve *Ferda* adlı gazeteler sıkı bir muhalefetle bu mücadelenin karşısında yer almışlar ve bu hareketin önünü kesmek için gayret içinde olmuşlardır.

İrşad gazetesi, Ömer Fevzi tarafından daha önce Trabzon'da çıkarılan *Selamet*¹⁸⁹ gazetesinin kapatılmasından sonra yeni bir gazete olarak Balıkesir'de yayınlanmaya başlanan bir gazetedir. Gazete Milli Mücadele karşıtı propagandalarla halkı isyana çağıran, ve bu yönde yayınlarıyla Milli Mücadele lider kadrosuna karşı düşmanca tavır takınan bir yol izlemiştir.¹⁹⁰ Bulunduğu bölgenin Yunan işgalinde olması işini kolaylaştırmış, daha rahat bir ortamın oluşmasıyla bölücü basın faaliyetlerini kolayca yapabilme olanağı bulmuştur.

Ferda, 1918 yılı sonlarına doğru yayın hayatına başlayan gazete, Ali Ulvi tarafından Adana'da çıkarılmaktaydı. Haftada iki defa yayınlanan gazete özellikle Fransızların desteği ile Milli Mücadele'yi baltalamaya çalışmıştır. İşgal güçlerinin komutanları tarafından yazılan beyanneameleri yayınlayarak bu düşmanca tutumunu uzun bir süre sürdürmüştür.¹⁹¹

¹⁸⁶ Nurettin Güz, *Türkiye'de Basın – İktidar İlişkileri (1920-1927)*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1991, s. 9.

¹⁸⁷ Hakan Aydın, " Sakarya Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün", *Selçuk İletişim*, 6/2, s. 219.

¹⁸⁸ Koloğlu, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁸⁹ Milli Mücadele sırasında Trabzon'da yayınlanan, Milli Mücadele karşıtı bir gazete. Trabzon'da Milli Mücadele Basını kısmında geniş bilgi verilmiştir.

¹⁹⁰ Güner, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁹¹ *a.g.e.*, s. 36.

2.2. Milli Mücadele’yi Destekleyen Gazeteler

Hukuk-u Beşer, İrade-i Milliye, Hakimiyet-i Milliye, Öğüt, Ses, Doğru Söz, İzmir’e Doğru, Yeni Adana Gazetesi, Açıksöz Gazetesi, Babalık Gazetesi, Anadolu’da Yeni Gün, Albayrak, Emel, Ahali (Edirne), *İstikbal, Işık, Ahali* (Samsun), *Anadolu, Sebilürreşad, Satvet-i Milliye, Amal-i Milliye, Dertli, Türkoğlu, Yeşil Yuva, Trakya-Paşaeli, Adanaya Doğru* gibi gazeteler Milli Mücadele’yi destekleyen gazeteler olarak Türkiye Tarihi’nde ve özellikle de Milli Mücadele tarihinde yerlerini almışlardır. Bu gazetelerin her biri ayrı bir öneme sahiptir. Hepsi de Milli Mücadele’nin verildiği Anadolu coğrafyasında savaşla, işgalle, baskıyla, imkansızlıklarla yan yana bu mücadelenin başarıya ulaşması için büyük gayret ve fedakarlık örnekleridir.

Hukuk-ı Beşer İzmir’de yayınlanan bir gazetedir. İzmir basın hayatı için önemli bir merkezdir. Bir ticaret şehri olan İzmir, basın ve yayın işlerinin yoğun olarak yapıldığı ve özellikle yabancıların ve azınlıkların bu tür faaliyetlerde bulunduğu bir şehirdir. Bu bakımdan ilk gazetelerden birinin İzmir’de çıkmış olması şaşırtıcı değildir. Hukuk-ı Beşer İzmir’de Avni Mühiddin ve Hasan Tahsin Recep tarafından çıkarılan Milli mücadele yanlısı bir gazetedir.¹⁹² Gazetenin amacı bölge halkını bilgilendirmek ve muhtemel işgallere karşı teyakkuz halinde bulundurmaktır.

İrade-i Milliye, Mustafa Kemal Paşa tarafından 14 Eylül 1919’da Sivas’da kurulan Milli Mücadele yanlısı bir gazetesidir. Bu gazeteyi çıkarmış olmak, basın aracılığıyla kamuoyu oluşturma öneminin bilmekten ileri gelmektedir.¹⁹³ Ayrıca bu gazeteden önce Mustafa Kemal’in çıkardığı ilk gazete olan *Minber*¹⁹⁴ bu konuya ilk örneği teşkil eder.¹⁹⁵ İrade-i Milliye’nin amacı Sivas Kongresi’nce alınacak kararları halka duyurmak olacaktır.¹⁹⁶ Gazete kongreden önce kurulmuş olsa da resmi işlemler dolayısıyla kongreden üç gün sonra çıkabilmiştir. İrade-i Milliye Milli Mücadele’yi içte ve dışta duyurma amacı güderken başyazılarının ekseri çoğunluğu Mustafa Kemal Paşa’nın dikte ettirdiği yazılardan oluşmaktaydı. Gazete 1922 Mart ayı sonuna kadar yayın hayatını sürdürmüş, Milli

¹⁹² *a.g.e.*, s. 36.

¹⁹³ Topuz, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁹⁴ **Minber**; Mustafa Kemal (Atatürk)’ün parasal katılımıyla çıkarılan bir gazetedir. Mustafa Kemal ile Fethi (Okyar) tarafından 1918 sonlarına doğru kurulan, mütareke ile birlikte yayın hayatına başlayan gazete, aynı zamanda Mustafa Kemal’in ilk beyanatlarını yayınladığı gazetedir. Gazetenin ilk sayısı Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından bir gün sonra yayınlandı. Gazete savaş yenilgisine rağmen halka moral vermeyi amaç edinmiş, bu yönde yazılar yayınlamıştır. Minber ayrıca Amerikan mandasına karşı da çıkıyordu. Maddi imkansızlıklar nedeniyle 20 Aralık’ta son sayısını da çıkararak kapandı. (Topuz, *a.g.e.*, s. 117). Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık* adlı çalışmasında Minber’i bir parti (Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası) gazetesini olarak belirtirken Mustafa Kemal’in bu gazeteye imzasız yazılar yazdığını, gazetenin de buna karşılık Mustafa Kemal’le mülakatlar yayınlarak, onun siyasal bir şahsiyet haline gelmesine katkı sağlamaya çalıştığını belirtmektedir. (Zürcher, *a.g.e.*, s. 164.)

¹⁹⁵ Topuz, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁹⁶ Güner, *a.g.e.*, s. 32.

Mücadele'nin Ankara merkezli yeni yapılanmasından sonra Hakimiyet-i Milliye nin bu görevi yapmaya başlamasıyla da kapanmıştır.¹⁹⁷

Hakimiyet-i Milliye, 10 Ocak 1920 tarihinden sonra Ankara'da çıkarılmaya başlanan, Milli Mücadele'nin sözcülüğünü yapan, İrade-i Milliye gazetesinin bir devamı niteliğinde olarak Mustafa Kemal Paşa tarafından kurdurulan ve *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsilîyesi* adına yayın yapan bir gazetedir.¹⁹⁸ Gazete aynı zamanda hükümetin resmi organı durumundaydı.¹⁹⁹ Gazetede ilk zamanlar birçok imzasız yazı Mustafa Kemal tarafından özellikle yazdırılmış, böylece Milli Mücadele'nin amacı net bir dille ortaya konulmuştur. Gazete Milli Mücadele boyunca diğer gazeteler için de bir haber kaynağı olma özelliği taşır. Zira yayın merkezinin Ankara'da bulunması Hakimiyet-i Milliye'yi Anadolu'nun değişik illerinde yayınlanan gazetelerden daha avantajlı bir konuma getirmiştir. Böylece Ankara merkezli Milli Mücadele yönetiminin her türlü faaliyetinden haberdar olmada gerek zaman gerekse imkan bakımından oldukça öndedir. Bu imkanını iyi kullanarak Milli Mücadele'nin sesini Ankara dışına duyurma görevini de yerine getirmiştir.

Öğüt gazetesi, Afyon'da 2 Ocak 1918 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlamış, İzmir'in işgalinden sonra Konya'ya taşınmıştır. Gazete İtilaf Devletleri aleyhinde ve özellikle İtalyan kuvvetlerine karşı milli bir basın mücadelesi vermiştir.²⁰⁰ Konya halkını mücadeleye sevk etmek konusunda büyük görevler yapmış, Milli mücadelenin lider kadrosuyla da temasta bulunmuştur. Gazete 209. Sayıya kadar nasihat adıyla çıkmıştır.²⁰¹ Temmuz 1921 den sonra Ankara'da çıkmaya başlayan akşam gazetesi özelliği taşıyan bir gazetedir.²⁰² Gazete Ocak 1923'de kapanmıştır.

İzmir'e Doğru, Balıkesir'de Kuva-yı Milliye'nin yayın organı olarak 16 Kasım 1919 tarihi itibarıyla çıkmaya başlamış olan bir Milli Mücadele yanlısı gazetedir. Mustafa Necati (Milli Eğitim Bakanı), Esat Çınar ve Vasıf Çınar (Milli Eğitim Bakanı) gazetenin en önemli üç kalemi olup bu kişilerle birlikte bağımsızlık için mücadele eden önemli kişilerce yayın hayatını sürdürmüştür.²⁰³ Gazete yayını Milli Mücadele ruhunu diri tutmak politikası üzerine inşa etmiş, Yunanlıların Balıkesir'i işgal ettiği zamana kadar çıkarılabilen gazete bu aşamadan sonra yayın hayatına devam edememiştir.²⁰⁴

Yeni Adana Gazetesi, Adanada çıkarılan bir gazetedir. Fransızların 2 Aralık 1918'de Adana'yı işgalinden dört gün sonra "*Adana*" adında bir gazete çıkarılmıştır. Üçüncü sayıdan sonra işgalciler bu gazeteyi kapatmışlardır. Milli Mücadele amacıyla mutlaka bir gazete çıkarmak isteyen vatansever aydınlar Yeni Adana imtiyazıyla gazeteyi tekrar çıkarırlar. Gazete, basıldığı basımevinin basılıp dağıtılması sonucu bir vagona taşınacak ve bu vagona ilkel koşullarda yayını sürdürmeye çalışacaktır. Oldukça zor koşullarda ve sürekli bir

¹⁹⁷ a.g.e., s. 33.

¹⁹⁸ a.g.e., s. 33.

¹⁹⁹ Topuz, a.g.e., s. 119.

²⁰⁰ Güner, a.g.e., s. 31.

²⁰¹ a.g.e., s. 31.

²⁰² Topuz, a.g.e., s. 133.

²⁰³ a.g.e., s. 128.

²⁰⁴ Güner, a.g.e., s. 34.

endişe altında çıkarılmaya çalışılan gazete bu şartlara rağmen Milli Mücadele'nin güney cephesi için yeri doldurulamaz bir mücadele örneği verecektir. Bir süre de Pozantı'da yayınlanan gazete Adana'nın kurtuluşundan sonra 9 Aralık 1921'den sonra Adana'da yayın hayatına devam etmiştir.²⁰⁵ “Yeni Adana Çukurova'da Milli Mücadele'nin örgütlenmesinde, bu yönde kamuoyu oluşturulmasında ve düşman propagandasının etkisiz duruma getirilmesinde önemi rol oynamıştır.”²⁰⁶

Açıksöz, Kastamonu'da 15 Haziran 1919 tarihinde yayınlanmaya başlanan bir gazetedir. Gazete 16 Eylül 1919 tarihinden itibaren Milli Mücadele'yi desteklemeye ve Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı olarak yazılar çıkarmaya başlamıştır.²⁰⁷ Gazetede İsmail Hakkı Bey (Uzunçarşılı), Mehmet Akif ve İsmail Hami Danişmend gibi ünlü şahsiyetler de yazılar yazmışlardır.²⁰⁸ Açıksöz gazetesi Kastamonu ve çevre illerin haberlerini halka duyurmanın yanında, hem Ankara hemde dış merkezli haberleri Zonguldak ve İnebolu muhabirleri aracılığıyla alarak, böylece hem yerel hem de ulusal ve uluslar arası haberlerden halkı haberdar etmekteydi.²⁰⁹

Babalık gazetesi, Konya'da 25 Aralık 1910 tarihinde çıkarılmaya başlanan bir gazetedir. 1917 ye kadar babalık ismiyle devam eden gazete bu tarihten sonra “*Türk Sözü*” adını kullanmaya başlar. Ardından yine Babalık adını kullanan gazete, Erzurum'un işgali ile Konya ya gelen, Albayrak²¹⁰ gazetesinin başyazarı, Süleyman Necati Bey'in bu gazetede yazılar yazmaya başlaması ile gazete güçlenmiştir.²¹¹

Anadolu'da Yeni Gün, daha önce İstanbul'da yayın hayatına başlamış olan ve belli nedenlerle Ankara'ya taşınan bir gazetedir. O dönemde Yeni Gün olarak çıkan gazete Ankara'ya taşınınca Anadolu'da Yeni Gün adıyla yayın hayatını sürdürmeye devam etmiştir. Anadolu'da Yeni Gün Gazetesine, İstanbul basınında Milli Mücadele'yi destekleyen gazeteler kısmında değinmiştik. Anadolu'da Yeni Gün kendini, milletin azim ve gayretiyle yürütülmekte olan Milli Mücadele hareketinin hizmetçisi olarak görür ve halkı, sürekli ve hızlı gelişen olaylar hakkında haberdar ederek kamuoyunun aydınlatılmasında önemli bir boşluğu doldurmuştur.²¹²

Albayrak gazetesi, Erzurum'da, 1913 Martında yayın hayatına başlamış, gazete İTF'nin yayın organı olarak yayınını sürdürmüştür. Albayrak gazetesi solcu ittifakçıların yayın organı durumundaydı.²¹³ Gazete Ruslar'ın I. Dünya Savaşı'nda Erzurum'u işgali sonrası yayın hayatına ara vermiş, Rusların çekilmesi sonrası Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı olarak basın hayatına kaldığı yerden devam etmiştir.²¹⁴ 1921 tarihinde yayın hayatı sona eren gazete doğu bölgesinin önemli bir propaganda aracı ve

²⁰⁵ Topuz, *a.g.e.*, s. 132.

²⁰⁶ *a.g.e.*, s. 132.

²⁰⁷ Güner, *a.g.e.*, s. 32.

²⁰⁸ Topuz, *a.g.e.*, s. 128.

²⁰⁹ Güner, *a.g.e.*, s. 32.

²¹⁰ Albayrak Gazetesi, Erzurum'da yayınlanan Milli Mücadele yanlısı bir gazetedir.

²¹¹ Güner, *a.g.e.*, s. 30.

²¹² Aydın, “*a.g.m.*”, s. 227.

²¹³ Topuz, *a.g.e.*, s. 133.

²¹⁴ Güner, *a.g.e.*, s. 29.

kongreler döneminin etkili bir kaynağı olarak Milli Mücadele'ye büyük katkılar sağlamıştır.²¹⁵ Gazete 1921 yılı başlarında kapatılmıştır.²¹⁶

Ahali, Edirne'de 8 Eylül 1919'da yayınlanmaya başlanan bir gazetedir. Gazete 25 Temmuz 1920'de Yunanlıların Edirne'yi işgali sonrasında yayın hayatına ara vermiş, ardından Sofya'da 4 Aralık tarihinden itibaren yayın hayatını sürdürmüştür. Türkler ile ilgili olarak ve Milli Mücadele konusunda önemli yayınlar yapmış olan gazete, Milli Mücadele'nin bu yörelerde kamuoyu tarafından benimsenmesini sağlamak için büyük gayretler sarfetmiştir.²¹⁷

İstikbâl, 10 Aralık 1918 tarihi itibarıyla Trabzon'da yayınlanmaya başlanan, Milli mücadele'ye hem öncülük eden hem de Milli Mücadele'yi destekleyen bir gazetesidir. Gazete tez konusu olması dolayısıyla ayrıca incelenecektir.

Ahali, 1919 yılında Samsun'da çıkarılmaya başlanan gazete, Karadeniz bölgesinde faaliyet gösteren Pontus çetelerine karşı milli birlik adına mücadele eden ve bu yönde yazılar yayınlayan bir gazetedir.²¹⁸ Gazete haftada bir yayınlanan devrimci bir gazete niteliğindedir.²¹⁹

Sebilürreşad, önceleri Sırat-ı Müstakim sonradan da Sebilürreşad adıyla, Mehmet Akif'in başyazarlığında, Eşref Edip ve Ebulula Mardin tarafından çıkarılan gazete/mecmua.²²⁰ Zaman zaman kapanan, tekrar açılan mecmua İngilizlerin İstanbul'da basına karşı uyguladıkları baskı sonucunda Ankara'ya taşınmıştır.²²¹ Başyazar Mehmet Akif ise, Ali Şükrü Bey²²² ile beraber, İngiliz hatlarını aşarak Ankara'ya gidecektir. Sebilürreşad mandacılığı ve İngiliz muhipliğini şiddetle eleştirir. Bu şekilde düşünen ve bu yönde hareket edenleri, vicdansız, satılmış ve hain olarak nitelendirir ve bunlara karşı cephe alır.²²³

Anadolu, *Antalya'da Anadolu* adıyla da bilinen bu gazete önce Anadolu adıyla İzmir'de çıkarılmış, buranın Yunanlılarca işgali sonrasında ise Antalya'ya taşınarak burada yayınlanmaya devam etmiştir.²²⁴ Milli Mücadelenin güney cephesinin adeta sözcülüğünü yapmış olan gazete bu bakımdan Yeni Adana gazetesi ile birlikte Milli Mücadele'nin güney cephesinde önemli bir boşluğu doldurmuşlardır.

²¹⁵ a.g.e., s. 29.

²¹⁶ Topuz, a.g.e., s. 133.

²¹⁷ Güner, a.g.e., s. 28.

²¹⁸ a.g.e., s. 28.

²¹⁹ Topuz, a.g.e., s. 134.

²²⁰ Yaşar Zorlu, "Sakarya Savaşı'nda Sebilürreşad", Tarih İçinde Kayseri Basını, Editörler; Hamza Çakır, Hakan Aydın, Palet Yayın, Konya, 2012, s. 113.

²²¹ "a.g.m.", s. 118.

²²² Ali Şükrü Bey *İstikbal* gazetesinde de zaman zaman yazılar yazmıştır. (Mehmet Akif ile ve dolayısıyla de Sebilürreşad ile de yakından ilişkili olan Ali Şükrü Bey, 23 Eylül 1921 de Kayseri'ye gelerek burada bir konuşma yapmış, Ali Şükrü Bey'in bu konuşması, Yunanlıların Eskişehir-Kütahya saldırıları dolayısıyla güvenlik amacıyla Kayseriye taşınarak burada yayınlanmaya devam eden Sebilürreşad'ın 490. sayısında yayınlanmış ve onbinlerce çoğaltılarak halka dağıtılmıştır. Zorlu, "a.g.m.", s. 121.)

²²³ Zorlu, "a.g.m.", s. 116.

²²⁴ Güner, a.g.e., s. 30.

Bu gazetelerden başka Milli Mücadele için önem arzeden ve basın yoluyla Milli Mücadele veren başka gazeteler de vardır. Bunlar Elazığ'da çıkarılan *Satvet-i Milliye*, Maraş'ta *Amal-i Milliye*, Bolu'da *Dertli* ve *Türkoğlu*, Giresun'da *Işık* gazeteleri ile, yine Anadolu'nun değişik yerlerinde yayınlanan *Trakya-Paşaeli*, *Adana'ya Doğru*, *Ses gazetesi*, *Doğru Söz* ve *Emel* gazeteleridir.

3. Trabzon'da Milli Mücadele Basını

3.1. Milli Mücadele Karşıtı Basın

Trabzon'da milli mücadele karşıtı olarak hem Türk Basını hem de Azınlıkların çıkardığı yayınların oluşturduğu yerel Rum basınından söz etmek mümkündür. Bu anlamda yerel Rum basınından hem pontusçu harekete destek, hem de İtilaf Devletleri'ne yaranmak adına bir yayın siyasetinden söz edilebilir. Fakat yine Türk basınında görülen Milli Mücadele karşıtılığı ve hatta düşmanlığı, öyle noktalara varmıştır ki bunu sadece izlenen siyaset veya muhalefet olarak anlamak ve olaya bu cepheden bakmak imkanı yoktur. Bu açıkça ve zamanla belirginleşen bir düşmanlığa kadar gidecektir. Rumlar ve Ermeniler kuracakları devlet veya devletler için propaganda yapmak maksadıyla basını kullanırken, Milli Mücadele karşıtı Türk basını da Rum ve Ermenilerle mücadele eden milliyetperverlerle karşılıklı mücadeleye girişmiştir.

3.1.1. Yerel Rum ve Ermeni Basını

Pontus Gazetesi İstanbul merkezli bir Pontusçu gazetedir. Karadeniz bölgesinde kurulması düşünülen "Rum Cumhuriyeti" hayalini gerçekleştirmek üzere 4 Mart 1919'da yayın hayatına başlamıştır.²²⁵ Pontusçular, bir taraftan Trabzon'da yayımlanan iki²²⁶ Rum gazetesi aracılığıyla Pontusçuluk propagandası yaparken Yunanlıların iddialarını pervasızca açıklamışlar, diğer taraftan Rumlar, 4 Mart'ta Pontus gazetesi aracılığıyla, bu gazetenin ilk sayısında, Trabzon vilayetinde bir Rum Cumhuriyeti'nin kurulması için çalışılacağını duyurmuşlardır.²²⁷ Böylece açıktan açığa amaçlarını ortaya koymuşlar, gerek Rus işgali gerekse Mütareke sonrası İtilaf Devletleri'nden alınan destekle bu yöndeki çalışmalarına hız vermişlerdir.

Epuhi ya da Epohi gazetesi, Mihailidi matbaasında 1919 tarihinde basılmaya başlanan bir Rum gazetesidir. Dili Rumcadır. Gazetenin amacı bir Rum-Pontus devleti kurmak konusunda çalışmaları desteklemek ve bu yönde kamuoyu oluşturmaktır. Epohi aynı dönemde Milli Mücadele yanlısı olarak yayın yapan ve Trabzon ve civarında pontusçuluğa karşı bayrak açmış bir gazete olan İstikbal ile uzun bir süre aynı matbaada basılmış, gazete Milli Mücadele yıllarında İstikbal gazetesine karşı açık bir tavır takınarak, Rumlar'ın sözcülüğünü

²²⁵ M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Trabzon", *İslam Ansiklopedisi*, c. 12/1, MEB, İstanbul, 1993, s. 466.

²²⁶ Bu gazetelerin Epohi ve Faros Anatolis olduğu düşünülmektedir.

²²⁷ Bulut, "a.g.m." s. 266.

yapmıştır.²²⁸ Faik Ahmet (Barutçu)²²⁹ Epuhi gazetesinin o günkü durumunu şöyle belirtmektedir;

*“Trabzon’da iki Rum gazetesi intişar ediyordu. Bunlardan biri Metropolithane tarafından neşredilen Ebuhi ismindeki gazete, halis Yunanlı bir gazete idi. Bu gazete Türklerin Trabzon’da hakkı olmadığından, Rumluğun merkezi olduğundan, tarihin sesini işitmek zamanı geldiğinden bahsedecek derecede muhiti zayıflamış buluyordu. Makamı Vilayetin bir iki defa nazarı dikkati celbedilmiş ise de Rumca bilen kimse olmadığından gazetenin makaleleri bile aynen tercüme edilemiyordu. Ve saniyen edilse de müdahaleye cüret olunamıyordu.”*²³⁰

Yine Faik Ahmet kendisinin yönetiminde yayınlanmakta olan ve Trabzon kamuoyunda önemli bir yer tutan İstikbal gazetesinin Rumlar ve Epuhi gazetesi üzerindeki etkisini ve her iki gazete arasındaki karşılıklı mücadeleyi belirtirken;

*“Bizim bu mütemadi (sürekli) ve mütevali neşriyatımız Rumluk aleminde şayanı dikkat intibalar bıraktığını Ebuhi ismindeki Yunanlı Rum gazetesinin mukabelesinden anlıyorduk. Bu gazete Rumluğun Trabzon ve Pontus hakkındaki ideallerinden, Türklerin artık hak ve hukukdan bahsedecek bir mevcudiyet olmaktan çıktıklarından, mağlubiyetin icabatına katlanmak zaruretinin unutmamak icap ettiğinden dem vurarak milletimiz ve milliyetimiz hakkında küstahlığın son derecesine varacak şekillerde hareketler savurarak bize karşılık veriyordu.”*²³¹

diyerek bu Rum gazetesinin ne derecede cüretkar ve aleni faaliyet içinde olduğunu da belirtmiş oluyordu. Faik Ahmet ayrıca;

*“Bu Yunanlı gazetenin bize hücumları, Türk efkarını gazaplandırmakta ve şayanı arzu bulduğumuz tesirati ifa etmekte bir cihetten lehimize işlemiş oluyordu. Rum milletinin nankörlüğü daha fazla canlı misal istemezdi. Sade bu gazetenin neşriyatını göz önüne getirmek kafiydi.”*²³²

demek suretiyle bu gazetenin halk üzerindeki etkisini başka bir açıdan değerlendirmektedir.

Faros Anatolis (Farosianedolis) (Anadolu Feneri), 1919 yılında yayına başlayan ve Rumca yayınlanan bir gazete olup Milli Mücadele yıllarında yayınına devam etmiştir.²³³ Gazetenin Trabzon’da yayınlanan diğer Pontusçu gazete olan Epuhi ile aynı siyaseti güttüğü ve bu yönde yaptığı yayınlarıyla Milli Mücadele’yi ve Trabzon’da oluşan direniş hareketini sekteye uğratmak istediği bilinmektedir.

Anadolu’nun Karadeniz sahillerinde bir Pontus Cumhuriyeti kurmak adına Yunanlılarla ve İtilaf Devletleriyle müşterek bir çalışma içine girmişlerdi. İtilaf Devletleri bu

²²⁸ Albayrak, a.g.e., s. 277.

²²⁹ İstikbal gazetesinin sahibi ve başyazarı.

²³⁰ Barutçu, a.g.e. s. 32.

²³¹ a.g.e., s. 37.

²³² a.g.e., s. 38.

²³³ Albayrak, a.g.e., s. 277.

anlamda Yunanlıları ve Karadeniz bölgesinde bulunan Rum ve Ermenileri kendi planları doğrultusunda yönlendirmekteydiler. Bu ilişkiden kendi çıkarlarına bir kazanım elde etmeye çalışan Rumlar ise giriştikleri faaliyetleri daha çok Rum Metropolidi Hrisantos vasıtasıyla sonuçlandırmaya çalışıyorlardı. Onun koordine ettiği faaliyetler Trabzon'da çıkarılan iki Rum gazetesi olan Epuhi ile Farosianedolis tarafından haber yapılıyor, bu iki gazetenin yayın politikaları bu hedefler üzerine yoğunlaşarak amaçları doğrultusunda artarak devam ediyordu.²³⁴

Trabzon ve yöresinde aktif olan Rumlar ve Rumların faaliyetlerini destekleyen Rum basını aynı zamanda Ermenilere de bir bakıma hizmet etmekteydi. Zira bölge üzerinde emelleri olan Ermeniler için Türk ve Müslüman halkın ne şekilde olursa olsun bir ümitsizliğe düşmesi ve böylece birlik ve beraberliğini kaybetmesi, onların bu emellerine ulaşmasında kolaylık sağlayacaktı. Bu bakımdan Rum gazetelerinin yaptığı yayınlar bir açıdan onlar için de bir çıkar sağlamaktaydı. Bölgede gerçek anlamda bir Ermeni basınından söz etmek bu günkü bilgilerimizle pek olası değildir. Fakat Kafkaslara ve Ermenilerin nüfuz alanlarına yakın bir bölgede olan Trabzon'da Ermenilerin değişik iletişim yollarıyla baskı kurmuş olmaları büyük bir olasılıktır.

3.2.2. Türk Basını

Selamet gazetesi, Eyyûb-zâde Ömer Fevzi tarafından 15 Kasım 1918 tarihi itibarıyla çıkarılmaya başlanan bir gazetedir. Önceleri, genel anlamda, saltanat ve hilafet yanlısı yayın anlayışına sahip olan gazete, zamanla Milli Mücadele'nin karşısında yer alan bir basın organı durumuna gelecekti. Faik Ahmet, Ömer Fevzi ve Selamet gazetesi için şöyle demektedir;

*“Mütarekeden biraz evvel İzmit Darüleytamındaki memuriyetinden azledilmesi üzerine İttihatçılara muhalefete başlayan Eyüpzade Ömer Fevzi mütarekeyi takiben Trabzon'a gelmiş 'Selamet' isminde bir gazete neşreylemeye başlamıştı. Ömer Fevzi'nin neşriyatı, İstanbul'da Peyam ve Sabah gazetelerini övmekten, (Bu iki gazete Anadolu'ya karşı cephe alan düşmanca gazete idi) İttihatçılara hücumdan ve Trabzon'daki İttihatçıların rahat ve huzur içinde gezinmekte olduklarını merkeze mütemadiyen jurnal etmekten ibaretti. Selamet'in neşriyatı kendinden ve hizmet etmek istediği zümreden başka bir de Trabzon'un Rumlarını memnun ediyordu.”*²³⁵

Milli Mücadelenin zorluklar ve sıkıntılar içinde verilmeye çakışıldığı günlerde Erzurum Kongresi yapılmış, Ömer Fevzi²³⁶ bu kongrede kendi beklentisine uygun bir sonuç

²³⁴ Bulut, “a.g.m.”, s. 269.

²³⁵ Barutçu, a.g.e., s. 31.

²³⁶ Mütareke sonrasında Trabzon'a gelip Selamet gazetesini çıkarmış olan **Ömer Fevzi** ve arkadaşları da şiddetli İttihatçı karşıtı idiler. Gazetelerinde hemen her gün İttihatçılar aleyhinde yazılar yazmaktaydılar. Bu durum Trabzon'un Türk kesiminde, İttihatçı-Hürriyet ve İtilafçı düşmanlığını körüklemiştir. Ortaya çıkan bu kargaşadan da şehirdeki Rum gazeteleri yararlanmasını bilmekte, olayları abartarak işgal güçlerinin yöreye dikkatini çekmeye çalışmaktaydılar. **Ömer Fevzi** gün geçtikçe Trabzon İttihatçılarına saldırılarını devam ettirmekte ve İttihatçıların faaliyetlerini, o zamanın kara boyası olan İttihatçılığın yeni doğmuş çocuğu olarak nitelendirmekteydi. Selametçiler Trabzon'la İstanbul Hükümeti'nin arasını açmak maksadıyla vilayette

çıkarmaması nedeniyle muhalif bir tavır takınarak sert bir muhalefete girişmişti. Bu muhalefetini çıkarmakta olduğu Selamet gazetesinin yayın politikasına da yansıtacak, Mustafa Kemal Paşa'ya ve Kuva-yı Milliyye ruhuna aykırı yayınlar yapmaya başlayacaktır.²³⁷

Ömer Sami Coşar bir eserinde²³⁸ Selamet Gazetesi için; “*Ömer Fevzi bu gazetesini ve şahsi gayretleri ile Mustafa Kemal'in çabalarını desteklemeye çalışmış, Selamet'deki yazılarıyla önce Erzurum sonra da Sivas Kongresi'nin çalışmalarını kötülemiş, hem askeri hem de halkı Mustafa Kema'e karşı isyana davet etmiştir.*”²³⁹ diyerek, gazetenin ne kadar sert ve düşmanca bir muhalefet içinde olduğunu daha açık bir şekilde belirtmektedir.

Selamet gazetesi, bir taraftan Milli Mücadele kadrolarına karşı karalama kampanyaları düzenlemekte bir taraftan da Milli Mücadele yanlısı İstikbal gazetesi ile adeta bir savaşın içine girmektedir. Özellikle Birinci Trabzon Kongresi'nden (23 Şubat 1919) sonra Selamet gazetesinin muhalefeti sertleşecek, gazeteler karşılıklı bir mücadelenin içine gireceklerdi. Selamet gazetesi daha önce devam ettiği sert muhalefet anlayışı ve ve jurnalleme faaliyetlerine artık daha fazla ağırlık vermeye başlayacaktı.²⁴⁰ Faik Ahmet o günlerdeki durumu şu şekilde aktarmaktadır:

“Üçüncü nüshamızdan sonra bir taraftan Rum gazetesini²⁴¹, diğer taraftan Türkçe Selamet gazetesini karşımızda muhacim vaziyette bulduk. O zamanın kara boyası ittihatçılık²⁴² idi. Selamet gazetesi bu boyayı üzerimize sürmekte hiç tereddüd göstermedi. İstikbal İttihatçılığın nevzatıdır diyordu ve merkeze bu şekilde jurnal ediyordu.”²⁴³

Ömer Fevzi'nin Erzurum Kongresi sonrası tutunduğu tavır onun için sıkıntılı günlerin de başlamasına neden olacaktı. Erzurum kongresinde Mustafa Kemal'e muhalif olanların başında gelen biri olarak Trabzon'a döndükten hemen sonra çıkarmakta olduğu Selamet gazetesinde, hem kongre için hem de Mustafa Kemal için aleyhte yazılar yayınlamaya

İttihatçılığın arttığını, her fırsatta önemli bir haber olarak İstanbul'a gönderiyordu. Trabzon'da İttihatçı karşıtı oluşumlar, bu faaliyetlerinde istedikleri başarıyı yakalayamayınca işi daha da illerlettiler. Trabzon'da İttihatçılık faaliyetlerinin arttığından bahisle Hükümet Merkezi'ne bir jurnal gönderdiler. Bu jurnalda Trabzon'dan uzaklaştırılmalarını lüzumlu gördükleri 30 kadar kişinin her birinin cürüm sahibi olduklarını, İttihat ve Terakki Fırkası'nın devamıyla meşgul bulunduklarını belirterek, tevkif edilmelerini ve merkeze çağrılmalarını istediler. Onlara göre bu kişiler memleketten uzaklaştırılırsa, Trabzon, Osmanlı Hükümeti'ne, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın arzusuna saygılı, sakin ve bağlı bir vilayet haline gelebilecekti. Jurnaldeki otuz kişi içinde, başta **Faik Ahmet Bey**, Trabzon İstiklal Mahkemesi Reisi Hilmi Bey, Jandarma Kumandanı Tevfik Bey, Sıhhiye Müdürü Sadrettin beyler de bulunuyordu. Onların yanı sıra bu listede daha sonra **Müdafa-i Hukuk Heyeti**'ni teşkil edecek kişiler ile **İstikbal** gazetesi yöneticileri, sabık mebuslar gibi birçok tanınmış İttihatçı vardı. (Uğur Üçüncü, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da İttihatçılık*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2006, s. 11-12.)

²³⁷ Albayrak, a.g.e., s. 95.

²³⁸ Krş. Ömer Sami Coşar, Milli Mücadele Basını, İstanbul, 1964.

²³⁹ Albayrak, a.g.e., s. 95.

²⁴⁰ Barutçu, a.g.e., s. 74.

²⁴¹ Söz konusu gazete Epuhi gazetesidir. Epuhi gazetesi Rumca yayınlanan bir gazetedir. “Trabzon'da Milli Mücadele Karşıtı Basın: Yerel Rum ve Ermeni Basını” kısmında değinmiştik.

²⁴² Trabzon'da ittihatçılık için; Uğur Üçüncü, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da İttihatçılık*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2006.

²⁴³ Barutçu, a.g.e., s. 33.

başlayacak bu aşamadan onra da önemli bir takibat sonucu zor durumda kalacaktır.²⁴⁴ Gerekli takibat ve kovuşturmalar neticesi Ömer Fevzi bu gazeteyi kapatacak ve Yunan işgali altında bulunan Balıkesir’de, *İrşad*²⁴⁵ isimli bir gazete çıkararak Milli Mücadele aleyhindeki basın faaliyetlerine buradan devam edecektir.

3.2.Milli Mücadele Yanlısı Basın

Trabzon’da Milli Mücadele yanlısı basının başında gelen ve en önemlisi olan gazete **İstikbal**²⁴⁶ gazetesidir. İstikbal gazetesi hem Milli Mücadele’ye öncülük etmiş hem de Trabzon’da Milli Mücadele karşıtı basınla uzun soluklu bir mücadeleye girmiştir. Tez konumuz olarak inceleyeceğimiz bu gazeteyi Milli Mücadele’nin son yıllarında (1922) yayın hayatına giren *Güzel Trabzon* gazetesi takip edecektir.

Güzel Trabzon gazetesi 1 Nisan 1922 tarihinde yayın hayatına başlamış politik bir gazetedir. Daha çok Büyük Millet Meclisi’nde birinci ve ikinci grup arasındaki dengelerin tartışıldığı bir dönemde birinci grubun politikalarından yana tavır alan ve bu politikalar çerçevesinde yayın hayatını sürdüren bir gazetedir. 1922 Nisan’ından itibaren yayın hayatında olması Milli Mücadele için en önemli yıllar olan 1919-1922 tarihleri arasındaki döneme hitap etme imkanını yok eder. Bu bakımdan gazete sadece 1922 Nisan’ı itibariyle Milli Mücadele’ye destek veren bir gazete olarak basın tarihimizdeki yerini almıştır.

Güzel Trabzon gazetesinde Milli Mücadele ile ilişkili olarak, bazı başlıklar, tebliğ-i resimler, konferans haberleri, büyük zaferlerin tebrik, yıldönümü ve kutlamaları, Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın nutuk ve beyanatları, Yunan mezalimleri ve cinayetleri, Büyük Taaruz, İzmir’in kurtarılışı gibi haberler yer almıştır.²⁴⁷ Gazete aynı zamanda İstikbal gazetesine karşı da bir muhalefet yürütmüş, kısa süren yayın hayatı, çıktığı yıl olan 1922 tarihi içinde sona ermiştir.

4.Basının Milli Mücadele İçin Önemi ve Etkisi

Her bağımsızlık savaşının ve vatan müdafaasının başarıya ulaşmak için izlediği bir veya birden fazla yol vardır. Bu yollardan en öncelikli olanı, şüphesiz o mücadeleyi başarıya götürecek mücadele kadrolarının teşkili ve bu kadrolara destek verecek olan halkın mücadeleye dahil edilebilmesidir. Bu anlamda kamuoyu oluşumu önemlidir ve bu amaçla kamuoyu oluşturma yolları bizim giriş bölümünde belirttiğimiz kanallardan her birini kullanarak yapmakla mümkün olacaktır. Bu bakımdan diyebiliriz ki, ayrı ayrı olarak, kamuoyu oluşumunu sağlayabilmek için kamuoyu oluşturan unsurların hepsi önem arzeder. Fakat bunlar arasında bir önem sıralaması oluşturmak gerekirse ilk iki sırada lider ve basın yer alacaktır. Bu iki unsur kamuoyu oluşumunun fiiliyat yaratan aktörleridir. Bu iki aktör

²⁴⁴ Üçüncü, *a.g.t.*, s. 61.

²⁴⁵ ‘Anadolu Basını’ kısmında ‘Milli Mücadele’ye Karşı Olan Gazeteler’ bahsinde İrşad gazetesine değinmiştik.

²⁴⁶ Tez konumuz olması dolayısıyla takip eden kısımda ele alınacaktır.

²⁴⁷ Albayrak, *a.g.e.*, s. 131.

kitleleri bir araya getirmede ve bunları ortak hedef doğrultusunda yönlendirmede diğer unsurlardan çok farklı bir etki yaratır.

Milli Mücadele'ye baktığımız zaman görürüz ki gerek Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması gerekse başarısızlığa uğraması için hem liderlerin hem de basının önemli etkileri olmuştur. Bu anlamda Milli Mücadele basını konusunu işlememizin ayrı bir önemi vardır. Ayrıca Milli Mücadele'de mevcut lider kadronun oluşmasına paralel olarak, büyük bir gereksinim duyulan basın unsurunun da etkin hale getirilmek istenmesi, buradan hareketle önce *İrade-i Milliye* ve ardından *Hakimiyet-i Milliye*'nin çıkarılması bu konunun önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı'nın da faaliyete başlaması o hengameli günlerde Milli Mücadele'nin kısık sesini tüm Anadolu'ya ve dünyaya duyurma ihtiyacının bir tezahürüdür.

Tüm Milli Mücadele dönemi boyunca, en ümitsiz günlerden en mutlu ve zafer dolu günlere, en kritik kararlardan en zor ayrışmalara kadar basın Milli Mücadele'nin hem engelleyicisi hem de ateşleyicisi olmuştur. Zira milli mücadele karşıtı basının zaman zaman Milli Mücadele'yi akamete uğratabilecek kadar etkili kamuoyu oluşturma gücü, yine bunun karşısında yerel ve ulusal Milli Mücadele destekçisi basının mukavemeti ve gayreti ile bertaraf edilebilmiş, her iki taraf da kendi kamuoylarının oluşumunu, samimiyetleri, çalışkanlıkları ve fedakarlıkları ölçüsünde ve halka dayanan güçleri neticesinde sağlayabilmişlerdir.

Kâğıt, mürekkep, mürettip, matbaa gibi gerekli fiziki koşulların yokluğu, her şeye rağmen gazetelerin yayınlanmasına engel teşkil etmemiş, bu gazeteler yayınlanarak Millî Mücadele'nin halk efkârında sürekli diri tutulmasına gayret edilmiş, milletin bu mücadele etrafında kenetlenmesi sağlanmıştır.²⁴⁸

İletişimin sınırlı olduğu, maddi ve teknik imkanların az bulunduğu, yurdun her tarafında İtilaf Devletleri ve ayrılıkçıların kol gezdiği bir dönemdir Milli Mücadele dönemi. Daha Birinci Dünya Savaşı'nın yeni bittiği ve ülkenin yer yer işgale uğradığı, halkın aç, sefil ve savaş yorgunu olduğu, yaşam telaşına düşülmüş bir zamanda halkı bir arada ve aynı fikir etrafında bir araya getirmek, tüm karşı basın ve siyasetlere ve silahlı güçlere rağmen bu birliği devam ettirmek ve yerel milli oluşumlarla merkezi liderlik arasında bağlar kurabilmek ancak fedakar, korkusuz ve etkili basın aracılığıyla yapılabilirdi. Bunu yapabilen gazeteler ülkenin değişik bölgelerinde binbir zorluklarla bunu sağlarken, Trabzon bu konuda, iki yıldır Rus işgali altında olmasına rağmen, kendi bağrından bir ses çıkarmaya muvaffak olmuş, istiklale giden yolda İstikbal hem ateşleyici hem de sürükleyici bir rol oynamıştır.

Trabzon'da kamuoyunun oluşumunu etkileyen unsurlar çeşitli olmakla birlikte, bu unsurlardan en çok öne çıkanı basın olmuştur. Zira Milli Mücadele yanlısı basın ile Milli Mücadele karşısında yer alan basın kendi kamuoylarını oluşturmak konusunda amansız mücadeleler vermişlerdir. Bir tarafta Rum basını belli bir amaç doğrultusunda yayınlar yaparken, öbür taraftan Selamet gazetesi ayrı bir gündemin peşinde koşmaktaydı. Temelde Milli Mücadele'ye karşı bir cephe gibi görünen bu iki kesimin karşısında ise İstikbal gazetesi

²⁴⁸ Zorlu, "a.g.m." , s. 111.

vardır. İstikbal gazetesi ise hem bu yerel Milli Mücadele karşıtı basınla mücadele edecek, hem de halkı Milli Mücadele saflarında toplamaya çalışacaktır. Bunu yaparken yayınlarında Rumları ümitsizliğe götürecek her haberi sayfalarından aktarmaya çalışacak, Müslüman Türk halkını ümitlendirecek her gelişmeyi de büyük bir sevinçle vermeyi ihmal etmeyecektir. Bir taraftan ayrılıkçı düşünceleri derinleşmemiş Rum ve Ermenileri küstürmeyecek bir taraftan da Türk ve Müslüman halka en ağır zulüm ve mezalimleri uygulayan ayrılıkçı çetelere karşı halkı bilinçlendirecek olan İstikbal bunu o günün zor koşulları içinde ve imkansızlıklarla boğuşarak yapmaya çalışacaktı.

B. İstikbâl Gazetesi

1. Koşullar ve İstikbal Gazetesinin Doğuşu

Bu günden baktığımızda, Anadolu'nun önce doğusunda oluşan, ardından batı yönüne doğru genişleyerek artan bir mukavemetle sağlanan milli birlik mücadelesi ve bağımsızlık savaşı, çok kolay tahlil edilebilecek bir sadelikte değildir. Bir ulusun ölüm-kalım meselesi halinde cereyan eden, zaman zaman ümitsizliğin birçok kesimde had safhaya ulaştığı dönemlere bakılacak olursa, asla çaresizliğe düşülmeden verilen bu mücadelenin ne kadar büyük ve anlamlı bir mücadele olduğunu kavramamız daha kolay mümkün olacaktır.

Bu mücadelenin birçok önemli merkezi vardır. Bu merkezlerin en başında gelenlerden biri, Milli Mücadele adına ilk kıpırdanmaların görüldüğü Trabzon'dur. Trabzon bu kıpırdanmayı basın yoluyla başlatacak ve böylece basın Trabzon'un Milli Mücadele tarihinde önemli bir yer tutacaktır.

Birinci Dünya Savaşı ve ardından gelen Rus işgali Trabzon'da mevcut olan Türk basınının susturulmasındaki en büyük etkidir. İşgal sonrasında Trabzon'da mevcut olan matbaalar, bu işgalden güç alan ve çok rahatça hareket eden Rumlar tarafından tahrip edilecek, çalıştırılmaz hale getirilecek veya el konulacak, buna rağmen yerel azınlık basını işler durumdaki matbaalarıyla faaliyetlerini sürdürecektir.²⁴⁹

Rus İşgalinden kurtulan Trabzon'da (24 Şubat 1918), Mondros Mütarekesi yeni bir tehlike meydana getirmiş, İngiltere ve Yunanistan'ın yardımları ile teşkilatlanan Rumlar, Trabzon ve yöresini de içine alan bağımsız bir Rum devleti kurmak için yoğun biçimde çalışmaya başlamışlardı. Yıllardır işgal nedeniyle dağlarda gezmek ve oradan oraya göç etmek zorunda olan, işgalin ne demek olduğunu bilen halk, yeni bir durumla karşılaşmamak için mücadele etmek azmiyle çareler arıyor fakat etkili bir sonuca varamıyordu.²⁵⁰

Yerli Rumların çıkarmakta oldukları Epohi ve Faros Anatolis gazeteleri yayınlarına devam etmekteydi. Trabzon'u Rumluğun merkezi kabul ederek bu söylem doğrultusunda

²⁴⁹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 101.

²⁵⁰ *a.g.e.*, s. 99.

Türkler'e Trabzon'da yaşama hakkı görmüyorlardı. Yayınlarındaki cüretkar tavırlara karşı bir şey yapılamıyor, bu da halkın ümitsizliğini arttırıyordu.

*“Kurtuluş Savaşı'na girildiği o ölüm kalım günlerinde, azınlık Rum basını da, Pontos Rum Devleti kurulması için yayın yapıyordu. Mondros Antlaşması'nın çizdiği ağır ve kahredici şartlar karşısında bütün Doğu Karadeniz Bölgesi'ni etkisi altına alan Pontos hayali karşısında, Trabzon halkının uyanık ve canlı tutulması gerekiyordu.”*²⁵¹

Bu şartlar içinde bulunan Trabzon'da bir şeyler yapılması gerektiğinden hareketle, halkı bu ümitsizlik ortamından çekip alacak ve onlara ümit aşılayabilecek tek bir yol vardı. Bu ise basındı. Zira böyle bir ortamda halk ancak basın yoluyla birlik ve beraberlik çatısı altına toplanabilirdi. Aynı yöntemle Trabzon'daki azınlık basını sağlanmak istenen bu birliği dağıtmak istemiyor muydu! Şu halde bu etkili bir yöntem olabilirdi. Bu maksatla Faik Ahmet (Barutçu) ve kendisiyle hareket eden arkadaşları tarafından bir gazete çıkarmak için girişimler başlatılacaktı.

“Bu şerait altında Trabzon'da halkın seda-yı vatanperverânesini duyuracak, efkâr-ı umumiyye vahdet-i milliye tesisi lüzumunu telkin edecek, halkı birbirine düşürmeye mâ'tûf hâinane emellere karşı koymağa çalışacak bir teşkilâta şedit ihtiyaç kendisini hissettiriyordu. Bu hissiyat sâikasıyla bazı rûfekâ hususi birkaç içtimâ akteyledik. Bu birkaç içtimâda yaptığımız müdavele-i fikriyede vardığımız netice evvelemirde elde bir gazetenin mevcut omasına karar vermek oldu. Bu hususda bir hayli teati-i efkarda bulunduktan sonra 'İstikbal' i neşretmemiz takarrür oldu. Heyet-i tahriyye de şu şekilde teşekkül ediyorduk: Dava vekili Kadri Mesut, Nakibüleşref zade Zeynel Abidin Bey, Dava Vekili Salih Zeki, Sultani Edebiyat Muallimi Murat, Darülmuallimin Müdürü Mustafa Reşit, Sultani Türkçe Muallimi Kethuda zade Bahattin Beyler. İstikbal'i 1334 senesi Kanun-i Evvel'in 11. Günü intişara vazeyledik(11 Aralık 1918 günü neşretmeye başladık).

*Bu ilk nüshada*²⁵², *memleketin maruz bulunduğu vaziyeti tahlil ile umuma teveccüh eden milli vazifelere işaret ediyorduk. Ve gazetenin mesleğini de daima bu umumi ve milli meseleleri hatırlatmaktan ve memlekete vahdeti milliye tesisine sarf-ı gayret eylemekten ibaret olmak üzere gösteriyorduk.*²⁵³

Gazetenin çıkışını bu şekilde anlatan Faik Ahmet, gazetenin görevini de milli vazifeleri hatırlatmak, memleketde milli birlik tesis etmeye gayret etmek olarak belirtmiş oluyordu.

²⁵¹ a.g.e., s. 101.

²⁵² Gotthard Jaeschke'nin, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi* adlı eserinde bu ilk sayıya ilişkin olarak “ Trabzon'da İstikbal gazetesin I. Sayısı: 'Osmanlı İnkılabı ve bugünün vazifeleri' (Barutçuzade Faik Ahmet)” bilgisini 10 Aralık 1918 tarihli kronolojide verdiğini görmekteyiz. (Jaeschke, a.g.e., s. 9.). Zeki Sarıhan'ın *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* adlı çalışmasında ise 10 Aralık 1918 tarihli kronolojide İstikbal gazetesini hakkında Jaeschke'nin verdiği bilgileri aktarırken ilave olarak da İstikbal'in, Faik Ahmet Barutçu yönetiminde, bir yandan Trabzon'da milli örgütlenmenin sözcülüğünü yaptığını öte yandan da Enver Paşa ve arkadaşlarının Türkiye'de yönetimi yeniden ele almaları amacıyla Kemalist Ankara yönetimine muhalefet edeceğini aktarmaktadır (Sarıhan, a.g.e., s. 58).

²⁵³ Barutçu, a.g.e., s. 32.

Böylece milli birliği sağlamak üzere teşkilatlanma yolunda ilk adım atılmış oluyor, Milli Mücadele'nin ilk ateşi de yakılıyordu. Bundan sonraki basamaklardan biri Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti olacak, buradan hareketle Anadolu'nun bu köşesinden esen rüzgar milletin var olma gayreti içinde olduğu diğer bölgelere yönelecek, Erzurum ve Sivas üzerinden Ankara'ya ulaşacaktı.

Gazetenin çıkışını, aynı toplantılarda yer alan ve bu anlamda önemli çalışmalara da girişen Mustafa Reşit Tarakçıoğlu kendi kaleminden açıklamış, bunu Trabzon'da ilk siyasi hareketlenme olarak belirtmiştir. Tarakçıoğlu "*Trabzon'da İlk Siyasi Kımıldama*"²⁵⁴ konu başlığıyla aktardığı bu anısının İstikbal gazetesinin kuruluşu öncesi yapılan toplantıdan bahsederek, Trabzon ve Milli Mücadele için İstikbal'in önemini gayet net bir şekilde ortaya koymuştur. Tarakçıoğlu gazetenin en önemli amacını "**halk efkarının (kamuoyunun) Milli Mücadele'ye hazırlanması**" olarak belirtmiştir.

Gazetenin kurulması ve yayın hayatına geçişi Milli Mücadele'nin kaderine ortak bir görüntü arzeder. Bu bakımdan gazetenin doğması ve yaşaması tipik bir Milli Mücadele örneği göstermektedir. Gazete siyasi ve ilmi bir gazete olacak ve sosyal ve bilimsel yazılar da yazılacaktı. Gazetenin politik bakışı ve başyazıları Faik Ahmet Bey tarafından yapılacaktı. Geriye sadece matbaa bulmak kalıyordu.

Trabzonda şartlar Rus işgalinden beri değişmemişti. Rusların işgali sonrasında gerek Ruslar gerekse yerel azınlıklar tarafından matbaalar ya tahrip edilmiş ya da işlemez hale getirilmişti. Bu durumda gazete burada bulunan ve faal olan Rum matbaalarından birinde basılacaktı. Böyle bir ortamda hem milli bir uyanış sağlamak ve bunu desteklemek hem de çıkarılacak gazeteyi, Rumların da bir devlet kurma hayallerinin olduğu ve yoğun bir şekilde çalışmalar yaptıkları bir dönemde, bir Rum matbaasında basmak çok zor bir işti. Bunun için bir yol bulunacaktı.

²⁵⁴ "30 Kasım 1918 günü akşamı zifiri karanlık ve yağmurlu bir gecede, Hacıkasım Mahallesi'nde bir evde toplanmıştık. Toplantıda İttihat ve Terakki Fırkası il idare heyeti başkanı Barutçuoğlu Hacı Ahmet, oğlu Faik, damadı Zeynelabidin, İttihat ve Terakki Fırkası il idare üyelerinden Hafız Mahmut ve Halim, Trabzon Sultani (Lise) Müdürü Rifki, edebiyat öğretmeni Mehmet Murat, Sultani iptidai kısmı müdürü Murat Hulusi, Hacıhafızoğulları vardı. Toplantıya Hacı Ahmet Efendi başkanlık etmekte idi. Başkan, toplantının sebebi olarak henüz yerleşmeye başlamış olan hemşehrilerinin türlü hastalıklarla perişanlık içinde bulunduklarını, bir taraftan da topraklar ekilememiş olduğundan muhacirlikten henüz dönmüş ve dönmekte olan halkın hazır yemek zorunda olduğunu, halbuki yiyecek stoku bulunmadığından, halk daha kış bastırmamış olduğu halde, şimdiden yiyecek sıkıntısı içinde bulunduğunu, birkaç yıldır göçmen halinde dolaşmış olan hemşehri çocuklarının okullara devam edememiş, yaşları büyümüş olduklarını, şimdi ise okul binaları harap ve öğretmensiz bulunduklarını ileri sürerek memleket evladı olarak halkın bu dertlerine çare aramak maksadı ile toplanmış olduğumuzu açıkladı. Anlatılan konular üzerine söz alınıp konuşmalar yapıldı; fakat asıl maksat, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğradığımız ve hasmımız olan galip devletler tarafından topraklarımız parçalanıp devletimizin varlığına kıyılacağı tehlikesi belirtmekte olduğu için bu önemli meseleye değinilmesi istenmekte idi. Nihayet söz hakimiyet ve istiklalimizin tehlike içinde bulunduğuna, memleketin can noktasını teşkil eden bu meselenin ne olacağı cihetine düştü. Bundan sonraki görüşmeler hep memleketin müdafaası üzerine idi; tabiatıyla düşünce birliğine varıldı. Görüşmeler gece yarısına kadar sürmüştü, son olarak Faik Ahmet, Zeynelabidin, Ben, Mehmet Murat Beyler tarafından bir siyasi gazetenin çıkarılması suretiyle halk efkarının müdafaaya hazırlanmasına karar verildi" (Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, *Trabzon'un Yakın Tarihi*, Karadeniz Üniversitesi Basımevi, Trabzon, 1986, s. 39.)

Gazeteyi basacak faal bir Türk matbaası'nın olmaması Rum matbaalarıyla anlaşmayı zorunlu hale getirmiş, yapılan anlaşma gereğince İstikbal Yorgi Mihailidi Matbaası'nda basılmaya başlanmıştır.²⁵⁵ Rum olan Mihailidi bir tüccardı ve bu nedenle anlaşma kolay sağlanabilmişti. Bu durumda matbaa ve kağıt Rum tüccarlardan temin edilmişti. Bu durum olumsuz bazı durumlar yaratabilirdi. Zira Rumlar devletin ve milletin zorluk içinde olduğu zamanlarda ayrılıkçı hareketler içine girmek konusunda geçmişte benzer davranışlar sergilemişlerdi. Buna rağmen gazeteyi çıkaracak olan mücadeleçiler gazeteyi çıkarmanın getireceği yararı daha önemli görmüş , sıkıntılı durumlar için şimdiden telaşlanmayı gerekli görmemişlerdir.

“Trabzon'da yayınlanan iki Rum gazetesi Epuhi ile Farosianadolis'in bütün yayınlarını merkezi Trabzon olan bir Pontus-Rum devletin kurulması hedefine yönelttikleri günlerde milli hakları savunacak bir Türk gazetesinin bulunmayışı büyük bir eksiklikti. Özellikle Avrupa'da yoğunlaşan ve etkili olan Rum ve Ermeni propagandasına bir ölçüde de olsa karşı koyabilmenin yollarından biri de yayın yoluyla mücadele olabilirdi. İstikbal gazetesini Faik Ahmet Bey arkadaşı Mehmet Salih' (Ongan) le işbirliği yaparak kurmuş, gazete uzun süre Yorgi Mihailidi adlı bir Rumun matbaasında basılmıştı. Bu süre içinde yayını kesintiye uğratmamak için dikkatli bir yayın politikası izlemek zorunda kalmıştı. Zira, aynı matbaada Pontus propagandası yapan Epuhi gazetesi de basılmaktaydı.”²⁵⁶

İstikbal'in çıkışından itibaren halk üzerinde büyük etkisi olduğu görülmektedir. Bu konuda Faik Ahmet;

“İstikbalin intişarı Trabzon efkarında bir ma'kes-i iştıyak buldu. Etraftan hararetli tebriknameler alıyorduk. Bu bize gazeteye meslek olarak çizdiğimiz ve memleketin yüksek menfaatlerinin, mevcudiyeti milliyemizi korumak zaruretinin emrettiğine kâni bulunduğumuz yolda yürümek için bütün milletin kalbinden ilham aldığımızı gösteren canlı bir misal olmak üzere görünüyordu.”²⁵⁷

“İstikbal'in intişarı bizim için bir gaye değildi. Asıl gayeye vusul için elde bulunması lazım gelen bir vasıta idi. Neşriyatımız bütün bu gayeyi elde etmeye mâ'tûf bir mecrada ilerliyordu. Memlekette bir Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Teşkilatı vücuda getirmek ve bundan Türkleri bu teşkilat etrafında mütesanit, kuvvetli bir mevcudiyet halinde bulundurmak istiyorduk. Ve bir seri halinde devam eden makalelerle mütemadiyen şu fikri telkine uğraşıyorduk: Trabzon'da Türkler'in meşru haklarını müdafaa için bir teşkilata ihtiyaç vardır. İkinci nüshamızda bu fikri daha açık ileri sürdük ve İstikbal'in 25 Ocak 1919 tarihli nüshasında da bu yönde bir makale²⁵⁸ yayınladık”²⁵⁹

²⁵⁵ Albayrak, a.g.e., s. 103.

²⁵⁶ Özel, a.g.e., s. 54.

²⁵⁷ Barutçu, a.g.e., s. 33.

²⁵⁸ a.g.e., s. 34. ; İ., “Müdafaa-i Hukuk için”, 25 Kanun-ı sani 1919. Bkz. (Ek 1)

²⁵⁹ Barutçu, a.g.e., s. 34.

Faik Ahmet Barutçu 1 Şubat 1919 tarihli baş makalesinde²⁶⁰ de yine aynı konu üzerinde başka bir yazı kaleme alacak konunun önemini halka duyurmak böylece halkı bu konuda bilinçlendirmek üzere yazılarına devam etmek azminden geri durmayacaktır.

Trabzon’lu bir avuç aydının İstikbal gazetesini çıkarmak suretiyle Milli Mücadele’ye inanılmaz bir güç katmaları tarif edilemez bir başarıdır. İmkansızlıklar imkana dönüştürülmüş, olmaz denilen yapılmış, Milli Mücadele, Doğu Karadeniz’de ve zamanla da Anadolu’da çok güçlü bir basın desteği kazanmıştır.

Cevad (Dursunoğlu)²⁶¹ terhis olduktan sonra memleketi Erzurum’a gitmek için İstanbul’dan ayrılmış, 4 Aralık 1919’da Trabzon’a uğramıştı. Buranın durumunu yakından gören Cevad (Dursunoğlu) bey o günleri şöyle tasvir etmektedir;

“Trabzon o günlerde çok hareketli idi. İstilanın açtığı yaralar kabuk bağlamadan Mondros mütarekesinin ağırlığı bu bölgenin üstüne çökmüştü. Kendilerini eski Pontus Krallığı’nın mirasçısı sayan yerli Rumlar İtilaf Devletleri’nin yardımına güvenerek kıpırdanmaya başlamışlardı. Fakat Trabzon’un şuurlu halkı vatansever aydınları Pontus yılanının başkaldırmasına meydan vermemek, muhtemel felaketi daha başlangıçta önlemek için örnek bir birliktelik gösteriyorlardı. Genç, ihtiyar hepsi bir ağızdan konuşuyor, millet ve memleket müdafaasından başka bir kaygı göstermiyorlardı. Trabzon’un Türk camiasından ayrılığını kabul etmeyen ve varlığını müdafaaya azmetmiş olan halkı, ‘Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti’ etrafında toplanarak teşkilatlanmış ve davanın yazı ile müdafaasını Barutçuzade Faik Ahmet’in çıkardığı İstikbal gazetesi üstüne almıştır.”²⁶²

Trabzon Milli Mücadele için önemli merkezlerden biriydi ve aynı zamanda bir ulaşım üssüydü. Bu bakımdan buraya her kesimden birçok kişi uğruyordu. İstikbal gazetesi de bu merkezde Milli Mücadele için öncülük eden bir gazete olarak büyük önem taşıyordu. Bu bakımdan İstikbal gazetesinin başyazarı Faik Ahmet gazetede ki odasında Büyük Millet Meclisi²⁶³ reislerini, devrin tanınmış siyaset adamlarını, yazarları, generalleri ve dağıtılan Meclis-i Mebusan üyelerini ağırlamakta, çoğu zaman bu ziyaretler memleket meselelerinin konuşulduğu toplantılara dönüşmekteydi.²⁶⁴

Bir Rum matbaasında basılmakta olan gazete tedbirli ve programlı bir şekilde yayın yapmaya devam etmiş, yayınlanmasında bir sıkıntının çıkmaması ve bir baskının olmaması için, belli bir süreye kadar pontusçuluk faaliyetleriyle ilgili yayın yapmamış daha çok milli birlik ve beraberlik konusunda yazılar çıkarmıştır.²⁶⁵ Gazete bu şekilde davranmakla, asıl

²⁶⁰ a.g.e., s. 36. ; İ., “Yine Müdafaa-i Hukuk Meselesi”, 1 Şubat 1919. Bkz. (Ek 2)

²⁶¹ Cevat Dursunoğlu; eğitimci ve siyaset adamı olan Cevat Dursunoğlu, Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’nin Erzurum şubesini kurmuştur. Erzurum Kongresi hazırlık çalışmalarına katılmış olan Dursunoğlu bu kongre için Erzurum delegeliği hakkını Mustafa Kemal’e vererek Kongre’ye Hasankale delegesi olarak katılmıştır. ‘Milli Mücadele’de Erzurum’ adlı bir kitabı (1946,1998) vardır. (AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, c. 7, s. 549.)

²⁶² Bulut, “a.g.m.”, s. 267.

²⁶³ Bundan sonra bu tezim için BMM olarak gösterilecektir.

²⁶⁴ Çapa, a.g.e., s. 33.

²⁶⁵ Albayrak, a.g.e., s. 104.

amacı olan “milli birlik inancını Trabzon ve çevresine yayma” ve teşkilatlanmayı sağlama gayesine sekte vuracak bir engellenmenin önüne geçmek istemiştir.²⁶⁶ Zira bu uzun soluklu bir işdir ve bu yolda yürürken asıl amaçları unutmamak ve o amaçlar doğrultusunda davranmak esastır.

İstikbal Gazetesi’nin mevcut imkansızlıkları ve zorlukları yanında zaman zaman ortaya çıkan kağıt temini sıkıntıları da yaşayacaktır. Aynı günlerde Milli Mücadele aleyhine yayın yapan bazı gazetelerin²⁶⁷ en iyi kağıtlara basılmalarına karşın İstikbal’in zaman zaman ambalaj kağıtlarına basılmak zorunda kalması, İstikbal gazetesinin hangi koşullar ve imkansızlıklar içinde Milli Mücadele faaliyeti yapmaya çalıştığını göstermesi açısından önemlidir. İstikbalin bu çetrefil ortamda mücadele ettiği bir diğer cephe de pontuşçular ve Milli Mücadele ‘ye muhalif yazılar neşreden Ömer Fevzi’nin gazetesi Selamet’dir.²⁶⁸ Fakat bütün bu engeller gazetenin mücadele azmini kıramamıştır.

Trabzon için Milli Mücadele’nin başarıya ulaşması öncelikli bir hedef, *İstikbal* gazetesi için de amansız bir mücadele gerekçesiydi. Yurdun her yanına ulaşarak halkı bilinçlendirmek, özellikle Karadeniz bölgesi halkını düşmana ve yerel bölücülere karşı birlik içinde tutmak önemli görevlerindendi. Her ne kadar Milli Mücadele kazanıldıktan ve düşmen anayurdumuzdan atıldıktan sonra iç siyasal eğilimlerin etkisiyle farklı cepheleşmelerde taraf olmuş olsa da, İstikbal gazetesi Milli Mücadele boyunca çok önemli vazifeler yapmış, vatanın kurtarılmasında Ankara ile sürekli dayanışma içinde olmuştur.

Milli Mücadele’nin her aşamasında yazılarıyla halkı bilgilendirmek ve aydınlatmak prensibi edinen gazete, yayımlandığı günden itibaren memleket meseleleriyle ilgilenmiş, Milli Mücadele kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunmuş, özellikle Faik Ahmet’in kaleminden çıkan yazılar halk nazarında önemli etkiler yapmıştır. Faik Ahmet (Barutçu)’nun Milli Mücadele yıllarında yazdığı makalelerden 1920’de, “*İstiklal İçin Mücadele*”, “*Kuvayı Müdafamız*”, “*Hudud-ı Şarkiyemiz*”, “*Milli İttifak*”, “*Müdafaa Yolları*”, 1921’de “*Anadolu’nun Nokta-i Nazarı*”, “*Yunan Zihniyeti*”, “*Kaçıyorlar*”, “*İmtihan Devresi*”, “*Fedakarlık Zamanı*”, “*Misak-ı Millimiz*”, “*Müdafa Planı*”, “*İstiklal Günü*”, 1922’de “*Milli Mukavemet*” ilk göze çarpan makaleler olarak kamuoyunun oluşmasına etki açısından önemli metinler içeren makale başlıklarıdır.²⁶⁹

Yine gazetenin yazışları müdürü Ebulhamid Hüsnü de yazılarında Milli Mücadele’nin başarıya ulaşacağı yolundaki inanç ve ümitlerini belirtmiş, hem Sakarya zaferi öncesinde hem de daha sonra birçok yazı kaleme almıştır. Bunlardan bazıları, “*Zaferden Eminiz*”, “*Neticeden Eminiz*”, “*Şerefle Çarpışacağız*”, “*Yunan Ne Halde*”, “*Ordu Süngü Takmıştır*”, “*Milli Bayram*” olarak belirtilebilir.²⁷⁰

²⁶⁶ a.g.e., s. 104.

²⁶⁷ Bu gazeteler Milli Mücadele karşıtı yayın yapan Selamet gazetesi ile azınlıklara ait gazeteleridir.

²⁶⁸ Bulut, “a.g.m.”, s. 270.

²⁶⁹ Mesut Çapa, “Milli Mücadele Döneminde İstikbal Gazetesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, c.3, S. 10, 1992, s. 137-138.

²⁷⁰ “a.g.m.”, s. 138.

Gazete kamuoyunu etkili bir biçimde milli mücadele saflarında olmaya yönlendirmek ve bu saflarda devamlılığı sağlamak adına yayın politikalarında da zaman zaman değişiklikler yapacak bunu ulaşım ve iletişim imkanlarına paralel bir şekilde uygulama gereği duyacaktır. 12 Mayıs 1920'den itibaren çevredeki posta günlerini de dikkate alarak Çarşamba ve Pazar günleri yayınlanma prensibini oluşturması buna en önemli örneklerden biridir.²⁷¹ Zira, böylece halk için su ve ekmek kadar önemli olan haberi güncel ve zamanında ulaştırma imkanı bulacaktır.

Ankara'da Hakimiyet-i Milliye, Yeni Gün, Sivas'da İrade-i Milliye, Balıkesir'de İzmir'e Doğru, Kastamonu'da Açık Söz, Adana'da Yeni Adana, Erzurum'da Albayrak, Samsun'da Ahali, Eskişehir'de Seyyare-i Yeni Dünya, Bursa'da Millet Yolu ne ise Trabzon'da da İstikbal'i aynı ahval üzerinden değerlendirmek gerekmektedir.

Milli Mücadele'ye hem öncülük eden hem de destek veren gazetelerden Anadolu'da Yeni Gün, İrade-i Milliye, Hâkimiyet-i Milliye, Babalık, Öğüt, Açıksoz, Albayrak, Yeni Adana, Halk, Vakıf, Tanin, Öğüt ve Sebilürreşad, Millî Mücadele'ye ciddi katkı sağlayan başlıca yayın organlarıdır. Bu basın organları gerek haberleri gerekse gazetede yazı yazan aydınların yorum ve makaleleriyle Millî Mücadele'ye halkın katılımının sağlanmasında önemli yararlılıklar gösterdikleri bir gerçektir.²⁷² Bu gazetelerden biri de İstikbal gazetesidir.

Trabzon'da, 10 Aralık 1918 (10 Kanun-i Evvel 1334) tarihinde çıkmaya başlayan İstikbal gazetesini Faik Ahmed (Barutçu) tarafından yönetiliyordu. Gazetenin haberleri çeşitli gazete ve ajanslardan derleniyor, zaman zaman da dış basından yararlanma yoluna gidiliyordu. İstikbal, İstanbul ve Anadolu matbuatını yakından takip etmekte ve Hakimiyet-i Milliye ve Yenigün gibi Ankara gazetelerinin yanı sıra diğer Anadolu yerel basınından da yararlanmakta, bunlardan haber aktarmaktaydı.²⁷³

Buna karşılık İstanbul gazetelerinin de Karadeniz ve Karadeniz bölgesi ile alakalı haberleri İstikbal gazetesinden iktibas ettikleri görülmektedir.²⁷⁴ Dış basın da İstikbal için önemli bir haber kaynağı olacak, Yunan, İngiliz ve Fransız gazeteleri başta olmak üzere diğer Avrupa basını da yakından takip edilerek önemli bir haber ağı oluşturulacaktı.²⁷⁵

Ankara ve İstanbul basını yakından takip edilerek, Ankara muhabiri²⁷⁶ Kemal Salih ve Batum muhabiri Abdülhalim Hilmi vasıtasıyla hem iç hem de dış bilgi kaynakları gazeteyle paylaşılmıyordu. 1920 yılından sonra ise gazetenin en öncelikli haber kaynağı 6 Nisan 1920'de kurulan *Anadolu Ajansı*²⁷⁷ olmuştur.²⁷⁸ Gazete ayrıca İslam Gürcistanı Gazetesi, Moskova

²⁷¹ Çapa, *a.g.e.*, s. 14.

²⁷² Zorlu, "a.g.m.", s. 110

²⁷³ Çapa, *a.g.e.*, s. 15.

²⁷⁴ *a.g.e.*, s. 15.

²⁷⁵ *a.g.e.*, s. 15.

²⁷⁶ Ankara muhabiri Bilecik (Ertuğrul) Mebusu Osmanzade Hamdi Beydir. İzmir'in kurtarılması sürecini takiben Osmanzade Hamdi Bey İzmir'e gidecek bu görevi de Yenigün Gazetesi Yazı işleri müdürü Kemal Salih Bey devralacaktır. (Çapa, "a.g.m.", s. 134.)

²⁷⁷ Anadolu Ajansı 6 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa'nın girişimleriyle, Milli Mücadele davasını yurda ve dünyaya duyurmak amacıyla kuruldu. (Yeni Türk Ansiklopedisi, c. 1, Baş redaktör; Ayvaz Gökdemir, Ötügen, İstanbul, 1985, s. 136.)

telsizi ve Gürcistan'ın resmi gazetesi olan Barba'dan da haber kaynağı olarak yararlanmıştır.²⁷⁹

İstikbal gazetesinin başyazarı Faik Ahmet (Barutçu)'dur. Bunun yanında gazeteye makale ve çeşitli yazılar yazan birçok aydın da bulunmaktadır. Ebulhamid Hüsnü, Nüzhet Haşim, Adnan Sabih, Salih Zeki, Abdolvahab, Ustazade Nazmi, Ahmet Hamdi, Ebul Nimet, Ali Şükrü bunların başlıcalarıdır.²⁸⁰

Yazılar, milli birlik yolunda ve ülkenin bağımsızlığını sağlama hususunda ortak tema içerir. Gazete, çıkışından itibaren yayınlarını uzun süre bu yönde sürdürmüş, "milli vahdet" gazetesinin söylemi haline gelmiş, Wilson İlkeleri gereğince Türk Milleti'nin haklarını korumak için teşkilatlanmayı en önemli gereklilik olarak benimsemiş ve bu yönde başlıklar atmıştır.²⁸¹

İstikbal gazetesinin yayın hayatına başladığı 1918 yılından itibaren hemen hemen 1919 yılı ortalarına kadar asıl gayesinin bölgesel direniş çerçevesinde şekillendiği, Trabzon'da oluşan teşkilatlanma ve bu teşkilatlanmanın sözcülüğü paparaletinde gelişen politikasının 1920'li yıllardan itibaren bütün Anadolu'ya hitap eder duruma geldiği görülmektedir.²⁸²

Böylece, başlangıçta bu şekilde bu şekilde bir yayın anlayışıyla baskılarına devam eden gazete zamanla ülkenin içinde bulunduğu durum, bu durum konusunda yapılan çalışmalarla ile memleketin geleceğiyle ilgili önemli haber ve kararlara geniş yer vermeye başlayacaktır.²⁸³ Gazete başta Trabzon merkez bölgesi olmak üzere tüm vilayetde ve doğu bölgesinde okuyucularına ulaşmaya çalışıyordu.

*"İstikbal'in neşriyatı sade merkez-i vilayette değil mülhakatta da özlediğimiz tesiri icradan hâli kalmıyordu. Zaten kazalarda yüzlerce abone tedarik etmiştik. Vilayetin ittihatçı diyerek lekelenmek istenmeyen hücumu maruz bırakılmayan pek az şahsiyeti kalmıştı. Kazalarda sahibi nüfuz kimselere de aynı şekilde hücumlar oluyordu ve İstikbal bütün bunların gazetesi addediliyordu. Ve filhakika öyle de olmuştu. Hemen bütün vilayet gazetemiz etrafında bir muhit demektir. Gazetenin neşriyle arzu ettiğimiz vaziyeti hazırlamak imkanı bu suretle tamamen elde edilmiş oluyordu."*²⁸⁴

Milli Mücadele ruhunun uyanmasını sağlayan ve devam eden süreçte bu mücadelenin en önemli destekçilerinden olan İstikbal gazetesi, yaptığı yayınlarla, Milli Mücadele'nin karşısında yer alanlarla ve ayrılıkçılarla, bir nefer gibi adeta savaşımıştır. Gazete kendi başına

²⁷⁸ Çapa, "a.g.m.", s. 134.

²⁷⁹ "a.g.m.", s. 134.

²⁸⁰ "a.g.m.", s. 137.

²⁸¹ Bulut, "a.g.m.", s. 270.

²⁸² Asuman Demircioğlu, *Faik Ahmet (Barutçu) Bey ve İstikbal Gazetesi (1918 Yılı Sonu ve 1922 Yılı)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1998, s. 27.

²⁸³ Çapa, *a.g.e.*, s. 15.

²⁸⁴ Barutçu, *a.g.e.*, s. 38.

açtığı bu yolda teşkilatlanmaya da ön ayak olmuş, kurulmasında öncülüğk ettiği TMHMC ile el ele Milli Mücadele'nin başarısı için zorlu bir uğraşın içine girmiştir.

Bu bakımdan TMHMC'nin faaliyetlerini, bu cemiyetin kurulmasında öncülük eden İstakbal gazetesinin faaliyetlerinden ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Zira gazete hem cemiyetin sözcülüğünü yapmakta hem de kadrosunun ağırlıklı bir bölümüyle cemiyetin faaliyetlerinde yer almaktaydı.

2. İstikbal Gazetesinin Kimlik Bilgileri

Adı	: İstikbal
Yayın Dönemi	: 10 Aralık 1918 (10 Kanun-i Evvel 1334)-17 Mart 1925 (1426 sayı)
Yayın Sıklığı	:İlk çıkmaya başladığında haftada iki gün, Cumartesi ve Salı günleri yayınlanmış, 12 Mayıs 1920 tarihinden sonra Çarşamba ve Pazar günleri yayınlanmaya devam etmiştir. Bu yayın anlayışı 13 Aralık 1920'ye kadar sürmüş, bu tarihten sonra 1921 yılının 24 Ocak gününe kadar muhtelif günlerde yayınlanmıştır. 27 Ocak 1921 tarihi itibari ile gazete Cumartesi günleri dışında hergün yayınlanmaya başlayacaktır. 30 Ocak 1923 tarihinden kapandığı güne kadar gazete her gün yayınlanmıştır.
Haber Kaynakları	:Gazetenin haber kaynakları olarak, Ankara basınından öncelikle Hakimiyet-i Milliye ve Yenigün ile İstanbul Basını, Anadolu Ajansı, İslam Gürcistanı Gazetesi, Moskova Telsizi, Gürcistan'ın resmi gazetesi olan Barba ve bazı Avrupa gazeteleri önemli haber kaynaklarındandır.
Yazı İşleri Müdürü	: Faik Ahmet Barutçu, Ebulhamid Hüsnü
İmtiyaz Sahibi	: Faik Ahmet (Barutçu)
Başyazar	:Faik Ahmet (Barutçu)
Yazı Yazarlar	:Ebulhamid Hüsnü, Zeynel Abidin, Mahmud Murat Bey, Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Nüzhet Haşim, Adnan Sabih, Salih Zeki, Abdolvahab, Ustazade Nazmi, Ahmet Hamdi, Ebul Nimet, Ali Şükrü
Sayfa Yapısı	: Gazete iki sayfadan oluşur.

Basıldığı Yer	:Trabzon. (1920 yılı başlarına kadar Mihailidi Matbaası'nda basılmış, bu tarihten sonra ise gazetenin kendi kurduğu matbaa olan İstikbal Matbaası'nda basılmaya devam etmiştir.) ²⁸⁵
Gelir Kaynakları	: Gazete Faik Ahmet Bey'in yakın ailesi, siyasi, iktisadi bağları olan kimseler ve çevresindekilerin yardımı ile çıkarılmaya çalışılmıştır. ²⁸⁶ Bağış ve reklam gelirleri en önemli gelir kaynaklarıdır.
Fiyatı	:Fiyatı 2 Kuruş'tan zamanla 250 Kuruşa kadar yükselmiştir. ²⁸⁷ 1920'li yıllarda merkez vilayet ve taşra için senelik abonelik 250, altı aylık abonelik ise 125 kuruş olarak belirtilmekte, nüshasının ise her yerde 100 paradan satıldığı yazılmaktadır. ²⁸⁸ Gazetenin fiyatı devam eden yıllarda günün koşullarına göre değişiklikler göstermektedir.
Bu Gün Hangi Kütüphanelerde	
Mevcut	:Karadeniz Teknik Üniversitesi Faik Ahmet Barutçu Kütüphanesi'nde ilk 126 sayı dışındaki tüm sayıları bulunmaktadır. Milli Kütüphane'de 85. sayısı, Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde ise 93.sayı, 259. sayı, 1059. sayı ile numarası okunamayan bir nüsha bulunmaktadır.

3. Faik Ahmet Barutçu

Faik Ahmet Barutçu, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması için genç yaşta gazeteciliğe başlayarak İstikbal gazetesini çıkarmış, daha sonraki dönemlerde ise siyasi alanda parlamenter rejime katkı sağlamak adına ve siyasi geleneklerin yerleşmesi için çalışmış olan bir gazeteci, hukukçu, aydın ve siyasetçidir.²⁸⁹

1894 yılında Trabzon'un Çarşı mahallesinde doğmuştur. TMHMC'nin kurucusu ve ilk başkanı olan Barutçuzade Hacı Ahmet Efendi'nin oğludur.²⁹⁰ Hacı Ahmet Efendi aynı zamanda Trabzon'un önde gelen eşraflarındandı.²⁹¹

İkinci Meşrutiyet'i takip eden süreçte eşrafın İttihatçı ve İtilafçı olarak ikiye ayrışması aşamasında Barutçuzadeler İttihatçı kanatta yer alarak İttihatçı kimliklerini ön plana

²⁸⁵ İstikbal Gazetesi.

²⁸⁶ Demircioğlu, a.g.t., s. 33.

²⁸⁷ Demircioğlu, a.g.t., s. 31.

²⁸⁸ İstikbal Gazetesi.

²⁸⁹ Çapa, *Faik Ahmet Barutçu; Hayatı ve Kişiliği*, a.g.e., s. 14.

²⁹⁰ a.g.e., s. 14.

²⁹¹ Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, c. 3 s. 432.

çıkarmışlar, Hacı Ahmet Efendi özellikle TM'nin bölge temsilciliğini yapmak suretiyle fiili olarak bu hareketin içinde yer almıştır.²⁹²

Faik Ahmet, Rüşdiye ve İdadi'yi Trabzon'da bitirmiş, devamında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girmiş fakat o günlerin savaş ortamının bir gereği olarak hemen silah altına alınmıştır.²⁹³ Öğrenciyken askere alınmasını takiben, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, terhis edilince yarıda kalan Hukuk eğitimini hızlı bir şekilde bitirmiş, ardından Trabzon'a dönerek Milli Mücadele saflarına katılmıştır.²⁹⁴

Milli Mücadele döneminde Milli Mücadele yanlısı bir gazeteci, yazar ve hatip olarak tanınan Faik Ahmet 10 Aralık 1918'de İstikbal gazetesini yayınlamaya başlayacak, 12 Şubat 1919'da TMHMC'yi kuran kadronun içinde yer alacaktır. 1919 yılı sonunda tekrar açılan Trabzon Türk Ocağı yönetim kurulunda²⁹⁵ da görev almıştır.²⁹⁶

Faik Ahmet Barutçu İstikbal gazetesini adeta TMHMC'nin yayın organı haline getirmiş, milli davanın zafere ulaşması için yazdığı makalelerle de bu alanda güçlü bir kalem olarak vatanperver tutumunu fiiliyata dönüştürmüştür.²⁹⁷ Faik Ahmet Barutçu'nun sahibi ve başyazarı olduğu Milli Mücadele yanlısı gazete olan İstikbal, Trabzon ve çevresinde Milli Mücadele'nin teşkilatlanmasında önemli rol oynamış, gazete Milli Mücadele'nin tüm safhalarında mücadelenin yanında olmuş ve sonuna kadar desteklemiştir.²⁹⁸

Milli Mücadele dönemi boyunca Ankara merkezli milli mücadele yönetimini destekleyen Faik Ahmet, 17 Kasım 1924'de kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Trabzon'da örgütlenmesine öncülük etmiştir.²⁹⁹ Aynı zamanda gazeteciliğe devam eden ve Milli Mücadele için önemli bir basın kuruluşu olan İstikbal gazetesini çıkarmayı sürdüren Faik Ahmet, gazetenin 17 Mart 1925'de kapatılması ve 3 Haziran 1925 yılında Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın da siyasi faaliyetlerine son verilmesini takiben hem gazetecilik hem de siyasi alanlardaki çalışmalarına son vermiş, takip eden süreçte avukatlık mesleğine devam etmeye başlamıştır.³⁰⁰

Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra, bu milli hareketin demokratik bir istikamette ilerlemesi adına fikir mücadelesi de yapan Faik Ahmet bu yaklaşımıyla siyasi alanda da önemli bir çizgi yakalamıştır.³⁰¹ Barutçu, 1933/34, 1938/39 dönemlerinde Trabzon Baro Başkanlığı yapmış, takip eden süreçte siyasi hayata yönelerek 1939 yılında yapılan

²⁹² Çapa, *Faik Ahmet Barutçu; Hayatı ve Kişiliği*, a.g.e., s. 14.

²⁹³ a.g.e., s. 14.

²⁹⁴ a.g.e., s. 14.

²⁹⁵ İstikbal, "Türk Ocağı", 3 Kanun-ı evvel 1919, n: 93.

²⁹⁶ a.g.e., s. 14.

²⁹⁷ Barutçu, a.g.e., giriş bölümü (Ecmel Barutçu), s. 13.

²⁹⁸ a.g.e., giriş bölümü (Ecmel Barutçu), s. 15.

²⁹⁹ Çapa, *Faik Ahmet Barutçu; Hayatı ve Kişiliği*, a.g.e., s. 22.

³⁰⁰ a.g.e., s. 23.

³⁰¹ Barutçu, a.g.e., giriş bölümü (Ecmel Barutçu), s. 17.

seçimlerde Trabzon milletvekili seçilmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi³⁰²  yesi olarak Ankara'ya gelmiştir.³⁰³

1939-1954 yılları arasında CHP Trabzon Milletvekili olarak TBMM  yeliği devam eden Barutçu, Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur.³⁰⁴

1957 seçimlerinde Ankara milletvekili olarak seçilen Barutçu, 1958 yılında Doğu'ya, Trakya ya, Ege'ye ve Karadeniz'e dört yurt gezisi düzenlemiş, bu süreçten sonra beliren hastalığının da etkisiyle uzun süre tedavi g rm ştir. Faik Ahmet Barutçu 14 Mart 1959 da hayata gözlerini yummuştur.³⁰⁵

4. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti

Rum ve Ermenilerin faaliyetleri Trabzon ve genelde Karadeniz için çoğalmaya başlayınca bu tehlike karşısında Türkler de harekete geçmişlerdir. Bölgenin Rum veya Ermenilere verilmesine engel olmak adına teşkilatlanmaya alışan Türkler bu çalışmalarını 12 şubat 1919'da tamamlamışlardır. Bu çalışmanın sonunda, sınırları Batum'dan Samsun'a kadar uzanan, Rize, Trabzon, Gümüşhane, Giresun, Ordu illerini içine alan Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Türk Devletin'den ayrılamayacağını herkese göstermek üzere, milli hakları korumak, bu haklara dokunulmamasını sağlamak için etkili teşebbüslerde bulunmak ve bu amacın dışında başka bir siyasetle  ğraşmamak üzere merkezi Trabzon'da olacak olan *Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*'ni kurmuşlardır.³⁰⁶

Trabzon'da milli müdafaa için yapılan gayretler, bu gayretler sonrasında oluşturulan heyetler ve hatta Selamet gazetesinin sahibi ve başyazarı olan  mer Fevzi'nin dahi ikna edilerek bu heyetin içine alınması, böylece bir birlik oluşturmak adına yapılan çalışmalara ilişkin olarak Faik Ahmet:

*“İntihabı müteakip h sn  muvaffakiyetler temenniyatı ile heyet-i m ntehabenin (seçilmiş heyetin) ferdası (ertesi) günden itibaren faaliyete geçmesi kararı ile ictimaa nihayet verildi. Bu bütün bir memleketin hal sına giden yol üzerinde Trabzonluların birleşmesi, şarki Anadolu'da Erzurum Kongresiyle tezahür eden milli hareketin temellerinin atılması merasimi idi. O geceki itimadan herkes atıye ait ümitlerinin kuvvetlendiğini hissederek kalbi inşirah ve hasretle dolu olduğu halde çıkıyorduk.”*³⁰⁷

demek suretiyle TMHMC'nin kurulmasının ne derece önemli bir gelişme olduğunu belirtmeye çalışmıştır.

Toplantıda alınan kararlara ilişkin olarak da 15 şubat 1919'da İstikbal gazetesinde yayınlanan bir makalesinde Faik Ahmet;

³⁰² Bundan sonra bu tezim için TBMM olarak gösterilecektir.

³⁰³ apa, *Faik Ahmet Barutçu; Hayatı ve Kişiliği*, a.g.e., s. 23.

³⁰⁴ a.g.e., s. 24.

³⁰⁵ a.g.e., s. 28.

³⁰⁶ Bulut, “a.g.m.”, s. 268.

³⁰⁷ Barutçu, a.g.e., s. 42.

“Mütarekenin akit ve imzasından sonra karşısında bulunduğumuz vaziyet-i hariciye sanki hiç de etrafla tetkik ve ihata edilemiyormuş gibi, Merkezde, vilayetlerde, memleketimizin her tarafında eski kin ve husumetleri tahrik edecek, dahili nizalara, fırkacılık kavgalarına meydan verecek cereyanlar uyandırılmış, mevcûdiyet-i milliyemize temas eden bilcümle mesail-i hayatiye (hayati sorunlar) ikinci derecede bırakılarak, bütün gayretler didişip boğuşmaya, şahsi hırslara hasredilmişti.

Gerçi bir taraftan Osmanlı tarihinin şimdiye kadar görmediği pek ziyade nazik ve pek çok vahim zamanlarda bulunduğumuzu avamımız havâsamız takdir ediyordu. Hükümet etrafında milli kuvvetlerin toplanmasıyla müşterek ve müttehit mesai ve faaliyetlerle ancakbugünkü tehlikelerden sıyrılmak için çareler bulunmuş olacağı umumiyetle düşünülebiliyordu.

Ne çare ki bu doğru düşünceler, bu necip fikirler ferdi emellerin kibirli veya kirli ihtirasların fevkine çıkıp ortalığa hakim olamıyordu. Aramızdaki mevcut kavgalardan dikkat bulup âmâl-i milliye için var kuvvetleriyle aleyhimize çalışanlara karşı koyacak halde değildik. Hükümet de milli kuvvetlerin memleket için elim akıbetler hazırladığı, gün geçtikçe daha ziyade anlaşılan cinayetler kadar, menfûr şahsi mücadeleleri yüzünden, icraat ve faaliyet-i siyasiye sahalarında, bütün milleti etrafında bulamıyordu. Bu yüzden hükümet de millet de harice karşı zaaf ve acz içinde mevcudiyet-i milliye ve siyasiyemizi müdafaada azim ve iradede faaliyet ve tecrübeden mahrûm bir halde görünüyorlardı. Hükümet ve milletin bu zaaf ve aczi, ortalıktaki kinli didişmeler, ihtiraslı boğuşmalar, hep kendi zararımıza olduğu için, memleketin menafi-i âliyesini düşünenleri pek ziyade ta'zîb eden hallerdendi.

Hükümetin icraat ve teşebbüs sahasında faaliyet ihrâz edecek kuvvet ve metanetten mahrumiyeti vilayetde derin yeisler, endişeli düşünceler tevlid etmekten elbette hali kalamazdı. Kalplerimiz sızlıyordu. Çünkü vilayetimiz için hariçte çalışan gruplara ne hükümetin, yapacağı bir iş ve ne de vilayet halkının müşterek bir düşüncesi sanki yok gibi görünüyordu.

Bu gün şükranla ve memnuniyetle görüyoruz ki memleketin mukadderatının mevcudiyeti milliyemizin güna gün tehlikeye maruz bulunduğunu takdir eden milletdaşlarımız elele vererek, şahsi düşüncelerden ferdi emellerden gizli ve medhûl ihtiraslardan tecerrüt ederek her şeyin fevkinde, her türlü endişelerin üstünde memleketin selameti, Hukuk-ı Milliyemizin müdafaası düşüncesi ile tevhid-i efkâr halindedirler. Kısım-i mahsusunda münderiç olduğu üzere anlatılacağı gibi milli bir cemiyet teşkil ettiler.

Halkımızın bu basiretkârane teşebbüsü, çöküntüyü önlemeyi müjdeleyen ilk hareket eseri olarak telakki ederiz. Gazetemizin en evvel bu maksada dönük neşriyatı ile açtığı çığırın halkımızın hissiyatında ve efkâr-ı milliyemizde yaptığı tesirleri uyandırdığı hareketleri böyle bir neticeye ermiş memleketin kurtuluşu endişesiyle kalpleri vuran vatandaşları hep bir emel-i milli etrafında toplanmış gördükçe

müftehirane bir inşirah hissetmekteyiz. Ferdi hareketlerden, infiradi teşebbüslerden elbette pek müfit netayiç elde edilemez.

Teşkilat-ı milliye ile mücehhez olarak işe girişmek menafi-i hayatiyemizi müdafaa ve siyanet için şart-ı esastır. Teşkilatsız milletlerin müfit ve müsmir hiçbir hareketleri olamaz. Kuvvetli ve milli bir hükümet, kuvvetli ve müttehid bir millet tabakasına istinad ettikçe icraat ve muvaffakiyetler sağlanacağı cihetle işimizin olacağından şüpheden âri bir itimâd-ı nefisle yürüyebiliriz.

Bu mülâhazaya bina'endir ki Trabzonluların gayret-i müşterekeleriyle müşterek-i milliyelerini takdirlere teşviklere şayeste buluruz. Vilâyat-ı Şarkiye halkının da aynı suretle gayret ve harekete gelmesi hepimizin müşterek arzusudur. Vatanın şu ân-ı vahim tarihinde minnettarlığını kazanmak isteyen bütün millettaşlarımıza bu yol üzerinde yürümelerini tavsiye ederiz. Mukadderâtımızın ve mevcûdiyet-i milliyemizin halâsı ve kurtuluşu için en emin yol budur.”

diyerek bu noktaya gelene kadarki genel durumu ve ülkenin ve milletin içinde bulunduğu hali yansıtmaya çalışacak, cemiyetin milli birlik adına önemini vurgulayacaktır.³⁰⁸

TMHMC'nin kurulması için yapılan çalışmalardan rahatsız olan Rumlar ve Rum basını, başta ittihatçılar olmak üzere, Milli Mücadele anlayışı çerçevesinde birleşme ve halkı da bu birliğin etrafında toplama gayreti içinde olanları karalama kampanyasına başlayacak, fakat bu ters bir etki yaratacaktı. İstikbal gazetesinin Milli Mücadele yanında yer alan yayın anlayışının kararlı bir şekilde sürmesi ile Trabzon halkının bu anlayış etrafında kenetlenmesi sağlanacak, böylece de İstikbal'in telkin edici ve uyarıcı yayınları kamuoyunun istiklal davasında birleşmesine vesile olacaktır.³⁰⁹

Hiç şüphesiz İstikbal gazetesinin yayınları ve bunun halk tarafından olumlu karşılanması, teşkilatlanmak amacıyla yoğun bir faaliyet içinde bulunanları cesaretlendirmekte, bu da TMHMC'nin kurulmasına doğru giden yolu açmaktaydı.³¹⁰

Faik Ahmet'e göre;

*“İstanbuldaki cemiyetler umumi davayı müdafaaaya çalışmak maksadıyla teşekkül ediyorlardı. İstanbul'da bir de Vilayat-ı Şarkiye Cemiyeti vardı. Trabzon'un davasını deruhte ve müdafaa edecek bir Trabzon Cemiyeti teşkil etmek lüzumu yakinen hissediliyordu. Bu lüzumu ilk evvel ‘İstikbal’ gazetesinde imzam altında neşrettiğim müteaddid makalelerle ileri sürdüm. Bu yalnız benim fikrim değildi. Herkesin hissettiği bir zarureti ifade eden bir fikir olduğu için az zamanda tesiratını göstermeye başlamıştı.”*³¹¹

Teşkilatın kurulması için yapılan çalışmalar aşamasında Trabzon Vilayeti ve yakın çevresinden de olumlu tepkiler gelmekteydi. Kurulacak olan cemiyete ilişkin olarak yapılan

³⁰⁸ a.g.e. s. 42. ; İ., “Milli Vahdet ve Müdafaa Hazırlıkları”, 15 Şubat 1919.

³⁰⁹ Üçüncü, a.g.t., s. 31.

³¹⁰ a.g.t., s. 31.

³¹¹ Barutçu, a.g.e., s. 28.

görüşmeler ve fikir alış verişleri daha çok İstikbal gazetesi aracılığıyla ya da bu gazetenin önde gelen kadroları vasıtasıyla yapıldığı için Trabzon dışından bu konu İstikbal'in yürüttüğü bir çalışma, bir gayret olarak görülmekteydi. Bu haklı bir düşünceydi. Zira İstikbal yaptığı yayınlarla kamuoyunda önemli bir etki yaratmakta, böylece kamuoyu bu milli müdafa hususunda ancak İstikbal gazetesi kadrolarının önemli çalışmalar yapabileceğini düşünmekteydi. Bu günlerde Ordu Belediyesi'nden, ardından da Giresun Belediyesi'nden İstikbal gazetesine ve Trabzon Belediye Başkanlığı'na bu konuyla alakalı telgraflar gelmişti. Ordu Belediye Başkanlığı'ndan İstikbal gazetesine gelen telgraf bu konuda oluşan düşünceleri daha net bir şekilde ortaya koyar nitelikteydi;³¹²

*"Trabzon İstikbal Gazetesi'ne.Ordu 6 Şubat 1919, Trabzon Belediyesine keşide edilen telgraf kopyasının ahz-ı mütalaası ile hukuk-ı meşrua-i milliyemizin müdafaasını **İstikbal** mensuplarının hamiyetperverlerinden ahali-i umumiye namına rica ederim. Ordu Belediye Reisi Yusuf."*

Faik Ahmet bu telgraf için;

*"İstikbaldeki neşriyatın Vilayet mülhakatında da lazım gelen tesirâtı icra ederek bütün efkârı, milli hukuk-ı meşruamızın hak ve müdafaasına hazırlamış olduğuna yukarıdaki telgraf büyük bir delil idi"*³¹³

demektedir. Böylece bu gelişmenin ne kadar önemli bir sonuç olduğunu ve İstikbal gazetesinin toplum nezdinde ne denli geniş bir yer tuttuğunu belirtmek istemiştir.

Yapılan toplantılar ve heyetin verdiği karar neticesinde, artık cemiyetin adı 'Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti' olarak belirlenecek, nizamnamesi hazırlanarak bir beyanname eşliğinde vilayete verilecektir. Faik Ahmet'e göre;

*"Cemiyetin teşekkülüne dair bir ilmühaber alınarak aynı gün kaza belediyelerine telgrafla malumat verilmiş ve 23 Şubat 1919 tarihinde Trabzon'da in'ikâd edecek kongreye murahhas göndermeleri bildirilmiştir. Bu hareket Rumlar üzerinde nâgehâni ve şairtıcı bir darbe tesirini gösterdi. Ve âtiye ait ümitleri üzerinde soğuk bir duş tesiri yaptı. Onları en ziyade ümitlendiren Türklerin harici tehlikeleri unutacak derecede derin bir gaflet uykusuna dalarak birbirleri ile gırtlaklaşması ve hariçtekilerin sui kararlarını kolaylıkla tatbikine zemini müsait bir hale getirmeye çalışmaları idi. Bu bir nevi onlar hesabına çalışmak idi. Trabzon Türkleri ise son karar ve hareketleri ile kendi hesaplarına çalışmaya başlamış oluyorlardı."*³¹⁴

İstikbal gazetesi 15 Şubat 1919 tarihli nüshasında, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin kuruluşunu müjdeleyen bir haber verecek,³¹⁵ fakat aynı zamanda ihtiyatlı yayınına devam edecektir.³¹⁶ TMHMC'nin kuruluşuna öncülük eden gazete aynı zamanda

³¹² a.g.e., s. 40.

³¹³ a.g.e., s. 40.

³¹⁴ a.g.e., s. 47.

³¹⁵ Üçüncü, a.g.t., s. 36.

³¹⁶ Bulut, "a.g.m.", s. 270.

cemiyetin yayın organı³¹⁷ olarak, cemiyetin düşünce ve faaliyetlerini kamuoyuna duyurma hususunda önemli bir görev yerine getiriyordu. İstikbal, başta Faik Ahmet'in makaleleri olmak üzere Cemiyet'in yönetim kurulu üyelerinin yazılarına da geniş yer veriyor, böylece oluşturulan ortak amaç etrafında yayın hayatını sürdürüyordu.³¹⁸

TMHMC, İstikbal gazetesi başta olmak üzere Trabzon'da kamuoyu oluşturma ve teşkilatlanma sağlama gücü olan kesimler ve kişilerce meydana getirilmiş bir cemiyettir. Trabzon'un güçlü Müslüman-Türk eşraf aileleri olan Barutçuzadeler, Eyüpzadeler, Nemlizadeler, Hacıalihafizzadeler ile ulema ve Trabzon Müftüsü İmameddin Efendi cemiyetin oluşturulmasına büyük katkılar vermişler, aynı zamanda bu cemiyetin kurucuları arasında yer almışlardır.³¹⁹

*“Mondros mütarekesinden sonra işgal altına düşen yurdumuzun Trabzon yöresinde bir Rum-Pontus devleti ve Ermeni Devleti kurulması emellerine karşı mücadele etmek için 12 Şubat 1919 tarihinde kurulan bu cemiyet, milli ruhun her yerden önce Trabzon'da uyanmasını sağlamıştır.”*³²⁰

Cemiyet ile ilgili haber ve gelişmeler İstikbal gazetesinin yayınlarıyla kamuoyuna duyurularak, halk aydınlatılmaya ve gelişmelerden haberdar edilmeye çalışılırken aynı zamanda cemiyetin üyelerini de cemiyete ait bildiri duyuru ve kararlar doğrultusunda yine İstikbal gazetesi kanalıyla haberdar edilmiştir.³²¹

Trabzon'un Milli Mücadele açısından önem arzeden Cemiyet teşkilatlanması, etrafta oldukça ses getirmiştir. Bu gelişme birçok bölge için örnek olacak niteliktedir. Milli Mücadele'nin ilk kıvılcımları niteliğinde olan bu girişimlerden etkilenen bir merkez ilimiz de Erzurum'dur. İstanbul'dan Erzurum'a geçerken uğradığı Trabzon'da, İstikbal gazetesinin öncülüğünde kurulan TMHMC'nin başlattığı milli uyanış hareketinin bir benzerinin de Erzurum'da yapılması gerektiğini düşünen Hoca Raif Efendi³²², Erzurum kamuoyunun da meşru bir müdafa hareketine hazırlanmasını Trabzon'daki Milli Mücadelecilerle birlikte kararlaştırdıklarını belirtmektedir.³²³

Zira, Ermenilerin ağırlıklı olarak başta Erzurum olmak üzere doğu bölgesinde hisedilen bir tehditleri vardı ve aynı tehdit hem Ermeniler hem de Rumlar tarafından Trabzon üzerinde de hissediliyordu.³²⁴ Böylece her iki Vilayet görünürde bölgesel fakat temelde ulusal bir milli birlik meydana getirmek adına ortak bir hareket oluşturmaya çalışıyorlardı. Trabzon'un ve dolayısıyla TMHMC'nin Milli Mücadele yolunda ki bu yadsınamaz önderliği

³¹⁷ Çapa, a.g.e., s. 14.

³¹⁸ a.g.e., s. 14.

³¹⁹ Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 144.

³²⁰ Barutçu, a.g.e., giriş bölümü (Ecmel Barutçu), s. 13.

³²¹ Demircioğlu, a.g.t., s. 55.

³²² Hoca Raif Efendi, Mütareke'nin özellikle 24. Maddesi çerçevesinde Vilayât-ı Şarkıyye'nin Ermenistan olacağına dair diğer Erzurum ileri gelenleriyle aynı endişeyi paylaşarak, İstanbul'a gitmiş, İsmail Hakkı, Mahmut Nedim ve bazı mebuslarla 2 Aralık 1918'de “Vilayât-ı Şarkıyye Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti”ni kurmuşlardır. (Haluk Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum, 1918-1923*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s. 50.)

³²³ Barutçu, a.g.e., s. 28.

³²⁴ Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 144.

Erzurum Kongresi'ne uzanan süreçte de kendini gösterecektir. Bu cemiyet, Doğu Anadolu'nun çeşitli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri içinde en önce ortaya çıkanlardan biri olarak Milli Mücadele'nin kıvılcımını ilk yakan ve bizzat Faik Ahmet Barutçu'nun deyimiyle “*Erzurum Kongresi'ne analık yapmış*” olan cemiyet idi.³²⁵

TMHMC'nin amacı, Wilson Prensipleri'ne göre milli hakları korumak, Doğu vilayetlerinde kurulması düşünülen Rum ve Ermeni devletleri tehlikesi karşısında bölgenin Türklere ait olduğunu ispatlamak, bölgenin saltanata ve hilafete bağlılığını muhafaza etmek, ve kurtuluş için gerekli vasıtaları sağlamak olarak belirlenmiştir.³²⁶

TMHMC çalışmalarında, Anadolu'nun her köşesinde yoğun bir şekilde faaliyet içinde bulunan ve birbiri ardınca açılarak Milli Mücadele verme uğraşına giren Müdafaa-i Hukuk teşkilatları, Redd-i İlhak Denekleri ve Cemiyetlerle, ülkenin içinde bulunduğu durumlarla alakalı olarak iletişim halinde olmuştur. Çekilen telgraflar vasıtasıyla bu iletişim sürekli ve karşılıklı olarak canlı tutulmuştur. Yine ülkenin yer yer işgal edilmeye başlaması nedeniyle, İstanbul'a ve İtilaf Devletleri temsilcilerine telgraflar ve protestolar çekilmiş, bu tür baskı ve işgallerin kabul edilemez olduğu mütemadiyen dile getirilmiştir.

TMHMC, ilk olarak, İzmir'in işgali üzerine 16 Mayıs 1919'da İzmir'in ne kadar Türk ve Müslüman olduğunu, Yunanlılarca İzmir'in işgalinin ve halka reva görülen gaddarlığın Trabzon halkı nezdinde ne kadar rencide edici bulunduğunu ve elem içinde bulunduğunu belirten telgrafi ile “**Heyet-i Celile-i Vükela'ya**”, aynı gün Yunanlıların yaptıklarının kabul edilemez olduğunu belirterek “**Dersaadette İtilaf Hükümetinin Türkiye Fevkalade Komiseri Amiral Galtrop Cenaplarına**”, ve yine 16 Mayıs 1919'da “**Ordu, Giresun, Tirebolu, Görele, Vakfikebir, Akçaabat, Maçka, Sürmene, Of, Rize, Atina(Pazar), Hopa, Gümüşhane, Dorul(Torul), Kelkit, Şeyran(Şiran) Kazaları Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetine**” çektiği telgrafda TMHMC şöyle demektedir;

*“Bu defa İzmir'in bilhassa Yunan askeri tarafından işgali haberi cümleyi rencide etti. Cemiyetimiz gerek Heyet-i Celile-i Vükela'ya ve gerek Dersaadet'de İtilaf Hükümetinin fevkalade Komiser'ne telgraflar keşide etmiş ve atiyi günü gününe takip etmekte bulunmuş olduğundan sizleri de haberdar eyleyecektir. Teyakkuzat (uyanık olmak) ve intibahat-ı milliye'nin derpiş edilmesi ve sukun ve itidalin muhafazasına gayret olunması rica olunur. 16 Mayıs 1335 (1919)”*³²⁷

Bunlardan bir diğeri **İzmir'de Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesine** gönderilen telgrafdır. Bu telgrafda TMHMC;

“Telgrafınızdan evvel sevgili İzmir'imizin muvakkaten mâruz kaldığı musibeti haber aldık. Heyet-i Vükela'ya ve Fevkalade İtilaf Komiseri Amiral Galtrop'a icab-ı vechile telgraflar keşide ettik. Âtiyi, âlâka-i vataniyenin ehemmiyeti derecesinde

³²⁵ Barutçu, a.g.e., giriş bölümü (Ecmel Barutçu), s. 13.

³²⁶ Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 144.

³²⁷ Barutçu, a.g.e., içinde EK: “*Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Karar Defteri*”, s. 116.

şiddetle takip eylemekteyiz. Halas ve necat için say ve gayret bizden, Tevfik (yardım) Allah'tan.”³²⁸

diyerek bu konudaki duyarlılığını bir kez daha ortaya koymuştur.

TMHMC bu tür iletişim yollarıyla İzmir'in işgali konusunda sessiz kalmazken bir taraftan da, daha önceden planladığı bazı programları bu işgale bir tepki olarak erteleme gereği duyuyordu. Bu tarihlerde, TMHMC tarafından daha önceden oluşturulmuş olan bir heyet, Trabzon ve havalisinin durumunu ve Müslüman-Türk halkının isteklerini aktarmak ve görüşmelerde bulunmak üzere Avrupa'ya gönderiliyordu. Bir süre önce Avrupa'ya geçmek üzere İstanbul'a gelmiş olan Heyet-i Mahsusa İzmir'in işgal edilmesi üzerine geri çağırılmıştır.

Bu tepkinin ortaya koyulduğu günlerde Ege bölgesindeki Yunan işgali artarak devam ediyordu. TMHMC yardım edebilmenin yollarını arıyor, mevcut durumda haberleşme ve böylece manevi destek sağlama imkanından öteye geçen bir şey yapamıyordu. Şurası bir gerçek ki böyle bir durumda İzmir ve yöresinin işgaline karşı yörenin dernek ve cemiyetleriyle iletişim halinde olmak o sıralarda en önemli destek olarak görülebilirdi. Bu onların, yalnız olmadıklarını düşünmelerini ve ümitli olmalarını sağlayan bir destek mahiyetindeydi.

Yine “**Nazilli'de Redd-i İlhak Heyetine**” cevaben gönderdiği telgraf bu konuda bulunulan duyarlılığı ve aynı zamanda ülkenin geneline ilişkin duyulan kaygıyı ve alakayı göstermesi bakımından önem arzeder. TMHMC çekilen telgrafda şöyle demektedir:

*“Tüylerimizi ürperten, kalplerimizi sızlatan mufassal telgrafınız lââyık olduğu ehemmiyetle telakki olunduğuna şüphe etmeyiniz. Esasen vatanın en küçük bir cüzü için bile her türlü fedakarlığı göze alan vilâyetimiz ahalisi bu vesile-i fecia ile de Hükümet-i Seniyye ve İtilâf Mümessillerine telgrafla şiddetli protestolar keşide eylemiş ve inâyet-i hak ile sevgili vilâyetin âtisinden ümitvar bulunmuştur. 20 Mayıs 1335 (1919) (İmzalar: Ziya Bey, Hüseyin Avni, İzzet Bey).”*³²⁹

Yine aynı gün “**Dersaadette İtilaf Hükümetinin Türkiye Fevkalade Komiseri Amiral Galtrop Cenaplarına**” ve “**İzmir'deki Düvel-i Muazzama-i İtilafiye Mümessillerine**” çekilen telgrafda İzmir'e ve İzmir yöresindeki Müslüman halka karşı yapılan vahşet ve bu vahşet karşısında oluşan tepki açıkça belirtilmiş, bunun kabul edilemez olduğu beyan edilmiştir.³³⁰

Kuruluşundan itibaren hızlı bir şekilde teşkilatlanma yoluna giden TMHMC, Karadeniz Bölgesi'nde, başta Rize, Ordu, Gümüşhane ve Giresun olmak üzere, birçok merkezinde şubeler açmış, kısa bir süre sonra da kongresini toplamıştı.

TMHMC tarafından tertip edilen I. ve II. Trabzon Kongreleri'nden sonra Erzurum Kongresi toplanacak, bu kongreden sonra alınan karar gereğince tüm cemiyetler

³²⁸ a.g.e., içinde EK: “Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Karar Defteri”, s. 116.

³²⁹ a.g.e., içinde EK: “Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Karar Defteri”, s. 118.

³³⁰ a.g.e., içinde EK: “Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Karar Defteri”, s. 119.

birleştirilmeye çalışılacak, TMHMC de kurulan “Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”nin bir şubesi haline gelecektir. Sivas Kongresi’ni takiben de “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” bünyesinde yer alacaktır. Böylece Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla faaliyetlerine devam edecektir.

Daha başlangıcından beri Müdafaa-i Hukuk teşkilatı içinde yer alan İstikbal gazetesi başyazarı Faik Ahmet, aynı zamanda İstikbal gazetesindeki köşesinde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin düşüncelerini yansıtarak halkı bu cemiyet etrafında kenetlenmeye sevk eden bir tutum sergilemiştir. 30 Aralık 1920 tarihinde Trabzon’da, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin önünde yaptığı bir konuşmada “Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin, bu vatani teşkilatın, bu vatana, bu memlekete çok büyük hizmetleri” olduğunu ve “Türk’ün ulvi ve mukaddes bir gaye etrafında birleşmesini sağladığını” söylemiştir.³³¹

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulduğu zamandan itibaren, rutin faaliyetleri yanında açık toplantılar da tertip etmekteydi. Bu tür faaliyetlerini bazen meydanlarda veya cemiyet önündeki alanda, bazen de kapalı toplantı salonlarında yapmaktaydı. Zaman zaman da Müdafaa-i Hukuk kulübünde toplantılar düzenlenmekteydi. Düzenlenen bu toplantılarda yerel yönetici ve ileri gelenler birçok konuda konuşmalar yapmakta, böylece halkı güncel konulara ilişkin olarak bilgilendirmektedirler. Şehrin kanaat önderleri olarak da kabul edilebilecek olan bu liderler bu amaçla çeşitli konferanslar da yapmışlardı. 4 Ekim 1920’de valilik binasında yapılan böyle bir konferansda Trabzon valisi olarak atanan Hamit Bey de bir konuşma yapmış, İstikbal bu konuşmayı 6 Ekim 1920’de sayfalarına taşımıştır. Ülkenin genel durumu ve milli birlik adına önemli düşüncelerin ve tespitlerin yer aldığı bu beyanatın milli birlik ile alakalı olan kısmında Hamid Bey;

“Bugün Ankara’da gönderdiğiniz zevattan mürekkep bir Meclis-i Millî vardır. Sebeb-i ictimâi mechûlünüz değildir. İstanbul’un taht-ı esârete girmesi, orada Osmanlılığın söz sahibi olamaması Anadolu’yu tehdit eden aynı esâretten kurtarmaya sevk etmiş ve orada millet evladına ne yolda hareket edeceğini düşünmeye göndermiştir. Binaenaleyh bu maksad-ı âli için selâhiyet-i mutlaka ile milleti temsil eden zevât orada toplanmıştır ve Büyük Millet Meclisi’ni vücuda getirmiştir. Bugün bizleri idare eden o meclistir. Hükümet ihtisas itibariyle ondan ayrılmış zevat tarafından idare edilmektedir. Fakat hâkim ve murakıp olan Meclistir ve millete karşı o mesûldür. Bana sorulan sorulardan biri şu idi: Bazı efkâra göre, gûya Ankara’da ihtilâf varmış! Maksadımızın meşruiyeti, amelimizin kutsiyeti hakkında zerre kadar iştibahımız yoktur. Maksat ve emelimiz hilâfetin istihlâsı ve memleketin istiklâli olduğuna nazaran bu fikre muhalefet yoktur ve olamaz. Yalnız mesail-i müteferri ve taliyede ihtilâf ve içtihat olabilir. Mecliste kanun müzakerelerinde nokta-i nazarların çarpıştığı görülür. Fakat bununla iftihar etmeliyiz. Meclis emsâl-i sabıkası gibi tastikçi değildir. Her ferd, her mebus kemâl-i hürriyet ve serbesti ile hall-ı kelâmını istimal edebiliyor (kullanıyor). Binaenaleyh, müsademe-i efkârdan bârika-i hakikat (gerçeklik pırıltıları) çıkacağına nazaran bu gibi ihtilâfattan hayır doğar, şer çıkmaz. Tekrar ederim (ki), maksad-ı aslîmizde hiçbir ihtilâf yoktur” demektedir.³³²

³³¹ Çapa, a.g.e., s. 34.

³³² İ., “Müdafaa-i Hukuk Kulübü’ndeki Vali-yi Alimiz Hamid Beyefendi’nin Beyanat-ı Mühimeleri”, 6 Teşrin-i evvel 1920, n: 178.

Çalışmamızın daha sonraki konu başlıklarının içeriğinde aktaracağımız gibi İstikbal gazetesi, Trabzon'da bulunan liderler ve ileri gelenlerle, Ankara merkezli Milli Mücadele kadrolarının, liderlerin, komutanların, sivil kuruluşların, ve kanaat önderlerinin beyanat, emir, istek ve benzeri söylem ve faaliyetleri ile cephe haberlerini, tebliğleri ve buna benzer bilgilendirme metinlerini aktararak, Milli Mücadele kadroları ile halk arasında bir köprü oluşturacak, yönetici kadronun ve diğer Milli Mücadele unsurlarının fikir ve düşüncelerinden halkı haberdar ederek, halkın da bu mücadele hakkında bilgi sahibi olmasını ve böylece vatanın istiklali için aynı yolda birlikte yürümelerini sağlayacaktır.

TMHMC, İstikbal gazetesinin etkili yayınları sonucu şartların oluşması neticesinde kurulmuştu. Kuruluşundan itibaren hızla teşkilatlanma yoluna gitmiş, Batum'dan Samsun'a kadar Karadeniz coğrafyasında her merkezde organlarını oluşturmaya çalışmıştır. Milli Mücadele'nin kıvılcımını yakan ilk teşkilatlardan biri olarak da kabul edilen TMHMC kurulmasından kapandığı süreye kadar ısrarlı bir şekilde milli birlik, bağımsızlık ve vatanın istiklali konularında aktif faaliyet içinde olmuş, bunu kendi düşüncelerini ve faaliyetlerini kamuoyuna yansıtan İstikbal gazetesi ile birlikte gerçekleştirmiştir.

II. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE'DE KAMUOYUNUN OLUŞUMU SÜRECİ VE BU SÜRECE İSTİKBAL GAZETESİNİN ETKİSİ

Milli Mücadele için yerel direniş arayışları ve çalışmalarının başladığı 1918 yılı sonlarına doğru yayınlanmaya başlanan ve daha ilk sayısını 300 adet olarak basan İstikbal gazetesi, memleketin karşı karşıya bulunduğu vaziyeti tahlil etmeye çalışmakta bunu halka anlatmamın derdiyle mesai harcamaktaydı. Bu zor şartlar ve içinde bulunulan olumsuzluklar içinde gazete halkın vazifelerini ve bu çerçevede yapılması gerekenleri belirtirken gazetenin amacını milli birliği tesis etmek olarak açıklıyordu.³³³ İşte, Trabzon'da bu şekilde başlayan ve İstikbal gazetesi eliyle oluşturulmaya çalışılan Milli Mücadele kamuoyu, Milli Mücadele'nin hemen öncesinden başlayarak Milli Mücadele yılları boyunca bütün Anadolu'da değişik basın organları, örgütler, dernekler ve kurumlarla belli bir hedefe doğru ilerleyecekti.

A. Yerelden Ulusala Milli Mücadele

1. Yerel Kurtuluş Arayışları ve Kongreler Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu uzun süren egemenliği süresince, devlet yapısı içinde yer alan birçok birimin en üst seviyede olgunlaşmasını sağlamıştır. En temel kurumlarından biri olarak askeri teşkilatı da bu yapılanmadan nasibini almıştır. Devletin son dönemlerine doğru, bozulan yapısına rağmen ordu, hala en sistemli unsuru olarak varlığını sürdürmektedir. Zira askeri bir toplum olarak Osmanlı hızlı örgütlen yapısı ile, yıkılma sürecinde bile yeni oluşumlar ve çözümler oluşturma kabiliyetini gösterebilecektir. Milli Mücadele bunun en belirgin ve gerçekçi örneği olacaktır. Zira Osmanlı Devleti'nin birçok cephede yıllarca savaşmış ve her bölgede bu teşkilatlılıklarını gösterebilmiş olan iyi yetişmiş subayları ve komutanları, bu yeni süreci hazırlayabilmek için, daha Birinci Dünya Savaşı bitmeden çok ihtiyatlı ve planlı olarak harekete geçeceklerdir.³³⁴

Diğer taraftan, İstanbul'da Tevfik Paşa Hükümeti'nin güvenoyu alması (19 Kasım 1918) ve böylece mütareke şartlarının tüm Osmanlı topraklarında uygulanacak olmasının kesinleşmesi dolayısıyla, bu duruma karşı çıkan aydınlar ve sivil toplum kuruluşları da yerel kogreler ve mitingler düzenlemek amacıyla İstanbul başta olmak üzere tüm Osmanlı

³³³ Demircioğlu, a.g.t., s. 34.

³³⁴ Ortaylı, a.g.e., s. 50.

coğrafyasında, birçoğu asker kökenli olan ittihatçıların da başlatmış olduğu direniş hareketine³³⁵ paralel olarak çalışmalara başlamışlardır.

Bunlardan 51 dernek, İstanbul'da değişik isimler altında, Esat Paşa³³⁶ ve bazı aydınların öncülüğünde bir araya gelerek devletin kurtarılabilmesi için Milli Kongre'yi oluşturdular³³⁷ ilk toplantı 29 Kasım 1918'de yapıldı. İlk Beyannamesini de 7 Aralık 1918'de yayınlamıştır. Ana fikri Milli Mücadele'nin izlerini taşımaktadır. Askerimizin silahsızlandırıldığı ve terhis edildiği, ülkenin işgallerle karşı karşıya kaldığı bu günlerde kamuoyunun ve ülke menfaatlerinin temsilcisi ve koruyucusu olarak ortaya çıkan Milli Kongre büyük bir ümit ışığı olarak algılanmıştır.³³⁸ 1919 Mayıs ayında İzmir'in işgalini takiben İstanbul'da büyük çaplı mitinglerin örgütlenmesinde önemli roller oynayan cemiyetler ile hareket eden Milli Kongre 19 Mayıs'da Fatih'te ve 23 Mayıs'ta Sultanahmet Meydanı'nda kitle mitinglerinin gerçekleştirilmesine de öncülük etmiştir.³³⁹

Milli Kongre 2 Haziran 1919'da ilk kongresini sonlandırmış kongre üyelerinin birçoğu kongreden hemen sonra Anadolu'nun dört bir yanına dağılarak örgüt kurma faaliyetlerine girişmişlerdir.³⁴⁰ "Sina Akşin, gelecekte Erzurum Kongresini toplayacak olan bu kadroların ruh haline değinirken '*kelle koltukta psikolojisi*' tanımlamasını yapmaktadır."³⁴¹

Ülkenin içine düştüğü bu ağır şartlar, halkın teşkilatlanma yolunda harekete geçmesine mani olamayacaktır. Gerek basın gerekse cemiyet ve kongreler yurdun her tarafında hızlı bir şekilde milli mücadele arayışına gireceklerdir. Bu arayışların ilk örnekleri hem Karadeniz'de hem de Batı Anadolu'da oluşmaya başlayacaktır. Batı Anadolu'da düzensiz ordulara sahip olan halk, yirmibir işgal karşıtı örgütün birleşmesi ile 26 Ağustos 1919 tarihli Balıkesir toplantısını gerçekleştirecektir.³⁴² Harekat-ı Milliye adlı bir komite oluşturan bu örgütler zamanla Ankara merkezli milli mücadele kadroları ile bağlantı da kuracaklardır.

Diğer taraftan Doğu bölgesi ve özellikle Karadeniz yoğun bir faaliyet içindedir. 10 Aralık 1918'de milli uyanışın bir ateşleyicisi olarak Trabzon'da İstikbal gazetesi

³³⁵ İttihatçılar, savaşın (Birinci Dünya Savaşı) kaybedileceğini anlayınca ordu komutanlarına, silahların teslim edilmemesi, bazı rutbeli askerlerin el altından silahlarıyla terhis edilmeleri, yerel direniş hareketlerini kurmalarını emretmişlerdir. İttihat ve Terakki'nin kendisini feshetmesinden sonra İttihatçıların faaliyetleri, özellikle ordu bünyesinde, açık siyasi faaliyetler ve sivillerin hakim olduğu yer altı faaliyetleri şeklinde devam etmiştir. Bu doğrultuda İttihatçıların korunması için İstanbul'da Enver ve Talat Paşa'ların direktifleriyle **Karakol Cemiyeti** kurulmuştur. Anadolu'da ise Enver Paşa tarafından tanzim edilen **Teşkilat-ı Mahsusacılar** çok önemli roller oynamıştır. Bunlar Enver Paşa'nın emriyle Anadolu'nun dört bir yanına gidip halkı örgütlemişler ve savaş sonrasında Milli Mücadele'nin temellerini atmışlardır. Özellikle, Anadolu'ya gelen eski önemli İttihatçılar yerel bölgelerde halkı örgütlemeyi başarmış; bu yerel örgütlemeler Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adıyla teşkilatlanmışlardır. (Üçüncü, a.g.t., s. 5.)

³³⁶ Mehmet Esat (Işık) Milli Kongre'nin oluşturulmasına büyük katkı veren Esat Paşa, İstanbul'un işgali sonrası Malta'ya sürülmüştür. (Ana Britannica, c.11, s. 423). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin doktor üyeleri arasında yer alan Esat Paşa aynı zamanda Hilal-i Ahmer 'in başkanlığını da yapmış, Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti'nde (daha sonra Milli Kongre) faaliyetlerde bulunmuştur. (Zürcher, a.g.e., s. 120.)

³³⁷ Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 140.

³³⁸ a.g.e., s. 140.

³³⁹ Zürcher, a.g.e., s. 121.

³⁴⁰ Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 140.

³⁴¹ a.g.e., s. 140.

³⁴² Göktürk, a.g.e. s. 105.

yayınlanmaya başlamış, bu gazetenin yayınları doğrultusunda TMHMC kurulmuştu. Bu Cemiyet Erzurum’la birlikte hareket ederek, Anadolu’da bağımsızlık savaşına giden yolun planlarını oluşturmaya başlamıştır.

Faik Ahmet’e göre;

“Milli hareketin nazım ve rehberleri, doğu vilayetleri halkı ve o halkın fedakar aydın kesimi olmuştur. Bu vilayetler³⁴³ de öncelikle Trabzon ve Erzurumdur. Bu iki komşu ve kardeş vilayet Birinci Dünya Harbi mağlubiyetinin yarattığı tehlikeyi, ayrılma ve istila karşısında hususiyet ifade eden bir şekilde pek yakından birleşmiş kaderleriyle baş başa ve yalnız kalarak daima beraber hissetmiş, beraber düşünmüş ve beraber hareket etmişlerdir.”³⁴⁴

Trabzon’da cemiyetini kurmuş kongre hazırlıklarına başlamıştı. TMHMC’nin kurulması ile birlikte Rumlar telaşa kapılacak, bu hususta İngilizlerden, kendilerine zarar verecek bu teşkilat konusunda bir şeyler yapmasını isteyeceklerdir.³⁴⁵ Buna rağmen Cemiyet çalışmalarına devam edecek ve kaza merkezlerindeki **“İdare Heyetleri ‘halkın vatanperverane tehaluk ve tezahürleriyle’ derhal teşekkül ederek faaliyete başlamış ve ilk iş olmak üzere de 23 Şubat 1919’da Trabzon da toplanacak olan Kongreye gidecek olan murahhaslarını intihab eylemiş bulunuyorlardı.”**³⁴⁶ Faik Ahmet; **“Bir müddet sonra Trabzon, ‘Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye’ Cemiyetinin kongrelerini yapmış, temellerini atmıştı. Bu hareket Trabzon’da bir vahdet-i fikir ve milliye tesis ediyordu”**³⁴⁷ diyerek kongrenin birleştirici yönünü işaret etmekteydi.

Kongre 23 Şubat 1919 Pazar günü ilk ictimasını (toplantı) yapacak, ikinci toplantısını 27 Şubat’da gerçekleştirecek, üçüncü toplantı ise 1919 Mart ayının birinci günü yapılarak, Mart’ın ikinci günü dördüncü toplantı ile devam edilecekti. Cemiyetin nizamnamesi yeniden belirlenerek devam eden günde beşinci ictima yapılacak cemiyetin beyannamesi hazırlanacak böylece yedi toplantıdan oluşan kongre ilerleyen günlerde sürüp gidecektir.³⁴⁸

Kongrenin sona ermesinden sonra Faik Ahmet düşüncelerini şu şekilde beyan etmektedir;

“Birinci kongrenin hitamından sonra Kongrenin muvaffakiyetle ve müsbet mukarreratla hitama erişti memlekette derin bir memnuniyet tevliid eyledi. Bu netice Türklerin tehlike muvacehesinde alacakları vaziyetin zeliline bir teslimiyet olmayacağını gösteriyordu. Hakkı ve mevcudiyetini müdafaa için azmini kaybetmeyen bir milletin varlığını hissettiren ve kuvvetli bir inkişaf ile milli hareket belirmişti.

³⁴³ Trabzon ve Erzurum Vilayetleri bu günkü sekiz vilayeti kapsıyordu. Ordu, Giresun, Rize ve Gümüşhane Livalarıyla Trabzon birbuçuk milyon nüfusu ihtiva eden kocaman bir eyalet halindaydı. Erzurum da Doğu Beyazıttan başka Erzincan Livasıyla hudutları Sivasa kadar dayanan büyük bir Türk Vilayeti idi. (Barutçu, a.g.e. s. 22)

³⁴⁴ Barutçu, a.g.e., s. 21.

³⁴⁵ a.g.e., s. 48.

³⁴⁶ a.g.e., s. 51.

³⁴⁷ a.g.e., s. 28.

³⁴⁸ a.g.e., s. 52.

Müslümanların teyakkuzunu derinleştirmeye saik olacak tehavvülat vücuda getiriyordu. Türklerin milli bir tesanüd cephesi yaratmaları Rumluğu kilisenin tezahüratiyle idare edilen milli vahdetlerini nisbi bir sükun altında hareket etmeye sevk ediyordu. Pontus davasının çıkar bir dava olmadığını söyleyen Rumların miktarı gittikçe çoğalıyordu. Yunanistan'ın Trabzon Rumlarını fiilen himaye ve müdafaaya yetiştiremeyecek kadar uzakta kaldığının farkında olma zamanı gelmiş idi.”³⁴⁹

Sonucun çok büyük ölçüde olumlu yanları olduğu bir gerçektir. Fakat bu kongrenin toplandığı günlerde İtilaf Devletleri'nin ve işbirlikçilerinin Osmanlı ülkesi üzerindeki baskıları her geçen gün biraz daha ağır bir şekilde hissediliyor, işgal ettikleri bölgelere yenileri ekleniyordu. Bu nedenle, kongrenin sonuçlarından umutlu olan Faik Ahmet, bu umudunu tedbirli bir teyakkuz halinde açıklama gereği duyuyor, yeni gelişmelere ilişkin tereddütlerini de belirtmekten geri durmuyordu;

“Türkler elbette bir şeyler düşünüyorlardı ve bir şeyler düşünmek için bütün vilayet halkı mümessillerinden mürekkep bir Kongre akdetmişlerdi. Acaba bu hareketi inkişaf ettirebilecek miydik? Çünkü şerait gittikçe ağırlaşıyordu. Dahildeki vaziyet gittikçe namüsaîf safhalara dökülüyordu. Kongrenin dağılmasıyla sanki her şey yeniden dağılmak istidâdını gösterir gibi bir manzara hasıl olmuştu. Selamet gazetesi mukadder birliği unutturacak neşriyata yeniden sütunlarında yer vermeye başladı. Hem bu defa memleket için pek tehlikeli bir yol intihâb etmiş bulunuyordu.”³⁵⁰

Bütün bu endişelere rağmen I. Kongre sona ermiş kongrenin kararları doğrultusunda çalışmalara hız verilmiştir. Artık bu aşamadan sonra bu yönde çalışmalar devam edecek, gerekli görülürse bu çalışmalar ikinci kongre için farklı bir açıdan değerlendirilecek, Erzurum'un da bu çalışmalara iştiraki sağlanmaya çalışılacaktır. Faik Ahmet (Barutçu)'ya göre;

“Milli harekatta Trabzon daha önce hareket etmişse Erzurumun kendisiyle beraber olacağından emin olarak, milli ve meşru hukuku müdafaa azim ve gayreti ile meydana atılmış ve gerçekten de kanatlarını Doğu Vilayetlerimizin üstüne geren büyük tehlike karşısında alınacak vaziyetin tayininde Trabzon'dan ayrı bir görüşe sahip olamamak mevkiinde bulunan kahraman Erzurum evlatları, Trabzonluların bu kanaatindeki isabeti 2. Trabzon kongresinin karar ve davetine verdikleri cevapla göstermişlerdir. O cevap bütün Türkiye'nin kurtuluşuna giden yolu tayin için mucizevi bir işarete, geleceğin sisleri içinde bizi bekleyen fazilet zaferinin müjdesini beraber taşıyan bir mukabele idi. Erzurum Kongresi'nin yapılması bu suretle kararlaştırılıyordu ve bütün bir millet ve vatanın talih ufkuza çöken kesif siyah bulutlar, Türk azim ve dehasından, Türkün çelik imanından doğan kudretin yarattığı sert rüzgarlar önünde dağılmaya mahkum oluyordu.”³⁵¹

³⁴⁹ a.g.e., s. 73.

³⁵⁰ a.g.e., s. 74.

³⁵¹ a.g.e., s. 21.

28 Mayıs 1335 (1919) da Trabzon'da olağanüstü olarak II. Trabzon Kongresi toplanacaktır. Yapılacak olan toplantılardan sonra kongreye ilişkin olarak TMHMC Kongre Heyeti 30 Mayıs 1919 da bir durum değerlendirmesi yapmıştır. Buna göre;

“Vilayetimizde in'ikâd ve birkaç günden beri bi'l-cümle mülhakat murahhaslarından mürekkep olarak içtima eden Kongre âtinin müzlim bulutlarına karşı tedbir-i lazime ve ihtiyatkâranede bulunmak ve merkezi Erzurum vilayetinde olmak üzere Vilayet-i Şarkiye murahhaslarından mürekkep muazzam bir Kongrenin kısa bir müddet zarfında aktini müttefikan taht-ı karara almıştır. Erzurum'un vasatta (orta yerde) ve ötedenberi marûz-ı mehâlik (tehlikelere maruz) olması ve serhatte (sınırdâ) bulunması hasebiyle Vilâyât-ı mezkûre arasında ânânevi ve tarihi bir mevkii vardır. İctimanın orada vukuunu ve maksad-ı milliye vüsul için sûrat husulünü şiddetle arzu eylemekteyiz. Keyfiyetten Sivas, Diyarbakır, Van Bitlis, Mamuretilaziz Vilayetlerini de haberdar eyledik. İ'zâm kılınacak (gönderilecek) murahhasların millet-i bî-hakkın temsil etmeleri için her kazadan lâakal en az bir murahhas bulunması esasını kabul ettik. Orada teşkil edilecek kongrenin yevm-i ictimai (toplantı günü) müstacel telgrafla bildirildiği gün Vilayetimiz, murahhaslarını i'zâm eylemekte tehhur eylemeyecektir(gecikmeyecektir). Vilâyât-ı saire ile de bil-muhabere bu hususun temini faaliyeti malumetlerinden muntazırdır (beklenmektedir). Cenâb-ı Hakkın inayetiyle ve yek diğerine süeri addideyle merbûtiyetlerini (içten bağılıklarını) her zaman izhâr eden Anadoluluların azim ve sebatına müsteniden hareket münteci-i muvaffakiyet (başarı ile sonuçlanacağına) olacağına emniyetimiz berkemaldir.”³⁵²

TMHMC bu metni ilgili vilayetlerin Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Şubelerine³⁵³ ileterek, Erzurum'da bir kongre toplanması konusunda ilk hareketi başlatmış olacaktır.

Bu metne verilen cevaplar³⁵⁴ kongrenin bir sonucu olarak beliren bu tarihi kararın ne denli derin bir etki yarattığının ve isabetli bir başlangıç olduğunun görülmesine neden oluyordu. Erzurum'dan gelen cevabi yazıda şöyle denilmekteydi;

“Teklifiniz burada kemali hürmetle karşılandı. Artık mukadderatımız gibi âmâl ve mesaimiz de (emellerimiz ve emeklerimiz de) birdir. Vilayat-ı Şarkiyedeki hukuk-i mukaddese-i islamiyenin müdafaa ve muhafazası vazife-i tarihiye ve milliyesi kan, tarih ve din iştirakiyle yekvücut olan Türk ve Kürt'e teveccüh etmiş olduğundan ve teklif-i âlilerine tamamen iştirak eylemiş olduğumuzdan bahs ile iş'aratı biraderanelerinin ehemmiyetle nazar-ı dikkat ve kabule alınması te'kiden Vilayat-ı Şarkiyeye yazıldı. Umum Kongre esasâtını hazırlamaya başladık. Diğer vilayetlerden cevap vürudunu müteakip içtimain akti için arz-ı keyfiyet edilecektir. Âtîden emin olarak samimi ihtiramlarımızı teşekküratımıza terdif eyleriz. 2 Haziran 1335 (1919)

³⁵² Barutçu, a.g.e., içinde EK: “Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Karar Defteri”, s. 126.

³⁵³ Bu vilayetler ve şubeleri; Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi ve Erzurum Belediye Riyaseti, Sivas, Diyarbakır, Van, Bitlis, Mamuretilaziz Şubeleridir. (Barutçu, a.g.e., s. 125.)

³⁵⁴ Her iki vilayet arasında yapılan yazışmalar ve bu konudaki değerlendirmeler için bkz. Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi: Milli Mücadele Tarihi Birinci Kitap*, Nüve Matbaası, Ankara, 1968, s. 52.

Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti Erzurum Şube Reisi Mehmed Hilmi „³⁵⁵

Erzurum'un bu cevabı, İstikbal gazetesi başyazarı Faik Ahmet tarafından şu şekilde değerlendirilmektedir;

“İki vilayet bu suretle yek diğerini takviye edecek bir vaziyet almak için kalben, fikren ve hissen birleşiyorlaradı. Kazım Karabekir Paşa henüz İstanbul'dan gelmemişti. Trabzon'un hareketi içinden geliyordu ve Erzuruma da aynı harareti samimiyetle aksediyordu. İzmir'in işgali üzerine vaziyetin tevhürata (gecikme)müsadese olmadığını görerek İkinci kongresini akdeden Trabzon Teşkilat-ı Milliyesi, Erzurumlulara ve tüm vilayet-i Şarkıye beldelerine Erzurum kongresini teklif ederken Trabzon ve Erzurum fiilen de birleşiyordu. Ve bundan sonra Harekat-ı milliyenin bütün safahatında Şark Vilayetleri deyince Trabzon ve Erzurumu hatırlatan hususi manaya layık mevcudiyet ve ehemmiyeti alıyorlardı.”³⁵⁶

Karadeniz ve Doğu Bölgesi bu şekilde Milli Mücadele birliği oluşturup bunu ülke geneline yayma gayreti içinde çalışmalarını sürdürürken, Anadolu'nun batısında da direniş ve örgütlenme faaliyetleri devam etmekteydi. 30 Kasım 1918 Edirne'de kurulan, *Trakya ve Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti*, Trakya'nın birliğini sağlama ve Doğu Trakya'nın işgalini önlemek amacıyla hararetle bir faaliyetin içine girmişti. Trakya ve Paşaeli Müdafaa-i Osmanlı Komitesi, Erzurum ve Sivas'da ortaya çıkan hareketten ayrı olarak bağımsız bir örgütlenmedir ve bu örgüt Talat Paşa tarafından Birinci Dünya Savaşı bitmeden hemen önce kurdurulmuş, birçok Osmanlı Devlet adamı tarafından da desteklenmiştir.³⁵⁷

1 Aralık 1918'de İzmir 'de, *İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti* kurulacak, bölgenin Türklüğünü savunmak ve yabancı egemenliğine girmesini önlemek amacıyla faaliyet gösterecektir. Daha sonra, daha Aralık 1919'da yine İzmir'de, *İzmir Müdafaa-i Vatan Cemiyeti* (Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi adıyla tanınır) İzmir'in işgalini Anadolu'ya duyuran cemiyet olarak Ege Bölgesi'nde önemli yararlılıklar gösteren cemiyet olarak göze çarpmaktadır. Yine, Klikyalılar Cemiyeti (21 Aralık 1918) ve Anadolu'nun her yanına yayılan diğer birçok cemiyet yerel direniş ve milli uyanış yönünde faaliyet göstererek halkı bilinçlendirmek ve haklarını savunmak adına hareket ediyorlardı.

Anadolu'da bu gelişmeler yaşanırken İstanbul İngilizlerin verdiği nota ile uğraşmaktaydı. TM'nin Rum ve Ermeni çetelere karşı yerel direnişi örgütlenme çalışmaları ve bu örgütlerin faaliyetleri Rumlar ve Ermeniler tarafından rahatsız edici bulunmuş, durum İngiliz temsilcilerine bildirilerek müdahale etmeleri istenmiş, böylece İtilaf Devletleri tarafından Babıali'ye bir nota verilerek (21 Nisan 1919) “doğudaki askeri durumun iyi olmadığı, bundan sorumlu olan ordu komutanı Yakup Şevki Paşa'nın görevden alınması ve Türk çetelerinin bir an önce dizginlenmesi gerektiği” bildirilmiştir.³⁵⁸ Zira Rumlar ve Ermeniler tarafından Karadeniz bölgesine, başta Rusya'dan olmak üzere göçmen getirilmekte,

³⁵⁵ Barutçu, a.g.e., içinde EK: “Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Karar Defteri”, s. 128.

³⁵⁶ Barutçu, a.g.e., s. 28.

³⁵⁷ Göktürk, a.g.e., s. 105.

³⁵⁸ Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 144.

bunları silahlandırılarak Türklere karşı çete faaliyetlerinin içine sokulmaktaydı. Buradaki asıl amaç ise bölgenin nüfus yapısını değiştirerek hak iddia edebilmektir. Bu amacın doğrultusunda faaliyetlerini yürüten azınlıklar bunu engelleyici faaliyetler içinde olan Müslüman-Türk vatanseverlerin karşı faaliyetlerinden şikayetçi oluyorlar ve bunun engellenmesini istiyorlardı.

Bu nota İstanbul hükümetini sıkıntıya sokmuştur. Mondros Mütarekesi'nin 24. Maddesi gereğince doğu illerinde bir karışıklık çıkması halinde, bu bölgelerin işgal edilebilecek olması ihtimali hükümeti bir çözüm arayışına sürüklemiştir. İngilizler tarafından Karadeniz ve Doğu bölgesinde asayişin sağlanması için 21 Nisan 1919 tarihinde verilen notadan telaşa düşen Sadrazam Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nazırı ile görüşmesinden sonra, Harbiye Nazırı Şakir Paşa'dan, Mustafa Kemal'i İngilizlerin şikayetini incelemek konusunda görevlendirmesini isteyecektir.³⁵⁹ Karar verilmiş ve sorunun çözümüne Mustafa Kemal memur edilmiş, böylece İstanbul'da "sivri" bir kişiliğin bulunması engellenerek oradan uzaklaştırılması sağlanmış olacaktı.³⁶⁰ Dosyayı inceleyen Mustafa Kemal görevini yapabilmesi için memuriyetine bir şekil verilmesini, bir makam ve yetki sahibi olması gerektiğini söyleyerek, Anadolu'ya geçerken mümkün olduğunca fazla yetkiye sahip olmak istemiştir.³⁶¹

O günlerde Ordu Müfettişlikleri kurmak için çalışmalar yapılmaktadır. Bu nedenle, Mustafa Kemal'in de bu sıfatla gönderilmesi planlanır. Mustafa Kemal, bu görev dışında, hem askeri hem de idari bazı olağanüstü yetkilerle de donatılmış olarak Anadolu'ya geçecek, III. ve XV. Kolordu müfettişliği emrine verilecek, subay ve komutanların atama ve yerdeştirmeleri müfettişlik onayına tabi tutulacak, ayrıca mutasarrıflıklar ve valilikler de müfettişin emirlerini doğrudan yerine getireceklerdi.³⁶²

15 Mayıs 1919 da İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildi. İzmir'in işgali ile durumun vehameti anlaşılmaya başlanmış, İstanbul'un da işgal edileceğine kanaati oluşmuştu. Bunun üzerine Şura-yı Saltanat, 130 kişiyi aşkın bir toplulukla, vekiler, ayanlar, kamu kurumlarından seçilen temsilciler, Milli Kongre, Vahdet-i Milliye, Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de katılımıyla İstanbul'da toplanmış, bir sonuç elde edilemeden toplantı sona ermiştir.³⁶³

İmparatorluğun başkentinde bunlar olurken Anadolu yavaş yavaş fakat kararlı adımlarla direniş hareketine hazırlanmaktaydı. Trabzon kongreleri yapılmış, Erzurum'da büyük bir kongre toplanması kararı alınmıştı. Ordu ise bu şartlar altında çözüm arayışlarını yoğunlaştırmış, vatansever ordu komutanları kendi aralarında istişareye başlamışlardı. "İmparatorluk ağır bir yenilgiye uğrasa ve Arap vilayetlerini elinden çıkarsa da bin yıllık ananeye sahip ordusu vardı, komutanları ve devletin bürokratları ortadaydı. Nitekim 15

³⁵⁹ a.g.e., s. 145.

³⁶⁰ Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, a.g.e., s. 109.

³⁶¹ Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 145.

³⁶² a.g.e., s. 145.

³⁶³ a.g.e., s. 146.

*Mayıs'ta İzmir'in işgali, hemen 19 Mayıs'ta geleceğin Türkiye mareşalinin Samsuna çıkışını getirdi.*³⁶⁴

İlber Ortaylı'ya göre; *"Bu tecrübeli genç komutan ve bürokratlar 15 Mayıs'tan evvel gelişmeleri tahmin etmiş ve tedbir almaya başlamışlardı. Bu tamamen politik bir örgütlenme, ordu saflarının alarına geçirilmesi, onlara moral verilmesi ve dağılan İttihart ve Terakki'nin elemanlarının da orduya paralel biçimde görevlendirilmesi idi."*³⁶⁵

Rum çetelerinin azgın bir şekilde faaliyet gösterdiği bölgede, Mustafa Kemal, ilk iş olarak, Türk çete liderleri, mutasarrıf ve İngilizlerle görüşmüş durum hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmıştır.³⁶⁶ Gerekli girişimlerden ve düzenlemelerden sonra 25 Mayıs 1919'da Havza'ya geçen Mustafa Kemal'e göre burası, hem Rum çetelerin faaliyetlerinden uzak, hem de İngilizlerin etkisinde olmayan bir yerdi. Burada rahat hareket edilebilir, Milli Mücadele adına düşünülen faaliyetlere imkan sağlanabilirdi. Mustafa Kemal burada, Anadolu'nun birçok bölgesi ile haberleşme sağlayarak, halkın, yurdun işgali ile alakalı olarak bilgilendirilmesini, gerekli protesto ve telgraflarla ve coşgulu mitinglerle halkın sesinin duyurulmasını talep etti. Doğuda bulunan kolordulara milli direnmeyi organize etmek adına genelgeler göndererek durumun vahametini de bildirmekteydi.³⁶⁷

Mustafa Kemal'in Samsun'a gelişinden yurdun her tarafının haberdar olmasına imkan yoktu. Bu konudan halkı haberdar etmek daha çok basın kanallarıyla mümkün olabilirdi. Ayrıca halk o günün koşulları ve imkansızlıkları nedeni ile Mustafa Kemal'in geçmişi ile alakalı geniş ve derin bilgiye haiz değildi. Havza seyahati sonrası her yerde olduğu gibi Trabzon'da da gelişmeler yakından takip ediliyor, kamuoyu milli mücadelenin çekirdek kadrosu hakkında bilgi sahibi ediliyordu.³⁶⁸

Mustafa Kemal Samsun'dan Amasya'ya geçtiği günlerde TMHMC tarafından kendisine bir telgraf çekilmiştir; *"Havza'da Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine. Bazı mesail-i milliye (milli konular) hakkında maruzat-ı Şifahiyede bulunmak için tensib olunacak mahallin irade buyurulması. 5 Haziran 1335 (1919) İmza Ziya, Hüseyin Avni, İzzet Bey."*³⁶⁹

Bu tele karşılık olarak alınan cevapda ise Mustafa Kemal TMHMC Reisi Ziya beye hitaben; *"Trabzon'a hareketimiz belki teahhür eder. Buna mebni ilk vasıta ile Samsun üzerinden gelmenizi ve Trabzon'dan yevm-i hareketinizle Samsun'a muvasalatınızın iş'arını rica ederim. 6 Haziran 1335(1919) Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Fahriyâri Hazreti Şehriyârı Mirliya Mustafa Kemal"*³⁷⁰ telgrafını göndermiş böylece karşılıklı olarak iletişim kurulmuştur. Karadeniz'de zaten başlamış olan milli direniş hareketinin, ilerlide Milli

³⁶⁴ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 50.

³⁶⁵ *a.g.e.*, s. 50.

³⁶⁶ Akbal, (1919-1920) *a.g.e.*, s. 147.

³⁶⁷ *a.g.e.*, s. 148.

³⁶⁸ Tarakçıoğlu, *a.g.e.*, s. 48.

³⁶⁹ Barutçu, *a.g.e.*, içinde EK: "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Karar Defteri", s. 129.

³⁷⁰ *a.g.e.*, içinde EK: "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Karar Defteri", s. 129.

Mücadele'ye liderlik yapacak ve yerel direnişleri birleştirmede önemli görevler üstlenecek olan Mustafa Kemal ile ilk teması böylece başlamıştır.

Yine bu günlerde (9 Haziran 1919 (1335) Mustafa Kemal tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Redd-i İlhak Cemiyetleri'ne bir telgraf çekmiş, bu telgraflardan biri de TMHMC'ye gönderilmiştir.

*“Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ne. Milletin Hukuk ve istiklalini müdafa gayesiyle vicdan-i milliyeden doğan tezahürattan bahsile acizlerinin de ifaya teşebbüsatta bulunmaklığım için vilayet ve evliye ile kazalarının birçok Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak cemiyetlerinin ale'd-devam telgraflarını almaktayım. Geçirdiğimiz şu hayat ve memat günlerinde umum milletçe her taraftaki âmâl ve tezahürat ile temine azm edilen istiklal-i millimiz uğrunda bütün mevcudiyetimle çalıştığımı temin ederim. Bu emel-i mukaddes uğrunda milletle beraber nihayete kadar çalışacağıma da mukaddesatım namına söz veriyorum. İş bu telgrafname-i acizanemin tek mil kazalardaki Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye'yi ve Redd-i İlhak cemiyetleri ile belediye rüesasına kadar serian iblağ bulunmasını rica eylerim. 9 Haziran 1335 (1919) 9. Ordu Kıt'atı Müfettişi Mustafa Kemal” şeklinde TMHMC karar defterinde yer almaktadır.*³⁷¹

İstanbul hükümetinin baskıları ve İngilizlerin bölgede ki varlığı Mustafa Kemal'i Amasya'ya yönlendirmiştir. Havza üzerinden Amasya'ya geçen Mustafa Kemal, orada Müftü Hacı Tefik Efendi tarafından sıcak bir şekilde karşılanmış, bu karşılama ve görüşmelerden sonra halkın ve kurucuların maddi desteğiyle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti oluşturulmuştur.³⁷² Mustafa Kemal Amasya'da askeri ve mülki erkanın büyük bir kısmını arkasına almak üzere, vatanın kurtarılması konusundaki kararlılığını belirterek, bütün milli cemiyetlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye adı altında birleştirilmek üzere Sivas'ta bir kongre toplanacağını, buraya Trakya da dahil olmak üzere her cemiyetten delege gönderilmesini, bunun da bütün arkadaşlarının karar ve görüşlerine uyduğunu belirtir.³⁷³ Bu ve buna benzer girişimlerle Mustafa Kemal'in, resmi görevinin kendisine verdiği yetkinin yerini alacak yeni bir destek temeli hazırlamak üzere hareket etmeye başladığını görmekteyiz.³⁷⁴

21/22 Haziran'da “Amasya Tamimi” adı ile bilinen ve Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Refet (Bele) Bey'in de katılımıyla Amasya'da karar altına alınan metne göre;

“Vatanın bütünlüğü ve istiklalinin tehlikede olduğu, hükümetin görevini gereğince yapmadığı, milletin istiklalini yine milletin kararının kurtaracağı, milli hakları dünyaya duyurmak için her türlü etkinin dışında bir milli kurula ihtiyaç olduğu, bu maksatla Sivas'da bir kongre toplanacağı, kongreye katılmak üzere bütün illerin her sancağından parti farkı gözetilmeden muktedir ve milletin güvenini kazanmış üçer delege gönderilmesi, askeri ve sivil teşkilatın hiçbir suretle dağıtılmaması, kumandanın hiçbir şekilde terk edilmemesi veya başkasına

³⁷¹ a.g.e., içinde EK: “Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Karar Defteri”, s. 142.

³⁷² Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 148.

³⁷³ a.g.e., s. 148.

³⁷⁴ Shaw, a.g.e., s. 407.

*devredilmemesi, vatanın herhangi bir tarafına yeniden olacak bir düşman hareketi halinde komutanların birlikte hareket edecekleri, silah ve mühimmatın katiyen elden çıkarılmayacağı” belirtilmekteydi.*³⁷⁵

Artık belli bir mesafe alınmış, İstanbul Hükümeti’nin Mustafa Kemal’i görevden alacağı tarih olan 26 Haziran’dan önce gerekli emirler gerekli birimlere ve yöneticilere ulaştırılmıştı. Dağınık halde olduğu düşünülen Milli Mücadele faaliyetlerini bir arada ortak amaçlar doğrultusunda birleştirmek için her ne kadar Sivas’ta bir kongre yapılması düşünülüyor olsa da yukarıda da değindiğimiz gibi zaten Trabzon ve Erzurum bu girişimin benzerini yapmak üzere kongre tarihi belirlemişlerdi. Amasya’da alınan kararlardan biri de görüşmeler sonrası Erzurum Kongresi delegelerinin de Sivas’a gelmelerinin istenmesi ve bunun kararlaştırılmış olmasıydı. Mustafa Kemal aynı zamanda Erzurum Kongresi’ne de katılma kararı almış, 3 Temmuz 1919’da Erzuruma gelmişti. 8 Temmuz’da da bütün görevlerinden istifa ettiğini telgrafla bildirmiştir.³⁷⁶

23 Temmuz’da başlayan kongre, son gününde Heyet-i Temsiliye’nin oluşturulması ve Mustafa Kemal’in başkan seçilmesiyle son bulmuştur. Kongre, Trabzon ve Erzurum delegeleri ağırlıklı olup, doğu vilayetlerinden de 15 delege ile, toplamda 56 delegenin bir araya gelmesiyle yapılmıştır. Son günde oluşturulan Heyet-i Temsiliye Anadolu’da başlayacak Milli Mücadele’nin siyasal güç odağı olacaktır.³⁷⁷

Kazım Karabekir’e göre Erzurum’da kongre sonrasında oluşturulan Heyet-i Temsili’ye icab ettiğinde ilk “Milli Hükümet” erkanı olacaktır.³⁷⁸

Erzurum Kongresi, doğu illerinin birliğine yönelik bir sonuç sağlarken, aynı zamanda Hürriyet ve İtilafçı ile İttihatçı ayrışmasına da neden olmuştur. Bu ayrışma Kongre’nin sonuç bildirgesine de yansımış bazı delegeler bu bildiriye imza atmamışlardır. Kongre’nin sonuç bildirgesine imza atmayan delegeler arasında, daha sonra Trabzonda, İstikbal gazetesi ile derin muhalefet ve atışmalara girecek olan Selamet gazetesinin sahibi olan Ömer Fevzi de bulunmaktadır. Toplamda onsekiz delege Heyet-i Temsiliye’nin kararnamesini imzalamamış, buna etki eden nedenler olarak Hürriyet ve İtilaf, İstanbul Hükümeti ve İstanbul basını olarak düşünülmüştür. Bu durum aynı zamanda Erzurum Kongresi’nin ittilatçı damgası yemesine de neden olacaktır.³⁷⁹ Bu da Erzurum Kongresi’nin ülke kamuoyunda ‘ittihatçılık faaliyeti’ olarak algılanması sonucunu doğurmuştur. Sivas Kongresi’nde buna mahal vermemek için delegelere ittilatçı olmadıklarına dair yemin³⁸⁰ ettirilecek, eski ittilatçılar ittilatçılıklarını reddederek³⁸¹ Milli Mücadele’deki yollarına yürümeye devam edeceklerdir.³⁸²

³⁷⁵ Akbal, (1919-1920), a.g.e., s. 149.

³⁷⁶ a.g.e., s. 149.

³⁷⁷ Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 150.

³⁷⁸ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimizin Esasları*, Yayına hazırlayan; Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, 1995, s. 107.

³⁷⁹ Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 151.

³⁸⁰ Teklif Komisyonu’nun önerdiği yemin metni şu şekildedir: “**Vatan ve Millet’in esenliğinden başka Kongre’de hiçbir kişisel amaç takip etmeyeceğime (vatanın bu gün uğradığı zorlukların ve felaketin sebebi olan) İttihat**

Her şeye rağmen Erzurum Kongresi İstanbul'un Anadolu üzerindeki etkisini azaltırken, Milli Mücadele'ye giden yolda önemli katkılar sağlamıştır. Saltanat ve hilafete bağlılık esasını benimseyen kongre aynı zamanda milli varlık ve hakların sağlanması ile alakalı kararlar da almıştır.³⁸³

Goloğlu'na göre "Erzurum Kongresi tam bir Milli Mücadele hareketi ve onun başlangıç hamlesidir. Hernekadar, hareketin basamağı Doğu bölgesinin milli kuruluşları ise de, amaç vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığıdır. Bu amaca varmak için de milli kuvvetlere dayanılacak, milli iradenin egemenliği sağlanacaktır."³⁸⁴

Temelde ana mesele olarak doğu vilayetlerinin korunması ve savunulması esasını konu edinen Erzurum Kongre'si, hazırlanan deklarasyon açısından bakıldığında bir sonraki aşama olan Sivas Kongresi'nin temelini oluşturmuş, on maddelik karar metninde bağımsızlık savaşının nasıl yapılacağına ve böylece sonuca nasıl gidilebileceğine ilişkin ilkeler ortaya konulmuş, Milli Mücadele'nin genel çerçevesi çizilmiştir.³⁸⁵

Böylece doğudan başlayarak milli birlik adına direniş örgütlenmesi yavaş yavaş batıya yönelmekte Anadolu'nun merkezine doğru illerlemekteydi. Yıkılmakta olan Osmanlı Devleti'nin fedakar toplumu kendisine yeni bir diriliş imkanı oluşturmanın gayreti içindeydi.

İlber Ortaylı'ya göre; "Yorgun, maliyesi çökmüş, güzide evlatlarını dört cephede kaybetmiş Türkiye; Ege'ye Yunanistanın çıkması, güneyde de Fransızlar'ın Ermenilere jandarma olarak üniforma giydirmesinden dolayı galeyana geldi. Savaş sırasında okul sıraları boşalmış, dükkanlar ve tarlalar ustasız ve çiftçisiz kalmıştı ama endişe direniş hareketini büyüttü."³⁸⁶

İzmir işgali ile derin bir endişeye düşen Anadolu, doğuda olduğu gibi batıda da kongreler düzenlemekteydi. 26-31 Temmuz 1919'da Balıkesir de Redd-i ilhak Cemiyeti tarafından yapılan mahalli bir kongrede alınan kararlarla; "Anadolu tarihi ve medeniyeti bakımından Türk ve müslümandır. Anadolu Türkleri yurtlarını Yunan bayrağından kurtarıncaya kadar savaşıacaktır" diyerek Kongre, hem İtilaf Devletleri'ni hem de İstanbul hükümetini bu karar doğrultusunda bilgilendirmiştir.³⁸⁷ Bu kongrenin kararlarını bir kez daha duyurmak ve daha da güçlendirmek için ikinci bir kongre toplanmış 16-25 Ağustos 1919),

ve Terakki Cemiyeti'nin yeniden canlandırılmasına çalışmayacağıma ve mevcut siyasi partilerden hiçbirisinin siyasi emellerine hizmet etmeyeceğime vallahi, billahi." Dışarıda yapılan propagandaların kötü etkisini gidermek amacıyla Kongre'nin, İttihat ve Terakki yararı veya bu cemiyetin yeniden canlandırılması maksadıyla çalışmadığını kamuoyuna ispat için yukarıda düzenlenen yemin biçimi çerçevesinde saygıdeğer üyelerin yemin etmeleri Komisyonumuzca uygun görülmüştür. 5 Eylül 1919" (Recep Toparlı, Sivas Kongresi'nin Tutanakları, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2010, s. 135.)

³⁸¹ Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi: Milli Mücadele Tarihi İkinci Kitap*, Başnur Matbaası, Ankara, 1969, s. 78.

³⁸² Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 153

³⁸³ a.g.e., s. 150.

³⁸⁴ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, a.g.e., s. 111.

³⁸⁵ Shaw, a.g.e., s. 408.

³⁸⁶ Ortaylı, a.g.e., s. 50.

³⁸⁷ Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 152.

Alaşehir kongresi olarak bilinen bu kongrede de aynı kararlar alınarak bu konudaki kararlılık ifade edilmiştir.³⁸⁸

Hem doğuda hem de batıda bu yoğun faaliyetler sürerken, asıl amaç olan milli birlik sağlama faaliyetleri de devam etmekteydi. Milli birliği sağlamanın yolu yerel ve bölgesel direniş hareketlerini ve faaliyetleri bir çatı altında toplamaktan geçiyordu. Bunun için de Sivas Kongresi bu amaç doğrultusunda düşünülen bir toplantı özelliği gösteriyordu. Kolay olmayan bu çalışmalar tüm zorluklara ve engellere rağmen sürdürülecekti. Sivas Kongresi de bu zorlukların getirdiği çetin şartlar altında ve baskılara naruz kalınan bir dönemde toplanmaya çalışacaktı. Trabzon'da İngilizler, Sivas'da Fransızlar kongrenin yapılacağı günlere yakın sürekli gözdağı veriyorlar, Sivas valisi Reşit Paşa'yı bu konuda tehdit eden Fransızlar, Sinop'ta gemilerin hazır olduğunu ve kongrenin yapılması halinde Sivası işgal edecelkelrini söylüyorlardı.³⁸⁹

İstanbul hükümeti de boş durmuyor, Sivas Kongresi'ni toplayacak olanların İttihatçı olduklarını Avrupa basınına kadar duyurmaya çalışıyordu. Aynı zamanda yeni atadığı yönetici ve komutanlar vasıtasıyla Damat Ferit, bölgede Milli Mücadeleciler'i kongre yapmaktan alıkoymak için baskıya maruz bırakıyordu. Fakat bu baskılar Karakol Cemiyeti tarafından bertaraf edilecek, Milli Mücadele aleyhine çalışan valiler ve komutanlar Karakol Cemiyeti tarafından tehdit ve korkutmayla susturulacaktır.³⁹⁰

Sivas Kongresi toplam 38 delege ile toplanmış, delege sayısı bakımından Erzurum kongresinin delege sayısına ulaşamamış, 120 delegenin katılması öngörülen kongrede toplanan sayı bu konuda başarısız olduğunu ortaya koymuştur.³⁹¹ Sonucun bu şekilde az katılımlı olarak gerçekleşmesi, yukarıda bahsettiğimiz İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri tarafından yapılan baskıların her şeye rağmen etkili olduğunu göstermektedir. Katılım az olsa da, kongre alınan kararlar bakımından önemli sonuçlar doğurmuştur.

Sivas Kongresi'nde; *Erzurum Kongresi'nin tespit ettiği esaslar yurt bütününde geçerli olmak üzere benimsenmiş, milli hakların savunulması ve hükümetin milli hakları koruyamayacak bir vaziyete düşmesi halinde yönetime el koyacak bir örgütün oluşturulması karara bağlanmıştır. Bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirilmiş, her türlü işgal ve müdahaleye karşı savunma ve karşı koyma, Meclis-i Mebusan seçimlerinin bir an önce yapılması, düzenli ordunun direnişden çekilmesi ve Kuva-yı Milliye, yani çeteler ve milis kuvvetlerle direnişin yapılması, kararları alınarak kongre sonlandırılmıştır.*³⁹²

Kapsamı ve ruhu bakımından Sivas Kongre'si Erzurum Kongresi'nde takınılan durumu desteklemekte, aynı amaçlar doğrultusunda çalışmayı esas kabul etmekteydi.³⁹³

³⁸⁸ a.g.e., s. 152.

³⁸⁹ Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 152.

³⁹⁰ a.g.e., s. 153.

³⁹¹ Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 153.

³⁹² a.g.e., s. 153.

³⁹³ Shaw, a.g.e., s. 410.

Bu gelişmelerden sonra Damat Ferit Milli Mücadele'yi baltalamak isteyecek, önce ittihatçılıkla suçlanacak olan ve sonra Bolşeviklik yaftası yapıştırılmaya çalışılan Anadolu hareketi, bütün bu girişimleri etkili tedbirlerle bertaraf edecek, kamuoyunun bu görüşlere itimat etmemesini sağlayacak, en son tedbir olarak padişah Vahdettin'in nüfuzunu kullanmak sureti ile Müslüman halkı ayaklandırmaya çalışan Damat Ferit'in bütün bu oyunlarını boşa çıkaracaktır. Bunun sonucunda başarılı olamayan damat Ferit hükümetten çekilecek ve yerine Ali Rıza Paşa kabinesi kurulacaktır.

Anadolu hareketine sıcak bakan Ali Rız Paşa, kurduğu hükümette Milli Mücadele yanlılarına da yer vermiştir. Buradaki amaç, Milli Mücadeleciler ile İstanbul hükümeti arasında büyük oranda kesintiye uğramış ilişkileri yeniden tesis etmektir. Bu amaçla Milli Mücadele lider kadrosu ile temasa geçilecektir. Ali Rıza Paşa yönetimi, Milli gaye ve isteklerin yerine getirilmesi ve makul taleplerin karşılanması konusunda iyimser hareket etmiş, Milli Mücadele'ye ve böylece milli iradeye aykırı hareket içinde olunmayacağı teminatını vermiş, Anadolu hareketini bir bakıma tanımıştır.³⁹⁴

Mustafa Kemal yeni oluşan hükümete bazı talepler iletmış, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin kararlarını benimsemelerini, yeni meclis (Mebusan Meclisi) oluşuncaya kadar ülkenin kaderini etkileyecek bir yükümlülüğe girilmemesini ve Barış Konferansı'na gidecek olan delegelerin güvenilir ve milletin isteklerine aykırı düşünce içinde olmayan temsilciler olmalarını önemle vurgulamıştır.³⁹⁵

Bütün bu olumlu havaya rağmen net bir şekilde karar altına alınamayan konular da mevcuttu. Bu konuları görüşmek ve her iki kesim arasında tam bir mutabakat oluşturmak için bir toplantı tertip edilecekti. İttihatçılık konusu, seçimler, meclisin toplanma yeri, Milli Mücadele karşıtı eski idarecilerin durumu, Mili Mücadele taraftarı ve destekçisi olduğu için görevden alınmış yönetici ve kumandanların görevlerine iadesi gibi konuların halledilmesi, adına Amasya'da Bahriye Nazırı Salih Paşa ile görüşülecekti. 20-22 Ekim 1919'da yapılan ve üç gün süren görüşmeler sonrasında bazı protokoller imzalanmış, karşılıklı talep ve istekler imza altına alınmıştır.³⁹⁶

Görüşmeyi takip eden günlerde protokollerin³⁹⁷ uygulanması konusunda sıkıntılar ortaya çıkmaya başlamıştır. Karşılıklı isteklerin birçoğu yerine getirilememiştir. Bu nedenle, tek çare, yapılacak olan mebus seçimlerinden müdafaa-i hukuk örgütü adaylarının güçlü çıkmasını sağlayacak çalışmalara ağırlık vermektir. Zira Meclis-i Mebusan seçimleri yaklaşmaktadır ve bu seçimler memleketin istikbali için büyük önem arz etmektedir. Bu aşamada yapılabilecek en önemli çalışma, Müdafaa-i Hukuk örgütünü mümkün olduğunca genişletmek ve böylece belirlenecek müdafaa-i hukukçu adayların seçilmesinin sağlanması ile Meclis'de güçlü bir grup oluşturmaktır.

³⁹⁴ Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 155.

³⁹⁵ Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, a.g.e., s. 129.

³⁹⁶ Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 155.

³⁹⁷ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele c. II; Son Meşrutiyet (1919-1920)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 53-60.

Seçimler tüm engellemeler ve müdahalelere rağmen yapılmış, Meclis, işgal altında olmasına rağmen, yine İstanbul'da toplanmıştır. Milli Mücadelecilerin talepleri olan Anadolu'da toplanması gerçekleşmemiştir. Anadolu'da toplanmasını istemelerinin gerekçesi, işgal altında olan bir başkentte meclisin özgürce irade beyan etmesinin zor olacağı yönündeki düşüncedir.

Her şeye rağmen, Amasya kararları ile hükümet, milli iradeye dayanan Milli Meclis'in onayı olmadan ülkenin geleceği ile ilgili bir karar almamayı, keza Milli Meclis'in kabul etmesi şartı ile Erzurum ve Sivas kongre kararlarını uygulamayı taahhüt ediyordu. Böylece İstanbul, Mustafa Kemal'in milli hareketin lideri olmasını kabul etmiş olmaktaydı. Bunun farkında olan Mustafa Kemal ise ülkenin kaderine Anadolu'nun hakim olduğunu ve İstanbul hükümetinin, işgal altında olması dolayısıyla, ülke kaderine silah tehdidi nedeniyle yön veremeyeceğini göstermiş oluyordu.³⁹⁸

1919-1923 dönemi, Türkiye'nin en güç koşullarının olduğu, bu bakımdan daha derinlemesine incelenmesi gereken bir sürecidir. Dönemin öne çıkan belirgin ve zamanla da yaşam bulan temel şiarı olarak "*vatanın yabancı işgallerden kurtarılması*" hedefi, Milli Mücadele öncesi dağınık ve çok bileşenli, aynı zamanda birden fazla merkezli yapısının zamanla etkilenmesinde, vatanın kurtarılması ana hedefi doğrultusunda tek merkezli yapının oluşmasında ve oluşan politikaların da biçimlendirilmesinde etkili olmuştur.³⁹⁹

Bu bakımdan, bağımsızlık andı içmiş yerel ve bölgesel direniş hareketleri ve teşkilatları, tek merkezli bir Milli Mücadele anlayışına geçerken fazla zorlanmamıştır. Bunda, Milli Mücadele lider kadrosunun etkisi yanında, vatanın ve milletin tam bağımsızlığının gereğine olan inancı da belirleyici olmuştur.

2. Ankara Merkezli Milli Mücadele

Kamuoyu oluşturma yöntemleri içinde baskı grupları ve liderlerin yeri yadsınamaz. Bu bakımdan "Ankara Merkezli Milli Mücadele"de liderler, baskı grupları ve kanaat önderleri önemli roller oynayacaklardır. Milli Mücadele'nin yeni merkezi, Erzurum ve Sivas kongreleri çizgisinden hareketle tek çatı altında toplanmaya başlamıştır.

Başlangıçta bölgesel kurtuluş adına Milli Mücadele hareketini başlatan İstikbal gazetesi, çıktığı kıvılcımla TMHMC'yi kurmuş, böylece bu teşkilat vasıtasıyla kongreler düzenlenmiş, Erzurum Kongresi ile belli bir seviyeye gelen Milli direniş hareketi Sivas Kongresi ile ulusal bir kimliğe yönelmiştir.

İstikbal gazetesi tüm bu süreçlerde Milli Mücadele'nin yanında olmuş, basın yoluyla gazete olarak kendi, teşkilat yoluyla da, kurulmasında öncülük ettiği ve aynı zamanda sözcülüğünü yaptığı TMHMC eliyle bu faaliyetini Sivas üzerinden Ankara'ya taşımıştır.

³⁹⁸ Akbal, (1919-1920) a.g.e., s. 156.

³⁹⁹ Göktürk, a.g.e., s. 103.

İstikbal'in şimdiki amacı, Ankara merkezli cereyan eden Milli Mücadele hareketini Trabzon halkıyla sürekli iletişim halinde bulundurmaktır. Bu Ankara'daki Milli Mücadele ruhunu ve onunla ilişkili her türlü gelişmeyi halka aktarmak, böylece Trabzon'da oluşan Milli Mücadele kamuoyunun bu mücadele etrafındaki halkasını daha da güçlendirmektir. Zira Milli Mücadele bu günlerden sonra daha da sıkıntılı bir sürece girecek, iniş çıkışı çok olan, çoğu zaman ümitlerin bitme noktasına geldiği günler yaşanacaktır. Böyle zamanlarda halkı bu mücadelenin içinde bulundurmak, ona ümit aşılamak, cepheye desteğini hep güçlü tutmak ve en zor zamanlarda zafere olan inancı yüksek sesle haykırmak en önemli görevlerden biridir.

Milli Mücadelecilerin, zor şartlar altında ve imkansızlıklarla boğuşarak oluşturmaya çalıştıkları milli birlik faaliyetleri için artık bir merkez oluşturma ihtiyacı doğmaya başlamıştı. Dağınık ve parça parça olan bu faaliyetler için bir mekan oluşturmak, Milli Mücadele'yi buradan idare etmek gerekmekteydi. Milli Mücadeleciler Anadolu'da böyle bir merkez bulmakta zorlanmayacaklardı. Birçok özelliği dolayısıyla ve Anadolu'nun her köşesine hemen hemen aynı mesafede bir yakınlığa sahip olması nedeniyle bu yer Ankara olarak düşünülmüştür.

İlber Ortaylı Ankara için;

“1919'un Aralık sonunda Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa fakir fakat belli bir servet birikimide olan bir şehir bulacaktı. Tozlu topraklı muhafazakar görünümliydü ama dünya ile teması olan bir şehirdi. Osmanlı Bankası'nın şubesi vardı. Harp içinde tatil edilseler de yabancı okullar ve konsolosluklar mevcuttu. Asıl önemlisi demiryolu Ankara'ya kadar uzanmıştı. Ankara halkının Mustafa Kemal Paşa'ya ve teşebbüslerine de desteği açıktı, böylece Ankara milli mücadelenin merkezi olacaktı”⁴⁰⁰

derken, Sina Akşin ise konuya bir başka açıdan bakarak Ankara'nın Milli Mücadele merkezi olarak tercih edilmesini şu şekilde açıklamaya çalışmaktadır;

“Seçimlerin sonuçlanmaya başlaması ve böylece Meclis-i Mebusan'ın toplantı tarihinin yaklaşması üzerine Mustafa Kemal ve arkadaşları daha batıya gitme kararını aldılar. Heyet-i Temsiliye Sivas'taydı, çünkü Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kuran kongre bu şehirde yapılmıştı. Kongre'nin burada yapılacağı Haziran ayında Amasya Toplantısı'nda kararlaştırılmıştı. Amasya Tamimi'nde de belirtildiği üzere, Sivas, ‘Anadolu'nun bilvücu en emin mahalli’ olarak tercih edilmişti. Buna murahhasların kolay gelmesi bakımından Anadolu'nun az çok orta yerinde bulunması mülahazasını da ekleyebiliriz. Gerçi Sivas'tan daha orta yerde bulunan yerler yok değildi ama, Damat Ferit iktidardayken Anadolu'nun ortasının biraz olsun doğusunda bulunmakta yarar vardı, zira Doğu'da en kuvvetli askeri birim, 15. Kolordu vardı. Damat Ferit devrildikten ve seçimler yapıldıktan sonra, İstanbul'da toplanacak olan Meclis'e yakın olmak, Meclis'i ve mebusları etkileyebilmek önem kazanıyordu. Nitekim daha henüz Damat Ferit'in çekildiği haberi gelmeden, hükümete karşı mücadelenin başarıya ulaşmakta olduğu anlaşıldığında,

⁴⁰⁰ Ortaylı, a.g.e., s. 61.

Mustafa Kemal Heyet-i Temsiliye karargahını Ankara'ya 've daha garbe' nakletmeyi düşündüklerini Kazım Karabekir'e bildiriyor ve mütalaasını soruyordu."⁴⁰¹

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin aldığı Misak-ı Milli kararı ve böylece Paris Barış Konferansı'nda belirlenen Sevr Antlaşması'nın imzalanmasının reddedilmesi, Osmanlı başkentinde bir direniş emaresi olarak algılanmış, başkentin kontrolden çıktığı düşüncesinin de etkisiyle İstanbul işgal edilmiştir.⁴⁰² Bu süreci takip eden günlerde Meclis'in çalışmaları ertelenecek, 11 Nisan'da da padişah tarafından feshedilecektir. Bu işgal, İtilaf Devletleri'nin Sevr'i imzalatmak için uyguladıkları bir formül olsa da, ne Meclis ne de halk bu antlaşmanın imzalanmasına taraf olmayacaktır.⁴⁰³

1919'da yapılan ve daha çok Müdafaa-i Hukukçuların başarılı olduğu seçimlerden sonra açılan son Mebusan Meclisi'nin basılarak dağıtılması üzerine, artık parlamento düzeyinde bir iktidar-muhalefet mücadelesi kalmamış, bundan sonra Müdafaa-i Hukukçular Ankara'da hükümet kurulana kadar, İstanbul Hükümeti'ne karşı muhalefetlerini toplumsal çerçevede yürütürken muhalefet anlayışında en önemli konu, yine Milli Mücadele'nin en önemli amaçlarından biri olan, devletin kurtarılması meselesi olmuştur.⁴⁰⁴

16 Mart 1920 de İstanbul'da Mebusan Meclisi dağıtılmış, bu aşamadan sonra artık İstanbul'un ülke yönetimi açısından güvenli bir yer olmadığı kesinlik kazanmıştır.⁴⁰⁵ İstanbul'da meclisin kapanmış olması ülkenin geleceğini etkileyen önemli bir gelişme olarak, devlet yönetim merkezinin İstanbul'dan Ankara'ya kaymasına neden olmuş, İstanbul'dan hala ümitli olan aydınlar da bu ümitlerini Ankara merkezli yönetime yönlendirmişlerdir.⁴⁰⁶

İtilaf Devletlerinin baskısı artmış, İstanbul tam bir kaostan içine sürüklenmeye başlamıştı. İşte böyle bir ortamda, İtilaf Devletleri henüz kaçış yollarını kapatmadan önce, İstanbul'dan Anadolu'ya akın başlayacak, kaçanlar arasında Halide Edip, kocası Adnan Adıvar, Mustafa Kemal'in Harbiye Bakanlığı'ndaki en yakın dostu İsmet İnönü ve son Mebuslar Meclisi Başkanı Celalettin Arif de yer alacaktı.⁴⁰⁷

İstanbul işgale uğramış, İstanbul merkezli devlet yönetimi fiilen ve Meclisi Mebusan'ın da kapatılması ile hukuken sona ermiş gözükmekteydi. Ankara merkezli bir milli mücadele fiilen yapılmaktaydı. Fakat bu mücadelenin hukuki bir zemini henüz oluşturulmamış, devlet yönetimi adına bir meclis de bulunmamaktaydı.

⁴⁰¹ Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele c. II ; Son Meşrutiyet (1919-1920)*, a.g.e., s. 228.

⁴⁰² Göktürk, a.g.e., s. 110.

⁴⁰³ a.g.e., s. 110.

⁴⁰⁴ Adem Çaylak, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de İktidar-Muhalefet ilişkileri", *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Editörler; Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göktepe, Hüsnü Kapu, Savaş Yayınevi, Ankara, 2010, , s. 41.

⁴⁰⁵ İsmail Akbal, "Milli Mücadele Dönemi-II [1920-1923]", *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Editörler; Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göktepe, Hüsnü Kapu, Savaş Yayınevi, Ankara, 2010, s. 166.

⁴⁰⁶ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 166.

⁴⁰⁷ Shaw, a.g.e., s. 414.

İstanbul'da Meclisi Mebusanın kapatılması neticesi olarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti icra organı olan Heyet-i Temsiliye 19 Mart 1920'de, vilayetlere, bağımsız sancaklara ve kolordu komutanlıklarına yeni bir seçim genelgesi göndermiş, genelgede, Ankara'da olağanüstü yetkili bir meclisin ya da 'kurucu meclisin' toplanabilmesi için yeni bir genel seçim yapılacağı duyurulmuştu.⁴⁰⁸

İstikbal gazetesi memleketin o gün için en önemli konularından biri olan milletvekili seçimlerini başyazarı Faik Ahmet aracılığıyla gazete sayfalarına taşımaktaydı. Faik Ahmet: **“Meclis-i fevkalade intihabatı münasebetiyle”**⁴⁰⁹ başlığıyla kaleme aldığı yazısına takip eden sayılarda, **“Yine intihab meselesi”**⁴¹⁰, **“Neticesi”**⁴¹¹ makaleleriyle devam eder. Bu makalelerinde Faik Ahmet, birçok nedene bağlı olarak geciken ilk TBMM seçimlerine ilişkin olarak, memleket işi olarak addettiği bu seçimlerde herkesin birleşme yönünde hareket etmesini ve birleşmeye mani konuların bugün bir kenara bırakılması gerektiğini anlatmakta halkı ve seçime girecek olanları da bu yönde birleşmeye davet etmektedir. Seçimlerde halkın ve seçime girecek olanların yerel değil daha genel anlamda ulusal birlik açısından hareket etmelerini, genel menfaatlerin üstünde bir amaç güdülmemesi gerektiğini, buna paralel olarak da hem Mebusan Meclisi hem de BMM (Meclis-i Fevkalade) üyelerinin ortak toplanacak olmalarının bu açıdan önemli olduğunu aktarmakla geleceğe dönük olarak Milli Mücadele'nin seyri ve milli birliğin teşekkülü konusunda bir yön tayin etme gayreti içinde oluyordu.

Milli Mücadele hızlı bir şekilde ve kararlı adımlarla ilerlemekteydi. Kısa bir süre içinde seçim için gerekli hazırlıklar yapılmış ve seçim işleri başlatılmıştı. Çok geçmeden de mebuslar Ankara'ya gelmeye başlayacaklardı. Yapılan seçimler ile Ankara'ya gelmeye başlayan mebusların tamamlanması beklenmeden, 21 Nisan 1920'de Mustafa Kemal'in yayımladığı bir genelge ile Büyük Millet Meclisi'nin açılacağı **“Bi-mennihi'l-Kerim (Allah'ın yardımıyla) Nisan'ın yirmiüçüncü Cuma günü, Cuma namazını müteakip Ankara'da Büyük Millet Meclisi küşad edilecektir”** diyerek beyan edilmiştir.⁴¹²

Yeni meclis hem İstanbul'da dağıtılan Mebusan Meclisi'nin üyelerinden hem de Anadolu'da yeni yapılan seçimleri kazanarak Ankara'ya gelen vekillerden oluşacaktı. İstanbul'dan kaçabilen mebuslar da Ankara yoluna düşmüşlerdi.

İstikbal, **“Mebusan reisi Ankara'da”** başlığıyla verdiği haberde, Celaleddin Arif Bey'in İngilizler'in takibatından kurtularak Ankara'ya gelişini ve Meclis-i Mebusan'ı Ankara'da ictimaya davet edişini duyurmaktadır.⁴¹³ Yine aynı gün bir başka haberde İstikbal **“Mebusan reisinin protestosu”** hakkında halkı aydınlatmaktadır. İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasına tepki olarak, Ankara'da bulunan Osmanlı Mebusan Meclisi'nin reisi Celaleddin Arif Beyefendi'nin, İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika devletlerinin

⁴⁰⁸ Akbal, (1920-1923), a.g.e., s. 166.

⁴⁰⁹ İ., 7 Nisan 1336/1920, n: 127. Bkz. (Ek 3)

⁴¹⁰ İ., 10 Nisan 1336/1920, n: 128.

⁴¹¹ İ., 13 Nisan 1336/1920, n: 129.

⁴¹² Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 167.

⁴¹³ İ., 10 Nisan 1336/1920, n: 128.

İstanbul'daki fevkalade mümessilleri ile Flemenk ve İsveç sefirlerine gönderdiği protestoyu halka duyurmaktadır.⁴¹⁴

Celalettin Arif Bey'in kaçışının ve Ankara'ya gelişinin önemi büyüktü. Zira son Osmanlı Meclisi'nin yasal seçimle işbaşına gelmiş olan başkanının, parlamento'nun yasal dışı olarak feshedildiğini ve Anayasa'nın çiğnendiğini belirtmiş olması, Mustafa Kemal'in Ankara rejimine tam bir hükümet gücü sağlaması bakımından önemlidir ve bunun sağlanmasını kolaylaştırıcı bir etkisi olmuştur.⁴¹⁵

Nihayet beklenen gün gelmişti. 23 Nisan 1920' de Ankara Ulus'da, İttihat ve Treakki Kulübünün yaptırdığı kulüp binasında toplanan vekiller, Cuma namazına müteakip, dualar ve tekbirler eşliğinde, Büyük Millet Meclisi'nin açılışını yapmışlardı.⁴¹⁶

Ortaylı'ya göre;

*“1876 Kanun-ı Esasi yürürlükteydi ama temel hiçbir kurum ve ilkenin uygulanabilir olmadığı açıktı. Makam-ı saltanat ve hilafetin kurtarılması için Ankara'da ‘millet adına’ meclis toplanmıştı. Meclis başkanı yürütmenin de başkanıydı. Yeni meclise İstanbul'dan gelen üyelerden ve son menbusan Meclisi başkanı Celalettin Arif Bey de TBMM'nin başkan vekiliydi. Ankara'daki meclis toplantısının açılış töreninde o da bir konuşma yapmış, oturumları da sık sık yönetmişti. Galiba yakın gelecekte Türkiye'nin Anadolu merkezli bir cumhuriyet olacağı hissediliyordu ve İstanbul hükümetlerinin bazıları bu nedenle uyum havası içindeydi”*⁴¹⁷

*“23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan TBMM sağdan sola her fikre sahip üyelerden oluşuyordu. Birleşilen ana nokta yurdun işgalden kurtarılmasıdır. Bu muhalif ve muvafık gruplarla meclis Kurtuluş Savaşı boyunca çalışmaya devam etti.”*⁴¹⁸

*“Hiç kuşkusuz önde gelen ittihatçılar dışarıdaki Enver Paşa'nın yanında olsalar da, geniş üye zümresi her yerde Ankara'daki hükümetin etrafında toplandı.”*⁴¹⁹

*“TBMM hükümeti İstanbul'daki hükümetin işlerliğini kaybetmesi üzerine kurulmuştu ama bütün Anadolu idari teşkilatını ve bürokrasisini devralmıştı. Dahası devlette devamlılık esası üzerine 1876 Anayasası da yürürlükte bırakılmıştı. Ankara meclisi hükümeti 1921'de bir anayasa daha hazırladı ve bu ikisi birlikte yürürlükteydi. Bu ikili anayasa süreci 1923 cumhuriyetin ilanına kadar sürecekti, 1924 de yeni ve tek bir anayasal süreç başlayacaktı”*⁴²⁰

⁴¹⁴ İ., 10 Nisan 1336/1920, n: 128.

⁴¹⁵ Shaw, a.g.e., s. 414.

⁴¹⁶ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 167.

⁴¹⁷ Ortaylı, a.g.e., s. 23.

⁴¹⁸ a.g.e., s. 56.

⁴¹⁹ a.g.e., s. 20.

⁴²⁰ a.g.e., s. 56.

Mustafa Kemal 24 Nisan 1920’de (Trabzon mebusu Ali Şükrü ve Konya Mebusu Refik Bey’in, tüm mebusların henüz Ankara’ya ulaşmamış olması ve böylece meclisin iradesinin henüz oluşmamış olması gerekçesiyle, 23 Nisan’da yapılacak olan başkanlık seçimini 24 Nisan’a erteletmeleri neticesinde, bir gün gecikmeli olarak) meclis başkanı seçildi. Osmanlı Mebusan Meclisi Başkanı ve aynı zamanda Erzurum mebusu olan Celalettin Arif Bey de ikinci başkanlığa seçilmiş, yasama ve yürütme yetkisi meclise verilmiş, icra vekilleri heyeti oluşturularak reisliğine, yani başbakanlığa da yine Mustafa Kemal getirilmesi karara bağlanmıştır.⁴²¹

İstikbal gazetesi Ankara’da Meclis’in açılmasından bir gün sonra, 24 Nisan 1920’de “**Meclisin küşadı**” başlıklı yazısında, Ankara’da bir Cuma gününde açılan BMM’yi halka duyurmakta, milli meclisin Ankara’da açılması ile vatanın istiklali, hilafet makamı ve saltanatın istihlası (kurtarılması), gibi en mühim ve hayati vazifelerini ifa edeceğini belirtmektedir.⁴²² Zaten yeni Meclis, oluşturulan bu yeni rejimin padişaha değil İstanbul hükümetine karşı çıkmaktaki kararlılığını hemen açıklamakta gecikmemişti.⁴²³

Böylece İstikbal, Ankara’da açılan BMM ile halk arasında bir bağ oluşturmaktadır. Yine aynı konuda gazetenin 27 Nisan 1920’de “**Meclis-i milli fevkaladenin küşadı**” başlığı ile verdiği haber kamuoyunun bu konuda aydınlanmasına katkı sağlamaktadır. İstikbal Ankara’da meydana gelen gelişmeleri takip etmekte, bunları Trabzon kamuoyu ile paylaşmakta, millet için ikinci bir yönetim merkezi özelliği taşıyan yeni meclisi halkın gönlüne işlemeye çalışmaktadır.⁴²⁴

Ankarad’da bu gelişmeler olurken, halihazırda devam eden ve bu yeni gelişmelere paralel olarak da ortaya çıkan önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların en önemlisi ve hatta en tehlikelisi, adeta bir kardeş kanı dökme yarışına giren ayaklanmalar ve bu ayaklanmalar dolayısıyla oluşan karışıklıklardır.

Stanford J. Shaw bu konuyla ilgili olarak şu şekilde bir değerlendirme yapmaktadır;

*“İstanbul hükümeti hala iş başında bulunup da tüm ülkenin kendi yetki alanına girdiğini ileri sürerken sahne bir iç savaş için hazırlanmış durumdaydı. Durum I. Bayezit’in Timur tarafından Ankara Savaşı’nda yenilmesinden sonra onbeşinci yüzyıl başlarında Anadolu’yu andırıyordu. Her iki durumda da Türkler üzerinde egemenlik Anadolu’da ve Avrupa’da hüküm süren hükümetlerce paylaşılamıyor, imparatorluk dış güçlerin işgal tehdidi altında bulunuyor, ülke yerel isyanlar ve çapulcu çeteleriyle karışmış bulunuyordu.”*⁴²⁵

Ankara yönetiminin, Milli Mücadele’de sadece İtilaf Devletleri ve Yunanlılar değil, İstanbul hükümeti ve çoğunu bu merkezin organize ettiği iç ayaklanmalarla da uğraşması gerekecektir. Milli Mücadele’nin başarıya ulaşmasını büyük ölçüde geciktiren bu

⁴²¹ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 167.

⁴²² İ., 24 Nisan 1336/1920, n: 132. Bkz. (Ek 4)

⁴²³ Shaw, a.g.e., s. 414.

⁴²⁴ İ., 27 Nisan 1336/1920, n: 133. Bkz. (Ek 5)

⁴²⁵ Shaw, a.g.e., s. 417.

ayaklanmalar; Bozkır Ayaklanmaları (27 Eylül-4 Kasım 1919), Şeyh Eşref Ayaklanması (26 Ekim-24 Aralık 1919), Anzavur Ayaklanması (1 Ekim 1919- 16 Nisan 1920), Bolu Düzce Ayaklanması (12 Nisan-8 Ağustos 1920), Yozgat Ayaklanması (15 Mayıs 30 Aralık 1920), Zile Ayaklanması (21 Mayıs-12 Haziran 1920), Milli Aşiret Ayaklanması (8-26 Haziran 1920), Konya Ayaklanması (2 Ekim -22 Kasım 1920), Rum-Pontus Ayaklanması (6 Aralık 1920- 6 Şubat 1923) olarak sıralanabilir.⁴²⁶

1919 güz aylarından 1920 yılı güz aylarına kadar Anadolu bir kardeş kavgasına girmiş, bir iç savaş tüm bu toprakları kasıp kavurmuştur. Bu ayaklanmalardan en önemlileri olarak söyleyebileceğimiz, Anzavur, Düzce-Bolu-Adapazarı ve Çapanoğlu ayaklanmaları Çerkes Ethem'in yönettiği Kuva-yi Seyyare birlikleri tarafından bastırılacak, bu bakımdan bu iç savaşta TBMM'yi galip kılan daha çok Kuva-yi Milliye birlikleri olacaktır.⁴²⁷

İstanbul Hükümeti bir taraftan ayaklanmalar için fiili faaliyetler içinde bulunurken bir taraftan da halkın dini duygularını, saltanat ve halifenin durumunu kullanarak Milli Mücadele'yi etkilemek için fetva gücünü kullanmaya çalışmıştır. İstanbul bir *fetva*⁴²⁸ yayınlamış, bu da Anadolu'da mücadele veren kadroları zor durumda bırakmıştır. Bu fetvanın etkisinin çok yaygın olması Ankara merkezli Milli Mücadele yönetimini endişelendirmiş, dini içerikli bu fetvaya karşı, yine dini içerikli bir fetvanın hazırlanıp yayınlanması kararı alınmıştır. Bu fetvada İstanbul'un işgal altında olması, Saltanat'ın ve Halife'nin baskılara maruz kalması dolayısıyla bu fetvanın bu baskılar altında İtilaf Devletleri'nin zorlamasıyla yayınlandığı belirtilerek hükümsüz olduğu ilan edilecektir.⁴²⁹ Fetvaya İstikbal gazetesi geniş yer vermiş *"İki fetva"* başlığıyla İstikbal, her iki fetva hakkında halkı bilgilendirmeye çalışmıştır.⁴³⁰

Milli Mücadele yanlıları daha çok milli duyguların etkisi altında, padişahın düşmana alet olduğuna ve memleketi felakete götürdüğüne inanmaktaydılar. Hem devletin hem de padişahın kurtarılması milli birlik hareketiyle mümkün olabilecekti. Milli Mücadele'nin temel hedefleri dolayısıyla milli mücadeleçiler İstanbul tarafından dışlanmakta, suçlu sayılmaktaydı. Milli Mücadeleciler açısından, bu düşünceler doğrultusunda hazırlanmış olan fetvanın, hem düşman baskısından, hem de Anadolu hareketini tam olarak analiz edememekten kaynaklanan nedenlerle yayınlandığı hakkında bir kanaat oluşturulmuştu. Bu kanaatin oluşmasında Milli Mücadele'ye sonradan katılanların anlattıklarının etkisi büyük olmuştur. Fevzi Paşa (Çakmak) Ankara'ya geldiği gün mecliste yaptığı konuşmada Padişah'la görüştüğünü, onun düşman baskısı altında olduğunu ve fetvanın düşman baskısı ile verildiğini söylemiştir.⁴³¹

⁴²⁶ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 168.

⁴²⁷ Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, a.g.e., s. 140.

⁴²⁸ Fetva-yı Şerife: Milli Mücadelecileri İslam halifesine karşı ayaklanmış kimseler yani din düşmanları sayan, şahıslara karşı savaşmayı ve onları öldürmeyi din emri olarak gösteren, onlara karşı çarpışırken ölenlerin şehit olacağını bildiren fetva bir hükümet bildirisi ile halka duyurulmuştur. (Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi III; Üçüncü Meşrutiyet (1920), Birinci Büyük Millet Meclisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 151.)

⁴²⁹ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 168-169.

⁴³⁰ İ., 20 Nisan 1336/1920, n: 131. Bkz. (Ek 6)

⁴³¹ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 168.

Dinsel inançların ve bağlantıların etkisi altında Şeyhülislam'ın milli mücadeleçileri suçlayan fetvasına uyarak hareket eden ayaklanmacılar, asıl amacın Mustafa Kemal'i padişah yapmak olduğundan hareketle, yapılan propagandalardan etkilenmişler, BMM'ye karşı ayaklanarak Kuvay-ı Milliye güçlerine karşı mücadeleye girişmişlerdir.⁴³² Asıl amaç Ankara merkezli olarak Milli Mücadele veren Anadolu hareketini saf dışı bırakmaktır. Fakat ayrılıkçı bir anlayışla Pontus devleti kurma gayreti içinde olan Rumları ve Ermenileri bunlardan ayrı tutmak gerekir.

Bu ayaklanmaların önüne geçmek için BMM hükümetince 29 Nisan 1920'de çıkarılan "Hıyanet-i Vataniye Kanunu" ile bu kanun çerçevesinde oluşturulan İstiklal mahkemeleri etkili olmuş, fiili mücadelede ise Çerkez Ethem ve Topal Osman ile Kuşçubaşı Eşref, Demirci Mehmet Efe, İpsiz Recep gibi birçok milli mücadele yanlısı çete liderleri ayaklanmaların bastırılmasında önemli roller oynamışlardır.⁴³³ Bu çete liderlerinin çoğu eski TM mensubu olmakla birlikte şimdi Anadolu mücadelesinde yararlılıklar göstermektedirler.

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması için uğraş veren milis güçler (çeteler) bir taraftan ayaklanmaların bastırılması için uğraş verirken bir taraftan da Yunanlılara karşı vur kaç, baskın ve bunun gibi yöntemlerle mücadele ediyordu. Fakat zamanla düzenli Yunan ordularına karşı ve yıpranmanın da verdiği etkiyle, çeteler başarısız olmaya başlamıştır. Belli bir zamandan sonra çetelerin yerini düzenli orduların alması düşünülmektedir. Böylece 24/25 Haziran'da Batı Cephesi kurulacaktır. Bu düzenli orduya geçişin ilk aşamasıdır ve gösterdikleri yararlılıkların yanında zamanla başıboş hareketler ve yağma eylemlerine karışmaları nedeniyle çetelerin düzenli ordu saflarına aktarılması gereği duyulmuştur. Batı Cephesi Komutanlığı'na Ali Fuat Paşa atanır. 8 Kasım'da Ali Fuat Paşa'nın Rusya'ya büyükelçi atanmasıyla bu cephe ikiye ayrılarak güney kısmı Refet Bey (Bele) komutasına, batı kısmı ise İsmet Bey'e (İnönü) verilmiştir. Bu aşamadan sonra düzenli ordu hızla oluşturulmaya çalışılacak Kuva-yı milliye birlikleri de düzenli orduya dönüştürülecektir.⁴³⁴

Zaten Kuva-yı Milliye Mondros Mütarekesi çerçevesinde, bu mütarekeyi çiğnememiş görünmek için Milli Mücadelecilerin daha işin başında başvurdukları bir çare, aynı zamanda bir yöntemdi.⁴³⁵

Düzenli ordunun kurulmasına müteakip Türk ordusu daha sistemli bir yurt savunması başlatmıştır. Bu anlamda ilk başarılı savunma 6-10 Ocak 1920'de Yunanlılara karşı Eskişehir'e yakın İnönü mevkiinde verilmiş, üstün Yunan kuvvetlerine karşı başarı sağlanmış, Yunanlılar geri çekilmek zorunda kalmışlardır.⁴³⁶

Bu başarı Ankara merkezli Milli Mücadele'nin yeni bir aşamaya geçmesine vesile olacak, aynı zamanda Milli Mücadele liderliğinin yapısını güçlendirecektir. Londra konferansında reddedilen barış önerilerinin kabulünü sağlamak amacıyla 20 Mart 1920'de Yunanlılar ikinci defa Türk cephesine saldırarak, çetin muharabelerden sonra II. İnönü

⁴³² a.g.e., s. 169.

⁴³³ a.g.e., s. 168.

⁴³⁴ a.g.e., s. 171.

⁴³⁵ Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, a.g.e., s. 145.

⁴³⁶ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 172.

Savaşı'nda da yenilen Yunan ordusu geri püskürtülecek, 31 Mart'a kadar süren saldırılar sonrası düşman Afyon-Bozüyük çizgisine çekilmek zorunda kalacaktır.⁴³⁷

Bu başarılı savaşların Milli Mücadele açısından önemi büyüktür. Ankara'da Milli Mücadele'yi yöneten kadronun kendilerine olan güvenleri artmış, yurt genelinde olumlu bir havanın oluşmasıyla ülkenin geleceğine yönelik umutlar çoğalmaya başlamıştır. Diğer taraftan İtalyanlar, önce Marmaris'ten (Mayıs 1920), sonra da Temmuz ayında Antalya'dan çekilecekler, Fransızlar da Haziran ayında Zonguldak'ı boşaltacaklardır.⁴³⁸

Böylece Ankara merkezli Milli Mücadele yönetimi ilk somut cephe başarılarını almakta, bir ölçüde savaşız olarak birçok vatan toprağını İtilaf Devletleri'nden kurtarmaktaydı.

Türk ordusu daha işin başında bu başarıları kazanmış olmasına rağmen, ilerleyen aylarda Yunanlılar'ın çok şiddetli saldırılarına maruz kalacaktır. Zira Yunanlılar, İtilaf Devletleri'nin, özellikle İngiltere'nin desteğiyle, Anadolu'yu işgal etmekte kararlıdır. Bunu gerçekleştirmenin en kestirme yolu olarak da Milli Mücadele'nin yönetim merkezi olan Ankara'yı ele geçirmeyi planlamaktadırlar. Bir taraftan Karadeniz'de uyguladıkları abluka ile Milli Mücadele'nin lojistik desteğini kırmaya ve yok etmeye çalışırken öbür taraftan da Batı Anadolu'da yeni bir saldırı hazırlığına girişmişlerdi. I.ve II. İnönü bozgunları ile bir süre toparlanma devresi geçiren Yunanlılar Kütahya-Eskişehir yönünde taarruza geçmiş, burada yapılan muharebeler sonrası Türk ordusunu ağır bir bozguna uğratmışlardı. Türk ordusu kuşatmadan kurtulabilmek için hızlı bir manevrayla Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır.

Bozgun sonrası cepheye giden Mustafa Kemal Paşa ile Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa cephe komutanları ile bir durum değerlendirmesi yapacak ve şu kararları alacaklardı:

*Meydan Muharebesi'nin Ankara'ya kadar intikal etmesi ihtimal dahiline girmiştir. Her tür ihtimale karşı Meclis'in ve Heyet-i Hükümet'in ve Ankara'da kalması caiz olmayanların Ankara'dan çıkmaları muvafık-ı ihtiyattır. Meclis ve Heyet-i Hükümet'in ilk merhale olmak üzere Yahşihan üzerinden Keskin'e ve ondan sonra zaruret hasıl olursa Kayseri'ye nakli lazımdır. Nakil keyfiyeti iki gün zarfında yani 29 Temmuz akşamına kadar behemehal hitam bulmalıdır. Müdafaa-yı Milliye Vekili Refet Paşa Hazretleri nakil ve Ankaranın inzibatı için icap eden tertibatı ahzedeceklerdir.*⁴³⁹

Ankara'da bu endişeler hakimken, Anadolu'da da derin bir sükut mevcuttu. Buna rağmen ümitsizlikler ümide çevrilmeye çalışılıyordu. Basın halk üzerinde yayınlarıyla etki yaratmaya çalışılıyordu. İstikbal gazetesi başyazarı Faik Ahmet "**Milli İttifak**" yazısıyla Anadolu mücadelesinin birliğine yönelik düşüncelerini paylaşmaktadır.⁴⁴⁰ 2 Haziran 1920'de İstikbal bu sefer "**İstiklal için mücadele**" başlıklı yazıda bu konu işlenmeye devam edilmiş,

⁴³⁷ a.g.e., s. 172.

⁴³⁸ a.g.e., s. 172.

⁴³⁹ a.g.e., s. 174.

⁴⁴⁰ İ., 13 Haziran 1336/1920, n: 146. Bkz. (Ek 7)

halkın milli direniş saflarında yer alması ve bu mücadele için gayret içinde bulunması amaç edinilmiştir.⁴⁴¹

Milli Mücadele'nin önemli simalarından ve komutanlarından biri olan Fevzi Paşa'nın (Çakmak) mecliste yaptığı konuşma "**Fevzi Paşa'nın Beyanâtı**" başlığıyla verilmekteydi. Fevzi Paşa, Ankara'ya gelişini ve İstanbul'da işgal dolayısıyla saltanatın düştüğü zor durumu konu alan konuşması ile durumun aciliyeti ve bu durumla ilgili olarak oluşan sıkıntıları belirtmiştir. Gazete bunu halka aktarmakla Milli Mücadele'nin liderlerinden biri olan Fevzi Paşa'nın düşüncelerini paylaşmasını sağlamıştır. Gazetenin belirttiğine göre, önceki sayılarında Fevzi Paşa'nın başka beyanatlarını da yer verilmiştir.⁴⁴²

Milli Mücadele'nin önderlerinin kanaatleri toplum için önemlidir. Bu nedenle gazetenin bu düşünce ve kanaatleri kamuoyuyla paylaşması, kamuoyunun yönlendirilmesi açısından çok büyük önem arzeder.

Milli Mücadele önderlerinin beyannamelerinin yanında Meclis'in ve İcra Heyeti'nin de halka güven aşılayan ve halkı ümitlendiren, direniş azmini kuvvetlendiren beyanatları olmaktadır. Düşmanın Soma'yı alıp Batı Cephesi'nde ilerlemeye başladığı günlerde BMM İcra Heyeti bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyannameyi İstikbal "**Büyük Millet Meclisi İcra Heyeti'nin Beyannamesi**" başlığıyla halka duyurmuştur. Beyannamede "**Canabı Hak Yunan binayı hayalinin mahvını bize nasip edecektir**" diyerek milleti yunanlılara karşı kıyama davet eden bakanlar kurulu, böyle günlerde halkın mücadele azmini diri tutmak niyetindedir.⁴⁴³

"**Müdafaa Yolları**" başlıklı yazısında ise Faik Ahmet, Yunanlıların illeri harekatı ve buna karşı yapılabilecek olanları belirtirken, Ferit Paşa hükümetinin İngiliz siyaseti paralelinde hareket edişini eleştirilir. Çıkış yollarına ilişkin fikirlerini Milli Mücadele ruhu çerçevesinde açıklar.⁴⁴⁴

Artık Yunan ilerleyişi karşısında yapılması gerekenler varsa bunların yapılması gerektiği zamandır. Zira Yunanlılar için Ankara'nın yolu açılmış gözükmektedir. Bu durumda millet olarak yeni bir fedakarlıkla milli direniş güçlendirmek ve Yunanlılara dur demek gerekmektedir. Zira yerel direniş hareketlerinden başlayarak bu güne gelmiş olan ve Ankara'yı merkez edinen Milli Mücadele, büyük bir tehlike altına girmiş, merkezin başka bir yere taşınması düşünölmeye başlanmıştır.

Ankara'da ve Batı Cephesi'ndeki gelişmeleri yakından takip eden Faik Ahmet, ülkenin içinde bulunduğu durumu ve Milli Mücadele'nin gidişatını iyi tahlil ederek o günlerde birçok yazılar yazmak suretiyle Trabzon halkıyla bu düşüncelerini paylaşmaktaydı. Aynı zamanda, böylece halkı Milli Mücadele için teyakkuz halinde de tutuyordu. "**Fedakarlık Anları**" adlı makalesinde yeni bir çağrı yapmaktaydı. Bu makalesinde Faik Ahmet şöyle diyordu;

⁴⁴¹ İ., 2 Haziran 1336/1920, n: 143.

⁴⁴² İ., 30 Mayıs 1336/1920, n: 142.

⁴⁴³ İ., 7 Temmuz 1336/1920, n: 153. Bkz. (Ek 8)

⁴⁴⁴ İ., 11 Temmuz 1336/1920, n: 154. Bkz. (Ek 9)

“Milletlerin hayatlarında bazen öyle zamanlar ve öyle dakikalar olur ki umumun müşterek ve azami fedakarlıklarına katii ihtiyaç arz eder. Bu ihtiyaç ekseriyetle memleket işlerinde milli, vatani meselelerle hiss olunur ve bazen hayat ve istiklal kaygısından tevellüd eder. Efrad-ı millet bir tehlike-i müşterek karşısında müşterek çareler ararlar ve tehlikenin izalesi için icab ettiği derecede fedakarlığın müşterek hududunu tevsi ederler. Zengin mazilere malik olan milletlerin tarihlerinde böyle fedakarlık menakıbına çok tesadüf olunur. ...Velhasıl bir milletin fedakarlık dakikalarında göstereceği uluv misal, hem ecdadın üzerlerindeki hakkını ödemek ve onların, afhaddan beklediği şeyleri yerine getirmekte hem de müstakbel batınlara karşı ifasını borçlu olduğu hidemat ve vezaipte şayan-ı takdir bir numune teşkil eder.

Vatani fedakarlıklarda hiçbir ferd, şahsi iradesine müstakilen sahip ve keyfine göre harekete kadir addedilemez. Çünkü; memlekette yalnız mensup bulunduğu batının değil, ecdad ve ahfadının da hakkı vardır. ...Biz bu gün aynı hal ve mevkide bulunuyoruz. Ecdad ve ahfada karşı mesul bir vaziyetteyiz. Memleket ve saltanat – maazallah- tehlike-i inhidama maruz bulunuyor. Etrafımızı muazzam tehlikeler ihata etmiş. Bu tehlikelerden en az bir zararla sıyrılıp çıkmak için gideceğimiz yol, azami fedakarlık yoludur. İhtiyar edeceğimiz müşterek fedakarlık, memleketin refah ve saadeti şeraitini istihsale, milleti zelilane bir esaret hayatına mahkum olmaktan kurtarmaya matuftur.

Ve bu fedakarlık hududunu ne kadar geniş tutacak olursak hedefe vusul imkanı o nisbette tezayüd etmiş bulunacaktır. ...Bu itibarla önümüzdeki muazzam müşkülâtı bertaraf etmek, mukaddesatımıza savlet eden Yunanlılara, Anadolu’da Türkler’den başkası için zafer olmadığını göstermek milli varlığımızın halası demek olacak ve bu uğurda her nevi fedakarlığın iktihamıyla temin edilecek muvaffakiyet, vatanın minnetdarlığını kazanmağa kifayet edecektir.”⁴⁴⁵

Anadolu’da basın yoluyla bu mücadele verilirken bir süre önce cepheye gitmiş olan Mustafa Kemal de Ankara’ya dönmüştü. Sakarya Savaşı öncesinde durum değerlendirmesi yapılacak, halk bu büyük savaşa hazırlanacaktı. İstikbal gazetesi Mustafa Kemal’in cepheden dönüşünü “Dahili Haberler” kısmında, “**Mustafa Kemal Paşa’nın Avdeti**” haberiyle duyururken, durumla ilgili olarak gazetelerden bilgi aktarıyordu. Böylece Ankara’da ve cephelerde olan gelişmeler sürekli kamuoyuyla paylaşılmaktaydı.⁴⁴⁶

Ankara dışında bu gelişmeler yaşanırken, Ankara bir devlet olma yolunda yeni adımlar atmaya devam etmekteydi. Bu devletin bir anayasası olacaktı ve bunun için ilk adım 20 Ocak 1920’de (20 Kanun-ı sani 1336) atılacaktı. İstikbal gazetesi bu gelişmeyi “**Teşkilat-ı Esasiye Kanunu**” başlığıyla halka duyurmaktaydı.⁴⁴⁷ Aynı konuda Faik Ahmet de yazı yazmış “**Yeni Teşkilat Kanunu**” başlığıyla konuyu değerlendirmiştir. Faik Ahmet bu gelişmeyi özetle,

⁴⁴⁵ İ., 14 Temmuz 1336/1920, n: 155. Bkz. (Ek 10)

⁴⁴⁶ İ., 1 Eylül 1336/1920, n: 168.

⁴⁴⁷ İ., 27 Kanun-ı sani 1337/1921, n: 210.

Millet Meclisi'nin, mevcudiyetimiz ve istikbalimiz için yaptığı mühim işlerden biri olarak değerlendirmiştir.⁴⁴⁸

Diğer taraftan Mustafa Kemal halkı bilgilendirmek ve genel durum hakkında değerlendirme yapmak amacıyla sık sık beyanatlar veriyor, konuşmalar yapıyordu. “**Mustafa Kemal Paşa'nın Vesayet-i Umumiye Hakkında Beyanat-ı Mühimleri**” başlığıyla İstikbal bu beyanattı duyuruyordu.⁴⁴⁹

Takip eden günlerde ise TBMM'nin ikinci dönemi münasebetiyle, Mustafa Kemal'in yaptığı uzun konuşmayı, yine İstikbal gazetesinde “**Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Beyanat-ı Mühimesi**” başlığıyla görmekteyiz.⁴⁵⁰ Anadolu Ajansı'ndan⁴⁵¹ alınan bu haber ile İstikbal, Ankara ile olan iletişim kanalını sürekli açık tutuyor, Trabzon halkını Ankara'dan haberdar ediyordu.

Tam da bu günlerde, Milli Mücadele için bir marş yazılması ve böylece Milli Mücadele ruhunun dillerde tezahürünün sağlanmasını düşünen Ankara, bir yarışma düzenlemiş ve bu yarışmadan bir millet marşı seçmek istemiştir. Mehmet Akif, para ödülünün olmasından dolayı yarışmaya iştirak etmemiştir. Daha sonra kendisinden bir marş yazması istenecek, o da maddi karşılık olmamak üzere İstiklal Marşı'nı yazacaktır. İstikbal gazetesi 12 Mart 1921'de Meclis tarafından kabul edilen İstiklal Marşı'na geniş yer vermiştir. Milli birliği kurulduğu günden beri Milli Mücadele'yi destekleyen İstikbal “**Akif'in Marşı Kabul Edildi**”⁴⁵², “**İstiklal Marşı**”⁴⁵³ gibi yazılarla İstiklal Marşı'nın kabul edilmesini duyurmakta, İstiklal Marşı'nın on kıtasını da sayfasından vererek bu güzel haberi ve bu birleştirici marşı kamuoyuyla paylaşmaktadır.

İstikbal Mehmet Akif'le ilgili olarak sadece İstiklal Marşı ve kabul edilmesini sayfalarına taşımamış, aynı zamanda bu büyük şairin milli ve manevi birleştiriciliğinden yararlanmak adına onun başka şiirlerini de aktarmaya çalışmıştır. Yunanlıların büyük bir taaruza girişecekleri ve Türk ordusunun Sakarya'nın doğusuna çekildiği, Milli Mücadele için verilecek desteğe en çok ihtiyaç duyulan bu günlerde Akif'in şiirleri halk üzerinde oldukça etki yaratacak özelliğe sahiptir. Bunlardan biri 30 Mart 1921'de gazetenin ilk sayfasında şöyle yer almaktaydı: “**Amin!**”⁴⁵⁴

Ya Rab, bizi öldürme bu hicran ile, Amin!

Ta çıkmayalım karşına hüsrân ile, Amin!

Yetmez mi celalinle göründüklerin artık?

⁴⁴⁸ İ., 28 Kanun-ı sani 1337/1921, n: 211.

⁴⁴⁹ İ., 11 Şubat 1337/1921, n: 223.

⁴⁵⁰ İ., 6 Mart 1337/1921, n: 242.

⁴⁵¹ Bundan sonra bu tezim için AA olarak gösterilecektir.

⁴⁵² İ., 24 Mart 1337/1921, n: 258.

⁴⁵³ İ., 18 Mart 1337/1921, n: 253. Bkz. (Ek 11)

⁴⁵⁴ İ., 30 Mart 1337/1921, n: 263.

Kurban olayım, biz bu tecelliden usandık.

Bir fecr-i ümit etmeli atimizi de temin,

Göster bize Ya Rab o güzel günleri, Amin!

Ferdalara kaldıksa eğer nerde o ferda?

Hala mı bu göklerde gezen leyle-i Yelda?

Hala mı bu afaka çöken perde-i hunin?

Narın yetişir, bekliyoruz nurunu, Amin!

Müstakbel için sine-i milletde amel yok;

Bir ukde var ancak o da: ‘‘Tevfik-i ezel yok!’’

Sensin edecek ‘var!’ diye vicdanları tatmin

Çok görme İlâhi bize bir nefhanı.. Amin!

Kur’an ayak altında sürünsün mü , İlâhi?

Ayatının üstünde yürünsün mü, İlâhi?

Haç Kabe’nin altında görünsün mü, İlâhi?

Çöksün mü nihayet yıkılıp koskoca bir din?

Çektirme, İlâhi bu kadar zilleti.. Amin!

Mehmet Akif bu mısralarla İstikbal gazetesinin sayfalarında yer alırken, Anadolu da büyük bir savaşa hazırlanmaktaydı.

Yunanlıların Ankara’ya doğru başlayacakları taaruz olgunlaştırılmış, Yunanlı komutanlar bir sonraki dinlenme yeri olarak Ankara’yı işaret etmişlerdi. Bu günlerde İstikbal gazetesinin sütunlar bu halet-i ruhiyeyi tasvire çalışıyor, ümitsizliği asla kabul etmiyordu. Faik Ahmet “**Aldanıyorlar**” başlıklı yazısında, İtilafçıların Yunan taarruzundan medet ummalarını yadırgıyor, boşuna ümide kapıldıklarını yazıyordu. Ona göre bu ümit boşunaydı ve aldanmalarına neden olacaktı. Zira Türk’ün müdafaa cesaretini gösteremeyeceğini umanların, bunun nasıl mümkün olduğunu görünce şaşıracaklarını söylüyordu.⁴⁵⁵

⁴⁵⁵ İ., 31 Mart 1337/1921, n: 264. Bkz. (Ek 12)

Yine İstikbal gazetesi, başyazarı aracılığıyla, harice karşı kuvvetli olmanın birinci şartının dahilin kuvvetli olmasına bağlı olduğunu belirtiyordu. Bunu da “**Hakikati Görelim**” makalesiyle kamuoyuna aktarmaya çalışıyordu.⁴⁵⁶

Anadolu Yunan ilerleyişi karşısında, büyük bir faaliyet içinde uğraş verirken, Batı Cephesi hareketli günler yaşıyordu. İstikbal’in “**Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin Beyanatı**” başlığıyla duyurduğu haberde, Mustafa Kemal Paşa’nın cepheye gidişi, teftişi ve dönüşüne ilişkin açıklamalarını, Hakimiyet-i Milliye muharririnin aktardıkları çerçevesinde özetlemiştir. Buna göre Mustafa Kemal Paşa; Yunanlıların yeni bir taaruzdan basettiklerini, daha önce iki kere taarruz ettiklerini, bu sefer yeni bir taaruzu tecrübe edip etmeyeceklerini bilemeyeceğini belirtmekte ve bizim her suretle hazır olduğumuzu, milli ordumuzun kuvai maneviyesinin yüksek ve azminin her zamankinden kavi olduğunu bildirmektedir.⁴⁵⁷

Milli Mücadele’nin başında bulunan kadrolar bu şekilde değerlendirmeler yaparken, benzer değerlendirmeler dış kaynaklardan da gelmektedir. “**Ordumuzun kuva-i maneviyesi ve vaziyeti mükemmeldir**” başlıklı yazıda ordumuza ilişkin bir değerlendirme yer almaktadır. Harp boyunca Yunan ordusu ile hareket eden bir ecnebinin görüşlerinin yer aldığı bu yazıya göre, Yunanlılar sadece top tüfek ile övünmektedirler. Buna rağmen Türkler’in kuvai maneviyeleri çok yüksek bulunmaktadır.⁴⁵⁸

“**Mücadelemiz diğer milletlere de cesaret bahş oluyor**” yazısında ise Mustafa Kemal ve Türk Milleti’nin bu cesur ve azimli mücadelesinin, batının egemen güçlerini dize getireceğini ve mazlum halklara da cesaret verici bir örnek olduğunu Yeni Asır gazetesi, bir Bulgar gazetesinden (*Bulgaria*) alıntı yapmakta, bunu da İstikbal sayfalarına taşımaktadır.⁴⁵⁹ AA’nın bir haberini de aktaran İstikbal, “**Türk milliyetperverleri mağlup edilemez**” cümlesiyle ilk sayfasına taşıdığı haberde, Alman generallerinden Liman von Sanders’in düşüncelerini aktarmaktadır. Liman von Sanders Paris kaynaklı bir gazeteye verdiği mülakatta Türk milliyetperverlerinin her durumda harb edebilecek bir kabiliyette olduklarını, bu kudret ve kabiliyetle mağlup edilemeyeceklerini beyan etmektedir.⁴⁶⁰

Böyle bir manzara içinde Türk cephesi büyük bir hazırlığa girişecektir. İstikbal’in de manşetten verdiği haberde olduğu gibi “**Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Başkumandan**”⁴⁶¹ seçilecek, bunun üzerine yine İstikbal’deki habere göre Mustafa Kemal Meclis’e hitaben bir teşekkür konuşması yapacaktır. Bu haberi “**Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin Nutku**” manşetiyle veren İstikbal, Ankara’daki bu gelişmeleri ve önemli görevlendirmeyi halka aktarmaktadır.⁴⁶²

Artık savaş kaçınılmaz bir tarihe doğru yaklaşmaktadır. Başkomutan hızlı bir şekilde hareket ederek, en önce fedakar Anadolu halkına müracaat edecek, yayınlanan “**Tekalif-i**

⁴⁵⁶ İ., 5 Mayıs 1337/1921, n: 295.

⁴⁵⁷ İ., 13 Mayıs 1337/1921, n: 302. Bkz. (Ek 13)

⁴⁵⁸ İ., 5 Ağustos 1337/1921, n: 372.

⁴⁵⁹ İ., 18 Mayıs 1337/1921, n: 306.

⁴⁶⁰ İ., 29 Haziran 1337/1921, n: 340.

⁴⁶¹ İ., 7 Ağustos 1337/1921, n: 373.

⁴⁶² İ., 8 Ağustos 1337/1921, n: 374.

Milliye Emirleri” (7 Ağustos 1921) ile halkın bu büyük savaşta desteğini isteyecektir. Bir kez daha bu fakir halk varını yoğunu ortaya koyacak ve bağımsızlık yolunda verdiği bu mücadelede Ankara’nın taleplerini karşılayacak, böylece ordusunu ayağa kaldıracaktır. Artık halk üzerine düşen görevi yapmış büyük çarpışmadan gelecek haberler için yüzünü cepheye dönmüştür. Cephe de ordu tahkimatını yaparken cephe gerisinde her koldan Milli Mücadele desteği sürmektedir. Özellikle gazeteler bu büyük imtihandan önce ümitli bir şekilde halka seslenmektedir.

Ebul Hamdi Hüsnü’nün “**Şerefle çarpışacağız**”⁴⁶³, Faik Ahmet’in Sakarya Savaşı öncesi kaleme aldığı “**İmtihan devresi**”⁴⁶⁴, “**Misak-ı Millimiz**”⁴⁶⁵ ve yine gazetenin özgün yazılarından biri olan “**Anadolu varını yoğunu fedaya amade**”⁴⁶⁶ o günlerde Trabzon’da halk nazarında önemli etkiler bırakan yazılar olarak yayınlanmaktaydı. Büyük bir imtihan öncesinde Anadolu, her tarafında birlik ve beraberlik içinde, asla ümitsiz olmadan, cesaretli bir direnişin örneğini sergiliyordu.

Cephede ise, bu direniş kısa bir süre sonra fiiliyata dönüşecekti. Taarruza başlayan Yunan ordusunu hedefi Ankara’ydı. Türk ordusu bu büyük taarruza karşı Ankara yakınlarında son savunmasını yapmak için bekliyordu.

Kanlı çarpışmaların başladığı günlerde Yunan ordusu Ankara’ya giden yolu birkaç kez açmayı da başarmıştı. Fakat Türk Milleti’nin buna tahammülü olmadığı içindir ki o açılan yollar her ne pahasına olursa olsun doldurulmuş, düşman günlerce süren çetin mücadeleler ve kanlı savaşlarla bir hat üzerinde tutulabilmişti. Bu son vatan savunma savaşında ordunun savunmadan saldırıya geçmesi fazla uzun sürmeyecekti. Buralar Yunanlıların evlerine çok uzaktı ve onlar da bunu hissetmeye başlamışlardı.

23 Ağustos’da Yunan saldırısı ile başlayıp 13 Eylül’de, Türk ordusunun kesin zaferiyle sona eren ‘**Sakarya Meydan Savaşı**’ sonrasında “**Mustafa Kemal Paşa Hazretleri kazanılan büyük zafer hakkında millete hitaben diyor ki: süngülerimizden kurtulmak isteyen düşman mühim kuvvetleri Sakarya’nın şarkında imha olunmuştur. Ordumuz sönmez bir azim ve celadla vazifesini ifaya devam ediyor...Cenabı Hakk’a hamd ü senayı unutmayalım.**”⁴⁶⁷

Artık Sakarya’da Milli İstiklal için girişilen savaşta son savunma savaşı da verilmiş, zafer kazanılmış, sıra Yunanlıları Anadolu’dan söküp atmaya gelmiştir. Faik Ahmet İstikbal’de bu konuları değerlendirdiği yazısında, “**Milli mukavemet**” başlığı altında millette, hükümetce, ferdce, cemiyetce umumiyetle birlik içinde hareket etmemiz gerektiği üzerinde durmakta, her şeyin henüz bitmediğini ifade etmeye çalışmaktadır.⁴⁶⁸

⁴⁶³ İ., 3 Ağustos 1337/1921, n: 370. Bkz. (Ek 14)

⁴⁶⁴ İ., 9 Ağustos 1337/1921, n: 375. Bkz. (Ek 15)

⁴⁶⁵ İ., 24 Ağustos 1337/1921, n: 385.

⁴⁶⁶ İ., 2 Eylül 1337/1921, n: 393.

⁴⁶⁷ İ., 18 Eylül 1337/1921, n: 406. Bkz. (Ek 16)

⁴⁶⁸ İ., 1 Şubat 1338/1922, n: 523. Bkz. (Ek 17)

Bir taraftan kazanılan bu zaferin verdiği güvenle “**Hariciye vekili Yusuf Kemal Bey milli davamızı müdafaa için Avrupa’ya gidiyor**”⁴⁶⁹ diğer taraftan süren savaşta nihayi sonuca varmak için Ankara’da yoğun müzakereler sonucunda “**Başkumandanlık müddetinin temdid**” karara bağlanıyordu.⁴⁷⁰ İstiklal yolunda oluşan birlik ve ordunun genel durumu ile milletin bağımsızlık ruhunda birleşmesi, iç ve dış siyasi gelişmelerden bahisle, “**Büyük Millet Meclisi reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin dahili ve harici siyasetimiz hakkında mühim nutukları**” Ankara’da önemli bir değerlendirme olarak öne çıkarken İstikbal bunu Trabzon kamuoyu ile paylaşmak gereği duymuş, bu konuşmayı sayfalarına taşımıştı.⁴⁷¹

Anadolu, Sakarya Savaşı’nın mutlu eden sonucuyla adeta bayram ederken tam bir yıl önce açılan BMM’nin yıldönümünü de büyük bir coşkuyla anmaktaydı. Millet girilen bu yolda bütün fedakarlıklarının neticesini almaya başlamış, Ankara’da oluşan Meclis’i kendisinin bir aksi olarak kabullenmiştir. Meclis’in açıldığı bu önemli güne “**Milli Bayram**” diyen İstikbal adeta halkın düşüncelerini dile getirerek, bu günün kadrini bilmemizi ve büyüklüğünü anlamamızı beklemektedir.⁴⁷²

“**Milli bayramın her tarafda tesidi merasimi**” başlığını AA’dan alınan bir alıntıyla aktaran İstikbal, Zonguldak, Samsun, İnebolu, Sinob, Bolu ve saire merkezlerden alınan telgrafnamelerde 23 Nisan’a rastlayan milli bayramımızın uygun tezahürat ve törenlerle kutlandığını belirtmekte, bu haberle İstikbal, Ankara’daki BMM’nin halkın sinesinde yer bulduğunu adeta tüm aleme ilan etmektedir.⁴⁷³

“**Ya istiklal tam ya ölüm**”⁴⁷⁴ parolasıyla Milli Mücadele’ye başlayan Anadolu yavaş yavaş düşman işgalinden temizlenmeye başlayacaktır. Milli Mücadele hızla gelişmekte, Fransızlar tarafından işgal altında bulunan güney illerimiz artık tamamen boşaltılmaktadır. İstikbal “**Güzel bayrağımız**” başlığıyla verdiği haberde, Ramazan Bayramı’nın ilk gününde Paris sefaretimize çekilen bayrağımızı manşetine taşımaktadır.⁴⁷⁵

Fransızların çekilmesi Ankara Merkezli Milli Mücadele yönetiminin önemli bir başarısıdır fakat asıl işgali ve zulmü yapan Yunan ordusu henüz İzmir’den denize dökülmemiştir. Bunun için yoğun bir çalışma sürdürülmekte, vatanın işgalden kurtarıldığı güne doğru hızlı bir şekilde yürünmektedir. O yürüyüş Büyük Taarruz’la hız kazanacak ve Ege denizine doğru akıp gidecektir. Kısa süre sonra Avrupa basını “**Bu temaşanın önünde kimi larzan kimi hayran**” demekten kendini alamayacaktır.⁴⁷⁶

Artık Yunanlıların İzmirden denize dökülmesi ile Anadolu’nun 1918’lerde başlattığı bu büyük savaş sona yaklaşmaktadır. Doğu’da ve Güney’de kazanılan başarılar Batı Cephesi ile tamamlanmak üzeredir. Geride sadece İngilizler kalmış, İstanbul ve Boğazlar kurtarılmayı beklemektedir. 17 Eylül 1922 tarihli İstikbal gazetesi “**Türkün azmi önünde yıkılacak İngiliz**

⁴⁶⁹ İ., 7 Şubat 1338/1922, n: 528.

⁴⁷⁰ İ., 7 Şubat 1338/1922, n: 528.

⁴⁷¹ İ., 8 Mart 1338/1922, n: 553.

⁴⁷² İ., 23 Nisan 1338/1922, n: 592.

⁴⁷³ İ., 28 Nisan 1338/1922, n: 597. Bkz. (Ek 18)

⁴⁷⁴ İ., 30 Nisan 1338/1922, n: 598.

⁴⁷⁵ İ., 6 Haziran 1338/1922, n: 627.

⁴⁷⁶ İ., 8 Eylül 1338/1922, n: 705.

cephesi” başlığıyla verdiği haberde sesini daha gür bir şekilde çıkarırken, halka yeni hedefi işaret etmektedir.⁴⁷⁷

Ankara bir tarftan cephelelerde mücadele ederken bir taraftan da siyasi mücadele içinde savaş vermeye devam etmektedir. İstikbal’e göre “*Muzaffer türk milletinin mütareke şartları*” oluşmaya başlamıştır ve artık mütareke için Türk Milleti şartlarını masaya koyabilmektedir.⁴⁷⁸

Nihayet ordu boğazlara doğru yürümüş, Yunan ordusunun son kalıntıları da temizlenmiştir. “*Anadolu tertemiz*” başlığıyla İstikbal bu müjdeli haberi de Trabzon kamuoyuyla paylaşmaktadır.⁴⁷⁹ İstikbal aynı haberi Mustafa Kemal’in beyanatından da halka duyurmaktadır; “*Türk milleti büyük zafer senin eserindir.*”⁴⁸⁰

Milli Mücadele’nin Ankara merkezli yönetimi, bu büyük uğraşta tüm gelgitlere, zorluklara, engellemelere, hainliklere ve oyunlara rağmen, birlik ve beraberliğini bozmadan vatanın ve milletin istiklali için çıkılan bu yolda sonuna kadar yürümüştür. İstikbal gazetesi Ankara’nın bu mücadeledeki rolünü ve faaliyetlerini Trabzon kamuoyuyla sürekli paylaşmış, böylece Trabzon kamuoyunun Milli Mücadele süresince Ankara’yla yan yana yürüyüşünde rehber olmaya çalışmıştır.

3. İstanbul ve Milli Mücadele

Muhalefet partilerinin birleşerek kurdukları HİF ve iktidarı temsilen İTF, mevcut çekişmeler ve siyasi mücadeleler ile devleti yıpratmakta, Osmanlı Devleti bir bakıma derin bir hizipleşmenin içinde bulunmaktaydı. Bu da İtilaf Devletleri’nin işini kolaylaştırmaktaydı. Bu gelişmelerden etkilenen halk ise ümitsizlik içine çıkış yolu aramaktaydı. Böyle bir yapıdan oluşan İki kutuplu Mebusan Meclisi’nin icraat yapma olanağı da azalmaktaydı. II. Meşrutiyetten bu yana süregelen bu mücadele ara dönemlerde ki bütün savaşlar boyunca ve I. Dünya Savaşı ve daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir.

Yüzyılların birikmiş sorunlarını çözmek kolay bir iş değildir. Ülke yönetimi ile ilgili bu karışık durumun asıl nedeni de bu olsa gerekir. Hürriyet ilan etmekle, Kanun-ı Esasi’yi yeniden yürürlüğe koymakla ve padişahı tahttan indirmekle bu sorunların çözülebileceği ‘hayalperestliği’ içinde olan dönemin Osmanlı aydını ve yöneticilerini eleştiren Tunaya, yönetime Hürriyet ve İtilaf gelse de sonunun İttihat ve Terakki ile aynı olacağının altını çizmiştir.⁴⁸¹

Zira, İTF iktidardan uzaklaşınca yerine, iktidar koltuğuna, HİF yöneticileri oturacak Milli Mücadele’nin verildiği bu mütareke günlerinde ülke yönetiminde söz sahibi olacaklar ve ülkenin genel gidişatı ile ilgili olarak çok önemli değişiklikler yapamayacaklardır.

⁴⁷⁷ İ., 17 Eylül 1338/1922, n: 712.

⁴⁷⁸ İ., 12 Eylül 1338/1922, n: 708.

⁴⁷⁹ İ., 27 Eylül 1338/1922, n: 721.

⁴⁸⁰ İ., 28 Eylül 1338/1922, n: 722.

⁴⁸¹ Çaylak, a.g.e., s. 40.

Osmanlı Devleti'nin son İttihatçı hükümetinin (Talat Paşa Hükümeti) istifasıyla yönetim, yine padişah ve saray paşalarının eline geçmiştir. Milli Mücadele öncesinde İstanbul'da var olan bir çatışma alanı vardır. Bu, padişah Vahdettin'in temsil ettiği Saray ile İttihat ve Terakki ekseninde cereyan etmiştir. Siyasal mücadele, bir tarafta İttihatçı diğer tarafta Sarayın güdümündeki İtilafçı çekişmesi halini almış, İtilafçılar yönetimden yana ağırlıklarını koyarken, İttihatçılar Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri safında ve Saray ile onun hükümetleri karşısında yer almışlardır.⁴⁸²

Zira, İttihatçılar daha Birinci Dünya Savaşı bitmeden Anadolu'da bu cemiyetlerin örgütlenmelerinde öncülük etmişlerdir. İT'in son bulmasından sonra, onun ülküsünü benimsemiş olanlar yine onun programı çerçevesinde, İtilaf Devletleri'nin Türkiye üzerinde oluşturacakları baskı ve egemenlik faaliyetini fark ederek Müdafaa-i Hukuk örgütleri aracılığıyla bu faaliyetlerin karşısında yer almaya başlayacaklardır.⁴⁸³

Mütareke, İstanbul hükümetini İtilaf Devletleri'ne karşı pasif bir durumda tutarken, Anadolu'da yükselmeye başlayan direniş hareketine karşı ise daha aktif bir siyasal mücadeleye girmesine neden olmuştur.⁴⁸⁴ Bu siyasal mücadele, Padişahın başını çektiği İstanbul hükümetleri ile Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği, önce Anadolu ve sonradan tüm ülkeyi saracak olan, Müdafaa-i Hukuk hareketi arasında meydana gelecektir.⁴⁸⁵

İktidardan düşen ittihatçıların yanı sıra İstanbul'da, gerek bürokrasi gerekse yönetim kadrosu içinde, Anadolu'da bir milli mücadele verilmesine taraftar olanların çok azımsanmayacak sayıda oldukları da yadsınamaz bir gerçek olarak zamanla anlaşılmıştır.

*“1919-1923 arası Türk Milliyetçilikleri değerlendirilmesi yapılırken karşılaşılan bir başka çetrefilli durum ateşkes ile ve BMM'nin kuruluşuna kadar geçen süreçte kurulan İstanbul hükümetleri ve Osmanlı siyasal kurumları ile ilgilidir. Resmi tarih yazımına göre bu dönem İstanbul hükümetleri ve Osmanlı siyasal kurumları derhal ‘teslimiyetçi ve işbirlikçi’ bir tutum sergilemişlerdir. Oysa, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile bir araya getirilmeye çalışılarak örgütlenen direniş hareketinin içinde yer alan, işgal altında olmayan bölgelerde bulunan ve hala Osmanlı Kolordu Komutanı sıfatıyla işbaşında bulunan bazı komutanların da yer aldığı Heyet-i Temsiliye'nin, İstanbul ve İstanbul hükümetleri ile bir biçimde ilişkisi sürmeye devam etmiştir.”*⁴⁸⁶

Anadolu'da Milli Mücadele'nin bir ivme kazanmaya başladığı günlerde İstanbul'da birçok önmeli gelişme yaşanmaktaydı. 21 Aralık 1918'de Meclis-i Mebusan'ın padişah Vahdettin tarafından fesh edilmesi sonrasında, dört ay içinde (Kanun-i Esasi'ye göre) seçimlerin yapılması gerekmektedir. Yeni hükümet olan Damat Ferit de seçimlere yanaşmıyor, buna karşılık olarak Heyet-i Temsiliye'nin baskıları ve İstanbul'la haberleşmeyi

⁴⁸² a.g.e., s. 41.

⁴⁸³ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, a.g.e., s. 463.

⁴⁸⁴ Bu mücadele, Sina Akşin'in, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele c. II ; Son Meşrutiyet (1919-1920) adlı çalışmasında değişik yönleriyle incelenmiştir.*

⁴⁸⁵ Çaylak, a.g.e., s. 41.

⁴⁸⁶ Göktürk, a.g.e., s. 107.

kesmesi sonucu 30 Eylül 1919'da istifa etmek zorunda kalıyordu. Yerine Ali Rıza Paşa Kabinesi geçecek, onlar da seçimlerin yapılması için kararname çıkaracak ve seçim hazırlıklarına başlanacaktır. Nihayet Anadolu ile karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde tarafsız ve müdahalesiz bir seçim yapmak kaydıyla, seçimler 1919 yılı kış aylarında gerçekleştirilecek, her şeye rağmen gerek HİF, gerek Milli Kongre (Teceddüt Fırkası ki İTF'nin devamı niteliğindedir), gerekse Heyet-i Temsiliye seçimlere oldukça fazla müdahale etmişlerdir.⁴⁸⁷

Seçim bölgelerinin çoğunun Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin denetiminde olması dolayısıyla cemiyet bu konuda tutunacağı tavırla seçimler üzerinde etkisini hissettirebilmiş, hükümetin ne ittihatçılar ne de ulusalcıların meclise çoğunlukla gelmelerini istememesine rağmen, bu etki sonucunda seçimlerin kaderi değişmiştir.⁴⁸⁸ Bu manzara bir güç mücadelesi, bir dengeler savaşı niteliği göstermektedir. Eğer bu denge savaşı olmasa ve baştan anlaşıldığı gibi seçimler tamamen serbest ve etki edilmeden yapılmış olsaydı şüphesiz seçim sonuçları olduğundan oldukça farklı olabilirdi.⁴⁸⁹

Seçimler sonuçlandığında, son Osmanlı Mebusan Meclis'i yıldızı sönen ittihatçılığın ağırlıklı mebuslarından oluşan bir Meclis görünümünü almıştır. Meclis 12 Ocak 1920'de açılacak, 64 gün sonra, 16 Mart 1920'de, bu sefer Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'un İtilaf Devletlerince işgali sonrası kapanacaktır. Bu kısa dönemde, Heyet-i Temsiliye'nin de etkisi ile Meclis-i Mebusan'ın en önemli ve belki de Milli Mücadele adına en kalıcı icraatı Misak-ı Milli'nin 28 Ocak 1920'deki gizli oturumda kabul edilmiş olmasıdır. Gerek yeni meclisdeki İttihatçıların varlığı gerekse Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi İşgal güçleri için meclisin dağıtılmasına bir gerekçe olacak, 16 Mart 1920'de meclis baskı altına alınarak kapatılacaktır.⁴⁹⁰

“Ankara’da toplanıyorlar” başlığıyla İstikbal o günlerdeki sıkıntıları ve İstanbul’da Meclis’in dağıtılmasından sonraki durumu açıklamaya çalışmaktadır. Mebuslar için zorluklarla ve takibatlarla dolu günler başlamış, bu takibatlardan sıyrılmayı başaran mebuslar Ankara’nın yolunu tutmuşlardır. Sivas mebusu Bekir Sami ve Antalya mebusu Hamdullah Suphi Beyler’in 8 Nisan’da Ankara’ya gelişlerini halka duyuran İstikbal, bir bakıma Ankara’nın ulusal örgütlenme merkezi olmaya başladığını işaret etmektedir.⁴⁹¹

Ankara yeni bir merkez olarak faaliyetlerini sürdürmeye çalışırken İstanbul’da işgal tüm ağırlığıyla hissedilmekte, halk acı içinde bulunmaktadır. 12 Mayıs 1920’de İstikbal gazetesinde yer alan **“Tan’ın sayanı dikkat bir baş makalesi”** başlıklı haberinde gazete Tan gazetesinde yayınlanan bir makaleyi⁴⁹² alıntı yapmıştır. Makale, İstanbul’un işgalini ve bu işgal ile başlayan içler acısı durumu, başkentini bilinmez bir sürece doğru ilerlemesini aktarmaya çalışmıştır.⁴⁹³

⁴⁸⁷ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 164.

⁴⁸⁸ Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele c. II ; Son Meşrutiyet (1919-1920), a.g.e., s. 184.

⁴⁸⁹ a.g.e., s. 190.

⁴⁹⁰ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 165.

⁴⁹¹ İ., 13 Nisan 1336/1920, n: 129. Bkz. (Ek 19)

⁴⁹² Tan gazetesi, “İstanbul Muamması”, 12 Nisan 1920.

⁴⁹³ İ., 12 Mayıs 1336/1920, n: 137.

Her ne kadar Mondros Mütarekesi imzalanmış, bunun arkasından İstanbul işgal edilmişse de bu bir mütareke (bırakışma) anlaşması olduğu için savaşı sona erdirecek kesin hükümler içermemektedir. Bu mütarekeye dayanarak İtilaf Devletleri Anadolu’da birçok yeri haksız olarak işgale başlamışlardır.

Fakat o günlerin asıl önemli konusu Sevr muahedesidir. Zira Osmanlı’yı parçalayacak olan planın saklı olduğu asıl metinler bu anlaşmanın içinde yer alacaktır. Bu nedenle İstikbal gazetesi bu konuda duyarlı olarak sürekli yayın yapmış, İstanbul hükümetinin yanlış bir iş yapmasını engellemek adına uyarı yazılarına sütunlarında yer vermiştir. “*İstanbul hükümeti muahedeyi reddetti mi?*”⁴⁹⁴, “*İstanbul sulh muahedesini kabul etmedi*”⁴⁹⁵, “*Ferit paşa da hakikati söylemeye başlıyor*”⁴⁹⁶ ve “*İstanbul hükümetinin kararı*”⁴⁹⁷ başlıklı yazı ve makalelerde Sevr konusu oldukça geniş bir şekilde işlenmiş, İstanbul Hükümeti’nden (Ferit Paşa Hükümeti) sözüne sahip çıkması ve bu yönde adım atması istenmiş, namuslu bir devlet adamından beklenenin de bu olduğu belirtilerek bir bakıma İstanbul hükümetine etki etmeye çalışılmıştır. Bu yazılarla İstikbal, Sevr konusunda Trabzon kamuoyunu bilgilendirmekte, bu konuda güçlü bir destek oluşturmaya çalışmaktadır.

Sevr, Avrupalı devletlerce, öteden beri Doğu Sorunu olarak adlandırdıkları meselenin nihai bir çözümü olarak görülmektedir.⁴⁹⁸ Bu bakımdan bu paylaşım konusunda tam bir sonuç almak üzere harek etmişlerdir. Zira, 13 bölüm olarak 433 madde ve eklerden oluşan bu anlaşmanın ikinci bölümüne bakıldığında, Türkiye (Osmanlı) topraklarının hudutları açısından, ortada bir devlet denilebilecek coğrafya hemen hemen kalmamış, hatta tamamen yok denecek düzeye indirgenmiştir.⁴⁹⁹

Tüm uğraşlara rağmen İstanbul Hükümeti Sevr Antlaşması’nı imzalayacaktır. Baştan beri bu antlaşmanın imzalanmasına karşı çıkan İstikbal, “*Muahedeyi imzalamışlar...*” başlığıyla verdiği haberde, İstanbul hükümetinin milli vatanımızı ve bağımsızlığımızı paramparça edecek olan bu muahedeyi imzaladığını ve bu olayın nasıl geliştiğini yazarken bu başlığın altında, gelen telgraflardan bahsetmekte, Akşam gazetesinden iktibas edilen bir yazı verilmekte ve İstanbul’dan Trabzon’a gelen yolcuların izlenimlerini aktarmaktadır. Bu izlenimleri “*Türklerde pek derin yas alametleri mevcut olmakla beraber, hiç kimse istikbalden ümidini kesmemiştir. Bütün gözler şarka, Anadolu’ya çevrilmiştir. Sulh antlaşmasını imzalayan Hadi, Rıza Tevfik, Reşat Halis Adları lanetle anılmaktadır. İstanbul bu gün her zamankinden daha çok Anadolunundur*” şeklinde aktarılmaya çalışılan İstikbal gazetesi, kamuoyunu bilgilendirmekte, Milli Mücadele’nin başarısı için genel temayülün Anadolu hareketine yönelmesine vesile olma gayretini sürdürmektedir.⁵⁰⁰

⁴⁹⁴ İ., 21 Temmuz 1336/1920, n: 157.

⁴⁹⁵ İ., 21 Temmuz 1336/1920, n: 157.

⁴⁹⁶ İ., 28 Temmuz 1336/1920, n: 159.

⁴⁹⁷ İ., 1 Ağustos 1336/1920, n: 160.

⁴⁹⁸ Ömer Budak, “Sevr Paylaşımı”, *Türkler*, c. XV, Editörler; Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 835.

⁴⁹⁹ Budak, “a.g.m.”, s. 836.

⁵⁰⁰ İ., 15 Ağustos 1336/1920, n: 164.

Halkın genel temayülünün Ankara Merkezli siyasete ve Milli Mücadele kadrolarına doğru meyletmesi, bu mücadelenin başarıya ulaşmasında bir lokomotif görevi görmüştür. Başarılar ard arda gelmeye, her cephede önemli askeri ve siyasi sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Fransızlarla imzalanan “Ankara İtilafnamesi” ve Doğu’da imza altına alınan “Kars Muahedesi” bunların başında gelenlerdir. Bu gelişmelerin ise İstanbul’da bir yansıması olacaktır. İstikbal bunu “*Siyasi muzafferiyetimizin İstanbuldaki tesirati*” başlığıyla değerlendirmiştir. Bu yazıda İstikbal İstanbul’un hem idari mercilerinin hem de matbuatının nabzını tutmaktadır. Mustafa Kemal Paşa’nın Fransa ile İtilafname imzalamasını batı cephesindeki ilk büyük zaferi olarak gören gazete, Kazım Karabekir Paşa’nın ise Kars Muahedenamesi’ni vücuda getirmekle şark siyasetimize yeni bir muaffakiyet kazandırdığını belirtmektedir.⁵⁰¹

16 Mart tarihi yaklaşırken, İstikbal gazetesi bu sefer İstanbul’un işgalini değerlendirmeye başlayacak, Osmanlı’nın ve Türk Milleti’nin başkenti olan bu güzel şehrin işgal edilmesini derin bir üzüntü içinde sütunlarına taşıyacaktı. “*Matemli bir günün senei devriyesi: bu gün, güzel İstanbulumuzun İngilizlerin işgal ettikleri müşavim günün sene-i devriyesidir.*”⁵⁰², “*Zavallı İstanbul*”⁵⁰³ gibi yazılarla İstanbul için milletin içinde bulunduğu üzüntüyü belirtmekte ve Heyet-i Temsiliye’nin bir beyannamesini yayınlamaktadır; “*Tarihi bir beyanname: işgal üzerine Heyet-i Temsiliye’nin bütün millete hitabı*” başlıklı bu beyannamede, Türk milletine ve tüm İslam alemine halifelğin kutsiyeti, İstanbul’un işgalinin bu açıdan önemi ve işgal altındaki halifelik şehri olan İstanbul’un Afrika, Asya ve tüm doğu ülkeleri açısından önemi belirtilmekte, bu nedenle de Milli Mücadele’nin başarısının ne kadar zaruri olduğu vurgulanmaktadır.⁵⁰⁴

İstanbul’un esareti uzun sürmeyecektir. Zira Milli Mücadele’yi veren Anadolu da bir an önce İstanbul’a kavuşmak istemektedir. Artık Yunanlılar Anadolu’dan atılmış, geride sadece Boğazlar ve Trakya ile payitaht İstanbul kalmıştır. Rusya da bu konuda Anadolu hareketi’nin yanındadır. İstikbal’e göre “*Rusya İngiltere’den Boğazlar’la İstanbul’un derhal tahliyesini talep etmiştir.*”⁵⁰⁵ Diğer taraftan yine İstikbal’de yer alan bir habere göre “*Fransa ile İtalya, boğazların harben müdafaasına iştirak etmeyeceklerini İngiltere’ye bildirmişlerdir.*”⁵⁰⁶

Bu sırada “*Kurtarıcı ordumuz Çanakkale boğazına doğru ilerlemektedir.*”⁵⁰⁷ Ordumuzun Boğazlara doğru ilerlemesi İngilizleri telaşlandırmıştır. Daha önce “bitaraf mıntika” olarak belirledikleri bölgeye yaklaşan ordumuzu savaş sebebi olarak gördüklerini bildirilmişlerdi. İstikbal’e göre; “*Mustafa Kemal Paşa hazretleri, İzmir’de, Amerikalı bir gazeteciye verdiği beyanatta ezcümle demiştir ki; biz İngilizler ile harb etmek istemiyoruz.*

⁵⁰¹ İ., 3 Teşrin-i sani 1337/1921, n: 446.

⁵⁰² İ., 16 Mart 1338/1922, n: 560.

⁵⁰³ İ., 16 Mart 1338/1922, n: 560.

⁵⁰⁴ İ., 16 Mart 1338/1922, n: 560.

⁵⁰⁵ İ., 15 Eylül 1338/1922, n: 711.

⁵⁰⁶ İ., 20 Eylül 1338/1922, n: 715.

⁵⁰⁷ İ., 19 Eylül 1338/1922, n: 714.

Fakat İstanbul payitahtımızdır ve bize verilmelidir. Mümkün merteye sulh perver davranmak isteriz; fakat sulhen alamazsak harben alırız.”⁵⁰⁸

Yapılan görüşmelerden ve gelişen olaylardan sonra İngilizler artık bir karar vermek durumunda kalmışlardır. Tam bu günlerde İstikbal, Ankara özel muhabiri aracılığıyla yayınladığı bir haberinde “**İngilizler Çanakkale’den çekiliyorlar. Yakında sevgili İstanbulumuzun müjdesini vereceğim**” başlığıyla İstanbul’a giden yolun açıldığı müjdesini vermiştir.⁵⁰⁹ Yine İstikbal “**Geçmiş zaman olurki hayali cihan değer**” başlığıyla İngiltere’nin İstanbul ve Boğazlara tesis etmek istediği hükümlanlığın hayaline artık veda etmek üzere olduğunu bildirmektedir.⁵¹⁰

Artık “**İstanbul’da şenlikler**”⁵¹¹ başlamak üzeredir. Osmanlı’nın payitahtı bir süre önce uğradığı işgalden, Anadolu’da ayağa kalkan milletin verdiği çetin mücadeleden sonra kurtulabilmiştir.

B. Milli Mücadele’de Cepheler

1. Karadeniz Cephesi ve Düşman Faliyetleri

Birinci Dünya Savaşı sonrası imza edilen Mondros Mütarekesi’nin birinci maddesine göre “**Çanakkale ve İstanbul Boğazları açılacak ve Karadenize geçiş serbestçe sağlanacak, Boğazlar İtilaf devletlerince işgal edilecek**”tır.⁵¹² Karadeniz ve boğazların hakimiyetini sağlamakla işgal devletleri amaçlarına uygun bir mevzi kazanmış olacaklar, coğrafi olarak Asya-Avrupa ve Akdeniz bölgesi ortasında yer alan ve stratejik bir konumu bulunan Karadeniz’e donanma çıkarmakla Kafkasya’yı, Güney Rusya’yı, Doğu Avrupa’yı ve Kuzey Anadolu’yu kontrol altına alabileceklerdi.

Karadeniz, geniş Asya ile Akdeniz ve Avrupa arasında önemli bir geçiş ve irtibat sahasıdır.⁵¹³ Bu nedenledir ki bölgenin önemi, tarihsel süreçte “**Doğu Sorunu**” olarak adlandırılan meselenin ana konusu olması dolayısıyla hep var olmuştur. Boğazlar’a hakim olma, Karadeniz’de faaliyette bulunma ve Akdeniz’e geçişi sağlama, hem Rusya’nın hem de batılı güçlerin sürekli ilgilerini çeken bir durum olarak önem arz etmiştir. Bu öneminden dolayı bu bölgelere sahip olmak için uluslararası arenada karşılıklı çıkar çatışmalarının olduğu bir siyaset ortamı yaratılmıştır.

“Doğu Sorunu”, genel anlamda, Türkler’in Avrupa’ya ayak basması ile başlar ve Osmanlı’yı yıkıma götüren bir siyaset olarak devam eder. Rusların Akdeniz’e inme isteği, Boğazlar’ın hukuki durumu, Karadeniz’in savaş gemilerine açık olup olmaması, boğazlardan

⁵⁰⁸ İ., 26 Eylül 1338/1922, n: 720. Bkz. (Ek 20)

⁵⁰⁹ İ., 28 Eylül 1338/1922, n: 722.

⁵¹⁰ İ., 18 Eylül 1338/1922, n: 713.

⁵¹¹ İ., 17 Eylül 1338/1922, n: 712.

⁵¹² Doğanay, a.g.e., s. 2.

⁵¹³ a.g.e., s. 3.

savaş gemilerinin geçişi veya geçiş izni olmaması hep bu sorunun temel problemlerindendir. Çözümler de yine bu probleme yeni problemler ekleyerek yapılabilmektedir. Bu sorunun stratejik sebepleri olduğu kadar, duygusal ve ekonomik sebepleri de var olduğu içindir ki hem İstanbul'u, boğazları hem de Karadenizi her dönemde uluslar arası anlaşmazlıkların odak noktalarından biri haline getirmiştir.

Osmanlı ile mücadeleye girişenler için İstanbul, boğazlar ve Karadeniz can alıcı bir stratejik özellik taşır. Bu bakımdan her savaşın ana hedefi boğazlar olmuş, Karadeniz'in savaş gemilerine açık olması ile Dünya tarihi, Çanakkale Savaşı ile hem Rusya hem de Avrupa tarihi, İstanbul'un işgali ile de Osmanlı tarihi önemli değişikliklere sahne olmuştur.

İstanbul'un işgaliyle başlayan değişim ve Anadolu'da oluşmaya yüz tutan direniş hareketi, tam da bu üç bölgenin üzerinde oynanan siyasetin ve çıkar savaşının bir neticesi olarak tezahür edecektir. Rusya'ya, Kafkaslar'a, Karadeniz'e ve Kuzey Anadolu'ya sahip olmak isteyen İtilaf güçleri ve onların taşarönleri, yine bu bölgeler vasıtasıyla egemenliklerini kurmaya çalışacaklardır. Milli Mücadele hareketi ise onların büyük planlarının önünde aşılmaz bir engel olarak belirecektir. Artık önlerinde kalan ve hiç hesapta olmayan bu tek engeli aşmanın yollarını aramaya, bu milli başkaldırışı bastırmaya ve yok etmeye çalışacaklardır.

İtilaf Devletleri'nin Milli Mücadele'yi bastırmak için yaptıkları birçok siyasi ve ekonomik çalışma olsa da bunu sonuçlandırmak için askeri destek gerekiyordu. Bunun için Anadolu'nun da işgal edilmesi, Batı Anadolu'ya çıkarılan Yunanlıların yanında bir de Boğazlar'ın, Karadeniz'in ve kıyıların kontrolleri altında olması icap ediyordu.⁵¹⁴ Böylece Anadolu'da başlayan “*Milli Mücadele*” kısıpaca alınacak ve yok edilebilecekti.

Diğer yandan Birinci Dünya Savaşı sonucuna göre işgal ve toprak planlamasında Güney Rusya ve Don bölgesi Fransa'ya, Kafkaslar ve Karadeniz'in güney sahilleri İngiltere'ye bırakılacaktı.⁵¹⁵

Buraları işgal etmek veya buralara tamamen yerleşmek için askeri güç gerekmekteydi. Bu askeri güç kendilerinde yoktu zira Birinci Dünya Savaşı sonunda askerlerinin çoğunu terhis etmiş olan İtilaf Devletleri taze güce ihtiyaç duyuyorlardı. Bu da Anadolu, İstanbul ve Karadeniz üzerinde sürekli olarak bir emeli olduğu bilinen Yunanistandan başkası olamazdı. Bir anlamda Yunanistan İtilaf Devletleri için bir araç, bir maşa özelliği taşıyordu.

Yunanlılar Bizans Devleti'ni yeniden kurmak istiyorlardı. Bu amaçlarının bir parçası olarak da, Karadeniz Bölgesi'nde bir Rum devleti ihya etmeye çalışıyorlardı. Bu amaç doğrultusunda İtilaf Devletleri ile bir yakınlaşma içine girmişlerdi. İngilizler de Yunanlıların bu isteğinden yararlanarak onları kendi amaçları doğrultusunda kullanmak istemişlerdi. Uzun bir süre geçmeden Yunanlılar İtilaf Devletleri'nin yanında, Bolşeviklere karşı oldukça pahalı bir askeri birlikle mücadeleye başlayacaklardı. Yunanistan bu girişimi için İstanbul'da üstlenecek ve ardından donanmasını Karadeniz'e çıkararak bu denizde serbestçe faaliyet

⁵¹⁴ a.g.e., s. 109.

⁵¹⁵ a.g.e., s. 110.

gösterebilecekti.⁵¹⁶ Bu donanmanın asıl amacı, hem Batum'da hem de Anadolu sahillerinde Rumları kışkırtarak, İtilaf Devletleri'nin bu bölgeleri işgalini sağlamak ve Pontus hayalini gerçekleştirmekti.⁵¹⁷

Bu işgal nasıl sağlanacaktı? Bu kışkırtıcı hareketlerden etkilenen ve destek bulan Rumlar ve Ermeniler, taşkınlıklarını ve çete faaliyetlerini arttıracak, bu çetelerle mücadele eden bölge yerel güçlerinin şikayet edilmesi ile İngiliz ve Fransız askerleri buralara çıkarılacaktı.⁵¹⁸

Zira Mondros Mütarekesi işgale sebep teşkil edecek çok basit gerekçeler içeren bir bırakışma antlaşmasıydı. Bundan yararlanmak isteyen Yunanlılar, Rumlar ve Ermeniler bu gerekçelerin oluşmasını sağlamaya çalışıyorlardı.

İtilaf devletleri hem Karadeniz üzerindeki hakimiyetlerini sağlayarak Çarlık Rusya'ya yardım etmek hem de Bolşeviklik gibi kendi nüfuz alanlarını ve planlamalarını etkileyebilecek olan bir hareketi bastırmak adına, Karadeniz'de faaliyetlere başlayacak, bu anlamda oluşturulacak tanpon bölgelerle Bolşevik Rusya ve Anadolu hareketi arasındaki irtibatı da keseceklerdi. Bunun için Rumlar ve Ermeniler biçilmiş kaftandı ve İtilaf Devletleri'nin en önemli yardımcı unsurları olacaklardı. Bu karşılıklı bir çıkar ilişkisiydi. Zaten emperyalizm de böyle bir şeydi.

Mütareke anlaşmaları savaş durumuna son veren ve yapılacak olan asıl barış anlaşmasına kadar suküneti sağlayan geçici anlaşmalar olmasına rağmen, İtilaf Devletleri, barış anlaşmasının imzalanmasını beklemeye lüzum görmeden Osmanlı ülkesini, basit nedenleri gerekçe göstererek işgal etmeye başlamışlardı.⁵¹⁹

Bu işgallerden biri ve Anadolu toprakları için en zalimce olanı, Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmirde başlattıkları ve zamanla Anadolu içlerine kadar uzanacak olan işgalleriydi. Yunanlıların İzmir'i işgalini takip eden günlerde, Karadeniz'de, özellikle Samsun ve Trabzon'da hareketli günler yaşanmaya başlanacaktı. Samsun'a 17 Mayıs günü 100 kişilik İngiliz müfrezesi çıkacak, bu durum İzmir'in işgaliyle telaşlanmış olan Trabzon da endişenin artmasına neden olacaktı.⁵²⁰

Bunu takip eden günlerde Mustafa Kemal'in (29 Mayıs 1919) Havza'dan Kazım Karabekir Paşa'ya çektiği şifrede; Samsun ve Trabzon'un da İzmir'in akıbetine uğrama olasılığının olduğu, bu nedenle acil önlemlerin alınması gerektiği belirtilmekte bu da ayrı bir endişe kaynağı olarak Trabzonluları etkilemekteydi.⁵²¹

⁵¹⁶ *a.g.e.*, s. 110.

⁵¹⁷ *a.g.e.*, s. 111.

⁵¹⁸ 24 Aralık 1918'de Batum ve 9 Mart 1919'da Samsun İngiliz askerlerince bir bakıma işgale uğramış, buralara askeri birlikler çıkarılmıştır. Halk, aynı zamanda Yunan donanmasının da her an asker çıkarabileceği endişesini taşımaktaydı.

⁵¹⁹ Akbal, (1919-1920) *a.g.e.*, s. 137.

⁵²⁰ Üçüncü, *a.g.t.*, s. 47.

⁵²¹ *a.g.t.*, s. 47.

Bu endişelerin bir sonucu olarak Trabzon ileri gelenleri halkı silahlandırmak konusunda çalışmalara başlamış, özellikle İstanbul'dan silah ve cephane sevk edebilmenin yollarını aramışlardır.⁵²² Bu konuda İstanbul Rumeli feneri bölgesinde Karadenizliler ile iletişime geçilmiş, zaten bu konuda hazırlıklı ve gönüllü olan bu memleket evlatları bu işe girişmekte tereddüt göstermemişlerdir. Bu girişimler ve gerekli bağlantılar sağlandıktan sonra önce Karadeniz kıyıları olmak üzere bütün Anadolu'ya silahların ve cephanelerin gizli bir şekilde ulaştırılmasına başlanacaktı.⁵²³

Böylece İstanbul'dan başlayarak, boğazlar üzerinde çeşitli zorluklarla Karadeniz sahillerine ulaştırılacak olan silah ve cephaneler, milli direniş hareketine nefes aldıracaktır. Bu zor ve meşakkatli görev hem önemli bir girişim, hem de bu mücadelenin devamının sağlanmasında yeri doldurulamayacak bir fedakarlık olarak tarihteki yerini alacaktır.

Bu önemli ve önemli ve bir o kadar da zor görev planlı bir şekilde oluşturulmaktaydı. Bunun için İstanbul'da Karadenizli denizcilerden oluşan bir teşkilat kurulacak, taka, motor ve vapurla Trabzon'a silah ve cephane sevki yapılacak, İstanbul'dan başlayan bu zincirleme sevkiyatın Trabzon ayağını Trabzon'lu kayıkçılar tamamlayacaktı.⁵²⁴

Kayıkçılar Kahyası Yahya Kahya, Trabzon limanında bulunan kayıkçıları teşkilatlandırarak, kayıkçıların ve motorcuların silahlanmaları sağlanacak, zaman zaman da Yunan vapurlarına boykot uygulanmak suretiyle onlar sıkıntı içinde bırakacaklardı.⁵²⁵

Karadeniz cephesinde bir diğer önemli teşkilatçı olarak Topal Osman Ağa, Giresun'da Rum çetelere karşı önemli direniş hareketleri içine girmiş, bu anlamda faal bir direniş sergilemiştir. TM'de yer alması, cemiyet başkanlığı ve belediye reisliği görevlerini yapmış olması muhitinde teşkilatlanmayı sağlamasını ve milli direnişi örgütlemesini kolaylaştıracaktır. Osman Ağa, Havza'da Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş, bu görüşmenin paralelinde Giresun ve yöresinde Pontusçu Rum çetelerine karşı önemli bir mücadele örneği vermiştir.⁵²⁶

Yine bu günlerde İtilaf devletlerinin desteği ve Yunanlıların çalışmalarıyla, gerek Rusyanın güney kıyılarından gerekse başka bölgelerden Rumlar ve Ermeniler, Karadeniz kıyılarına göç ettirilerek bölgede faaliyet gösterecek olan Rum ve Ermeni çetelerinin sayısı arttırılmaya çalışılırken, aynı zamanda bölge halkı olarak kendi nüfus çoğunluklarını sağlama girişimleri de yapıyorlardı. 1920 yılı başlarında göçler yolu ile Anadolu sahillerine yığılan Pontus çetelerinin sayısı yirmibeşbini geçmiş, diğer taraftan da gelmeye devam etmekteydi.⁵²⁷ Yine aynı yıl içinde İngiltere de gemileriyle yiyecek taşıyor, getirdiği bu gıda maddelerini buradaki Rumlara dağıtıyor, Karadeniz kıyılarına göçmen ve gönüllü taşınması işi böylece devam edip gidiyordu.⁵²⁸

⁵²² a.g.t., s. 51.

⁵²³ a.g.t., s. 52.

⁵²⁴ a.g.t., s. 54

⁵²⁵ Üçüncü, a.g.t., s. 54.

⁵²⁶ a.g.t., s. 56.

⁵²⁷ Doğanay, a.g.e., s. 66.

⁵²⁸ a.g.e., s. 66.

Yunanlılar bir yandan Karadeniz kıyılarını Rumlarla doldurmaya çalışırken bir yandan da Batı Cephesi'nde ilerlemeye çalışıyorlardı. 1921 yılı başlarında I. İnönü yenilgisi sonrası Yunanlılar geri çekilmiş, yeni bir saldırı planlamaya başlamışlardı. Eğer bu saldırıdan da (II. İnönü Muharebesi) başarı elde edilemezse “Yunan ordusu Karadenize de asker çıkaracak, Rum ve Ermenilerin yardımı ile Samsun'dan Sivas'a, Trabzon'dan Erzuruma doğru ilerleyecekti”⁵²⁹

Boğazları kontrol etmek ve Karadeniz'de donanma sayısını arttırmak yolu ile Yunanlılar, kendilerine rahat hareket edebilecekleri bir alan oluşturmakta, böylece oluşan serbestlik içinde Yunanistan'dan silah sevkiyatıyla Karadeniz Bölgesi'ni silahlandırmaya çalışmaktaydılar.⁵³⁰ Yunanlılar İtilaf Devletleri'nin sağladığı serbesti ile donanmalarını boğazlardan geçirip Karadenize çıkarmışlar, Türk gemilerini arama ve bu gemilerin faaliyetlerini kısıtlama keyfiyeti yanında, birçok liman ve şehrimizi⁵³¹ de bombalamışlardı.

Yunanlıların, Kütahya-Eskişehir hattına doğru taarruz hazırlığında oldukları günlerde İnebolu bombardımanı gerçekleşmişti. İnebolu Türklerin silah ve mühimmat sevkiyatı açısından, özellikle İstanbul'dan gelen gemilerin yüklerini boşalttıkları limandı. Yine böyle bir günün gecesinde (5-6 Haziran 1921 geces) bir geminin yükü boşaltılmış, takip eden 8 Haziran'da da bir başka gemi yükü indirilmiş, bu günün akşamında iki gemi daha aynı limana asker ve cephane getirerek yüklerini boşaltmıştı.⁵³²

Bu göstermektedir ki İnebolu limanı, faal bir şekilde, Milli Mücadele'ye silah, cephane ve asker sevkiyatı için kullanılmaktaydı. 9 Haziran'da ise durumdan haberdar olan Yunan donanmasına ait gemiler şehri bombalayacaklardı. Liman, şehir ve kayıklar önemli ölçüde hasara uğramıştı.

Yine bu günlerde İstikbal “**Karadeniz'de Yunan gemileri**” başlığıyla verdiği haberde bir Yunan torpidosunun Ereğli limanına kadar gelerek birkaç atış yaptığı ve karşı konulması sonrasında bölgeden hızla uzaklaştığını, aynı torpidonun Samsun ve Ünye önlerinde de görüldüğünü belirtmektedir.⁵³³

İstikbal gazetesi AA'dan aldığı bu konuyla ilgili bir haberi “**Yunan gemileri Karadeniz'e çıkamayacak**” başlığıyla vermekte ve haberin içeriğinde, İnebolu bombardımanı üzerinde durmaktadır. İtilaf Devletleri nezdinde yapılan görüşmeler çerçevesinde başka limanların da aynı akıbete uğramaması için Yunanlıların artık Karadeniz'e çıkamayacakları belirtilmektedir. Fakat bu yasağın bir geçerliliğinin olmadığı, yakın zamanda Trabzon'un bombardıman edilmesinden anlaşılabacaktır.⁵³⁴

Trabzon bombardımanı ise 20 Temmuz 1921'de yapılmıştı. Trabzon Rusya'dan ve İstanbul'dan Anadolu mücadelesi için yapılan silah ve cephane sevkiyatında önemli bir üs konumundaydı. Yunanlılar tarafından sürekli kontrol ediliyordu. Aynı zamanda Rumlara da

⁵²⁹ a.g.e., s. 68.

⁵³⁰ a.g.e., s. 68

⁵³¹ Trabzon, Samsun ve İnebolu bombalanan şehirlerimizdendir.

⁵³² Doğanay, a.g.e., s. 113.

⁵³³ İ., 6 Haziran 1337/1921, n: 322. Bkz. (Ek 21)

⁵³⁴ İ., 19 Haziran 1337/1921, n: 331.

cesaret vermek adına bu kontrol ve abluka daha da yoğunlaşıyordu. Burada asıl amaç, Yunanlıların batı cephesindeki saldırılarının önünde set kuran ve amansız bir savunma veren Milli Mücadele ordusunun, bu gücü sağlama yollarını kapatmaktı. Trabzon limanı ve diğer önemli limanlar iç kesimlere silah ve cephane sevkinde önemli bir vazife yerine getiriyordu. Yunanlılar batı cephesinde başarısız oldukça bu baskılarını daha da arttıracaklardı. Trabzon bombardımanı önemli bir hasar oluşturmamış, bir gözdağından ibaret olmuştur.

Samsun bombardımanı büyük taaruzun bir az öncesine rastlar. Yunanlılar Karadeniz’de mümkün olduğunca etkili bir şekilde giriştikleri bombardımanlar ile gemi, kayık ve motor batırma girişimlerine bir yenisini eklemek istemiş, bombardımanın bu seferki hedefi Samsun olmuştur. 7 haziran 1922 de Yunan donanması Samsun’a gelmiş, Yunan hükümetinin, Samsun şehrinin bir askeri deniz üssü durumuna getirildiğini öğrendiğini, bu durumda şehrin açık şehir özelliğini kaybettiğini, bu nedenle şehrin bu tür faaliyetlerde bulunması ve buna bir engel konulmaması durumunda şehrin bombalanacağına dair bir ultimatoma vermişlerdi⁵³⁵

Bu ultimatoma verilen cevapta, şehrin açık şehir hüviyetini koruduğu ve askeri üs olmadığı belirtilerek bombardımandan doğacak sorumluluğun Yunanlılarda olacağı cevabi yazıda belirtilmişti.⁵³⁶

Bu aşamadan sonra şehir bombalanmaya başlanmış, bombardımanda dört kişi hayatını kaybetmiş ve birçok bina ve depo yıkılmış, şehir oldukça zarar görmüştür.⁵³⁷ Bu bombardımanı İstikbal “*Düşman teknelerinin Samsun’u bombardımanı*” başlığıyla vermekte, halkın milli direniş konusunda ümidini kırmamak için latifeli bir dil kullanarak, derme çatma düşman filosu tabirini kullanmış, karşı ateşimizle uzaklaştırılmış olduklarını belirtmiştir.⁵³⁸

Diğer taraftan Fransa, 1919 yılı sonlarına doğru güney Rusya’daki başarısızlığına paralel bir zamanda Anadou kıyılarındaki faaliyetlerini arttırmış, ilk olarak kömür işletmeleri açısından öne çıkan Zonguldak ve Ereğli’ye yönelik işgal girişimlerinde bulunmuştur. Fransa, Zoguldak’a 8 Mart 1919’da bir miktar asker çıkarmış, belli aralıklarla asker sayısını arttıran Fransa, 18 Haziran 1920’de de burayı resmen işgal etmiş, aynı günlerde de Ereğli işgal edilmek istenmiş, şehrin direnmesi sonucunda da bombardıman yapılmıştır.⁵³⁹

Böylece Fransa, Anadolu’ya açılan önemli bir kapıyı kontrol ederken ekonomik anlamda da çok stratejik bir bölgeyi elde etmiş oluyordu. Bu işgal Milli Mücadele için önemli bir ikmal yolunun kapanması demektir.

Önce boğazları işgal eden, sonra da İstanbul’u ablukaya alan İtilaf Devletleri içinde İngiltere, başı çeken devlet olarak, donanmasını Karadeniz’e çıkarmakta gecikmeyecekti. Zira buralarda Birinci Dünya Savaşı’nda planlanan, hissesine düşen payı vardı. Bu pay içinde hem

⁵³⁵ Doğanay, *a.g.e.*, s. 125.

⁵³⁶ *a.g.e.*, s. 126.

⁵³⁷ *a.g.e.*, s. 127.

⁵³⁸ İ., 9 Haziran 1338/1922, n: 630.

⁵³⁹ Doğanay, *a.g.e.*, s. 154.

Osmanlı topraklarından bir kısım hem de Kafkasya vardı. Payına düşen bölgelerde işgalleri çabuklaştırmak adına Yunanlılarla birlikte hareket etmiş, birçok bölgede kararya asker çıkararak bizzat fiili davranışlar ve işgallerde bulunmuştur. Hem Samsun hem de Batum gibi vilayetlere asker çıkaran İngiltere, Karadeniz'in Anadolu kıyılarında kontrol noktaları oluşturarak, gerek Hristiyan azınlıkların hakkını savunma gerekse Yunanlılara istihbarat sağlama adına birçok faaliyetin içinde yer almaktaydı. Öyle ki Yunanlıların Karadeniz'deki Türk gemileri hakkında, yapılan silah ve cephane sevkiyatı konusunda, bilgi sahibi olmaları bu şekilde sağlanıyordu.

Karadenizin Anadolu kıyılarında ablukası süren İngiliz donanması sık sık limanlara uğruyor, yerel Rum ve Ermenilerin durumunu bahane ederek karaya bazı görevliler, subaylar gönderiyor, mülki amirleri baskı altına alıyorlardı.

Karadeniz Bölgesi, Milli Mücadele için yoğun bir sevkiyat programı dahilinde çalışıyor, bu çalışmalarını daha çok sivil kadrolar ve bunlara ait bot, tekne, motor gibi araçlarla yapıyordu. Bu çalışmalarla Milli Mücadele'nin önemli bir ihtiyacı karşılanmakla beraber yeterli olamıyordu. Bu nedenle bir teşkilatlanma ihtiyacı doğmuş, bunun resmi bir yapıya kavuşturulması sağlanmıştır. **Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı** bu çerçevede kurulan bir yapılanma olarak, Milli Mücadele için yapılan silah ve cephane sevkiyatının en önemli unsuru haline gelmiştir.⁵⁴⁰

Milli Mücadele'nin ikmal kaynağı, büyük ölçüde, Sovyet Rusya ve İstanbul, bu kaynakların Anadolu'ya gireceği kapı ise Karadeniz'di.⁵⁴¹ Bu bakımdan Karadeniz üzerine uygulanacak olan abluka ve baskılar Milli Mücadele'nin yanan ateşini söndürebilecekti. Karadeniz yanan bu ateşin sönmemesi için, tüm bu engellemelere, bonbardımanlara ve baskılara rağmen, büyük zorluklar ve fedakarlıklarla, Milli Mücadele'nin ikmal yolu olarak da başarıya giden yolda her zaman var olmuştur.

2. Doğu ve Güney Cepheleri

İtilaf Devletleri Mondros Mütarekesinin imzalanmasından kısa bir süre sonra Kars, Ardahan ve Batum'un boşaltılmasını istemişlerdi. Osmanlı komutanları ise bu boşaltma işlemlerini ağırdan alarak geri çekilmeyi geciktirecek, İngilizler de bu durumun farkına vararak, 24 Aralık 1918'de, Batum'a asker çıkarmak suretiyle burada işgal yönetimi oluşturmak maksadıyla bir vali tayin edeceklerdi.⁵⁴²

Aynı akıbeta Kars ve Ardahan'ın da uğraması çok uzun zaman almayacak, Ermeniler'in kullanılması ile Kars ve Ardahan da Osmanlı'dan koparılmaya çalışılacaktır.

⁵⁴⁰ Doğanay, *a.g.e.*, s. 271.

⁵⁴¹ *a.g.e.*, s. 112.

⁵⁴² İzzet Öztoprak, "Türkiye'nin İşgali ve Milli Direniş Hareketleri", *Genel Türk Tarihi*, c. 8, Editörler; Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 143.

İngilizlerin bu haksız ve dayanaksız işgalleri ve Osmanlı topraklarını parçalama girişimleri karşısında gerek halk gerekse yöneticiler ve ordu kumandanları boş durmayacak, çeşitli girişimlerde bulunacaklardır.

Özellikle bu bölge, öncelikli olarak, Ermeni siyasetinin oluşturmaya çalıştığı bir bağımsız ‘Ermeni Devleti’ hayalinin merkezi bölgesi konumundadır. Bu nedenle İngilizler ve diğer İtilaf Devletleri bu bölgenin Ermenilere verilmesi veya onlar tarafından bir tanpon bölge olarak idare edilmesi taraftarıydılar. Ayrıca işin içinde Rumlar ve ayrılıkçı Kürtler de bulunmaktaydı. Zira daha önceden de aktarmaya çalıştığımız gibi İtilaf Devletleri, Bolşevik Rusya’nın gerek bu bölge, gerekse Kafkaslar üzerinden Orta Asya ve İran bağlantısını kesebilmek, gerekse de Anadolu’da başlayan Milli Mücadele hareketini yalnızlaştırabilmek için büyük gayret içerisine girmişler, bu nedenle de Ermenilerin bu istekli ve tez canlı heveslerini tatmin etmeye, böylece onları kullanarak kendi amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

İtilaf Devletleri ve Ermeniler bu ortak girişimi olgunlaştırmaya çalışırken Milli Kurtuluş mücadelesi veren Anadolu liderleri de bu bölgede etkili çalışmalarını hızlandırmaya başlayacaklardı. Özellikle Büyük Ermenistan hedefine karşı Müslümanlık ortak temelinde bölge halkı ve özellikle de Kürt kökenli halkla işbirliği içerisine girilecektir. Doğu’da bulunan ordu subayları bölgede kurulması planlanan Ermenistan, Rum Pontus ve Kürdistan gibi devletlere ilişkin, özellikle Kürt nüfusu, Müslüman dayanışması ve Kürtlere ait olan toprakların Ermenilere verilebileceği propagandası ile, direniş hareketinin içine çekmeye çalışmışlar, 1919’dan başlayarak İttihat ve Terakki’nin ‘Türkler için Türkiye’ politikası yeniden gündeme getirilerek, Ermeni ve Hristiyanlara karşı bir birlik oluşturulabilmesi ve bu politikanın içerisinde Kürtlerin de yer alabilmesi için adem-i merkezîyet formülü çerçevesinde yerel hükümet ve özerklik biçimlerinin benimsenmesi yoluna gidilmiştir. Buna paralel olarak, Kürt aşiretlerin milli direniş hareketi içerisinde yer almalarının gerekçelerinden biri de, Birinci Dünya Savaşı sırasında tehcir edilmiş Rum ve Ermeni azınlıkların savaş sonrasında geriye dönüşlerinin ihtimal dahilinde bulunması ve bunların dönüşünün o bölgede yerleşik bulunan Kürt kökenli halkın durumunu etkileyecek olması idi.⁵⁴³

Bu cepheden baktığımızda bölgedeki Kürt aşiretlerin bir kısmının Milli Mücadele tarafında yer aldığını, bir kısmının bağımsızlık tarafında olduğunu bir kısmının da İngiliz siyaseti paralelinde, onlara destek olmaya çalıştığını görebilmekteyiz.⁵⁴⁴

Diğer taraftan, bölgede, özellikle Ermenilerin baskı ve zulumlerinin had safhaya ulaşmaya başladığı, büyük ölçüde mezalimlerin meydana geldiği göz önüne alındığında bu durum karşısında, özellikle batı cephesiyle meşgul olan direniş hareketinin etkili tedbirleri, acil olarak alması bir zorunluluk arz ediyordu. Ermeniler, aynı aylarda Azerilerle de büyük bir mücadele içine girmiş, bir taraftan da o cephede Büyük Ermenistan hayalinin peşinde koşmaya çalışmaktaydı. Tam bir saldırganlık ve İtilaf Devletlerinin verdiği destekle de önü alınamaz bir yayılmacılık içine girmişlerdi.

⁵⁴³ Göktürk, *a.g.e.*, s. 112.

⁵⁴⁴ *a.g.e.*, s. 112.

İstikbal bu günlerde “*Azerbaycan ile Ermenistan arasında muharebeler*” yazısıyla bu konuyu gündeme getirmekte, o bölgede meydana gelen acımasız zulumlere parmak basmaktaydı.⁵⁴⁵ Ermenilerin bu pervasızlığını, taşkınlığını ve kurmak istedikleri devletin durumunu Faik Ahmet “*Ermenistanın hudutları*” adlı makalesinde Trabzon kamuoyuna aktarmaya çalışmaktadır.⁵⁴⁶ Yine gazete “*Kafkas haberleri: Ermeni işkenceleri*”⁵⁴⁷ ve “*Kafkas harekatı*” başlıklı yazılar ile Ermeni mezalimlerini, Azeriler ile Ermeniler arasında yaşananları aktarmaktadır.⁵⁴⁸

Gazete 6 Haziran 1920 günü çıkan sayısında “*Kafkas haberleri*” başlığı altında, Ermeni, Rus, Gürcü ve Azeriler arasındaki olayları aktarırken, hem halkı bilgilendirmekte hem de bu konuda duyarlılığını ortaya koyarak kamuoyunun bu yönde hareket edebilmesini sağlamaya çalışmaktadır.⁵⁴⁹ Gazetenin Kafkas bölgesi ve burada meydana gelen gelişmelerle ilgili haberleri devam eden sayılarda sık sık yer alacaktır. 25 Şubat 1921 tarihli sayısında da yine “*Kafkas haberleri*” başlığıyla genel durum hakkında okuyucularını bilgilendirmektedir.⁵⁵⁰

Ermeniler, İtilaf Devletleri’nden ve özellikle de İngiltere’den aldıkları destekle bir taraftan Azeriler üzerinde acımasız bir saldırıya geçmişler, diğer taraftan Osmanlı toprakları olan doğu bölgesinde yavaş yavaş ve planlı bir şekilde cinayetlere başlamışlardı. İstikbal işte bu günlerde harici haberler kısmında “*Ermeni vahşetleri devam ediyor*” diye, Ermenilerin Kafkas bölgesinde yaptıklarını aktarırken,⁵⁵¹ bir yandan da “*Ermenilerin silsile-i cinayetleri*” başlığıyla, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan mütarekeden sonra Osmanlı ordusunun belli bir hududa çekilmiş olmasından da faydalanarak, boşalan alanlarda korumasız kalan İslam ahalisinin Ermenilerin katline maruz kalmaları aktarılmaktadır.⁵⁵²

Gazetenin başyazarı Faik Ahmet, Doğu Cephesi’ndeki bu gelişmeleri yakından takip etmekte, gazetenin bu yönde yaptığı haberlerle bu saldırılara ve cinayetlere karşı kamuoyu oluşmasını sağlamaya çalışmaktadır. “*Müslümanlar yapsa idiler*” başlığıyla kaleme aldığı makalesinde Faik Ahmet, sınır hudut bölgelerinde Müslüman halka karşı icra edilen mezalimlerden bahsetmekte, bu konuda gazetenin duyarlı olduğunu hissettirmektedir.⁵⁵³

“*Cephe haberleri*” başlıklarıyla, Doğu Cephesi’nde meydana gelen olayları sık sık gazetenin sayfalarında görmek mümkündür.⁵⁵⁴ “*Şark Cephesi*”⁵⁵⁵ ve “*Şark Cephesinde Ermeni Taarruzları*” başlıklarıyla gazetede yayınladığı makalelerinde Faik Ahmet, şark

⁵⁴⁵ İ., 7 Nisan 1336/1920, n: 127.

⁵⁴⁶ İ., 24 Nisan 1336/1920, n: 132.

⁵⁴⁷ İ., 30 Mayıs 1336/1920, n: 142.

⁵⁴⁸ İ., 2 Haziran 1336/1920, n: 143.

⁵⁴⁹ İ., 6 Haziran 1336/1920, n: 144.

⁵⁵⁰ İ., 25 Şubat 1337/1921, n: 235.

⁵⁵¹ İ., 13 Haziran 1336/1920, n: 146.

⁵⁵² İ., 16 Haziran 1336/1920, n: 147.

⁵⁵³ İ., 16 Haziran 1336/1920, n: 147.

⁵⁵⁴ İ., 17 Teşrin-i evvel 1336/1920, n: 181. ; İ., 24 Teşrin-i evvel 1336/1920, n: 183.

⁵⁵⁵ İ., 21 Teşrin-i sani 1336/1920, n: 191.

cephesinden bahisle, mütarekeden beri devam eden sükutun Ermeni mütecavizleri tarafından bozulmakta olmasını ve bu durumun meydana getirdiği endişeleri kaleme almaktadır.⁵⁵⁶

Artık Ermeniler her türlü pervasızlık ve acımasızlıkla zulüm, işkence ve mezalimle bölgede sakin olan Müslüman halkı baskı altına almaya ve planlı bir şekilde yok etmeye çalışmaktadır.

Kazım Karabekir Ermenilerin bu saldırgan durumunu, kafalarının arkasında bulunan planlarını ve bunun sonlandırılması gereğini şu şekilde aktarmaktadır; “*Taşnak Ermenilerin türlü katliamına çabuk son vermek lazımdı. Aksi takdirde Elviye-i Selase (üç il: Kars, Ardahan Artvin) ’deki Türklüğü imha ederek ve şuradan buradan da Ermeni muhacirleri getirerek kuvvetlice yerleşecek ve cihana karşı da ’Gelin bakın, burası Ermenistandır’ diyeceklerdi.*”⁵⁵⁷

Bütün bu gelişmeler ve Ermenilerin mezalimleri artık kalıcı bir çözümü gerekli kılıyordu. Batı Cephesi’nde belli bir oluşum ve direnme hattı sağlamaya başlayan Ankara merkezli Milli Mücadele yönetimi Doğu Cephesi’nde kesin bir çözüm sağlamayı düşünüyordu. Zira Milli Mücadele imkanları ordunun ve direniş kuvvetlerinin iki cephede aynı anda savaşmasını olanaklı kılmamaktaydı. Cephelerden biri sükunete ererse bu diğer cephenin daha fazla tahkimini de sağlayabilecekti. İstikbal gazetesi bu gelişmelerin sonrasında kamuoyuna, “*Ermeni mezalimi: kita’âtımızın harekât-ı mecburiyesi*” şeklinde haber yaptığı gelişmeleri ve temennileri aktarmaya çalışacaktır.⁵⁵⁸

“Mondros bırakışmasından sonra Türk orduları İran’ın Kuzeybatısını ve Kafkasya’yı boşaltmışlardı. Böylece bölgedeki Türkler, Ermeni devletinin tehdidi altına girmişti. Wilson ilkelerinden faydalanarak Doğu Anadolu’ya göz diken Ermeniler, derhal Gümrü, Iğdır, Arpaçay ve Aras kıyılarına kadar olan bölgeyi işgal etmişlerdi. Yalnızca işgal eylemiyle kalmayıp büyük bir katliam hareketine de girişmişlerdi. Bu durum karşısında BMM, Doğu Cephesi komutanı Kazım Karabekir Paşa’ya ileri hareket emri verdi ve Ermeniler ağır bir yenilgi sonrası bölgeyi boşalttı”⁵⁵⁹.

Doğu Cephesindeki harekate TBMM sadece Kars’a kadar gitmek üzere izin vermişti. Fakat Kazım Karabekir daha hareketin başından itibaren daha ilerliye gitmek kararlılığında olduğu için 30 Ekim’de Kars’ı aldıktan sonra Erivan hükümetini anlaşılmaya zorlamak adına ileri hareketine devam etti. Bunun neticesi ise 2-3 Aralık gecesi Gümrü’de alınacaktı.⁵⁶⁰

Ordunun bu harekatı gazetenin sayfalarında geniş yer bulacaktır. “*Cephe haberleri*” başlığıyla verilen haberde, Kars muharebesi hakkında tafsilatlar verilmekte, Bayburt havalisi kumandanlığından Ermeni ordusunun ikiye bölündüğü ve büyük bir hezimete uğratılması ile ilgili haberler aktarılmakta ve tekrar Kars’a yönelen Türk ordusunun durumu hakkında bilgi

⁵⁵⁶ İ., 17 Teşrin-i evvel 1336/1920, n: 181.

⁵⁵⁷ Karabekir, *a.g.e.*, s. 274.

⁵⁵⁸ İ., 29 Eylül 1336/1920, n: 176.

⁵⁵⁹ Akbal, (1920-1923) *a.g.e.*, s. 171.

⁵⁶⁰ Shaw, *a.g.e.*, s. 423.

verilmektedir.⁵⁶¹ Bu gelişmelere paralel olarak “**Ermenilerin sulh talebi**” yazısıyla Faik Ahmet gelinen noktayı kamuoyuyla paylaşmaktadır.⁵⁶²

“**Ermenilerin sulh teklifi kabul edildi**” başlığıyla verilen haberde ise Doğu Cephesinde oluşmaya başlayan sukunetin ilk işaretleri aktarılmaktadır.⁵⁶³ Bir Ermeni gazetesinden yapılan alıntıyla “**Kars’ın sükutu**” şeklinde verilen haberle, Ermenilerin bu durum karşısındaki halleri ve Ermeni kamuoyunun genel durumu aktarılmakta böylece İstikbal’in hitap ettiği kamuoyu bu yönde bilgilendirilmekte, kazanılan başarının akisleri dış basın gözüyle halka aktarılmaktadır.⁵⁶⁴ Nihayetinde Ermenilerin sulh teklifinin sonrasında ortaya konulan mütareke şartlarının Ermeniler tarafından kabul edilişi “**Ermeniler mütareke şartlarını kabul ettiler**” başlığıyla verilmekte ve bu yazıda Ermenilerin savaş sonrası çekilecekleri hat ve varılan sonuç net bir şekilde aktarılmaktadır.⁵⁶⁵

Anadolu’nun Doğu Cephesi dışında kalan bölgelerinde dış saldırılar, iç çatışmalar yüzünden işgaller, bozgunlar, kardeş kavgaları ard arda gelirken Doğu Cephesi’nden gelen bu haberle Milli Mücadele adına bir ümit ışığı doğmuştur.⁵⁶⁶

Doğu Cephesi’nde Ermenilere karşı elde edilen bu başarının, hem Milli Mücadele’nin geleceği hem de siyasi arenadaki durumla ilgili olarak çok önemli sonuçları olacaktır. “3 Aralık 1920 de yapılan Gümrü Anlaşması ile daha önce Ruslara geçen Kars, Sarıkamış ve Oltu yeniden anavatanına katıldı. Ermeni zaferi ve ardından gelen anlaşma BMM hükümetinin ilk uluslararası başarısıdır.”⁵⁶⁷

Bu anlaşma uzun sürmeyecek Ruslar’ın Ermenistanı işgali sonrası, bu anlaşmanın yerine, Ruslarla Moskova Anlaşması (16 Mart 1921) imzalanacak, doğu sınırı ise 1921’de imzalanacak olan Kars anlaşması ile nihayet bulacaktır.

İstikbal bu gelişmelerin olduğu günlerde Doğu bölgesinde meydana gelen gelişmelerden uzak kalmayarak ve özellikle Doğu bölgesi için önemli bir tehdit olan Ermenistan’ı gündemde tutarak, orada meydana gelen gelişmeleri kamuoyuyla paylaşmayı önemsemiştir. “**Ermenistanda aksi inkılab; taşnaklar Erivanı zabtetmişler**” haberiyle Ermenilerin içine düştükleri karmaşayı kamuoyuyla paylaşması Milli Mücadele kamuoyu için çok önemli sayılabilecek bir durumdur.⁵⁶⁸

Zira Doğu Anadolu ve hatta Güneydoğu Anadolu’nun bir kısmı ile Karadeniz ‘in doğu kesimleri üzerinde gözü olan bu milletin, kendi içinde bunalıma girmesi Anadolu’da verilmekte olan Milli Mücadele Savaşı’nın bir ölçüde nefes alması bakımından hem önemlidir, hem de halkın moralinin daha da kavileşmesine sebep olacaktır. Bu tür haberleri Batı Cephesi ve Yunan Savaşları başlığı altında daha sık ve etkili bir şekilde Yunanistan’ın iç

⁵⁶¹ İ., 3 Teşrin-i sani 1336/1920, n: 186.

⁵⁶² İ., 10 Teşrin-i sani 1336/1920, n: 188.

⁵⁶³ İ., 10 Teşrin-i sani 1336/1920, n: 188.

⁵⁶⁴ İ., 17 Teşrin-i sani 1336/1920, n: 190.

⁵⁶⁵ İ., 21 Teşrin-i sani 1336/1920, n: 191.

⁵⁶⁶ Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet, a.g.e.*, s. 293.

⁵⁶⁷ Akbal, (1920-1923) *a.g.e.*, s. 171.

⁵⁶⁸ İ., 23 Şubat 1337/1921, n: 233.

işlerindeki gelişmelerle ilgili olarak da göreceğiz. Kanaatimce gazetenin bu yayın anlayışı bir haber aktarma amacının yanında, Anadolu içlerinde Müslümanlarla yan yana yaşayan ve kendi milletlerinin bu bölgelere bir an önce gelmesini ümid eden Ermeni ve Rumlara bir bakıma ümitlerinin boş bir hayal olduğu fikrini vermek amacını gütmektedir. Böylece dış güçler olan Ermenilerden ve Yunanlılardan ümidi olan ve bir beklenti içinde bulunan Anadolu Ermenileri ve Rumları bölücü faaliyetler içinde bulunma cesaretlerini kaybetmeye başlayacak, ayaklanma, çetecilik ve komitacılık faaliyetleri akamete daha kolay uğrayacaktır.

“Ankarayı tanıyalım” başlığıyla İstikbal, bir Ermeni gazetesinin baş makalesini sayfalarına taşımakta, artık Ermenilerin Ankara merkezli Milli Mücadele karşısında kabulleniş içine girdiğini göstermeye çalışmaktadır.⁵⁶⁹

Bir sonuç olarak diyebiliriz ki I.İnönü zaferinden sonra Sovyet Rusya ile ilişkilerde önemli gelişmeler olmuş, 16 Mart 1921’de imzalana Moskova Dostluk anlaşması ile Batum Sovyetler’de kalmak şartıyla bugünkü sınırlar belirlenmiş, Sovyetler’in Türkiye’ye para ve silah yardımı yapması kararlaştırılmış, belirlenen sınır 13 Ekim 1921’de Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan ile yapılan Kars antlaşması ile bir kez daha onaylanmıştır.⁵⁷⁰

İstikbal gazetesi bu önemli gelişmeyi **“Kars muahedesi, Kafkas cumhuriyetleri ile imza edildi”** başlığıyla verecek, haberi **“Türkiye ile Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan cumhuriyetleri arasında akd edilen Kars muahedesi 14 Ekim 1921 saat ikiden sonra konferansda merasimi mahsusa ile imza edilmiştir”** şeklinde kamuoyuyla paylaşacaktır.⁵⁷¹

Doğu cephesindeki gelişmeler bu şekilde nihayetlenirken Güney cephesi ayrı bir zorluk içinde bulunmaktadır. Osmanlı Devleti’nin her cephede olduğu gibi güneyde bulunan cephelerde de önemli gerilemeler yaşamaya başladığı Birinci Dünya Savaşı günlerinde, İngiliz ilerleyişi hız kazanmaya başlamıştı. Doğuda oluşan genel sükunete rağmen, Güney Cephesi’nde 1918 Mart’ında başlayan İngiliz harekatı sonrasında İngiliz birlikleri Bağdat’ın kuzebatısına kadar ulaşmış bulunuyordu. İngilizler 7 Mart’da Kerkük’ü, 11 Mart’da Bağdat’ı ve 8 Aralık’da da Kudüs’ü ele geçirmişler, bunun üzerine bölgede bulunan Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı değiştirilerek Liman von Sanders komutanlığa getirilmiştir.⁵⁷²

1918 yılının güz aylarına doğru İtilaf kuvvetleri savaşı sonlandırmak adına yeni bir hamle yapmak üzere Filistin’de, 19 Eylül 1918’de taarruza geçecekler, Osmanlı ordularının ağırlıklı olarak Kafkaslar’da bulunması dolayısıyla da zayıf kalan cepheyi kısa sürede etkisiz hale getirecekler, bu taarruz dolayısıyla önce Şam’a ve sonra da Humus’a çekilerek tutunmaya çalışan Osmanlı ordusu nihayet yok olmaktan kurtulmaya çalışacaktı.⁵⁷³

Bu değişikliğe rağmen İngiliz ilerlemesini durdurmak mümkün olmayacak, Nablus Savaşı’nı kaybeden Osmanlılar, Şam, Hama ve Humus’u İngilizlere bırakarak Halep yönünde çekilmek zorunda kalacak, bu arada yeni bir komuta değişikliği ile Yıldırım Orduları Grup

⁵⁶⁹ İ., 26 Mayıs 1337/1921, n: 313.

⁵⁷⁰ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 172.

⁵⁷¹ İ., 17 Teşrin-i evvel 1337/ 1921, n: 431.

⁵⁷² Öztoprak, a.g.e., s. 135.

⁵⁷³ Akşin, Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi, a.g.e., s. 101.

Komutanlığı'na Mustafa Kemal getirilerek ordu Halep'in kuzeyine çekilecek, İngilizler ancak bu şekilde İskenderun'un güneyinde durdurulabilecekti.⁵⁷⁴

İllerleyen aylarda İngilizler, Ortadoğu siyasetleri doğrultusunda yeni işgaller ve hareketler gerçekleştirecek, bu günkü Güneydoğu bölgemize İngiliz askerlerinin gelmesi fazla zaman almayacaktır.

Zira İngiltere, Fransa ve Rusya 4 Mart ile 10 Nisan (1915) arasında yaptıkları gizli görüşmeler sonrasında, İstanbul, Boğazlar ve çevresi başta olmak üzere, Osmanlı topraklarını paylaşmak konusunda *gizli anlaşmalar*⁵⁷⁵ yapmaktaydılar ki bunun bilinen ilk antlaşması İstanbul Antlaşması (veya sözleşmesi) olarak adlandırılmaktadır.⁵⁷⁶ İtilaf Devletleri'nin bu tür paylaşım planları sadece bu bölge için değil, temelde Ortadoğu politikası çerçevesinde bütün Osmanlı toprakları için öngörülmekteydi. Bu nedenle Balkanlardan Orta Asya'ya, Karadeniz'den Ortadoğu ve Filistine birçok gizli planlamalar oluşturulmaktaydı.

Bunlardan Ortadoğu toprakları için bilinen gizli anlaşma Sykes-Picot'dur. Anlaşma esas olarak Osmanlı'nın Asya'da bulunan topraklarının paylaşılmasını öngörürken, Rusya, Erzurum, Van ve Bitlis vilayetleri ile Güneydoğu'nun bir kısmını, İngiltere, Mezopotamya topraklarının tamamı ile Akka ve Hayfa limanlarını, Fransa ise Suriye kıyı toprakları ile Klıkya, Harput ve yakın yerleşim alanlarını işgal edeceklerdi.⁵⁷⁷

Daha önceden İtilaf Devletleri'nin kendi aralarında, nihayetini 10-23 Ekim 1916'da verdikleri, Sykes-Picot anlaşmasına göre Antep, Urfa ve Maraş bölgeleri de Fransızlara bırakılmıştı.⁵⁷⁸ Osmanlının bölüşülmesi için yapılan bu planlar zaman zaman değişikliklere uğrasa da temelde aynı prensipler doğrultusunda uygulanmaya çalışılmıştır. Bu değişikliklerden biri olarak Antep 17 Aralık 1918'de İngilizler tarafından işgal edilmiş, buradaki Ermeniler tarafından da sevinç gösterileriyle karşılanmışlardır.⁵⁷⁹ Bu işgalin temelinde İngilizlerin siyasi çıkar hesapları yatar. Zira daha önce Fransızlar için işgal bölgesi olarak düşünülen bu bölge, Mondros Mütarekesinden sonra İngilizlerin Fransaya karşı bir müzakere ve pazarlık konusu olarak ellerinde bulundurmak istedikleri petrol bölgesi Musul ile Kilis, Cerablus (Karkamış), Birecik, Urfa, Maraş ve Ayıntab'ı (Gaziantep) işgal ederek bu kuzu ellerinde bulundurmak istemişlerdir.⁵⁸⁰

Bu işgallere karşı bölgede yerel örgütlenmeler ve protestolar devam ederken bir taraftan da halk milli mücadele arayışlarına hız verecektir. Komşu vilayetler de bu işgallerin akıbeti konusunda endişelenmeye başlayacak ve tedbirler almaya çalışacaklardır. Her şeye rağmen İngilizler Maraş'ı 22 Şubat 1919'da işgal edeceklerdi. Antep'inin işgalinde olduğu gibi Ermeniler aynı sevgi gösterilerini burada da yapmaktan geri durmayacaklardır.

⁵⁷⁴ Öztoprak, *a.g.e.*, s. 136.

⁵⁷⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. IX, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 541.

⁵⁷⁶ İsmail Özçelik, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Urfa, 30 Ekim 1918- 11 Temmuz 1920)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992, s. 21.

⁵⁷⁷ Özçelik, *a.g.e.*, s. 23.

⁵⁷⁸ Öztoprak, *a.g.e.*, s. 145.

⁵⁷⁹ *a.g.e.*, s. 145.

⁵⁸⁰ *a.g.e.*, s. 145.

Ekim 1919'da İngilizler Sykes-Picot anlaşmasını esas alarak Fransa ile ‘‘Suriye İtilafnamesini’’ imzalayacaklar ve bu aşamadan sonra Urfa ile birlikte diğer bazı Güneydoğu illerini Fransızlara bırakacaklar, buna karşılık olarak da, ötedenberi petrol kaynakları üzerinde egemenlik kurmak istedikleri, Musul bölgesini Fransızlardan devralarak bu petrol bölgesi üzerindeki haklarından vazgeçmesini sağlayacaklardır.⁵⁸¹

İngilizlerin güneydoğu illeri üzerindeki işgallerinin sona ermesini takiben Fransızlar Çukurova ile birlikte bu bölgeyi de hızla işgale girişmişlerdir.⁵⁸² Suriye İtilafnamesi çerçevesinde Fransa, ülkesinin yarısı büyüklüğünde olan ve Amanos Dağları’ndan Mardin’e kadar geniş bir alanı kapsayan bölgeyi işgale girişmiş, bunu gerçekleştirebilmek için yarısından fazlası Ermenilerden oluşan yaklaşık altıbin civarında bir kuvvetle hareket etmiştir.⁵⁸³

İngilizlerin Ermenilere mesafeli duruşlarının aksine, Fransızlar birçok bölgeyi ve merkezi Ermenilerden oluşan birliklerle işgal etmişler, bu anlamda Fransızlar Ermenileri büyük ölçüde desteklemişlerdir. 11 Aralık 1918’de Dört Yol kasabasının 400 kişilik yerli Ermenilerden oluşan tabur tarafından işgale uğraması, 17 Aralık 1918’de çoğu Ermenilerden oluşan 1500 kişilik Fransız birliğinin Mersin’e girişi, bu işgallerde Ermenilerin etkisini ve bir anlamda da kullanılmış olmasını açıklayan en bariz gelişmelerdir.⁵⁸⁴

Fransızların, başta Urfa, Antep, Maraş ve Adana gibi vilayetler olmak üzere bu bölgeyi işgale başlamaları ve işgalin ilerleyen günlerinde meydana gelen acımasız zulüm ve mezalimler bölge halkı ve Ankara Merkezli Milli Mücadele kadroları tarafından büyük tepkilerle karşılanmış, buna paralel olarak yurdun her yanından işgale karşı protestolar ve mitingler yapılmış, önemli merkezlere telgraflar çekilmiştir. Basının kamuoyu oluşturma gücüne paralel olarak özellikle Anadolu basını gerek işgal başlangıcında gerekse işgalin devam ettiği dönemlerde ve işgalin bitişine yakın günlerde önemli yayınlar yapmış, iç ve dış kamuoyunun bu konuda bilgilendirilmesi ve gerekli tepkilerin oluşturulması sağlanmaya çalışılmıştır.

Gerek Urfa’nın gerekse Antep, Maraş ve Çukurovanın, diğer taraftan İzmir ve diğer batı illerinin işgaline karşı aynı tepkiler gösterilmiş, bu da Anadolu birliğinin, birlikteliğinin en belirgin örnekleri olarak tarihteki yerini almıştır.⁵⁸⁵

‘‘*Memleketlerini müdafaa eden Müslümanlar*’’ haberiyle İstikbal gazetesi, Güneydoğu bölgesinde Fransızların işgalini, ve bu işgalin yansımalarını aktarırken, Adana’ya yakın bazı bölgelerin teşkilat-ı milliye idaresine geçişi ve havalisinde ve Urfa’da Fransızların yaptıklarını, çekilmelerini ve kuvayı milliyenin onları takibini aktarmaktadır. Gazetenin haberine göre Fransızlar çekilirken yağma ve öldürme işlerini oldukça arttırmışlardır. Aynı

⁵⁸¹ Özçelik, *a.g.e.*, s. 27.

⁵⁸² İsmail Özçelik, *Milli Mücadele’de Anadolu Basını’nda Güney Cephesi; Adana, Antep, Maraş, Urfa, 1919-1921*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2005. S.5

⁵⁸³ Özçelik, *a.g.e.*, s. 76.

⁵⁸⁴ Özçelik, *(Anadolu Basını) a.g.e.*, s. 5.

⁵⁸⁵ *a.g.e.*, s. 6.

haberinde devamında Pozantı'nın Fransızlardan alınmasını da müjdelemektedir.⁵⁸⁶ İstikbal gazetesinin başyazarı Faik Ahmet "**Klikya ve Fransa**" başlıklı makalesinde Fransızların Adana'da halka yeniden zulüm etmeye başlamasını ve kendi otoritesini kurma gayretlerini anlatan bir yazı kaleme almıştır.⁵⁸⁷

Bir yandan Fransızların acımasız işgali devam ederken bir taraftan da Batı Cephesi'nde başarılı sonuçlar alınmakta, bunun yansıması olarak da Fransızlar Anadolu'da daha fazla kalamayacakları düşüncesini zihinlerinde pekiştirmektedirler. Bu gelişmelere paralel olarak İstikbal "**Klikyanın tahliyesi**" başlıklı haberinde aktardığı şekliyle "**Ankara'nın murahaslarıyla Fransız murahasları arasında Klikya'nın tahliyesi için müzakereler devam etmektedir**" diyerek kamuoyunu olumlu gelişmeler hakkında bilgilendirmektedir.⁵⁸⁸

23 Ekim 1921 tarihli nüshasında İstikbal müjdeli bir haberi verecektir. Haber "**Yakında güzel Adana'mıza kavuşacağız, Fransızlarla itilaf hasıl oldu**" başlığıyla ilk sayfasından duyurulurken "**hakimiyet ve istiklalimizin mahfuziyetini temin eden itilafname 19-20 Ekim 1921'de imza edilmiştir**" denilerek güney cephesi için geline aşamayı Fransızlarla varılan mutabakatı aktarmaktadır.⁵⁸⁹

4 Aralık 1921 tarihli sayısında ise İstikbal, "**Güzel Adanamız bayrağımıza kavuştu**" "**Mütarekeden beri işgal altında bulunan sevgili Adanamız bu gün öğleden evvel Türk bayrağına kavuştu...**" diyerek AA kaynaklı bu sevindirici haberi okurlarıyla paylaşmaktadır.⁵⁹⁰

3. Batı Cephesi ve Yunan Savaşları

Karadeniz Cephesi, Doğu ve Güney Cephesleri ile Batı Cephesi, Anadolu direniş güçlerinin üç önemli mücadele alanını oluşturmaktadır. Bunlar içinde Batı Cephesi en yoğun ve kalabalık düzenli ordu olan Yunanlılar tarafından tehdit edilen cephe olarak öne çıkar. Zira diğer cephesler yerel işbirlikçiler ve daha az sayıda İtilaf Devleti askerleri tarafından tehdit edilirken ve yer yer de işgale uğrarken, Yunanistan tüm Anadolu'yu istila etmek ve bir bakıma Bizans'ı canlandırmak hevesiyle büyük bir orduyu Ege'nin batısından Anadolu sahillerine yönlendirmişti.

Anadolu'nun batı kıyılarına 15 Mayıs 1919'da çıkmaya başlayan bu işgalci ordu, karşısında eli kolu bağlanmış bir Osmanlı varken, oldukça gösterişli bir hava içinde, başta İzmir olmak üzere batı bölgesinde bulunan şehirleri işgal etmeye başlayacaktı. Yunanistanı böyle bir harekate yönlendirenler ise elbette İtilaf güçleridir. Doğu'da Ermeniler nasıl ve hangi amaçlar için kullanılıyor ise Yunanlıların içinde bulundukları durum da aynıdır. Zira Birinci Dünya Savaşı sonunda askeri güçlerinin büyük bir kısmını geri çeken, terhis eden veya pasif duruma alan İtilaf Devletleri'ne taze bir kan gerekmekte, amaçlarına ulaşmaları

⁵⁸⁶ İ., 17 Nisan 1336/1920, n: 130.

⁵⁸⁷ İ., 24 Şubat 1337/1921, n: 234.

⁵⁸⁸ İ., 7 Mart 1337/1921, n: 243.

⁵⁸⁹ İ., 23 Teşrin-i evvel 1337/1921, n: 436.

⁵⁹⁰ İ., 4 Kanun-ı evvel 1337/1921, n: 472.

için maşa olarak kullanacakları bir kuvvete ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunun için daha önce Yunanlıları Bolşeviklere karşı Güney Rusya'ya göndermiş olan bu güçler, şimdi de bunun ikinci aşaması olarak Anadolu'nun işgali için yine Yunanlıları kullanacaklardı. Kaldı ki Yunanlılar da zaten buna hazırdılar ve hevesliyidiler.

İtilaf Devletleri, birçok cepheden, Osmanlı'yı parçalama gayretlerini sürdürmekteydiler. İlber Ortaylı'ya göre; *“Kindar galiplerin asıl hedefi ise Osmanlı Türkiyesi oldu; koca Arabistanı yağmaladılar ve günümüzün sorunlarla dolu Ortadoğu'sunu yarattılar. İşgal ve parçalanma programının içinde yer alan Batı Anadolu için Britanya ordusu yorgun ve yetersizdi. Kasaları açtılar ve ihtiraslı küçük Yunanistan'ı kullandılar”*⁵⁹¹ Anadolu'yu kolayca zaptedeceğini düşünen Yunanlılar çok az bir zaman sonra İzmir'e ayak basmaya başlamışlardı.

İtilaf Devletleri'nden alınan destekle Yunanlılar İzmir'i işgal ettiler. Yunanlıların İzmir'i işgaline müteakip, Manisa'nın 26 Mayıs'ta ve Aydın'ın 27 Mayıs'da işgal edilmesi sonrasında Türk halkına yapılan zulüm ve saldırıların artması, Anadolu'da derin bir endişe yaratmaya başlamış, bu konuda tepkiler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun için Mustafa Kemal, 28 Mayıs 1919 tarihli bir genelge yayınlayarak bu genelgede *“Ülke bütünlüğümüzün korunması için, milli tepkilerin daha canlı olarak gösterilmesi ve sürdürülmesi gerekir. ...yapılacak büyük ve heyecanlı mitinglerle milli gösterilerde bulunulması ve bunun köylere varıncaya kadar bütün çevrede yapılması ve bütün büyük devletlerin temsilcileriyle Bâbîâli'ye etkili telgraflar çekilmesi ve yabancıların bulunduğu yerlerde bunlara da etki yapmakla birlikte, millî gösterilerde düzenin son derece korunması”*⁵⁹² istenmiş böylece ülkede halkın ortak hareket etmesi ve aynı amaç doğrultusunda mitingler düzenlenmesi için bir birlik oluşturulmuş oluyordu. Bu genelgeyi takip eden günlerde mitingler yapılmaya başlanacaktır.

Anadolu'da bu işgallere karşı tepkiler oluşurken bu işgallerden dolayı sevinç içinde olanlar da bulunmaktadır. Başta İzmir'de bulunan Rumlar ve Ermeniler olmak üzere Anadolu'nun birçok bölgesinde bulunan gayrimüslimler bazen gizli bazen da açık olarak bu sevinçlerini göstermekteydiler.

Bunlardan biri olarak, Trabzon Rumları, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini şenliklerle karşılamışlar, şehirde yayınlanan Faros (Farosanadolis) ve Epuhi gazeteleri sevinçlerini gizlemeye gerek duymamışlardı. Ayrıca Trabzon'da Yorgo Mihalidi matbaasında basılan **İstikbal** adlı Türk gazetesi Rum müretteplerin boykotu yüzünden bir süre yayınlanamamış, 15 Mayıs 1919'da çıkamayacak olan gazete ancak 19 Mayıs 1919'daki sayısında İzmir'in işgaline ilişkin olarak ve Trabzonluların protestoları hakkında, tek yapraklı gazetenin arka sahifesine iki sütun olarak bu acı haberi yerleştirmiştir.⁵⁹³

Devam eden günler ve aylarda bu işgale ve diğer işgallere karşı önemli tepkiler oluşmaya devam edecektir. Trabzon'da, TMHMC'nin çalışmaları ve İstikbal gazetesinin etkisi doğrultusunda mitingler düzenlenecek bunlardan ilki 20 Ocak 1920 Perşembe günü

⁵⁹¹ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 49.

⁵⁹² Çapa, *a.g.e.*, s. 19.

⁵⁹³ Bulut, *“a.g.m.”*, s. 270.

yapılacaktı. Çok büyük bir kalabalık ihtiva eden miting alanı İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinin devriye gezdiği bir yerdir.⁵⁹⁴

Türk bayrağı ile donatılmış olan kürsü önce İstikbal gazetesinin başyazarı Faik Ahmet Barutçu, arkasından, Öğretmen okulu müdürü Mustafa Reşit (Tarakçıoğlu)⁵⁹⁵, avukat Salih Zeki (Tuğtekin) ve Beyanzade Behram Bey'in konuşmalarıyla yurdumuzun işgalinin haksızlığı ve buna karşı direnileceğine ilişkin gereken her şeyin yapılacağı konularından bahsedilmesiyle amacına ulaşmıştır.⁵⁹⁶

Mitingde **“Tek Türk kalıncaya kadar topraklarımızı kimseye kaptırmayacağız, direneceğiz, bu kararımızı buradan İtilaf Devletlerine ve bütün dünyaya ilan etmek için burada toplanmış bulunuyoruz”**⁵⁹⁷ diyerek halkın tek yürek olarak milli mücadele saflarında birlik ve beraberlik içinde hareket etmesini sağlamak ve böylece vatanın bağımsızlığına giden yolda birkaç adım daha atmak gayretiyle mitingin amacına ulaşmasına gayret etmişlerdir.

İstikbal gazetesi işgal gününden başlayarak, Anadolu'da meydana gelen bütün gelişmelere ilişkin haberler verirken aynı zamanda kamuoyunu bu çetin koşullar içinde mücadeleye hazırlamak adına önemli yazılar da yayınlamaktadır. Zaman zaman işgal bölgelerini durumu ve olması gereken hakkında neşrettiği yazılarla içte ve dışta kamuoyu

⁵⁹⁴ Çapa, a.g.e., s. 19.

⁵⁹⁵ Mustafa Reşit Tarakçıoğlu bu mitingi “Trabzon’un Yakın Tarihi” adlı kitabında şu şekilde aktarmaktadır: “ 20 Ocak 1920 Perşembe günü Trabzon’da olağanüstü bir hal göze çarpmakta idi. O günün sabahından başlayarak ahali ‘millet bahçesine’ dalga dalga akıyordu. Bunlar yapılacak miting mahalline gidiyorlardı. Millet bahçesi hıncahınç dolmuştu; iğne atılsa yere düşmeyecek hale gelmişti. İngiliz, Fransız ve İtalyan devriyeleri kalabalığa karışmayıp etrafta dolaşmakta idiler. Rum ve Ermeniler halkın arasına girmişler, nelerin söylenip yapılacağını sabırsızlıkla beklemekte idiler. İstikbal gazetesi başyazarı Faik Ahmet, Öğretmen Okulu Müdürü Mustafa Reşit, Avukat Salih Zeki, Beyanzade Behram Beyler yazdığımız sıra üzerine albayrağımız ile süslenmiş olan kürsüye gelerek halka nutuklar söylediler. Şimdi olduğu gibi hoparlör tertibatı olmadığından hatipler söylediklerini halka işittirebilmek için çok yüksek sesle konuşuyorlar idi. **Her hatip, Amerika Cumhur Başkanı Wilson tarafından ortaya atılmış olan -her kavmin kendi mukadderatını kendisinin tayin edeceği- prensibini göze alarak ve adil muamele yapılacağını sanarak Mondros Anlaşmasına imza koymuş, silahlarımızı bırakmış, ordularımızı dağıtmış olduğumuz, bu derece samimi bir duygu içinde insan kanı dökülmemesi için bu derecede açık kalplilikle hareket ettiğimiz halde, İtilaf Devletleri bizim bu silahsız halimizi fırsat bilerek, bir taraftan Ege illerimizi Yunanlılar, Antalya’yı taa Konya’ya kadar İtalyanlar, Adana, Maraş Antep illerini Fransızlar, bütün Irak illerini İngilizler işgal ettiler, bir taraftan da Karadeniz illerinde de Ermenistan kurmağa kalkışmışlardır.** Başşehrimiz olan İstanbul’un da galip devletlerce işgal olunacağı haberleri kulaklarımıza kadar gelmektedir. Galip devletler tarafından halkımızda tatbik edilmekte olan bu muameleler Mondros Silah Bırakma Anlaşmasının ihtiva ettiği hükümlere asla uygun değildir; doğrudan doğruya Türk egemenliğine son verip topraklarımızı paylaşmaktan başka bir şey değildir. **Fakat onlar düşünmelidirler ki topraklarımız üzerinde biz henüz varız, silaha sarılmamız ise her zaman mümkündür. Biz var oldukça yapılan haksızlıklara göz yummayacağız; tek Türk kalıncaya kadar topraklarımızı kimseye kaptırmayacağız, direneceğiz, bu kararımızı buradan İtilaf devletlerine ve bütün dünyaya ilan etmek için burada toplanmış bulunuyoruz** şeklinde idi. Hatiplerin sözleri bittikten sonra galip devletlerin İstanbul’daki temsilcileri ile Amerika Cumhur Başkanı Wilson’a Trabzon halkının almış olduğu bu kararı telgraflamak üzere hazır buluna halka okumuş, telgrafların altları Müdafaa-i Hukuk ve İtilaf Fırkaları Başkanları tarafından imzalanıp Fransızca olarak çekilmişlerdir. Miting mahallinde toplanmış olan ahali ancak akşama doğru kendi semtlerine dönebilmişlerdir.” (Tarakçıoğlu, a.g.e., s. 55.)

⁵⁹⁶ Çapa, a.g.e., s. 19.

⁵⁹⁷ Tarakçıoğlu, a.g.e., s. 55.

oluşturma gayretlerini sürdürmüştür. “*İzmir’in atisi*”⁵⁹⁸, “*İzmir, Adana ve Boğazların geleceği*”⁵⁹⁹ başlıklı yazılarda işgal güçlerine yönelik olarak İzmir, Adana ve boğazlar konusu işlenmektedir. Bu konuda İzmir’in idaresi, Adana’nın geleceği ve Boğazlar konusunda ajanslardan ve gazetelerin bildirdiklerinden hareketle, önemli değerlendirmeler içeren yazılar kaleme alınmıştır.

“*İzmir’in işgalinin senei devriyesi*” başlıklı yazıda bu acı ve kabul edilemez işgalin yıldönümünde Anadolu’nun içinde bulunduğu üzüntü ve bu işgalin kabul edilemezliği gazete sayfalarından halka duyurulmaya çalışılmaktadır.⁶⁰⁰ Aynı zamanda genel kamuoyu ve batı kamuoyunu da bilgilendirmek adına “*Yunanistana verilmek istenen yerlerde Türk ve İslam nüfusu*” adlı yazıda daha çok Batı Anadolu’da, Aydın, Denizli ve diğer bazı illerin nüfusları ayrıntılı bir şekilde dökülmüştür. Buradaki amaç biraz da Wilson ilkelerine paralel olarak bölgenin ağırlıklı nüfusunun Müslüman Türk ahalinden oluştuğunu belirtmekle başka milletlerin hak iddia etmelerinin önüne geçmektir.⁶⁰¹

Gazete, “**cephe haberleri**” olarak verdiği bilgilerle sürekli olarak ordunun durumunu ve cephelerde meydana gelen gelişmeleri kamuoyu ile paylaşma gereği duymuş, bunu periyodik bir şekilde ve daha çok AA aracılığıyla gelen haberlere dayalı olarak vermeye çalışmıştır. Bu haberler kimi zaman “**dahili haberler**” şeklinde aktarılmış, fakat daha çok “**tebliğ-i resmi**” olarak kaynağından alınan haberler halka duyurulmaya çalışılmıştır. Bunlardan biri olarak 30 Haziran 1920’de gazetede yayınlanan “**tebliğ-i resmi**”de, “*Erkanı harbiyeyi umumiye riyasetinden*” şeklinde aktarılmış olan haberde, Yunanlıların Akhisar’dan taarruz başlaması ve diğer olaylar aktarılmaktadır.⁶⁰²

Gazetenin ilerleyen sayılarında hemen her gün cephelerde meydana gelen gelişmeler, askeri durum ve düşmanın durumuna ilişkin olarak meydana gelen değişimler ve gelişmeler ayrıntılı bir anlatımla “**tebliğ-i resmi**” haberleri olarak verilecektir.

Doğu cephesinde Ermeniler için yapıldığı gibi Batı Cephesi’nde de Yunanlılar için yapılan haberlerde Yunanistanın iç durumu ve orada meydana gelen gelişmeler de yakından takip edilerek gazete sayfalarında haber olarak yer almıştır. Böylece Yunanistanın içinde bulunduğu durum Türk kamuoyuna aktarılacak düşmanın zayıflığı ve olumsuz gelişmeleri bildirilmeye çalışılacak, adeta karşı propaganda yapılacaktır.

Diğer taraftan İstikbal’in, düşmanın kim olduğunun bilinmesi adına “*Yunanistan muahedenin tatbikatına memur!*” başlığıyla verdiği bir haberinde, Yunanlıların Sevr muahedesinin tatbikine memur edildiğini, böylece işgalci güçlerle birlikte hareket eden Yunanistanın ne amaçla Anadolu’ya çıkarılmış olduklarını halka daha açık bir şekilde

⁵⁹⁸ İ., 4 Mayıs 1336/1920, n: 135.

⁵⁹⁹ İ., 4 Mayıs 1336/1920, n: 135.

⁶⁰⁰ İ., 19 Mayıs 1336/1920, n: 139.

⁶⁰¹ İ., 6 Haziran 1336/1920, n: 144.

⁶⁰² İ., 30 Haziran 1336/1920, n: 151.

aktarmaya çalışması, böylece Yunanlıların kimin maşası olduklarının belirtilmesi adına yazdığı önemli bir değerlendirmedir.⁶⁰³

Karşı propaganda mahiyetinde verilen haberlerde Yunanistanın içinde bulunduğu durum gazetenin ilk sayfasında yer almaya devam edecektir. “**Yunanistanda mücadele başladı**”, başlıklı haberle Konstantin’in taht namzetliği ile alakalı olarak bir haber yapılmış⁶⁰⁴ **Yunan ahvali**” başlıklı haberlerle Yunanistanda yapılan seçimleri ve bu durumun ortaya çıkardığı sonucu aktarmaya çalışmıştır.⁶⁰⁵ Faik Ahmet “**Yunan intihabının neticesi**” başlıklı makalesinde Yunanistan’da yapılan seçimlere değinmiş,⁶⁰⁶ gazete “**Yunanistan da neler oluyor**” başlıklı yazısıyla Yunanlıların içinde bulundukları sıkıntılı günleri aktarmayı sürdürmüştür.⁶⁰⁷

Anadolu macerasının peşinde koşan Yunanistan bir süre sonra artık bir ayrışma noktasına gelmişti. “1920 yılı sonunda kral Aleksander ölmüş, başbakan Venezilos da seçimleri kaybederek ülkeyi terk etmişti. İngiliz destekli yeni kral Konstantin ise Anadolu’daki savaşı sonuna kadar devam ettirmek niyetindeydi.”⁶⁰⁸ Kendi içinde değişik fikirlerin cereyan etmesine rağmen Yunanistan, Anadolu’da bir sonuca varmak istemekteydi. Fakat Anadolu’nun geçit vermeyen direnişi Yunanlıları bu kolay görünen işgalde oldukça zora sokacaktı.

Zaman zaman da Yunanlılar lehine gelişmeler yaşanacak fakat bütün bu gelişmeler Anadolu halkının verdiği mücadeleyi sekteye uğratamayacaktı. Bu gelişmelerden biri olarak Çerkez Ethem konusu tam da bu günlerde patlak verecek, Çerkez Ethem Yunanlılara sığınacaktır. İstikbal bunu “**Bir çete reisinin ihaneti**”⁶⁰⁹ Çerkes Ethem’in Yunanlılara iltihakı olarak verirken, Ankara Hükümeti’nin “*Anadolu her zamandan daha kuvvetlidir*” şeklinde belirttiği beyanatını da bu habere ekleyerek kamuoyunu durum hakkında bilgilendirmeye çalışacaktır.⁶¹⁰

Diğer taraftan, Yunanlıların iç çekişmelerinin olduğu günlerde, bu çekişmelerin gölgesinde, Anadolu’nun işgalinin tamamlanması için de yeni planlamalar yapılmaktaydı. İllerleyen günlerde Yunanlıların yeni tehditleri ve ilerlemesi farklı bir seyir izlemeye başlayacaktır. Artık Anadolu ve Anadolu’da Milli Mücadele’nin kalesi durumunda olan Ankara Yunanlılar tarafından yavaş yavaş tehdit edilmeye başlayacaktır. Bu ciddi tehdit karşısında, 1921 yılı başlarına kadar Yunanlılarla çete savaşları ve vur-çekil taktiğiyle mücadele eden Kuvay-i Milliye birliklerinin yerini düzenli ordu almaya başlayacak ve bunun oluşması ile de Yunanlılarla ilk karşılaşma yine 1921 yılı başlarında İnönü önlerinde olacaktır. Zira Yunanlılar ciddi bir engelle karşılaşmadan, Ankara yönünde ilerlemek amacıyla Eskişehir, Bursa ve Uşak cephelerinden geniş bir hat boyunca taarruz geçmişler, 9

⁶⁰³ İ., 4 Temmuz 1336/1920, n: 152.

⁶⁰⁴ İ., 10 Teşrin-i sani 1336/1920, n: 188.

⁶⁰⁵ İ., 3 Teşrin-i sani 1336/1920, n: 186. ; İ., 10 Teşrin-i sani 1920, n: 188.

⁶⁰⁶ İ., 24 Teşrin-i sani 1336/1920, n: 192.

⁶⁰⁷ İ., 24 Teşrin-i sani 1336/1920, n: 192.

⁶⁰⁸ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 171.

⁶⁰⁹ İ., 14 Kanun-ı sani 1337/1921, n: 206.

⁶¹⁰ İ., 14 Kanun-ı sani 1337/1921, n: 206.

Ocak'da Bilecik ve Bozüyük'ü işgal etmişlerdi. Yunanlılar 10 Ocak 1921'de İnönü mevzilerine taarruza başlayacak, çetin muharebelerden sonra geri çekilmek zorunda kalacaklardı.

İstikbal bu gelişmeyi "**Garp cephesinde muvaffakiyet**"⁶¹¹ başlığıyla verecek, başyazar Faik Ahmet "**Yunanlıların hezimet**"⁶¹² adlı makalesiyle durumu etraflıca değerlendirecektir. Aynı gün gazetede "**Garp cephesi muzafferiyeti**"⁶¹³ haberi yer alırken, 20 Ocak 1921 günü yayınlanan sayısında İstikbal "**Garp cephesi**" başlığıyla verdiği haberde düşmanın perişan bir halde Bursa etrafındaki mevziilerine çekilmiş olduğunu duyurmaktadır.⁶¹⁴ Faik Ahmet'in "**Yunan mağlubiyetinin tesirâtı**" adlı yazısında ise Yunanlıların İnönüde ağır bir mağlubiyete hatta hezimete uğratılması ile ilgili olarak bu sonucun yansımalarını aktaran bir yazısı gazetenin 24 Ocak 1921 günkü sayısında yer almaktadır.⁶¹⁵

Birinci İnönü Savaşı sonrası Yunanlılar Bursa yönünde çekilmişler, düşmanı takip etmek isteyen ordunun yorgun oluşu ve malzeme eksikliği gibi nedenler ile Çerkez Ethem ve Yeşil Ordu'yu bastırma zorunluluğu böyle bir harekatı imkansız kılmıştır.⁶¹⁶

Yine aynı gün gazetede geniş bir şekilde yer alan bir haberde Yunanistan'ın genel durumuna ilişkin olarak "**Yunan ahvali**"⁶¹⁷ başlıklı yazıda Yunanistan'ın maliyesinin zor durumda olması ve bu sıkıntının giderek artması yanında müttefiklerle Yunanlılar arasında oluşmaya başlayan gerginliklere de haberde yer verilmektedir.⁶¹⁸ "**Yunanistanda neler oluyor**" başlıklı haberde, edinilen bilgil çerçevesinde, kral Kostantin ile Venizelos arasında oluşan derin uçurumlardan bahsedilmektedir.⁶¹⁹

Birinci İnönü Zaferi'nden sonra Yunan cephesi belli bir toparlanma sürecine girecek bu süreç içinde Türk ordusu da tahkimatını arttırmaya çalışacaktır. Batı cephesindeki bu ilk büyük savaştan sonra cephelerde durum belli bir zamana kadar sukunet halindedir. Gazete bu süreci "**Tebliğ-i resmi**"lerle, Ankara merkezli kaynakları kullanarak halka iletmeye çalışmaktadır. Bunlar; "**Tebliğ-i resmi; Garp cephesi**" Ankara 27, Geyve, Bursa muntikalarında sukunet vardır. **Cenub cephesi**, Uşak, Menderes ve Adana cephelerinde sukunet vardır. **Kocaeli muntikası**, **Sakarya garbında**... gibi birçok durum değerlendirmesi ve keşifler anlatılır.⁶²⁰ "**Tebliğ-i resmi**" Ankara 29, cephelerde sukunet vardır.⁶²¹

"**Resmî tebliğ**" Ankara 3 Şubat. A.A. Garbı Cenub Cephesi'nde sukunet vardır.⁶²² "**Resmî tebliğ**" cephelerde sukunet vardır.⁶²³ "**Tebliğ-i resmi**"⁶²⁴ 19-21 Şubat. Garp Cephesi

⁶¹¹ İ., 14 Kanun-ı sani 1337/1921, n: 206.

⁶¹² İ., 18 Kanun-ı sani 1337/1921, n: 207.

⁶¹³ İ., 18 Kanun-ı sani 1337/1921, n: 207.

⁶¹⁴ İ., 20 Kanun-ı sani 1337/1921, n: 208.

⁶¹⁵ İ., 24 Kanun-ı sani 1337/1921, n: 209.

⁶¹⁶ Shaw, a.g.e., s. 424.

⁶¹⁷ İ., 24 Kanun-ı sani 1337/1921, n: 209.

⁶¹⁸ İ., 24 Kanun-ı sani 1337/1921, n: 209.

⁶¹⁹ İ., 23 Şubat 1337/1921, n: 233.

⁶²⁰ İ., 31 Kanun-ı sani 1337/1921, n: 213.

⁶²¹ İ., 2 Şubat 1337/1921, n: 215.

⁶²² İ., 7 Şubat 1337/1921, n: 219.

⁶²³ İ., 8 Şubat 1337/1921, n: 220.

*Bursa muntıkasında bir düşman süvari keşif kolu ateşimizle tard edildi, diğer cephelerde sukunet vardır, şeklinde haberler gazetede sürekli olarak verilmeye devam etmekte, cephelerdeki durum halka, kamuoyuna iletilmektedir.*⁶²⁵

Uzun bir bekleyişin ardında Yunanlılar yeniden bir taarruz hazırlığına girişmiş ve kısa bir süre sonra da, 23 Mart 1921’de, Bursa ve Uşak cephesinde yeniden ileri harekate başlamıştır. 26 Mart 1921’de Adapazarı ve Söğüt Yunanlılar tarafından işgal edilecek ve 27 Mart 1921’de Yunanlılar İnönü mevzilerine ikinci defa taarruza başlayacaklardır. Bu zaman kadar tebliği resmilerle küçük haberler ve düşman keşif birliklerinin kaçırılması şeklinde verilen cephe haberleri bu gün büyük puntolarla; **“Tebliğ-i resmi Yunan taaruzu başladı”** şeklinde gazetenin ilk sayfasından duyurulmaktadır. Gazete bu tarruzu Yunanlıların üç koldan ve Bursa Cephesinden başlattığını, İznik, Yenişehir ve Inegöl istikametinde, bir kol ile de Uşak cephesinden Dumlupınar istikametinde tarruza geçtiklerini aktarmaktadır.⁶²⁶ Gazete; **“Yunan taaruzu cephelerde harb”**,⁶²⁷ **“İkinci İnönü meydan muharebesi”** şeklinde başlıklarla bu büyük mücadeleyi anlatırken, İkinci İnönü meydan muharebesinin bütün kuvvetiyle devam ettiğini aktarmaktadır.⁶²⁸

“Hal ve vaziyet” başlığıyla, 30 Mart 1921 tarihinde İstikbal’de yayınlanan bir makalede Faik Ahmet, Garp Cephesi’nde başlayan çetin muharebeler dolayısıyla İtilaf Devletleri’nin Doğu Cephesi ile alakalı bir siyasi değişiklik oluşturabileceklerini, bu savaşların sadece Türk-Yunan savaşları niteliğinde olmadığını, şark siyasetini tanzim etmeye çalışan İtilafçıların Londra’da elde edemedikleri, belki de etmek istemedikleri neticeleri garp cephesinde oluşacak olan yeni neticelerle elde etmeyi düşündüklerini belirtmektedir. Buna göre İtilafçılar Batı Cephesinde Yunanlılar açısından oluşacak bir olumlu gelişmenin sonucunda Şark siyasetinde istedikleri adımı atmakta daha kolaylıkla hareket edebileceklerdir. Faik Ahmet milleti bu durum karşısında uyanık bulunmaya çağırmakta, halkı durumdan haberdar etmektedir.⁶²⁹

Yunanlıların saldırıları bütün şiddetiyle devam etmekte, bu 30 Mart 1921 tarihli İstikbal gazetesinde **“Tebliğ-i resmi”**⁶³⁰ olarak bildirilmekteydi. Bu habere göre bütün cephelerde şiddetli muharebeler devam etmektedir.⁶³¹

Müjdeli haber 1 Nisan 1921’de gazete sütunlarına yansıyacak, **“Yunan taaruzu tamamen kırıldı”** başlığıyla verilen haberde Türk ordusunun ikinci defa savunma başarısı göstererek Yunan taarruzunu durdurduğu belirtilecekti.⁶³² Faik Ahmet de köşesinden **“Kaçıyorlar”** diyerek durumu daha açık olarak tarif etmeye çalışacaktır.⁶³³ Gazete

⁶²⁴ İ., 24 Şubat 1337/1921, n: 234.

⁶²⁵ İ., 24 Şubat 1337/1921, n: 234.

⁶²⁶ İ., 27 Mart 1337/1921, n: 260.

⁶²⁷ İ., 27 Mart 1337/1921, n: 260.

⁶²⁸ İ., 29 Mart 1337/1921, n: 262.

⁶²⁹ İ., 30 Mart 1337/1921, n: 263.

⁶³⁰ İ., 30 Mart 1337/1921, n: 263.

⁶³¹ İ., 30 Mart 1337/1921, n: 263.

⁶³² İ., 1 Nisan 1337/1921, n: 265.

⁶³³ İ., 2 Nisan 1337/1921, n: 266. Bkz. (Ek 22)

“*Yunanlılar nerede tutunabilecekler..!*”⁶³⁴, “*Düşman kaçıyor*”⁶³⁵ gibi başlıklarla İnönü’de ikinci defa kazanılan zaferi, bu müjdeyi günlerdir endişe içinde bekleyen halka, verme şansını elde edecektir. 31 Mart’ta Türk karşı taarruzuyla Yunanlılar geri püskürtülecek Savaş 1 Nisan 1921’de Türk ordusunun zaferi ile sonuçlanacaktır. 6-7 Nisan gecesine kadar baskı altında geri çekilmeye zorlanan Yunan ordusu, bu çekilmeye başladığında, hem asker yetersizliği hem de malzeme eksikliği nedeniyle takip edilememiş, fakat bu büyük savunma başarısı kesin bir zaferle sona ermiştir.⁶³⁶

İstikbal attığı başlıklarla bu olumlu gelişmeyi sayfalarında haber yaparken “*Ordumuzu ve milleti tebrik*”⁶³⁷, “*İsmet Paşa’yı tebrik*”⁶³⁸ gibi yazılarla Türk ordusunun bu büyük başarısını yüceltmektedir.

Ordunun kazandığı bu başarı sonrasında Trabzon Müdafaa-i Hukuk Heyeti Mustafa Kemal Paşa’ya bir telgraf çekerek Orduyu ve Büyük Millet Meclisi’ni Mustafa Kemal Paşa nezdinde tebrik etmişti. İstikbal 12 Nisan 1921 tarihli sayısında bu telgrafa karşılık gelen cevabı sayfalarına taşımış “*Mustafa Kemal Paşa’nın cevabı*” başlığıyla verdiği haberde; “*Şanlı ordumuzun Garp Cephesindeki zaferine istinaden Trabzon Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyesi’nin Büyük Millet Meclisi reisine çekilen telgrafa Mustafa Kemal Paşa’nın cevabı; Trabzon Müdafai Hukuk Riyasetine, Ankara 6 Nisan 37 telgrafına makuz heyeti umumiyede kıraat edildi..... mesaii milliye hakkında gösterilen heyecan ve yüksek alakadan dolayı teşekkür olunur efendim. Büyük Millet Meclisi reisi Mustafa Kemal*” şeklinde sayfalarından kamuoyuna aktarmaktadır.⁶³⁹

Bu büyük zaferin hemen sonrasında Anadolu’nun her yanında olduğu gibi Trabzon’da da fener alayları düzenlenmiş ve şenlikler yapılmıştır. Tek ümit cephelerden gelecek güzel haberler olurken, her güzel haberin ardından Anadolu’nun coşması kaçınılmaz olmaktadır. İstikbal “*Şehrimizde fener alayı*” başlığıyla verdiği haberde;

“*düşmanların Sevr muahedesiyle öldürmek istedikleri Türklere cellad tayin ettikleri sardalyeci balıkçıların dağlar kadar metin Türk ordusunun ve Anadolu kahramanlarının karşısında zelil ve mezbuh firar ederken, alem-i İslamın yüzünü güldüren bu başarıdan, her taraf gibi Trabzonlular da en derin heyecanları hissederek dün akşam fener alayları tertip etmişlerdir....*”

şeklinde yaşanan mutluluğu tarif eden bir yazı kaleme alınmıştır.⁶⁴⁰

Aynı yazıda, II. İnönü zaferi münasebetiyle 4 Nisan 1921’de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti önünde tertib edilen bir törende Faik Ahmet ordunun kahramanlıkları ve düşmanın artık sığınağının kalmadığından bahisle hem bu zaferi, hemde BMM ve o meclisin reisi

⁶³⁴ İ., 2 Nisan 1337/1921, n: 266.

⁶³⁵ İ., 2 Nisan 1337/1921, n: 266.

⁶³⁶ Shaw, a.g.e., s. 425.

⁶³⁷ İ., 2 Nisan 1337/1921, n: 266.

⁶³⁸ İ., 3 Nisan 1337/1921, n: 267.

⁶³⁹ İ., 12 Nisan 1337/1921, n: 275.

⁶⁴⁰ İ., 5 Nisan 1337/1921, n: 269. Bkz. (Ek 23)

Mustafa Kemal'i, onunla birlikte de kahraman orduyu, zabitleri, neferleri tebrik etmiş, törendeki sözlerini bu tebriklerle bitirmiştir.

İstikbal aynı zamanda Anadolu'nun diğer bölgelerinde yapılan kutlamaları ve şenlikleri de sayfalarına taşımış **“Her tarafta şenlikler”** başlığıyla verdiği bu haberde, bir haftadan beri Anadolu'nun her tarafında, garp cephesinde ordumuzun zaferine yönelik olarak yapılan kutlamaları AA kaynaklı olarak haber yapmış ve Trabzon kamuoyuna bu dayanışma haberlerini aktarmıştır.⁶⁴¹

Anadolu'da bu mutlu ve muzaffer hava hakimken, onları bu anavatanından atnak için gelen işgal gücü tam bir suskunluk içindedir. İstikbal bu durumu **“Yunanlılar konuşmıyorlar”** başlığıyla gazete sütunlarına taşır.⁶⁴² Yunanlılar hem bir mağlubiyet yaşamışlar, hem de derin bir şaşkınlık içine girmişlerdir. Zira onlara göre Ankara'ya giden yol çok kısadır ve bu kısa yol hemen katedilebilecek bir kolaylıktır. Fakat sonuç öyle olmamış, savunma savaşlarındaki başarısıyla ünlenen Türk ordusu buna yeni bir başarılı savunma daha eklemiştir.

“Cephelerde kahraman mücahitlerimize” başlığıyla İstikbal o günlerde Mehmet Akif'in orduya, bu başarılı direnişine istinadene söylediği;

Hüda rızası için ey mücahidin-i kiram,

Ki pak alınlarınız dine en son istihkam.

Sebatı kesmeyiniz, çünkü sade sizde ümit,

Dönerseniz ebediyen söner gider tevhid.

mısralarıyla seslenmekte ve bu mücadelenin başarıya ulaşmasında üzerlerindeki yükün ne kadar ağır bir yük olduğunu hatırlatmaktadır.⁶⁴³

II. İnönü zaferini takip eden günlerde cephelerde yeniden bir normalleşme süreci yaşanacaktır. Artık bu günlerde gazete, cephelerde ki sukunetin de etkisiyle, Resmi tebliğlerinde de rutine dönmektedir. **“Resmî tebliğ”** şeklinde Ankara kaynaklı bu haberlerde Kocaeli ve Sakarya boylarında keşif yapan düşman süvarilerinin zaiyatla tard edilmesi aktarılırken, diğer cephelerden de bahsedilmekte, zaman zaman da Yunanlıların baskın ve yakma şeklindeki kısmi taarruzlarından haberler vermektedir. İznik gölü batı cephesinde İslam köylerinin yunanlılarca yakılması, Pazarköy ve buna yakın bölgelerin baskına uğraması gibi haberler bunlar arasındadır.⁶⁴⁴

Artık bu sıralarda yayımlanan resmi tebliğler daha çok bu ve buna benzer baskın, yakma, cinayet ve mezalimlerle cephelerde gelişen küçük çaplı olayları aktarmaktadır. **“Yunanlıların silsilei mezalim ve cinayetleri”** başlıklı AA kaynaklı haberlerde ise

⁶⁴¹ İ., 8 Nisan 1337/1921, n: 272.

⁶⁴² İ., 4 Nisan 1337/1921, n: 268.

⁶⁴³ İ., 13 Nisan 1337/1921, n: 276. Bkz. (Ek 24)

⁶⁴⁴ İ., 20 Nisan 1337/1921, n: 282.

yunanlıların kadın, kız, çocuk ve yaşlı, cephe gerisinde kalan, Müslüman halka yaptıklarını anlatmaktadır.⁶⁴⁵

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali ile başlayan Yunan taarruzu bu aşamada durdurulmuş olsa da İzmir hala Yunan işgali altında bulunmaktadır. İstikbal İzmir'in işgalini unutmayacak, kamuoyuna sürmekte olan bu işgali hatırlatacaktır. "**İzmir'in sene-i devriye-i işgali**" başlıklı haberinde; "*iki sene evvel bu gün 15 Mayıs asırlardan beri Türk olan sevgili İzmirimiz Yunan sürüleri tarafından işgal edilmişti*" derken, bir an önce anavatana katılması temennilerini de belirtmektedir.⁶⁴⁶

İzmir'i işgal altında bulunduran ve Batı Anadolu'nun önemli bir kısmını elinde tutan Yunanistan bütün bunlara rağmen rahat bir durumda değildir. Zira II. İnönü zaferinden sonra Yunanistan'ın içine düştüğü durum daha da vahim hale gelmiştir. Gerek basın gerekse kamuoyu derin bir bölünmenin içine girecek, ekonomik kaynaklarla ilgili sıkıntılar da had safhaya ulaşacaktır. İstikbal bu yönde yaptığı haberlerle bunu daha net bir şekilde ortaya koymakta, bu tür haberlerle Milli Mücadele kamuoyunu moral olarak daha yukarılara taşımaktadır. "**Yunan gazetelerinin münakaşatı**" başlıklı haberinde İstikbal, Yunanlıların mağlubiyetini ve bunun Yunan basınındaki yansımalarını aktarırken adeta feryat içinde olduklarını belirtmektedir.⁶⁴⁷ İkdam gazetesinden yapılan bir alıntıda, Atina'da yayınlanan bir gazetenin haberine göre "**Atinalıların sinirleri bozulmuş**"⁶⁴⁸ tur. "**Yunanistan iflas yolund**" haberiyle İstikbal, Yunan maliyesinin ne derece kötü bir durumda olduğunu aktarırken⁶⁴⁹, "**Taaruz mu yoksa sulh mü bir türlü karar verilemiyor**" haberiyle de Yunanlıların zaaf ve aczlerini çokdan anladıklarını belirtmektedir.⁶⁵⁰

Düşman yeni bir toparlanma devresine girerken bir yandan da bazı hakikatlerin farkına varmaya başlamıştır. İstikbal'in "**Askerimizin maneviyatını düşman da anlıyor**" başlıklı yazısında da olduğu gibi Yunan ordusu karşısında bulunan ordunun ne derece inancılı bir halde bulunduğunu ve bu inancın yıkılmasının çok zor olduğunu Yunanlıların da anlamaya başladığını ifade etmeye çalışmıştır.⁶⁵¹

Bu nedenle cephelerde genel bir sukunet olmasına rağmen Yunanlılar ancak masum halka karşı cephe gerilerinde mezalimler uygulamakta, mağlubiyetinin acısını bir bakıma bu şekilde telafi etmeye çalışmaktadır. Bu tür zalimane davranışların yanında hızlı bir şekilde askeri gücünü kuvvetlendirmeye çalışan Yunanistan yeni bir taarruz için de çok yoğun bir faaliyetin içine girmiştir.

II. İnönü muharebelerinin Türk ordusunun kesin zaferiyle sonuçlanmasından sonra Batı Cephesi'nde bir durgunluk dönemi yaşanmaya başlanmıştı. Bu durgunluktan ordunun savaşa, bilhassa taaruza hazır hale getirilmesi, eksiklerinin tamamlanması için yapılan çalışmalarla

⁶⁴⁵ İ., 25 Nisan 1337/1921, n: 286.

⁶⁴⁶ İ., 17 Mayıs 1337/1921, n: 305.

⁶⁴⁷ İ., 25 Nisan 1337/1921, n: 286.

⁶⁴⁸ İ., 26 Nisan 1337/1921, n: 287.

⁶⁴⁹ İ., 25 Mayıs 1337/1921, n: 312.

⁶⁵⁰ İ., 28 Haziran 1337/1921, n: 339.

⁶⁵¹ İ., 5 Mayıs 1337/1921, n: 295.

yararlanılmıştır. Refet Paşa'nın komuta ettiği Güney cephesi kaldırılarak Batı cephesi komutanlığı emrine verilmiş ve İsmet Paşa komutasında yeni bir yapılanma sağlanmıştı.

Diğer taraftan Yunanlılar da yeni bir taarruzun arefesine gelmişlerdir. Geçen üç aylık süre içinde her türlü ikmal ve hazırlıklarını tamamlayan Yunan ordusu, Türk ordusunu kesin olarak mağlup ve imha etmek amacıyla Bursa-Uşak hattı üzerinde 8 Temmuz 1921 günü taaruza geçti. Önüne gelen bölgeleri hızla işgal ederek 17 Temmuz günü Kütahya'ya girdi. Türk ordusu çekilmeye başladı ve Sakarya nehrinin doğusunda mevzi tutuldu. 19 Temmuz günü ise Eskişehir Yunan kuvvetleri tarafından işgal edildi. Eskişehirin kurtarılması için yapılan karşı taaruz ise başarısız oldu ve Türk birliklerinin tamamı Sakarya'nın gerisine çekildi. Kütahya-Eskişehir muharebeleri olarak bilinen bu savaşlar 24 Temmuz'da Batı Cephesi Karargahı'nın Polatlı'ya nakledilmesiyle yeni bir aşamaya geçmiştir.⁶⁵² Türklerin savunma planı Ankara'dan önceki son doğal sınır olan Sakarya Nehri'ne dayandırılmıştı.⁶⁵³

Milli Mücadele 'nin en ağır mağlubiyetini aldığımız Kütahya-Eskişehir muharebeleri (8 Temmuz-25 Temmuz) Milli Mücadele'nin dönüm noktalarından biri sayılabilir. Bu savaşlar sonrasında bir hakikat ortaya çıkmış, ancak bir ölüm kalım savaşı ile ve topyekün bir gayretle düşman ilerlemesinin önüne geçmenin mümkün olabileceği düşüncesi oluşmaya başlamıştır. Artık kaybedecek bir şeyin kalmadığı daha iyi anlaşılmıştır. Zira bu savunma savaşlarında ordu mevcudunun yarıdan fazlasını kaybetmişti. Bu mağlubiyet hem cephede hem de cephe gerisinde, Ankara'da morallerin bozulmasına neden olmuş, endişeli bir hava tüm yurdu sarmıştı. 23 Temmuz 1921 günü Meclis gizli bir toplantı yapacak, bu toplantıda konuşacak olan Fevzi Paşa; Yunanlılara karşı kahramanca çarpışıldığını, fakat çok fazla zaiyat verildiğini, hükümet adına Ankara'yı bir hafta içinde tahliye etmeyi ve hükümet merkezini Kayseri'ye taşımayı kararlaştırdıklarını duyuracaktı.⁶⁵⁴ Daha sonraları bu karar birkaç defa gözden geçirilecek, taşınma kararı askıya alınacaktı.

Kütahya-Eskişehir muharebelerinin sonuçları vahimdi. Basın bu acı mağlubiyeti sayfalarına taşıırken kamuoyuna yeni umutlar aşılamayışını ihmal etmiyordu. Zira bir geri çekilme olmuş olsa da bunun arkasından mutlaka bir taaruz ile karşı koyuş olacağı düşünülüyor, halkın bu yönde kanaat oluşturmaya özen gösteriliyordu. İstikbal, gazetenin sürmanşetinden bu muharebeleri aktarmaya çalışmakta ve Garp cephesinde Allah'ın inayetiyle yeniden bir muzafferiyet hazırlayacak olan orduya olan ümidin yok olmaması gerektiği belirtilmeye çalışılmaktadır. "**Allah Bizimle**"⁶⁵⁵ diyen gazete, "**Yüzyedi gün sonra**" başlığıyla verilen haberde de ; "**Cenab-ı Hak İslamın son müdafaalarından nusreti esirgemeyecektir**" diyerek ümitvar olunması gerektiğini aktarmaktadır.⁶⁵⁶

"**Fevzi Paşa hazretlerinin beyannamesi**" haberiyle İstikbal, cephedeki durumu Fevzi Paşa'nın beyannamesi aracılığıyla kamuoyuyla paylaşmaktadır. Fevzi Paşa bu beyannamede; düşmanın Anadolu içlerine uzanmakta olduğunu fakat aslında mezarına yaklaşmakta

⁶⁵² Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 173.

⁶⁵³ Shaw, a.g.e., s. 426.

⁶⁵⁴ a.g.e., s. 174.

⁶⁵⁵ İ., 14 Temmuz 1337/1921, n: 352.

⁶⁵⁶ İ., 14 Temmuz 1337/1921, n: 352.

bulunduğunu, düşmanın ilerlemesinin halkı tereddüte ve endişeye sevketmemesi gerektiğini, kahraman ordumuzun bu işin üstesinden geleceğini beyan etmektedir.⁶⁵⁷

*“TBMM üyelerinin tamamı, Eskişehir-Kütahya bozgunu karşısında tek yumruk olmuş, ruh hali bozulan ve büyük bir panik içine düşen halkı ve askeri yeniden derleyip toparlamak için seferber olmuştu. Milletvekilleri aralarında görev taksimi yaparak bir kısmı cepheye, bir kısmı ise cephe gerisinde askerin ve halkın bozulan maneviyatını düzeltmek, meydana gelen paniği önlemek, yeniden derlenip toparlanmalarını sağlamak için yoğun faaliyetlere girişmişlerdir.”*⁶⁵⁸

Her ne kadar cepheye ve cephe gerisine giden milletvekilleri durumun vehametinden dolayı hem askeri hem de cephe gerisinde bulunan ve endişe içine düşmüş olan halkı teskin etmek ve ümitvar olmalarını sağlamaya çalışmak için yoğun gayret içinde olsalar da Ankara’da Meclis yoğun tartışmaların ve ortaya çıkan başarısız durumun sorumlularını eleştirmekten geri durmamış, hem komutanlar arasında hem de siyasiler nezdinde sert tartışmalar ortaya çıkmıştır. Ciddi şekilde liderlik tartışmalarının da yaşandığı bu günlerde ortaya büyük bir belirsizliğin çıkmakta olduğu da gözükmemektedir. Bu tür gelişmeler ve oluşan belirsizlik bir noktadan sonra kamuoyunda da endişelerin artmasına var olan endişelere yenilerinin eklenmesine neden olacaktı.

Böyle zor bir dönemde birçok hal çaresi düşünülmekte ise de bunlar arasında en etkili olan ve öne çıkan düşünce Mustafa Kemal tarafından ortaya atılacaktır. Mustafa Kemal böyle bir ortamda, başkumandanlık yetkisini TBMM’den üzerine almak suretiyle, ordunun maddi, manevi, sevk ve idare açısından güçlenmesini sağlama yolunda kalıcı ve etkili bir çözüm bulmak istemiştir. Bu yetkiyi üzerine alması sürecinde yaşananlar kolay olmamakla birlikte, birçok alanda muhalif düşünceler söz konusu olsa da Meclis, temelde vatan müdafaası söz konusu olduğunda, eleştiri hakları saklı kalmak kaydıyla, tek yumruk olmak konusunda tereddüt etmeyecektir.

Sakarya Savaşı öncesi böyle bir yetkiyle, Milli Mücadele için, Meclis önemli bir karar vermiş böylece ordunun sevk ve idaresi ve karar aşamasında oluşacak gecikmeler ve bundan doğacak olumsuzluklar berteraf edilmiştir.

‘Başkumandan Mustafa Kemal meclisden aldığı olağanüstü yetkilerle hemen savaş hazırlıklarına başlamıştır. İlk hedef iyice Sakarya’nın içlerine kadar çekilmiş olan orduyu tekrar ayağa kaldırmak, sonra da Yunanlıları geldikleri yere göndermek için orduyu bir ölüm-kalım savaşına ikna etmektir. Öncelikli olarak bütün ulus özveriye çağrıldı. Başkomutan, 8 Ağustos’da yayınladığı ‘tekalif-i milliye emirleri’ ile halkın elinde bulunan yiyecekler ile teknik araç ve gereçlerin %40’ını beledeli sonradan ödenmek üzere orduya istiyordu. Öküz ve at arabalarının %10’unu, binek ve taşıt hayvanlarının %20’sini de istiyordu. Ayrıca halkın elinde silah ve cephane ne varsa hepsi isteniyordu. Başkomutan bu emirlerin uygulanması için her ilçede birer tane

⁶⁵⁷ İ., 24 Temmuz 1337/1921, n: 361.

⁶⁵⁸ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 175.

‘tekalif-i milliye komisyonu’ da kurmuştu. Ayrıca komisyon kararlarını uygulamak için de İstiklal Mahkemeleri kurulmuştu.”⁶⁵⁹

Bu girişim sonuç vermeye başlayacak, son savunma savaşlarında hem asker hem de teçhizat ve lojistik olarak varlığının büyük bir oranını kaybetmiş olan ordunun yeniden eski gücüne kavuşması ve hatta ondan daha da kuvvetli bir ordu haline gelmesi sağlanacaktı. Zira Anadolu halkı gerçekten varını yoğunu ortaya koymakta ve bu ölüm kalım savaşında her şeyiyle bulunmak istemektedir.

Bu günlerde bir İtalyan gazetesinin haberinden yaptığı bir alıntıyı *“Türkler er geç galip olacaklar”* başlığıyla veren İstikbal, bu habere göre Türk ordusunun ikmalini iyi yaptığını ve bunun zaferi getireceğini aktarmaktadır.⁶⁶⁰ *“Zaferden eminiz”* yazısıyla İstikbal’in yazarlarından Ebul Hamdi Hüsni ordunun zafer kazanacağına olan inancını gazete sütunlarından yansıtmaktadır.⁶⁶¹

Yine bu hengameli günlerde, Sakarya Savaşı ile alakalı olarak Mustafa Reşit Tarakçıoğlu eserinde Trabzon’lu gençlerin cepheye gidişini aktarırken, Trabzon ve yöresinin Milli Mücadele’nin bu en zor günlerinde üstüne düşeni yapmak için ne büyük gayretler ve fedakarlıklar içinde bulunduğunu göstermeye çalışmıştır.⁶⁶²

İstikbal, Sakarya Savaşı öncesi halkı bilinçlendirmek ve kamuoyunu böyle bir harbe hazırlamak adına önemli yayınlar yapmıştır. Tekalif-i Milliye emirlerinin, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa tarafından yayınlanması sonrasında Anadolu’nun her yerinde olduğu gibi Trabzon’da da Tekalif-i Milliye komisyonları kurulmuş, 11 Ağustos tarihinden sonra çalışmalara başlamıştır.⁶⁶³

*“Tekalif-i milliye”*⁶⁶⁴, *“Tekalif-i milliye emirleri”*⁶⁶⁵, *“Tekalif-i milliyeye şıtab edelim”*⁶⁶⁶, *“Tekalif-i milliyeye şıtab edelim”*⁶⁶⁷ gibi başlıklarla düzenli bir şekilde verilen haberler ve yapılan duyurular halk üzerinde önemli etkiler oluşturacak, fedakarlığın gerekliliği bu ısrarlı haberlerle gazete tarafından kamuoyuna hissettirilmeye çalışılacaktı.

⁶⁵⁹ a.g.e., s. 176.

⁶⁶⁰ İ., 25 Temmuz 1337/1921, n: 362.

⁶⁶¹ İ., 25 Temmuz 1337/1921, n: 362.

⁶⁶² Tarakçıoğlu, a.g.e., s. 59. “ Yeni kurulmuş olan Türk Ordusu, Anadolu’yu kana, ateşe vererek işgal etmekte olan şımarık Yunan ordusunun karşısına dikilmiş, 1921 Birinci ve İkinci İnönü Savaşları devam ediyordu. Bu savaşlarda düşman geri püskürtülmüş, Şark Cephesi Kumandanı Karabekir Kazım Paşa kuvvetleri de Ermeni kuvvetlerini kıra kıra Sarıkamış ve Kars’ı geri almış, düşmanı hudutlarımızın dışına sürüp çıkarmak suretiyle doğu illerimizi Ermeni pisliğinden temizlemiş, o bölge halklarına artık güvenlik gelmişti. İnönü Savaşlarında yenilgiye uğramış olan Yunanlılar derlenip toparlanarak yeniden ordumuza saldırmaya, yani Sakarya Savaşlarına hazırlanmakta idi. Bu sıralarda Doğu Cephemizden ve Trabzon ile bütün Karadeniz kıyılarından silah ve cephane olarak elde kalmış olan her ne varsa Ankara’ya gönderiliyor, Trabzon’lu yedek subaylar ile silah altına alınan gençler Yunan cephesine akın ediyorlar, Sakarya Savaşına yetişmeğe çalışıyorlardı.”

⁶⁶³ Çapa, “a.g.m.”, s. 136.

⁶⁶⁴ İ., 20 Ağustos 1337/1921, n: 381.

⁶⁶⁵ İ., 21 Ağustos 1337/1921, n: 382.

⁶⁶⁶ İ., 21 ağustos 1337/1921, n: 382.

⁶⁶⁷ İ., 22 Ağustos 1337/1921, n: 383.

İstikbal'in başyazarı Faik Ahmet ise "**Fedakarlık zamanı**" başlıklı makalesi ile oldukça etkili bir yazı kaleme alacaktır. Bu yazıda Faik Ahmet şöyle demektedir:

"Milletlerin hayatlarında bazan öyle zamanlar olur, öyle devirler gelir çatar ki o devrin, o zamanın icabatı bir milleti bütün varıyla, yoğunla ileri atılmağa, mukaddes ve mübarek bir maksat uğrunda azami fedakarlık icrasına sevkeder. Hususi düşünceler, şahsi menfaatler, hayata meclubiyet hisleri, servet ve menfaate bağlı kalmak arzu ve temayülleri mevkilerini umumi alakadar eden, cemiyet ve cemaatin müşterek menfaatlerine taalluk eyleyen çok necip hislere, çok faziletkar emel ve düşüncelere terk eyler. ...Böyle zamanlarda herkesin düşüncesi, umumi varlığın müdafaası noktasında birleşir ve üzerine terettüp eden hizmeti ve fedakarlığı, her türlü hususi ve şahsi temayülattan tecerrüdle hayat ve menfaati istihkarla, ifaya inhisar eder..."

Bu lüzum hatta zarurete binaen diyeceğiz ki, hepimiz Milli Mücademizin en çok fedakarlık isteyen günlerini yaşamakta olduğumuzu bilmeli ve ona göre umumi bir gayret-i fedakari ile ileri atılmalıyız. İçinde yaşadığımız hal ve şerait bizi bir mevcudiyet ve muhafaza-i hayat mücadelesinin hepimizden istediği fedakarlıkların azami haddini icrada bir nevi müsabakat meydanına çekip götürmüş bulunmaktadır. Hakk-ı hayat ve istiklalimizi bilfiil müdafaadan ibaret bulunan bugünkü mücademizde bizi zafer ve galibiyete isal edecek olan da ancak bu müsabaka ve imtihan meydanında elde edeceğimiz muvaffakiyet neticesidir. Yani Yunanlıları denize dökmek, yalnız Eskişehirden yalnız Kütahya'dan değil bütün Anadolu'dan sürüp çıkarmak için yapacağımız fedakarlık, aynı zamanda davamızın zaferini istihsalde de başlı başına bir amil olacak ve vatanımızda mesud bir devr-i huzurun başlaması imkanını hasıl eleyecektir. Bu neticeye varmak için ise memleketin bütün kuvvetlerini, maddi ve manevi bütün vesait ve menabiini cepheye akıtmak ve fedakarlık hududunu çok geniş tutmak iktiza ve kifayet eyler.

Vazife yalnız cephede çalışanlara mahsus ve münhasır değildir, belki daha ziyade cephe gerisinde bulunanlara aid ve raci' bulunmaktadır. Ve bütün millet için cepheyi düşünmek, cephedekilerin yiyeceğini, içeceğini, giyeceğini, atacağını yetiştirmek, orduyu yeni kuvvetlerle takviye eylemek bir farize-i milliye ve diniye hükmünü almış bulunmaktadır.

*Haydi fedakar millet! Yeni vazifelerin başına. Zaman fedakarlık zamanıdır.*⁶⁶⁸

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması için çalışan Anadolu basını örnekleri arasında yer alan gazetelerden biri olan Açıksoz için Yücel Özkaya bir eserinde Tekalif-i Milliye'ye halkın uymasını sağlamak için yapılan yayınlar yazılan yazıları ve bu emirlerin halka duyurulmasını, bu milli vergilerin ulusal savaşa ne kadar büyük bir oranda katkı sağlayacağını izah etmesi, yapılan mitingleri, İtilaf Devletlerine çekilen protesto telgraflarını, cephede kazanılan zaferleri ve başarıları yayınlamak suretiyle kamuoyunun oluşmasına sağladığı

⁶⁶⁸İ., 22 Ağustos 1337/1921, n: 383. Bkz. (Ek 25) ; Krş. Çapa, a.g.e., s. 21.

katkıları belirtirken aynı çizgide olmak üzere Trabzon'da, Bolu'da, Samsun'da ve diğer yerlerde yayınlanan gazetelerin de milli mücadeleye verdikleri katkıları belirtmiş, bu konuda Anadolu'nun birkaç yayın dışında tek yürek olduğunu işaret etmeye çalışmıştır.⁶⁶⁹

Bu da açıkça belirtmektedir ki Anadolu kenetlenmiş, bu büyük ölüm kalım savaşı öncesinde basın, kamuoyu ve ordu tek bir hedef uğruna varını yoğunu ortaya koymaya çalışmıştır. İstikbal bu büyük mücadelede üzerine düşeni fazlasıyla yerine getirmek için her türlü olumsuzluğa rağmen yayınlarına devam edecektir.

İstikbal, *"Tekalif-i milliyeye şıtab edelim"*⁶⁷⁰, *"Tekalif-i milliyeye emirler"*⁶⁷¹, *"Tekalif-i milliyeye şıtab edeklim"*⁶⁷², *"Tekalif-i milliyeyi unutmayalım"*⁶⁷³, *"Tekalif-i milliyeyi unutmayalım"*⁶⁷⁴, *"Tekalif-i milliyeyi unutmayalım"*⁶⁷⁵, *"Tekalif-i milliyeyi unutmayalım"*⁶⁷⁶, *"Tekalif-i milliyeyi unutmayalım"*⁶⁷⁷, *"Tekalif-i milliyeyi unutmayalım"*⁶⁷⁸, *"Tekalif-i milliyeyi unutmayalım"*⁶⁷⁹, *"Tekalif-i milliyeyi unutmayalım"*⁶⁸⁰, *"Tekalif-i milliyeyi unutmayalım"*⁶⁸¹, *"Unutmayalım"*⁶⁸² gibi haber ve duyurularla ordunun ihtiyaçlarını temin için çıkarılan emirleri halkın dimağında taze tutmaya ve bu konunun unutulmamasını sağlamaya çalışmaktadır.

İstikbal gazetesinde yer alan Tekalif-i Milliye haberlerinde değişmeyen yazı;

"Cephede namus ve istiklalimiz uğruna cansiperane çalışan kahraman askerlerimiz için Tekalif-i Milliye Komisyonu'na her hane başına toplanmakta olan (don, gömlek, çorap, çarık) dan ibaret olmak üzere bir kat çamaşırı unutmayalım, verelim"

şeklinde mütemadiyen yayınlanmıştır. Gazete *"Umumi seferberlik: gayesi düşmanı son neferine kadar imha"* başlıklı haberiyle de artık bir seferberlik gayretiyle Anadolu'nun topyekün savaşa hazırlanmakta olduğunu belirtmekte, gerek Tekalif-i milliye emirleri çerçevesinde yapılan fedakarlıklar gerekse diğer tüm ihtiyaçların karşılanmasıyla alakalı olarak verilen mücadele aktarılmaktadır.⁶⁸³

⁶⁶⁹ Yücel Özkaya, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989, s. 19.

⁶⁷⁰ İ., 23 Ağustos 1337/1921, n: 384.

⁶⁷¹ İ., 23 Ağustos 1337/1921, n: 384.

⁶⁷² İ., 25 Ağustos 1337/1921, n: 386.

⁶⁷³ İ., 29 Ağustos 1337/1921, n: 389.

⁶⁷⁴ İ., 30 Ağustos 1337/1921, n: 390.

⁶⁷⁵ İ., 1 Eylül 1337/1921, n: 392.

⁶⁷⁶ İ., 4 Eylül 1337/1921, n: 394.

⁶⁷⁷ İ., 5 Eylül 1337/1921, n: 395.

⁶⁷⁸ İ., 6 Eylül 1337/1921, n: 396.

⁶⁷⁹ İ., 7 Eylül 1337/1921, n: 397.

⁶⁸⁰ İ., 8 Eylül 1337/1921, n: 398.

⁶⁸¹ İ., 11 Eylül 1337/1921, n: 400.

⁶⁸² İ., 19 Eylül 1337/1921, n: 407/İ., 20 Eylül 1337/1921, n: 408. / İ., 21 Eylül 1337/1921, n: 409. / İ., 22 Eylül 1337/1921, n: 410./İ., 23 Eylül 1337/1921, n: 411/İ., 25 Eylül 1337/1921, n: 412/İ., 29 Eylül 1337/1921, n: 416.

⁶⁸³ İ., 18 Eylül 1337/1921, n: 406.

Anadolu sadece bu yapılanlarla kalmayacak, mitingler düzenlenerek toplu bir diriliş ve yeni bir heyecanla düşman üzerine gidecek orduyu ve bu orduyu ikmal edecek olan milleti yeni bir ruhla cepheye yönlendirecektir. Bu mitinglerden biri de 24 Ağustos 1921 günü Trabzon’da yapılacak, yapılan bu miting sonrası, TBMM reisi Başkumandan Mustafa Kemal ile Müdafaa-i Milliye Vekaletine ve cephe komutanlarına iletmek üzere bir telgraf çekilecek, bu telgrafda Trabzonlular, Yunan taarruzları karşısında ordumuzun kesin zaferi kazanacağına inançlarının tam olduğunu, her türlü emirlerine hazır bulunduklarını, Misak-ı Milli sınırları dışında hiçbir barışı kabul etmemek üzere Milli Mücadele’ye devam edilemesi taraftarı olduklarını belirteceklerdir.⁶⁸⁴

Bu mitingi takip eden günde çıkan sayısında İstikbal “*dünkü muazzam miting*” başlığıyla, bu mitingde yapılan konuşmaları yayınlarak halkın bu konudan haberdar olması gayesiyle bilgi verilmiştir.⁶⁸⁵

Anadolu’nun her köşesinde, bütün bu hazırlık ve gayretlerle oluşturulan imkanlar ordunun hizmetine verilmiş ve ordu, işgalci Yunan kuvvetleri karşısında, gerekli donanımına kavuşturulmuştu. Yunanlılar da bütün bu süre boyunca boş durmamış zaten üstün durumda olan kuvvetlerine ve imkanlarına yenilerini eklemiştir. Yeni bir taarruz için hazır olduğu kanaatine ulaşan Yunan komutanlığı, son bir taarruzla, 15 Mayıs 1919’da ayak bastığı Anadolu topraklarındaki hedefine ulaşmak için daha fazla beklemeyecektir. Tarihe *Sakarya Meydan Muharebesi* olarak geçen ve Türk ordusunun son savunma savaşı olan bu büyük mücadele işte böyle bir ortamda cereyan edecekti.

14 Ağustos’da Yunan saldırısı ile başlayan, fakat en kanlı çarpışmaların 23 Ağustos günü cereyan ettiği, ağır ve bunalımlı birçok anın yaşandığı bu savaşla, 13 Eylül 1921 sabahı Yunan kuvvetlerinin Sakarya’nın doğusundan temizlenmesi ile, Milli Mücadele için önemli bir dönüm noktası aşılmıştır.⁶⁸⁶

Sakarya Savaşı tam bir ölüm kalım savaşı olmuş, cepheler günlerce el değiştirmiş, zaman zaman yirmi saate kadar süren muharebeler yaşanmıştır. İstikbal “*Yirmi saat muharebe, düşman taaaruzları kırıldı*”⁶⁸⁷, “*Yaralı gazilerimiz yaralarını sararak harbe iştirak ediyor*”⁶⁸⁸, “*Düşman dün de taaaruzuna devam etmiş ve kanlı zaiyata uğtatılmıştır. Muharebe devam ediyor*”⁶⁸⁹ başlıklarıyla harbin genel seyrini ve durumun vahametini kamuoyuyla paylaşıırken, 30 Ağustos tarihli Tebliğ-i Resmi’de: “*Muharebe Çanakkale harbinin dalga ve safhalarına benzemektedir*” başlığıyla bu savaşla Çanakkale savaşı arasındaki benzer noktaları aktarmaya çalışmış, Yunanlıların cephe kaydırma ve farklı cepheler açma gayretleri ve buna Türk ordusunun verdiği cevaplar sayfalara taşınmıştır.⁶⁹⁰

⁶⁸⁴ Çapa, “a.g.m.”, s. 136.

⁶⁸⁵ İ., 25 Ağustos 1337/1921 n: 386.

⁶⁸⁶ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 176.

⁶⁸⁷ İ., 28 Ağustos 1337/1921, n: 388.

⁶⁸⁸ İ., 28 Ağustos 1337/1921, n: 388.

⁶⁸⁹ İ., 31 Ağustos 1337/1921, n: 391.

⁶⁹⁰ İ., 31 Ağustos 1337/1921, n: 391.

Tam bir yıpratma savaşı özelliği gösteren bu büyük mücadelede Yunanlıların durumu daha avantajlı gözüktü de Türk ordusu buna karşı direnmekteydi. Yunanlılar galip çıkabilecekleri ve Ankara'ya 40 kilometre kadar yaklaştıkları Haymana'da adeta taş üstünde taş bırakmamışlardı.⁶⁹¹

Fakat bu ilerleyişleri sonrasında Anadolu ortalarına kadar gelmiş olmalarının onlar açısından bir zafiyet oluşturmaları söz konusuydu. Bu da haberleşme ve ikmal yeteneklerini kaybetmeleri ve böylece hareket kabiliyetlerini yitirmelerini getirecekti.⁶⁹² Direnen Türk kuvvetleri için birazdaha zaman gerekecekti ve o zamanın gelmesi de gecikmemişti. 8 Eylül günü düşmanın sol kanadına küçük bir Türk saldırısı başarılı olunca düşmanın zayıf noktası olarak belirlenen bu bölgeye yoğun bir hareket başlatıldı. Bu yüklenme sonuç vermişti ve Yunanlılar 13 Eylül'de artık kaçmaya başlayacaklardı.⁶⁹³

Bu çetin muharebeler İstikbal gazetesinde safha safha yer almaya devam ediyordu. İstikbal "**Sakarya muharebeleri**"⁶⁹⁴ başlığıyla Akşam gazetesinin 30 Ağustos tarihli yazısını alıntı yapmış, "**Kükreyen Türk varlığı düşmanın son taaruzunu da kırdı ve dağıttı**"⁶⁹⁵, "**Meydan muharebesi galibiyetimizle neticelendi**"⁶⁹⁶, gibi haberlerle savaşın nihayetini ve gelinen noktayı aktarmıştır.

"**Kahraman ordumuz on beş gündenberi süngüsüngüye göğüs göğüse harb ederek nihayet düşmanı yerlere sermiş ve takibe başlamıştır.**" diye verilen haber ise Şark Cephesi kumandanı Kazım Karabekir Paşa'nın ilettiği ve 10-11 Eylül gecesi, Garp Cephesi'nden gelen telgrafa istinaden verdiği beyanatta da görülmektedir ki artık zafer kazanılmış ve düşman geldiği yöne doğru Anadolu topraklarından uzaklaşmaya başlamıştır.⁶⁹⁷

Bu önemli ve sevindirici gelişmeler sonrasında Anadolu elbette çektiği çilelerin ve yaptığı olağanüstü fedakarlıkların bir sonucu olarak sevinecek, bu sevinç zaferin kesinleşmesinin ardından bir coşkuya dönüşecektir. "**Anadolu baştan başa cuş (coş) u (ve) huruş içinde**"⁶⁹⁸, "**Anadolu orduya selam ve şükran yağıdırıyor**"⁶⁹⁹, "**Anadolu baştan başa galyanda**"⁷⁰⁰ başlıklı haberlerle, İstikbal Anadolu'nun sesi olmaya çalışmış, halkın bu büyük zaferi coşku içinde kutlamasını sayfalarından aktarmaya çalışmıştır.

Böyle bir başarının karşısında bulunan ve yenilmiş durumda olan Yunanlılar ise tam bir karışıklık ve çaresizlik içinde en bildikleri mezalim, vahşet ve cinayetlerini yaparak batı yönünde mevzi tutmaya çalışacaklardır. Savaşın bitmesini takip eden gün ve aylarda İstikbal sürekli olarak Batı Cephesi ve özellikle Yunanlıların perişan durumu hakkında haberler yapmaktan ve bu durumu kamuoyuyla paylaşmaktan geri durmayacak, bunu adeta bir

⁶⁹¹ Shaw, a.g.e., s. 427.

⁶⁹² a.g.e., s. 427.

⁶⁹³ a.g.e., s. 427.

⁶⁹⁴ İ., 31 Ağustos 1337/1921, n: 391.

⁶⁹⁵ İ., 5 Eylül 1337/1921, n: 395.

⁶⁹⁶ İ., 8 Eylül 1337/1921, n: 398.

⁶⁹⁷ İ., 12 Eylül 1337/1921, n: 401.

⁶⁹⁸ İ., 30 Ağustos 1337/1921, n: 390.

⁶⁹⁹ İ., 1 Eylül 1337/1921, n: 392.

⁷⁰⁰ İ., 9 Eylül 1337/1921, n: 399.

gazetecilik politikası çerçevesinde sürdürecektir. “**Yunan erkânı harbiyesi birbirine hücum ediyor**” başlıklı yazıyla Ebul Hamdi Hüsnü Yunanlıların genel durumunu ve bozulan morallerini gazetede açık bir şekilde yansıtmaya çalışırken⁷⁰¹, “**Yunan karargahı İzmir’e gidiyor**”⁷⁰², “**Yunan iflasa gidiyor**”⁷⁰³, “**Yunan ordusu müşkülât içinde**”⁷⁰⁴, “**Yunan ordusunun hali pek perişan**”⁷⁰⁵ gibi haberlerle Yunanlıların durumu ve içinde bulundukları çıkmaz gazete sayfalarının en önemli haberleri arasında yerini alıyordu.

Gazete bu günlerde hemen her sayısında Resmi Tebliğler aracılığıyla Batı Cephesi hakkında önemli bilgiler vermekte ve kurtarılan bölge veya merkezleri halka duyurmaya çalışmaktadır.

Bir Yunan gazetesinden alıntı yapan İstikbal “**Büyük Yunanistan hayali artık maziye karışmıştı**” haberiyle artık Yunan medyasının da bu konuda geldiği noktanın ne olduğunu belirgin bir şekilde yansıtmaya çalışmaktadır.⁷⁰⁶ Bu haberlerden biri de “**Sulh istiyorlar**” başlığıyla verilmektedir. Bu haberin kaynağı da Yunan matbuatıdır ve Yunan matbuatı sulh akdi lüzumundan bahsetmektedir.⁷⁰⁷ Bu günlerde devam ettirilmeye çalışılan Paris konferansı çerçevesinde yapılan değerlendirmelerle de “**Büyük Yunanistan hayalinin iflası**” artık kabul edilmektedir.⁷⁰⁸

Yunanlılar bütün bu işgal süresi boyunca ve savaşın sonrasında İzmir’den denize dökülünceye kadar daha önce yaptıkları gibi her türlü mezalim ve cinayetten geri durmamışlardır. “**Orta Anadolu’da Yunan mezalimi**” başlıklarıyla İstikbal bu konuyu sürekli gündemde tutarak Yunanlıların Türk ordusuna karşı cephede elde edemediklerini, cephe gerisinde kalan mazlum ve korumasız halka karşı yaparak büyük bir vahşetin içine girdiğini ve bu cinayetler ve mezalimlerle halka karşı acımasız bir kıyım gerçekleştirdiğini belirtmeye, bunu kamuoyuna aktarmaya çalışmaktadır.⁷⁰⁹ Bu tür haberler gazetede devam eden günlerde yayınlanmaya devam edecektir: “**İşgal sahasında Yunan zulmü dehşetlendi**”⁷¹⁰, “**Yunan vahşeti**”⁷¹¹, “**Alçak düşmanın zulüm ve vahşeti**”⁷¹² gibi haberlerle Batı Anadolu’da, Biga ve çevresinde Söke’de ve diğer bölgelerde Yunanlıların her türlü saldırgan tutumu, dehşet derecesine varan cinayetleri ve zulümleri, kadın, çocuk ve yaşlılara yapılan türlü eziyet ve kötülükler gazetede sıklıkla aktarılmaktadır.

⁷⁰¹ İ., 4 Eylül 1337/1921, n: 394.

⁷⁰² İ., 16 Teşrin-i evvel 1337/1921, n: 430.

⁷⁰³ İ., 24 Teşrin-i evvel 1337/1921, n: 437.

⁷⁰⁴ İ., 17 Nisan 1338/1922, n: 587.

⁷⁰⁵ İ., 18 Nisan 1338/1922, n: 588.

⁷⁰⁶ İ., 2 Teşrin-i sani 1337/1921, n: 445.

⁷⁰⁷ İ., 6 Kanun-ı evvel 1337/1921, n: 474.

⁷⁰⁸ İ., 11 Nisan 1338/1922, n: 583.

⁷⁰⁹ İ., 15 Kanun-ı evvel 1337/1921, n: 482. / İ., 16 Kanun-ı evvel 1337/1921, n: 483./İ., 20 Kanun-ı evvel 1337/1921, n: 486./ İ., 7 Kanun-ı sani 1338/1922, n: 501./ İ., 8 Kanun-ı sani 1338/1922, n: 502./İ., 11 Kanun-ı sani 1338/1922, n: 505./İ., 12 Kanun-ı sani 1338/1922, n: 506./ İ., 16 Kanun-ı sani 1338/1922, n: 509./İ., 25 Kanun-ı sani 1338/1922, n: 517./İ., 26 Kanun-ı sani 1338/1922, n: 518./İ., 29 Kanun-ı sani 1338/1922, n: 520./ İ., 7 Şubat 1338/1922, n: 528./İ., 8 Şubat 1338/1922, n: 529.

⁷¹⁰ İ., 5 Haziran 1338/1922, n: 626.

⁷¹¹ İ., 5 Temmuz 1338/1922, n: 652.

⁷¹² İ., 6 Temmuz 1338/1922, n: 653.

Diğer taraftan, İzmir'in işgalinin 3. yıldönümü haberini "**Kara gün**" yazısıyla Ebul Hamdi Hüsnü'nün kaleminden halka aktarmaya çalışan İstikbal, bu büyük felaketi hafızalarda canlı tutma gayretini, her sene olduğu gibi 1922 Mayıs'ında da yapmaya çalışmıştır.⁷¹³ Yine aynı sayıda İstikbal, "**Bu gün güzel İzmirimizin işgal olduğu kara güne müsadiftir. Palikaryaların bu Türk yurdundan kovulacakları gün de yakındır.**" başlığıyla da bir bakıma halkın düşünce ve temennilerini manşet haberi olarak sayfalarına taşımaktadır.⁷¹⁴

İstikbal, Batı Cephesi'ndeki gelişmeleri "**15,16,17 Mayıs tarihli tebliği resmilerimiz**"⁷¹⁵ ve "**23,25,28,29,30 Mayıs Tarihli Tebliği Resmiler**"⁷¹⁶ şeklinde, Eskişehir, Kocaeli civarları Afyon, İzmit körfezi ve bunun gibi Batı Anadolu bölgesi cephe haberleri şeklinde aktarırken, Trakya bölgesi için de birçok haberler yapmaktadır.

"**Yürek yakıcı bir yıl dönümü daha, sevgili Edirnemiz 25 Temmuz 336 da işgal edilmişti; Osmanlının 550 küsur sene evvel fethettiği ve başkentlik de yapan Edirne'nin ezansız ve tekbirsiz günlerinin ezikliği**" haberi gazetenin sayfalarından aktarılmaya çalışılırken.⁷¹⁷ "**Trakya'da Yunan harekatı; Yunanlılar Trakyaya yeniden iki fırka göndereceklermiş**" haberiyle İstikbal Yunanlıların planlarını ortaya koymaya çalışmaktadır.⁷¹⁸ "**Yunan çulğunluğu karşısında Balkan**" haberinde İstikbal "**Yunanın İstanbul üzerine harekete teebbüsü balkanlarda endişe ve üzüntü uyandırmıştır.**" demektedir.⁷¹⁹ Bir diğer haberde ise "**Yunan cinneti balkanları asabileştiriyor**" başlığıyla verdiği haberi şöyle sürdürmektedir; "**Bulgar, sırp, Romen matbuatı yunanın istanbula harekatı üzerine ateş püskürtmeye devam ediyorlar. Sırp matbuatı diyorlar ki; 'şayet Yunanlılar Anadolu'ya girecek olurlarsa biz de selaniki işgal edeceğiz'**"⁷²⁰

İstikbal bu haberlerle Balkanlar'ın ve özellikle Trakya'nın durumunu aktarmakta, bu durum karşısında gerek Anadolu Merkezli Milli Mücadele kadrolarının gerekse Balkan milletlerinin tutumu ve niyetlerini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Artık Yunanlılar son bir şanslarının kaldığını düşünmekte, gerek Batı Anadolu gerekse Trakya'da son bir girişim daha denemek istemektedirler. İstikbal "**Yunanlılar ne yapacaklarını şaşırdılar**", "**Şimdi de taaruza mı hazırlanıyorlar**" gibi haberlerle Yunanlıların durumunu ve içinde bulundukları hali belirtirken,⁷²¹ İzmir'den gelen haberlere göre son bir tecrübe daha deneyebileceklerini belirtmektedir.⁷²²

Sakarya Savaşı ordumuzun galibiyetiyle sonuçlanmış fakat çoğu rütbeli subay olmak üzere birçok askerimizi kaybettiğimiz bir savaş olmuştu. Buna rağmen bu savaş sonrası ordunun toparlanması ve artık düşmanın yurttan atılması amacıyla gizli bir faaliyet içine

⁷¹³ İ., 15 Mayıs 1338/1922, n: 611.

⁷¹⁴ İ., 15 Mayıs 1338/1922, n: 611.

⁷¹⁵ İ., 20 Mayıs 1338/1922, n: 615.

⁷¹⁶ İ., 1 Haziran 1338/1922, n: 623.

⁷¹⁷ İ., 25 Temmuz 1338/1922, n: 669.

⁷¹⁸ İ., 17 Ağustos 1338/1922, n: 686.

⁷¹⁹ İ., 18 Ağustos 1338/1922, n: 687.

⁷²⁰ İ., 21 Ağustos 1338/1922, n: 689.

⁷²¹ İ., 21 Ağustos 1338/1922, n: 689.

⁷²² İ., 23 Ağustos 1338/1922, n: 691.

girilecek, kapanan cephelerden Batı cephesine asker kaydırılacak, ordu tahkim edilecek ve eksikler hızla tamamlanacaktır. Bütün bu çalışmalar bir seferberlik havasında yapılmış, ordu 26 Ağustos 1922 günü tüm hazırlıklarını tamamlamış olarak taaruza hazır hale getirilmiştir.

Anadolu'nun işgalinden bu yana hemen hemen bütün savaşlarda savunma durumunda kalarak işgalci güçlerle ve özellikle Yunanlılarla mücadele eden Milli Mücadele ordusu için artık taarruz zamanı gelmişti. Bu günlerde, Ankara'da bulunan hususi muhabir aracılığıyla, İstikbal'e şu haber geçilmektedir. **“Umum cephelerde harp başladı”** Osmanzade Hamdi imzalı bu haberle artık taarruz kalkan ordunun ilerleyişi gazetede gün be gün verilmeye, Yunanlıların Anadolu'dan atılmasına kadar giden süreçle ilişkin gelişmeler aktarılmaya çalışılacaktır.⁷²³

Yine bu günlerde gelişen olaylar ve cephe haberleri gazetenin sayfalarında oldukça geniş yer bulmaktadır. **“Ankara: 27 (hususi muhabirimizden) kahraman ordumuz Afyonkarahisar cephesinde Kaleciktepe, Bilhan (belen) tepeleri zaptetti, taaruz devam etmektedir”**⁷²⁴ ve **“Ordumuz darbeyi indirmeye başladı”**⁷²⁵ başlıklarıyla verilen telgraf haberleri artık sürekli bir şekilde gün be gün kamuoyunu bilgilendirmek üzere gazetenin sayfalarını doldurmaktadır. **“Evlad ve kardeşlerimizden mürekkebe bir manzume-i şehamet olan ordumuz için nusreti ilahiye tezri edelim”** diye AA tarafından aktarılan haberler verilirken⁷²⁶, diğer taraftan resmi tebliğler de aktarılmaya çalışılmaktadır.

Bunlardan birkaçını şu başlıklarla verebiliriz; **“Kocaeli’de de darbemiz inmek üzere.”**⁷²⁷ **“Resmi tebliğ 27 Ağustos; kahraman milli ordumuz Afyonkarahisar’ı işgal eyledi”**⁷²⁸, **“Cephe boyundaki harekatı taaruziyemiz kemali muaffakiyetle inkişaf itmiştir; kahraman Anadolu’nun kalbinden bir parça olan fedakar ordumuz ayaklandı”**⁷²⁹, **“28 Ağustos tebliğ-i resmi: fedakar ordumuz bütün cephelerde kırk kilometre ilerledi”**⁷³⁰, **“Resmi tebliğ, 29 Ağustos. Kahraman kıtaatımız Altıntaş ve Dumlupınar civarına vasil olmuştur.”**⁷³¹ Bu haberlerle kamuoyu savaşı adeta an be an yaşamakta ve gelişmeleri böylece takip edebilmektedir.

Artık zaferden emin bir TBMM vardır ve bu Meclis sevinçlerin en büyüğünü yaşamaktadır. Büyük Taarruz büyük ölçüde sona ermiş, Yunanlılar arkalarına dahi bakmadan Ege Denizi’ne doğru, Anadolu’yu işgale başladıkları gün olduğu kadar bir hızla, kaçmaktadırlar. İstikbal **“Büyük Millet Meclisi’nde tezahüra”** başlığıyla verdiği haberde zaferin alkışlarla kutlanmasını ve sefirlerin tebriklerini halka duyurmaktadır.⁷³² İstikbal yine bir gün sonraki sayısında; **“Gazi kumandanla büyük Meclis arasında”**⁷³³ başlığıyla verdiği

⁷²³ İ., 26 Ağustos 1338/1922, n: 694.

⁷²⁴ İ., 27 Ağustos 1338/1922, n: 695.

⁷²⁵ İ., 27 Ağustos 1338/1922, n: 695.

⁷²⁶ İ., 29 Ağustos 1338/1922, n: 696.

⁷²⁷ İ., 29 Ağustos 1338/1922, n: 696.

⁷²⁸ İ., 29 Ağustos 1338/1922, n: 696.

⁷²⁹ İ., 30 Ağustos 1338/1922, n: 697.

⁷³⁰ İ., 30 Ağustos 1338/1922, n: 697.

⁷³¹ İ., 31 Ağustos 1338/1922, n: 698.

⁷³² İ., 30 Ağustos 1338/1922, n: 697.

⁷³³ İ., 31 Ağustos 1338/1922, n: 698.

haberde “Baş kumandan gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri fedakar ordumuzun büyük meclisini tebrik ediyor. Büyük meclis de fedakar orduya selam ve ihtiram gönderiyor” şeklinde AA kaynaklı haberi iletmektedir.⁷³⁴

“**Ordumuzun zaferi; bilumum müdafai hukuklara tebliğ ediliyor**” haberinde İstikbal, grup reisi Ali Fuad (Cebesoy)’un beyanatını sayfalarına taşıırken⁷³⁵, İcra vekilleri heyeti reisi Rauf Bey’in, sefiranın BMM’yi tebriğini “**Muzaffer orduya ve büyük meclise tebrik**”⁷³⁶ başlığıyla vermektedir⁷³⁷

İstikbal, “**Senelerdir acının, ızdırabın gölgelediği alnımıza nurdan zafer çelengi ören fedakar orduya bin selam ve ihtiram**” başlığıyla orduya olan şükranı belirtirken⁷³⁸, “**Ulu Tanrı’ya büyük şükür!; 3 sene 3 ay 11 güne karşı (7) gün- seri ve kati muzafferiyetlerimiz- şehrimizdeki tezahürat**” yazısıyla da kısa sürede kazanılan bu kesin zaferi ve bu zaferin Trabzon’da ki yansımalarını aktarmaktadır.⁷³⁹

İstikbal, “**Gazi ve muzaffer başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin fedakar millette, kahraman ordularımıza beyannameleri**” başlıklı yazısında ise ; ‘ ‘ zalim ve mağrur düşman ordusunun akıllara dehşet verecek bir katiyetle imha edildiği’ ’ni söyleyen Mustafa Kemal’in sözlerinden alıntılar vermekte, yine Mustafa Kemal’in orduya yönelik olarak “**Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularına: ordular ilk hedefiniz Akdenizdir, ileri**” demesini, asil Türk milletine hitaben de ordunun muzafferiyetini sonuna kadar götüreceğine yönelik beyanını aktarmaktadır.⁷⁴⁰

Büyük Taaruz 30 Ağustos’da başkumandan Mustafa Kemal’in yönettiği meydan muharebesiyle büyük ölçüde tamamlanmış, düşman İzmir ve Boğazlar yönünde çekilmeye başlamıştır. 9 Eylül’de İzmir, 11 Eylül’de Bursa, 18 Eylül’de ise Anadolu’da hiçbir Yunan askeri kalmamıştır.⁷⁴¹ İlber Ortaylı’ya göre; “30 Ağustos uzun bir devlet ve askerlik geleneğinin balkanlar karşısındaki çağdaş zaferidir.”⁷⁴²

İstikbalin sayfalarında, bu günlerde, şu haberleri görmekteyiz; “**Yunan vaziyeti dahiliyesi ve maliyesi de perişan**”⁷⁴³, “**Halaskar ordumuz Bursa ve İzmir yollarında düşmanın son bakiye-i enkazını inhizamdan inhizama uğratarak süratle ilerliyor**”⁷⁴⁴, “**Zafer ufuklarından atılan şanlı beyannameler; teyyarelerimiz cepheye Türkçe ve Rumca beyannameler atarak esir kardeşlerimize büyük zaferi tebşir ediyor**”⁷⁴⁵, “**Bu dakikada bütün Anadolu’da(resmi tebliğ)imizin, sevgili İzmirimizin istirdadını müjdelemesi**

⁷³⁴ İ., 31 Ağustos 1338/1922, n: 698.

⁷³⁵ İ., 1 Eylül 1338/1922, n: 699.

⁷³⁶ İ., 1 Eylül 1338/1922, n: 699.

⁷³⁷ İ., 1 Eylül 1338/1922, n: 699.

⁷³⁸ İ., 3 Eylül 1338/1922, n: 700.

⁷³⁹ İ., 3 Eylül 1338/1922, n: 700.

⁷⁴⁰ İ., 4 Eylül 1338/1922, n: 701.

⁷⁴¹ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 178.

⁷⁴² Ortaylı, a.g.e., s. 66.

⁷⁴³ İ., 4 Eylül 1338/1922, n: 701.

⁷⁴⁴ İ., 5 Eylül 1338/1922, n: 702.

⁷⁴⁵ İ., 6 Eylül 1338/1922, n: 703.

beklenmektedir,⁷⁴⁶ gibi başlıklarla Batı Cephesi'ndeki en son gelişmeleri ve ordunun ilerlemesi ile cephelerde ve cephe gerilerinde olan olayları aktarmaya çalışmaktadır.

Diğer taraftan büyük zaferin müjdesi ve sevincinin paylaşılmasını aktarmak ve Trabzon için ne kadar sevindirici olduğunu anlatmak için İstikbal, **“Dün bütün Trabzon taşkın bir sürur içinde idi”** başlığıyla ortak sevinci ve coşkuyu vermekte, gündüz öğle zamanı başlayan şenliklere bütün halk, asker, mektepli, kadın, erkek, çocuk, genç, ihtiyar, binlerle katılım olduğunu, misli görülmemiş bir çuş ve huruş içinde nusret avazelerinin gece yarısına kadar gökleri tuttuğunu belirtmektedir.⁷⁴⁷

İstikbal'in, üç senedir bütün Anadolu'nun yasını tuttuğu İzmir'in kurtarılışı haberini vermesi fazla gecikmeyecektir. **“Hakkın zalime karşı zaferini pek şanlı bir surette tarihe yazan büyük Türk milletine müjdeler olsun: güzel İzmir kulelerine dün sabahtan itibaren pek şanlı bayrağımız rakz edilmiş bulunuyor”**,⁷⁴⁸ **“Müezzinler, tekbir Allah. Müminler hamdü sena edin!”**⁷⁴⁹

Diğer taraftan İngiliz gazetelerinin haberlerinden de alıntılar yapan İstikbal; **“İngiliz gazeteleri diyorlar ki; Türk taaruzu meseleyi halletmiştir”** haberiyle Avrupa basınının bu son gelişmelere bakışını yansıtmaya çalışmaktadır.⁷⁵⁰ Gazetede **“İzmir'in istidadı üzerine İstanbul'da cüş ve hüruş”**,⁷⁵¹ **“Zaferden zafere koşan Türk, (yeşil Bursa)mız da dün kurtuldu; müjdeler olsun”**,⁷⁵² **“Tarihi zafer, Akçaabat'da zafer şenlikleri”**,⁷⁵³ **“Trabzon dün misli görülmemiş şenlikler yaptı; bütün şehir dün fer hazfa bir bahçeye dönmüş”**,⁷⁵⁴ **“Gemlik'ii, Armutlu'yu, Mudanya'yı mistirdad ettik”**,⁷⁵⁵ **“Ankara'da güzel İzmir şenlikler”**⁷⁵⁶ diye devam eden haberler Büyük Taarruz, İzmir'in kurtarılışı, Bursa'nın Yunanlılardan geri alınması ve diğer yerlerde de teker teker düşman işgaline son verilmesi aktarılmaya çalışılırken, bunun Anadolu'nun her yanında meydana getirdiği sevinç ve mutluluğu da paylaşmaktadır.

Yunanlılar'ın Ege'den denize dökülmesini takiben ordu için yeni bir görev daha vardır. Zira, Boğazlar ve Trakya hala düşman işgali altındadır. Bu nedenle orduya yeni bir istikamet verilmiştir.

“Büyük taaruzun tam olarak başarıyla sonuçlanabilmesi için, Batı Cephesi'ndeki birlikler Doğu Trakya'ya geçmek için en elverişli yer olan Çanakkale'ye doğru harekete geçtiler. Amaç hem Çanakkale Boğazı'nı hem de Doğu Trakya'yı kurtarmaktı. Türk ordusu Çanakkale'ye yaklaşınca İngiltere başbakanı

⁷⁴⁶ İ., 7 Eylül 1338/1922, n: 704.

⁷⁴⁷ İ., 8 Eylül 1338/1922, n: 705. Bkz. (Ek 26)

⁷⁴⁸ İ., 10 Eylül 1338/1922, n: 706.

⁷⁴⁹ İ., 10 Eylül 1338/1922, n: 706.

⁷⁵⁰ İ., 10 Eylül 1338/1922, n: 706.

⁷⁵¹ İ., 11 Eylül 1338/1922, n: 707.

⁷⁵² İ., 12 Eylül 1338/1922, n: 708.

⁷⁵³ İ., 12 Eylül 1338/1922, n: 708.

⁷⁵⁴ İ., 14 Eylül 1338/1922, n: 710.

⁷⁵⁵ İ., 15 Eylül 1338/1922, n: 711.

⁷⁵⁶ İ., 18 Eylül 1338/1922, n: 713.

Lloyd George bu hareketin savaş nedeni sayılacağını bildirdi. Bu açık savaş kışkırtıcılığından sonra İngiliz hükümeti, Dominyonlar'a, Fransa'ya, İtalya'ya ve Romanya'ya başvurarak askeri destek ve yardım istedi. Fakat hiçbirinden olumlu cevap alamayıp, yalnız kaldılar. Yılarca savaş ekonomisiyle yaşayan ve tükenme noktasına gelen İngiltere yeni bir savaşı göze alamazdı. Açıkçası yeni bir savaşı İngiliz kamuoyuna kabul ettiremezdi. Böylece Çanakkale'deki askerlerini geri çekti. Ordunun illerleyişi Doğu Trakya'ya doğru devam ediyordu. Franzızların da baskısıyla İngilizler Doğu Trakya'nın da boşaltılmasını kabul ettiler. İstedikini elde eden ordunun ilerleyişi 28 Eylül'de Başkumandan'ın emriyle durduruldu. Artık anlaşma evresi açılmıştı. 3 Ekim günü Mudanya'da ateşkes görüşmeleri başladı.”⁷⁵⁷

İstikbal, Milli Mücadele'nin bu son aşamasında Trakya ile ilgili haberler yapmakta ve orada hem Türk ordusunun hem de Yunanlıların durumu hakkında tespitlerde bulunmaktadır. **“Trakya'daki milli teşkilatımız kuvvetlerince(kotarıcı) harekate başladı. Orada da düşmanı taraf taraf tepelemekteyiz”**⁷⁵⁸, **“Tarkya'da müdafaa-i milliye grupları faaliyette”**⁷⁵⁹ gibi haberlerle, Trakya'daki Müslüman halka, zalim ve gaddar Yunan askerlerinin yaptıkları anlatılırken, hem onlara hem de işbirlikçilerine karşı bu teşkilatların birlik oluşturmaya çalıştığını kamuoyuyla paylaşmaktadır. Gazete diğer sayılarında da bu konuyu işlemekte, **“Trakya'yı katillerden bir an evvel kurtarmalıyız; çünkü Trakya'daki Müslümanları imha için Yunanlı katiller vahşete devam ediyorlar, bu konuda İstanbul'daki İtilaf komiserlerine nota verilmesi ve onların da üç ecnebi heyeti Trakya'ya göndermesi”**⁷⁶⁰ ve **“Trakyada zulüm yapmak için kalıyorlar”**⁷⁶¹ gibi haberlerle Trakya'nın içinde bulunduğu zor durum aktarılmaktadır.

Birkaç gün sonra Edirne'nin kurtarılması üzerine de İstikbal, **“Kurtarılan Edirnemizin teslimi hazırlığına başladık”**⁷⁶² ve **“Trakyamızı tahliye hazırlıkları başladı”**⁷⁶³ gibi başlıklarla Refet Paşa'nın teslimi memur olduğunu belirtmekte, bu konudaki hazırlıkları sayfalarına taşınmaktadır.

Böylece meydana gelen gelişmeler halk ile paylaşılmakta, varılacak anlaşma ve siyasi çözümler ve bu konularla ilgili düşünceler beyan edilmektedir.

⁷⁵⁷ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 178.

⁷⁵⁸ İ., 25 Eylül 1338/1922, n: 719.

⁷⁵⁹ İ., 3 Teşrin-i evvel 1338/1922, n: 726.

⁷⁶⁰ İ., 5 Teşrin-i evvel 1338/1922, n: 728.

⁷⁶¹ İ., 10 Teşrin-i evvel 1338/1922, n: 732.

⁷⁶² İ., 13 Teşrin-i evvel 1338/1922, n: 735.

⁷⁶³ İ., 17 Teşrin-i evvel 1338/1922, n: 738.

C. Konferans ve Mütarekeler.

Birinci Dünya Savaşı sona erdiği günlerde galip devletler düzenledikleri konferanslar aracılığıyla, özellikle Osmanlı Devleti'ni paylaşma planlarını uygulama aşamasına geçirmeye başlamışlardır. 18 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'ndan başlayarak, Milli Mücadele yıllarında son direniş hareketi olan Ankara Merkezli Milli Mücadele'yi de saf dışı bırakmak için San Remo (18-26 Nisan 1920) ve Londra Barış konferanslarını (21 Şubat 1921, Mart 1922) toplayacak böylece emellerine ulaşmak konusunda dayatmalarını yapmaya çalışacaklardır.

TMHMC'nin 7 Haziran 1919 'da İstanbul'a Padişah'a iletilmek üzere çektikleri telgrafda “*Âtabeyi Ulya-i Hazret-i Hilafet Penâhiye: Paris Sulh Konferansı Hükümeti seniye-i mülükanelerinin mukadderatı hakkında kat'i kararını ita eylemek üzere Osmanlı heyet-i Murahhasasını davet ediyor. Ecdâd-ı izâmınızın (büyük ecdadınızın) size ve tebâ-ı sadıklarına tevdi buyurdıkları istiklal ve hakimiyetin takyid ve tahdidi, onun kemali mutlakiyeti yolunda her türlü varlığından tecerrüd eden Müslüman ve Türk vicdanının her neye de mal olsa kabul edemeyeceği bir zillet ve taht-ı hilafete izafe edilemeyecek bir mezellemdir. Fatih'in, Sultan Selim'in varis-i hakikisi tanıdığımız Zat-ı Hilafet-penahilerinin cevher-i istiklâli ref'edilecek (istiklali kaldırılmış olan) bir tâca tenezül buyurmayacakları hususunda izzet-i nefis-i hümayunlarına emniyetimiz ber-kemâldir. Müstakilen milletinizle yaşayacağınızı ve şerefsiz bir saltanata hâtime çekeceğiniz lisân-ı âzabü'l-beyan-ı ecdâda yakışır bir celâdetle Avrupalılara îlâm buyurunuz sevgili Padişahımız. 7 Haziran, 1335 (1919) İmza Ziya, Hüseyin Avni, İzzet Bey*”⁷⁶⁴

diye belirterek bu konferansda ülkenin bağımsızlığı ve parçalanması ile ilişkili olarak alınacak her türlü kararın karşısında olunması gerektiği ve bu yönde padişahın alacağı karar ve tavrın Avrupalılar karşısında önemli olduğu, bunun da yapılması gerektiği belirtilmektedir.

Aynı konuda bir telgrafi⁷⁶⁵ da Sadrazamlık makamına ileterek onlarda bu konuda uyarılmış, memleketin düşüncesinden haberdar olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda bu tür telgrafların çekilmesini takiben aynı telgraflar hakkında bilgiler ilişkili oldukları tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine⁷⁶⁶ de iletilerek toplu bir fikir etrafında halkın ortak hareket etmesi amacı güdülmüştür.

San Remo'da yapılacak olan ve temelde, amacı Osmanlı topraklarını paylaşma fikrine dayanan konferans Sevr Anlaşması'nın şekillendirileceği önemli bir konferans özelliği göstermektedir. Bu konferansda Osmanlı'nın Asya ve Kuzey Afrika'da bulunan toprakları

⁷⁶⁴ Barutçu, a.g.e., “Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Karar Defteri”, s. 130.

⁷⁶⁵ Barutçu, a.g.e., İçinde EK: “Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Karar Defteri”, s. 130.

⁷⁶⁶ a.g.e., İçinde EK: “Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Karar Defteri”, s. 131. Bu cemiyetler; “Erzurum'da vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetine, Ordu, Giresun, Tirebolu, Görele, Vakıkebir, Akçaabat, Maçka, Sürmene, Of, Rize, Atina (Pazar), Hopa, Gümüşhane, Dorul (Torul), Kelkit, Şeyran (Şiran) Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetine.”

elinden alınacak, Batı Anadolu ve Trakya Yunanistana verilecek, ayrıca Ermenilerin hakları saklı kalmak kaydıyla bir Kürdistan devleti kurulacaktır.

*“İtilaf Devletleri 1920 ilkbaharında San Remo’da yaptıkları toplantıda Osmanlı Devleti’ni kabule zorlayacakları anlaşmaya son halini vermişlerdi. Söz konusu barış anlaşmasının taslağı 11 Mayıs 1920’de Osmanlı Devleti’nin temsilcilerine verildi. Sadrazam Tevfik Paşa anlaşma taslağını görünce dehşete kapılmıştı. İstanbul’a dönüşünde bu anlaşmanın, imzalanırsa Osmanlı Devleti’nin yok olacağını, sömürge halindeki bir topluluğa dönüşeceğini söyledi. Bu arada İtilaf Devletleri Türklerin direnişini kırmak için Yunanlılara hareket serbestisi tanıdılar ve Yunanlılar da 22 Haziran 1920’de Bursa-Uşak hattına doğru harekete geçtiler. 8 Temmuz’da Bursa’yı, bir hafta sonra da tüm Ege bölgesi ve doğu Trakya’yı işgal ettiler.”*⁷⁶⁷

Konferansın sonucu Osmanlı heyeti tarafından kabul edilmemiş fakat Damat Ferit hükümeti tarafından olumlu görülerek sonuca kesin dille bir itiraz yapılmamıştır. Halk ise bu konuda aynı şeyi düşünmeyecek, Sultanahmet’de mitingler düzenlenecek bu kararlar protesto edilecektir. Buna rağmen bu kararlar (Sevr) 22 Temmuz 1920’de, Sultan Vahdettin’in de bulunduğu bir toplantıda görüşülecektir. Ankara hükümeti ise bu koşulları asla kabul etmeyecek ve reddedecektir. Sevr İtilaf Devletleri’nin Türklere karşı nasıl davranılmasını istediklerini belirten ve intikam amacı güden bir belgeydi.⁷⁶⁸

Anadolu’da başlayan Milli Mücadele hareketi ne Mondros’u ne de Sevr’i kabul etmemiş, fakat İtilaf Devletleri de bunu oldukça geç anlayabilmişlerdir. Mondros gibi ağır bir teslim oluş metninin tarafından kabul görmediği yoksul Anadolu halkı, yeniden dirilişe başladıkları yeni dönemde Sevr’i de elbette kabul etmeyecekti.⁷⁶⁹

Sevr, çizdiği sınırlar itibariyle geride bıraktığı Türk Devleti’ni yabancı devletlerin mali ve askeri denetimine bırakmış oluyordu.⁷⁷⁰ İstikbal bu muahedenin ülke için ne büyük bir yük getirdiğini ve Osmanlı için bir yok oluş anlamına geldiğini, sayfalarına taşıdığı haberlerle, kamuoyuna aktarmaktadır. “**Sulh şartları**” başlığıyla Faik Ahmet düşüncelerini ortaya koyarken⁷⁷¹, İstikbal anlaşmanın tam metnini, “**Sulh muahedesinin metni**” başlığıyla sayfalarından halka duyurmaktadır.⁷⁷²

Batılıların baskıları ve direktmeleri karşısında kaygılanan padişahın 22 Temmuz 1920’de Saltanat Şurasını toplayıp Sevr anlaşmasının şurada görüşülmesini sağlamasına rağmen, Meclis-i Mebusan’ın dağılmış olması nedeniyle, anlaşmanın Meclis’de oylaması yapılamayacak böylece anlaşma hukuken var olmuş olmayacaktır. Diğer taraftan Ankara Merkezli Milli Mücadele liderleri ve hükümeti de bu anlaşmayı kabul etmediği için anlaşmanın yaptırım gücü de ortadan kalkmış olmaktadır. Zira İstanbul hükümeti her ne kadar

⁷⁶⁷ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 170.

⁷⁶⁸ Shaw, a.g.e., s. 421.

⁷⁶⁹ Budak, “a.g.m.”, s. 844.

⁷⁷⁰ Shaw, a.g.e., s. 422.

⁷⁷¹ İ., 23 Mayıs 1336/1920, n: 140. ; İ., 27 Mayıs 1336/1920, n: 141.

⁷⁷² İ., 27 Mayıs 1336/1920, n: 141.

bu anlaşmayı kabul etmiş olsa da orada da tek bir ses vardır denilememektedir. İstikbal hem Ankara'nın hem de İstanbul'un sulhe bakışını **“Ferid Paşa ve sulh”**⁷⁷³, **“Millet Meclisi ve sulh”**⁷⁷⁴ başlıklarıyla ele almakta, her iki cephenin sulhe bakışını ve alınan tavrı aktarmaya çalışmaktadır.

İlber Ortaylı'ya göre;

*“Türkiye Sevres porselen fabrikasındaki müzede önüne konan anlaşmayı imzaladı. Ama bunu Ankaradaki hükümet kabul etmedi. Ankara kabul etmeyince İstanbul'da olmayan Meclis'in (19 Mart 1920 işgali ile Meclis-i Mebusan azaları ya tevkif edilmiş ya da bir köşede saklanıyorlardı) yerine acilen teşkil edilen Şura-ı Saltanat'ın bu anlaşmayı tasdiki fazla bir şey ifade etmedi. Padişah dahi değişen ortamda İstanbul ama asıl Ankara'daki muhalif milliyetçilerin baskısıyla bu anlaşmayı tasdik edemedi. Birinci Dünya Savaşı'nın mağlupları içinde galiplerin dikte ettiklerini kabul etmeyen tek devlet Türkiye oldu.”*⁷⁷⁵

Anakara hükümeti'nin Sevr'i kabul etmemesi sonrasında bu anlaşmanın bazı değişikliklere uğratılması gündeme gelecektir. İstikbal, **“Muahedeyi tebdil mi edecekler”**⁷⁷⁶, **“İstanbul hükümeti ve Sevr muahedesı”**⁷⁷⁷, **“Sevr muahedesinde tadilat meselesı”**⁷⁷⁸ başlıklarıyla bu konu hakkında sürekli gündem oluşturmaktadır. Sevr'in bu şekilde değişikliklerle tekrar Türk Milleti'nin önüne getirilmesi ve kabul ettirilmeye çalışılmasında İnönü muharebeleri ve Türk ordusunun aldığı sonuçların etkisi oldukça büyüktür. Zira bu muharebelerden Anadolu direniş hareketi başarılı çıkmış, böylece askeri alanda mağlup edilemeyen bu kahraman milleti siyasi manevralarla, sanki taviz veriliyormuş havasında, dize getirmeye çalışmışlardır.

“Yunanlıların İnönüde durdurulması BMM'nin otoritesinin güçlenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Bu zaferden sonra İtilaf Devletleri arasındaki anlaşmazlıklar iyice su yüzüne çıkmış, Fransızlar ve İtalyanlar yeni Türk devletinin muhatab alınması taraftarı olmuşlardır. İnönü zaferinden sonra İtilaf Devletleri, Sevr anlaşmasında ölçüyü biraz kaçırdıklarını fark etmişler ve Londra'da Türkiye'nin de katılacağı bir konferans toplamaya karar vermişlerdi.”⁷⁷⁹ Fakat asıl amaç yine Sevr Antlaşması'nı kurtarmaktı.⁷⁸⁰

İstikbal, **“Londra konferansından ne bekleyebiliriz?”** başlığıyla Faik Ahmet'in makalesini yayınlamakta, Faik Ahmet bu makalesinde Sevr muahedesini ikide bir önümüze getiren İtilaf kuvvetlerinin anlayışını ve oyalayıcılığını yeren bir yazı kaleme almaktadır.⁷⁸¹

⁷⁷³ İ., 12 Mayıs 1336/1920, n: 137.

⁷⁷⁴ İ., 16 Mayıs 1336/1920, n: 138.

⁷⁷⁵ Ortaylı, a.g.e., s. 58.

⁷⁷⁶ İ., 5 Kanun-ı evvel 1336/1920, n: 195.

⁷⁷⁷ İ., 5 Kanun-ı evvel 1336/1920, n: 195.

⁷⁷⁸ İ., 23 Kanun-ı evvel 1336/1920, n: 200.

⁷⁷⁹ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 172.

⁷⁸⁰ Shaw, a.g.e., s. 424.

⁷⁸¹ İ., 10 Şubat 1337/1921, n: 222.

İstikbal gazetesinin baş yazarı Faik Ahmet (Barutçu) TBMM'nin kesin olarak reddettiği Sevr antlaşmasının değiştirilerek kabulünden yana değildi. Bu bakımdan böyle bir düşünceye muhalefet ederek, bununla ilgili olarak esas kararın Misak-ı Milli çizgisi paralelinde verildiğini, bu nedenle bu tür girişimlere rağbet etmediklerini 10 Mart 1921 tarihli İstikbal'de yer alan **“Sevr'in mahiyeti”** adlı makalesinde belirtmeye çalışacak ve şöyle diyecektir;

“Şunu bilmek gerekir ki, biz ne İzmir için ne Trakya için mücadele etmiyoruz. Biz Türk varlığı için, Türk varlığını kurtarmak için mücadele ediyor ve uğraşıyoruz. O varlık ise ancak İzmir'i de Trakya'yı da İstanbul'lu da ihtiva eden milli hudutlar içinde tam bir istiklal hakkına sahip olmakla sağlanmış olur.”⁷⁸²

Böylece İtilaf Devletleri'nin Sevr anlaşmasını olmamış gibi kabul ederek Milli Mücadele'yi veren Türk milleti ile yeniden masaya oturmaları gerektiğini belirtmektedir.

“İtilaf Devletleri, Şubat ayı içerisinde ‘Sevres anlaşmasındaki bazı değişiklikleri görüşmek üzere’ toplandıkları konferansa, BMM hükümeti ile birlikte Osmanlı Devleti’ni de çağırılmışlardı. Amaç bellidir: ‘Her iki kesimi birbirine düşürmek’. Fakat Sadrazam Tevfik Paşa’nın ‘söz ulusun asıl temsilcilerinindir’ diyerek söz almaması, bu oyunu bozmuştur.”⁷⁸³

Konferansı yakından takip etmeye ve gelişmeleri halka duyurmaya çalışan İstikbal **“Londra konferansında Türk Milleti adına Anadolu Murahhasları izahat verdiler”** başlıklı haberinde Tevfik Paşa’nın hakşinaslığından bahsedilmekte, Türkiye’nin tek temsilcisinin Ankara hükümetinin olduğunu söylemesini takdirle karşılamakta, Bekir Sami Bey’in izahatlarını geniş bir şekilde halka duyurmaktadır.⁷⁸⁴

Bu konferansda bazı küçük değişikliklere ilişkin olarak hariciye nazırı Bekir Sami Bey anlaşmalar yapmışsa da bunları BMM onaylamamış böylece konferansın akıbeti sonuçsuz kalmıştır. Bu konferansın en önemli başarısı TBMM hükümetinin tanınmış olmasıdır. Londra konferansının sona ermesini gazete **“Londra konferansının iflasi”** başlığıyla Faik Ahmet’in kaleminden kamuoyuna duyurmaktadır.⁷⁸⁵

Londra konferansı birinci aşamasında bir sonuca varamamış, konferans için yeni bir girişim oluşturularak ikinci defa toplanması gayretine girilmiştir. Zira İtilaf Devletleri cephelerde Yunanlılar eliyle elde edemediklerini siyasi alanda masa başında elde etmeye çalışacaklardır. İstikbal bu konuda tereddütleri ortaya koyarken Faik Ahmet **“İnanalım mı?”** adlı makalesiyle yine sulh sözlerinin işitilmeye başlandığını, Londra konferansının şarkta bir sulh tesis etmek adına girişimlerde bulunduğunu, fakat bunun inandırıcılıktan uzak bir girişim olduğunu yazmaktadır.⁷⁸⁶

Londra konferansının toplanabilmesi için batılı ülkelerin önce kendi aralarında bir anlaşmaya varmaları gerekiyordu. Zira bir süredir oluşmaya başlayan anlaşmazlıklar ve ihtilaf

⁷⁸² Çapa, a.g.e., s. 15. ; İstikbal, 10 Mart 1337/1921, n: 246.

⁷⁸³ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 172.

⁷⁸⁴ İ., 25 Şubat 1337/1921, n: 235.

⁷⁸⁵ İ., 22 Mart 1337/1921, n: 256.

⁷⁸⁶ İ., 3 Mayıs 1337/1921, n: 293.

konferansın ciddiyetini de etkilemektedir. “*İtilafçılar arasında ihtilaf*”⁷⁸⁷, “*İhtilaf halledilmedikçe konferans toplanamıyor*”⁷⁸⁸ gibi başlıklarla İstikbal bu durumu açıklamaya çalışmakta, Batılı güçlerin Osmanlıyı paylaşma derdine düştükleri bu günlerde birbirlerini dahi ikna edemediklerini belirtmektedir.

Bu dönemde Anadolu’da özellikle batı cephesinde önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Batı’da kendi aralarında konferans toplamak ve bu konferans aracılığıyla hem Osmanlı’yı hem de Anadolu’da kurulan Ankara hükümetini baskı altına alarak yok etmeye çalışmak üzere hareket eden İtilaf Devletleri arasında gittikçe büyük çatlaklar oluşmaya başlamıştır. Özellikle Kütahya-Eskişehir muharebeleri sonucu bu amaçlarına ulaşabilecekleri kanaatine sahip olmuşlar fakat Türklerin büyük bir toparlanma evresi sonucu Sakarya Meydan Muharebesi ile Yunanlıları kesin bir mağlubiyete uğratması ile bu kanaatleri de boşa çıkmıştır. Yunanlıların tarafından gerçekleştirilen Eskişehir-Kütahya saldırısı sonrası bir bozgun yaşayan Türk ordusunun Ankara merkezli Milli Mücadele kadrolarınca tekrar toparlanması ve Başkumandanlığa getirilen Mustafa Kemal’in geniş yetkilerle donatılarak başkumandan tayin edilmesi ile ayağa kaldırılması, Sakarya savaşını kazanarak Yunanlılara Anadolu’nun kalbine giden yolu kapaması, ilk olarak Fransızları bu ittifak içinden ayrılmaya ve Ankara merkezli Milli Mücadele yönetimi ile anlaşmaya yöneltmiştir. Bunun sonucunda 20 Ekim 1921’de *Ankara Anlaşması* imzalanacaktır. Bu anlaşma Fransa ile savaşı sona erdirmekte, Hatay dışındaki güney sınırlarımızın çizildiğini belgelemektedir⁷⁸⁹ İstikbal bu gelişmeyi “*Fransızlarla itilaf*”⁷⁹⁰ başlığıyla sayfalarına taşımaktadır.

Sakarya Savaşı’nın sonuçları açısından önemli bir gelişme de Yunanlılar’ın artık sulh lafları etmeye başlamasıdır. İstikbal “*Sulh için yegane şart Anadolu’nun ve Trakya’nın kamilen tahliyesidir*” manşetiyle Anadolu Merkezli Milli Mücadele yönetiminin düşüncesini ve kararlılığını aktarmaya çalışmaktadır.⁷⁹¹ İstikbal, 27 Mart 1922 tarihli sayısında Londra Konferansı çerçevesinde; “*İtilaf Devletleri Kurzon’un teklifi üzerine muhariblere mütareke teklif etmişlerdir. Büyük Millet Meclisi’ne gönderilen bu teklif pek manasız şerait ile ve atının ne olacağını göstermemek suretiyle yeni bir İngiliz düzenidir. Bu düzene hiçbir Türk düşmez, bize namuskarâne bir şekilde ve Misak-ı Milli’nin kabulü ve teminatıyla sulh teklif edilebilir.*” şeklinde bir haberle Misak-ı Milli çerçevesinin çok uzağında, batılılarca yapılan teklifleri ve bunun manasızlığını kamuoyuyla paylaşmaktadır.⁷⁹²

Yine Hakimiyet-i Milli’ye gazetesinden yapılan bir alıntıyla; “*Mütareke teklifi, Hakimiyet-i Milliye’nin makalesi; bu teklifi kabul edebilecek bir hükümet bulunamaz*” yazısıyla İstikbal’in sayfalarından duyurulmaktadır.⁷⁹³ İstikbal’e göre “*Türkün istediği:*

⁷⁸⁷ İ., 31 Mayıs 1337/1921, n: 317.

⁷⁸⁸ İ., 1 Haziran 1337/1921, n: 318.

⁷⁸⁹ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 177.

⁷⁹⁰ İ., 24 Teşrin-i evvel 1337/1921, n: 437.

⁷⁹¹ İ., 29 Teşrin-i sani 1337/1921, n: 468.

⁷⁹² İ., 27 Mart 1338/1922, n: 569.

⁷⁹³ İ., 27 Mart 1338/1922, n: 569.

Misak-ı Milli dahilinde sulh; bize mütareke teklif etmek, mücadelemizin mana ve gayesini anlamamaktır”⁷⁹⁴ şeklindedir.

İtilaf Devletleri 22 Mart 1922 tarihinde Paris’te bir toplantı yaparak İstanbul, Ankara ve Yunan hükümetlerine mütareke önermişler ise de bu konuda Ankara yönetimi temkinli davranmaktadır. Zira Milli Mücadele kadroları mücadelenin nihai amacı olarak Yunanlılar’ın ve genelde işgalci güçlerin vatan topraklarını terk etmelerini esas almaktadırlar. 9 Nisan 1922 günkü sayısında İstikbal; **“Büyük Millet Meclisi devletlerin mütareke teklifine cevap vermiş ve mütarekenin tahliye ile birlikte başlaması şartıyla teklif vakii esas itibariyle kabul ettiğini bildirmişti**”⁷⁹⁵ demektedir. Fakat hala anlaşılamayan konular ve Ankara hükümetinin yerini getirilmesini beklediği talepler vardır. Bu nedenle cephede verilmekte olan mücadele aralıksız devam edecek, ordu batı yönünde ilerlemesini, büyük bir hazırlıktan sonra, Büyük Taarruzla sürdürecektir.

Büyük bir gizlilik içinde yapılan çalışmalar neticesinde ordu Büyük Taarruza hazır hale getirilmiş, yine gizli emirlerle cephe ve karargah manevraları yapılmış, artık tam anlamıyla planlanan bu büyük taarruz amacına ulaşmak için 26 Ağustos 1922’nin sabah saatlerinde topçu ateşiyle fiiliyata dönüştürülmüştür. Anadolu’yu yaklaşık üç senedir işgal altında tutan Yunan ordusu artık tüm direnme noktalarını kaybederek adeta perişan bir halde Ege’nin batı yakasına kaçma derdine düşmüştür.

Türk ordusu Büyük Taarruz’la Yunanlıları Anadolu’dan atmış, boğazlar üzerine yürümeye başlamıştır. Amaç boğazları ve Trakya’yı da düşman işgalinden kurtararak anavatana katmaktır. Bu süreç içinde Rusya da konuya iğisiz kalmayacaktır. Öteden beri Boğazlar üzerinde hak sahibi olmak isteyen Rusya duruma müdahale etme gereğini duymaktadır. İstikbal **“Rusya müttefiklere boğazlar meselesi hakkında bir nota verdi”** başlıklı haberinde Rusya’nın konferasla bu işi halledilmesi beklentisinde olduğunu bildirmektedir.⁷⁹⁶

Bütün bu gelişmelerin sonucu olarak İtilaf Devletleri ve özellikle İngiltere yeni bir konferansın gerçekleştirilmesi amacıyla girişimlerde bulunmuştur. İstikbal; **“Şimdi müttefiklerin notası geldi. Konferansa davet ediliyoruz. Bitaraf muntıkaya dokunmamak şartıyla şimdiden Trakya’ya girmemize Meriç sahillerine kadar gitmemize ve konferans müzakeratına başlanınca İstanbul’u tahliye muaffakiyet ediyorlar. Notada, ‘kati sulh yapacağız; sizi cemiyeti akvama alacağız’ diyorlar, yalvarıyorlar”** başlıklı haberini Ankara’da bulunan hususi muhabiri aracılığıyla alınan haber olarak aktarmaktadır.⁷⁹⁷

Büyük Taarruz ile önce Anadolu’yu ardından Çanakkale Boğazı’nı ve Doğu Trakya’yı teslim alan Türk ordusunun 26 Ağustos’da başlayan ileri yürüyüşü, istenilen amaca ulaşılmışından sonra durdurulmuş ve artık mütareke görüşmeleri başlayabilmiştir. İtilaf devletlerinin mütareke çağrısına cevap olarak Mustafa Kemal; **“Konferans davetine icapet**

⁷⁹⁴ İ., 28 Mart 1338/1922, n: 570.

⁷⁹⁵ İ., 9 Nisan 1338/1922, n: 580.

⁷⁹⁶ İ., 28 Eylül 1338/1922, n: 722.

⁷⁹⁷ İ., 26 Eylül 1338/1922, n: 720.

edeceğiz fakat evvel emirde Büyük Millet Meclisi'nin reyini almak lazımdır" diyerek BMM'nin görüşünün önemini ve karar mercii olduğunu belirtmektedir.⁷⁹⁸

Mudanya'da başlayan konferans yoğun tartışmalara ve karşılıklı restleşmelere kadar gidecek, zaman zaman görüşmelerin kesilmesi ihtimali de ortaya çıkacaktır. İstikbal bu gelişmeleri takip etmekte *"Mudanya konferansı devam ediyor"*⁷⁹⁹, *"Mudanya'da, Trakya'nın teslimi şartları konuşuluyor, teslim protokolünün dün imzalanması bekleniyordu."*⁸⁰⁰, *"İngilizler Trakya'nın teslimine muvaffakatta tehir ederlerse ordumuz derhal ileri harekâtına başlayacaktır. Mudanya konferansında Fransız ve İtalyanlar Trakya'nın derhal boşaltılması için imza edmeye hazırken İngilizler oyalamak istemektedirler..."* gibi haberlerle süreci ve bu süreçte yaşanan gelişmeleri kamuoyuna aktarmaktadır.⁸⁰¹

İstikbal yine; *"İngilizlerin oyalama siyaseti bizi aldatamayacaktır; Mudanya konferansı iflasın arefesinde!"*⁸⁰² haberiyle, İngilizlerin, hükümetlerinden haberin gelmemesi gerekçesi ve Trakyanın boşaltılması ile alakalı ağırdan alma siyasetlerine istinaden İsmet Paşa'nın açıklamalarını sayfalarına taşımaktadır.

"Ateşkes görüşmelerine BMM hükümetini temsilen İsmet Paşa katıldı. Ateşkes antlaşması askeri nitelikli bir sözleşme olduğu için İngiliz, İtalyan ve Fransız generalleri de hazır bulundular. Yunanlıları ise İngilizler temsil etmişlerdir. 11 Ekim 1922'de imzalanan *Mudanya Ateşkes Antlaşması* şu noktalardan oluşmaktaydı: Türk ve Yunan orduları arasında ateşkes sağlanacak, Yunanlılar 15 gün içerisinde Doğu Trakya'yı boşaltacak, barış anlaşması yapılanı kadar BMM hükümeti Doğu Trakya'da 8.000 jandarma erini tutabilecek, barış anlaşması imzalanana kadar İstanbul ve boğazlarda Yunanlılar dışındaki İtilaf Devletleri birlikleri kalacaklardır."⁸⁰³

Mudanya'da toplanan konferans ve bu konferans sonucunda varılan ateşkes anlaşması İstikbal gazetesi tarafından bir sevinç havasında büyük puntolarla halka duyurulacaktır. *"Mudanya muzakeratı muaffakiyetle hitam buldu. Protokol bu gün imzalanacak. Yunanlılar onbeş günde Trakya'yı tahliye edecek bir ay sonra bize teslim olunacak, İstanbul'da sultanlar, şehzadeler, Malta'ya kaçtılar müstafi padişah henüz duruyor, ordumuz Şile'ye gir"*⁸⁰⁴, *"Mudanya protokolü dün sabah saat altıda mürahaslar arasında imza edilmiştir"*⁸⁰⁵ gibi başlıklarla sürecin devamı aktarılmaktadır.

⁷⁹⁸ İ., 3 Teşrin-i evvel 1338/1922, n: 726.

⁷⁹⁹ İ., 6 Teşrin-i evvel 1338/1922, n: 729.

⁸⁰⁰ İ., 5 Teşrin-i evvel 1338/1922, n: 728.

⁸⁰¹ İ., 9 Teşrin-i evvel 1338/1922, n: 731.

⁸⁰² İ., 10 Teşrin-i evvel 1338/1922, n: 732.

⁸⁰³ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 178.

⁸⁰⁴ İ., 11 Teşrin-i evvel 1338/1922, n: 733.

⁸⁰⁵ İ., 12 Teşrin-i evvel 1338/1922, n: 734.

Gazete Avrupa kamuoyunun bu sonuç karşısında memnuniyetini ise “**Mudanya itilafı ve Avrupa efkârı; Mudanya konferansının itilafı hitam bulması İngiltere, Fransa ve İtalya’da memnuniyetle karşılanmıştır**” başlığıyla vermektedir.⁸⁰⁶

Bu ateşkes anlaşmasının hemen sonrasında, Kasım 1922’de, Birinci Dünya Savaşı bitmiş olduğu halde henüz yapılmamış olan bir barış anlaşmasını meydana getirmek için çalışmalar başlayacaktır. “**Sulh konferansı dün açıldı...**”⁸⁰⁷, “**Lozan sulh konferansı içtimalarına devam ediyö**”⁸⁰⁸ gibi başlıklarla İstikbal bu önemli gelişmeyi sayfalarından aktarmaktadır.

20 Kasım 1922 ‘de başlayan Lozan Konferansı İtilaf devletlerince I. Dünya Savaşı’nın devamı olarak görülüyor, Türk tarafı ise Milli Mücadele ve bağımsızlık savaşını kazanmış bir devlet olarak masaya oturmak istiyordu. Misak-ı Milli sınırlarında ısrarcı olan Türk heyeti, Mudanya’yı değil Mondros’u esas alan batılı devletlerle anlaşabilecek zemini bulamıyordu. İngilizler boğazlar, Fransızlar ve İtalyanlar kapitülasyonlar için bastırmakta, Ruslar ise boğazların Türklerde kalmasını kendi çıkarları açısından uygun görmekte idiler. Bu şartlarda anlaşma sağlanamadığı için Türk tarafı 1923 Şubat’ında Lozan’ı terk edecektir. İstikbal Lozan Konferansı ile ilgili gelişmeleri; “**Lozandan yine bir haber gelmedi**”⁸⁰⁹, “**Türkiye istiklalini temin edecek bir sulh ister**”⁸¹⁰, “**Sulhe doğru yeniden bir tahvil mi var**”⁸¹¹, “**Yine Lozan konferansı etrafında**”⁸¹², “**Sulh konferansı tehir edilmeyecek**”⁸¹³, “**Sulh iki ayda imza edilebilecekmış**”⁸¹⁴ gibi başlıklarla aşama aşama kamuoyuna iletmeye çalışacak, bu süreçte oluşan sıkıntılı dönemleri sayfalarında değerlendirecektir.

Yoğun diplomatik çabalar sonucu 23 Nisan 1923’de tekrar toplanan konferans bütün sorunları bu defa tek tek çözecek, bugünkü Trakya sınırimız, Hatay dışında Suriye sınırimız, Musul haricinde de Irak sınırimız çizilecektir. Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumları hariç tutulmak kaydıyla, Yunanistan’daki Türklerle Türkiye’deki Rumlar karşılıklı mübadele edilmiştir.⁸¹⁵

Gelinen bu nokta, artık hem Birinci Dünya Savaşı ile Doğu Sorunu’nu çözmek hem de Osmanlı Devletini parçalayıp yok etmek amacıyla olan İtilaf Devletleri’ne karşı Anadolu halkının, onun kurduğu ordunun ve yine onun bağrından çıkan Milli Mücadele kadrolarının bir başarısı olarak tarihteki yerini alacaktır. İstikbal bu sonucu; “**Lozanda başlayan yedi ay yirmi yedi günlük mücadeleden sonra nihayet sulhe kavuştuk**”⁸¹⁶, “**Sulh muahedenamesi**

⁸⁰⁶ İ., 18 Teşrin-i evvel 1338/1922, n: 739.

⁸⁰⁷ İ., 22 Teşrin-i sani 1338/1922, n: 769.

⁸⁰⁸ İ., 23 Teşrin-i sani 1338/1922, n: 770.

⁸⁰⁹ İ., 1 Şubat 1339/1923, n: 830.

⁸¹⁰ İ., 5 Şubat 1339/1923, n: 832. (Mustafa Kemal’in İzmir’de gazetecilere verdiği mülakata ilişkin bir değerlendirme.)

⁸¹¹ İ., 5 Şubat 1339/1923, n: 832.

⁸¹² İ., 10 Nisan 1339/1923, n: 891.

⁸¹³ İ., 19 Nisan 1339/1923, n: 895.

⁸¹⁴ İ., 22 Nisan 1339/1923, n: 897.

⁸¹⁵ Akbal, (1920-1923) a.g.e., s. 183.

⁸¹⁶ İ., 18 Temmuz 1339/1923, n: 969.

*kurban bayramının birinci Salı günü imzalanacak*⁸¹⁷, *“Sulh her tarafta memnuniyet uyandırdı”*⁸¹⁸, *“Lozanda Türk zaferi”*⁸¹⁹, *“Yarın sulh imzalanıyor, iki bayramı bir yapıyoruz”*⁸²⁰, *“Lozan zaferi”*⁸²¹ gibi haberlerle gazete sayfalarından bir bayram havası içinde okuyucularına duyurmakta, daha birçok yazı ile bu konu ve varılan olumlu sonuç değerlendirilmektedir.

Lozan Barış Konferansı 24 Temmuz 1923’de imzalanmıştır. Böylece Birinci Dünya Savaşı da sona ermiştir.

D. Milli Mücadele ve İslam Alemi

Ankara Merkezli Milli Mücadele’nin Kafkaslar, Hindistan, Afganistan, Mısır ve diğer İslam ülkelerine dönük olarak bir siyasetinin varlığı daha 1920’lerin başında kendini gösterir. Bu bakımdan Mustafa Kemal’in gerek İslam birliği ve dayanışması ve gerekse Türklük temeline dayanan milli ideoloji doğrultusundaki politikaları, Milli Mücadele’nin tüm İslam alemi ve Türk dünyasında bir destek bulmasını da sağlayacaktır. Ayrıca daha temelde Halifelik kurumu bu dayanışmanın manevi ve siyasal zemininde de önemli bir etken olmaktadır. Zira Osmanlı’ya ve aslında halifelik kurumuna olan bağlılık Anadolu’da verilmekte olan Milli Mücadele’nin de desteklenmesinde en önemli etkenlerden biri olmaktadır. Zira Anadolu hareketi de belli bir zamana kadar zaten bu kurumları dışlayan bir politika izlememiştir.

“Mustafa Kemal BMM’nin açılış konuşmasında uluslararası durumu göz önünde bulundurularak, Panturanizm ve Panislamizm hedeflerinin dile getirilmediğini, ancak bunun bu hedeflerden vazgeçildiği anlamına gelmemesi gerektiğinin altını çizmiş, aynı zamanda diğer Müslüman ülkelerle federasyon ya da konfederasyon biçiminde bir araya gelinebilecek bir formülün de düşünülebileceğini belirtmiştir. Afganistan, Hindistan ve Mısır’a kadar uzanan topraklara ilişkin hedefler koyan hareketler içerisinde yer almıştır. İngiliz istihbarat raporlarına göre Ocak 1920’de Müvahhidin Cemiyeti adı altında Panislamist bir örgüt kurulduğu, bu örgütün amacının ise yabancı işgali ya da hükümlanlığı altında bulunan tüm Müslüman topraklarının birleştirilerek dünya çapında bir İslam Konfederasyonu kurulması hedeflendiği belirtilmektedir. Aynı kaynaklara göre 13 Mart 1920’de Heyet-i Temsiliye ve Hindistan Müslüman Delegasyonu arasında bir toplantı yapıldığı ve bu toplantı sonucunda Hindistan Müslüman Kongresi’nce Türkiye’deki

⁸¹⁷ İ., 19 Temmuz 1339/1923, n: 970.

⁸¹⁸ İ., 20 Temmuz 1339/1923, n: 971.

⁸¹⁹ İ., 22 Temmuz 1339/1923, n: 972.

⁸²⁰ İ., 23 Temmuz 1339/1923, n: 973.

⁸²¹ İ., 30 Temmuz 1339/1923, n: 974.

milliyetçilere, Türk-İslam birliğinin savunulmasına yönelik harcanması için 18.000 sterlin gönderildiği ve 10.000 sterlinlik bir tutarın ise aynı gerekçeyle Müvahhiddin Cemiyeti'ne gönderileceği belirtilmiştir."⁸²²

Milli Mücadele her ne kadar kendi iç kaynakları ve öz imkanlarıyla bir direniş hareketi oluşturmaya çalışsa da halifelik makamı ve Müslüman dayanışması çerçevesinde İslam coğrafyasının birçok bölgesinden önemli yardımlarla da desteklenmiştir. İstikbal bir haberinde **"Ankarada bir Hintli dindaşımızın mühim bir hitabesi; Hindistandaki İngiliz tasallutunun bir tarihçesi; Hintli dindaşımız diyor ki; Trablusgarp ve Balkan harplerinden sonra İslamların yegane kavi düşmanları İngilizlerdir"**⁸²³ derken aslında, İngilizlerin ve diğer batılı güçlerin temelde İslam karşısında bir cephe oluşturdıklarını belirtmeye çalışmaktadır. Hintli Müslümanlar bu şekilde düşünürken Avustralya'da bulunan Türkler ise Milli Mücadele'ye yardım etmek ve hatta katılmak için bir arayış içindedirler. İstikbal yine bir haberinde bunu **"Avustralyadaki vatandaşlarımız."** başlığıyla vermekte, Avustralya merkez idaresi olan (Melbörn)'de bulunan vatandaşlarımızın Yunanlılara karşı mücadeleye iştirak etmek üzere yola çıktıklarını Time gazetesinden alıntıyla iletmektedir.⁸²⁴

Yine İstikbal; **"Amerika'daki kardeşlerimizin yardımı; Amerikada bulunan ve çalıştığı paradan, dışından tırnağından artırarak cephede savaşan askerlerimizin şefkat anası Hilal-i Ahmer ve gazilerimize para göndererek, Anadolu'nun yardımına desteğe koşuyorlar"** haberiyle başka bir coğrafyada bulunan Müslümanların yardımını haber yapmaktadır. Bu haberin devamında, dünyanın her köşesinden yardımdan bahisle, yurt içinde, vatanın kucagında yaşayanlara bir hamiyet dersi verecek bir ulviyetden bahsetmektedir.⁸²⁵

Dayanışma ve yardım talepleri karşılıklı bir durum arzeder. **"Ankara hanımlarının beyannamesi"** başlıklı haberde İstikbal, Halide Edib başkanlığında oluşturulan ve Anadolu şehitleri evlatlarına muavenat için, vilayet ve bütün dünya Müslüman hanımlarından yardım talep eden iki beyannameyi yayınlamaya karar verilirken de, İslam aleminde, yine bu kardeşlik ve karşılıklı dayanışma düşüncesi gözetilerek yardım talepleri iletilmek istenmektedir.⁸²⁶

"Ramazan fitreleri mücahidin it'âmına verilebilir" başlıklı haberi AA'dan alıntılanan İstikbal bu haberde **"Mısır Müslümanları ramazan fitrelerinin Anadolu mücahidinin itamina verilmesi hakkında çıkan fetvaya kemali hâşişle tabii olmuşlardır. Bütün Mısır müslümanları buna iştirak etmektedirler"** demektedir.⁸²⁷

Bir diğer haberde İstikbal; **"Hintli kardeşlerimizin milli Türk hükümetine yardımları"** başlığıyla bir alıntı haberi; **"tevhidi efkar refikasıdan; (Bonbay)'da intişar etmekte olan (Hilafet-i Osmaniye) refikamız 29 Haziran tarihli nüshasında Hindistan Hilafet Cemiyeti'nin Anadolu mücahidinine, İzmir mazluminine, muhacirin-i İslamiyeye,**

⁸²² Göktürk, a.g.e., s. 111.

⁸²³ İ., 3 Teşrin-i evvel 1336/1920, n: 177.

⁸²⁴ İ., 23 Haziran 1337/1921, n: 335.

⁸²⁵ İ., 4 Nisan 1338/1922, n: 576.

⁸²⁶ İ., 19 Nisan 1337/1921, n: 281.

⁸²⁷ İ., 20 Mayıs 1338/1922, n: 615.

esirlerimize..” şeklinde yapılan yardımlara ilişkin bir yayın yapılmış buna göre 1 milyon Osmanlı lirası değerinde yardımı; Gazi Mustafa Kemal’in emrine 1.449.197 rüpye, İzmir mazluminine 605.447 rüpye, Türk esirlerine 35.575 rüpye, muhacirin-i İslamiyye’ye 53.304 rüpye (on beş rüpye bir İngiliz lirası) gönderilmiştir.⁸²⁸

İstikbal bu tür haberlerle kamuoyuna şu mesajı vermektedir. Anadolu’da verilmekte olan bu büyük mücadele yalnız değildir. Tüm İslam alemi imkanı ölçüsünde ve fırsat buldukça Anadolu’da verilmekte olan bağımsızlık savaşının yanındadır. Bu tür haberlerin en ağır savaş şartlarını yaşayan Anadolu halkı üzerinde ne derecede müsbet sonuçlar meydana getireceğine şüphe yoktur.

Zira İslam aleminin bu maddi dayanışmasının yanında basın ve diğer haber kanalları aracılığıyla Anadolu mücadelesinde Türklerin yanında yer almak istemeleri ve bu konuda kararlı olduklarını da öğrenebilmekteyiz. İslam aleminin Anadolu’da verilen Milli Mücadele ile olan dayanışması Mondros Mütarekesi gibi önemli bir gelişmenin akabinde başlamış, İngilizler’in hala Türklere karşı bir savaş ihtimali içinde oldukları ve Mudanya ateşkesinden sonra Trakya ve boğazlar üzerine yürüyen Türk ordusunun karşısında savaş çılgınlıkları attıkları bir dönemde de devam etmiştir.

İstikbal bu gelişmelerin olduğu günlerde “*Türk cephesinde İslam birliği*” başlıklı haberinde Hint Hilafet Komitesi reisinin açıklamalarını sayfalarına taşımaktadır. Bu habere göre İngiltere’nin Türklere karşı harb etmesi durumunda milyonlarca Hintli’nin, İslamın topraklarını, namusunu ve şerefini muhafaza için Türk kardeşlerine yardımda bulunacaklarını ve İngilizlerin müstemlekesi diğer milletlerin de boğazlar ve diğer konularda Türklerin yanında yer alacaklarını belirtmektedir.⁸²⁹

Batılı emperyalist güçler tarafından hemen hemen tamamı işgal altına alınmış İslam dünyasında bu çaresiz zor koşullarda dahi böylesi seslerin çıkması bile çok önemli ve değerli başkaldırılardır ve tam bir ümitsizliğin bu alem üzerine çökmemiş olduğunun da bir göstergesidir. İstikbal, batılıların bu zulmünü ve İslam dünyasına karşı giriştikleri acımasız saldırıları “*İslam çekilen kılıç*” başlıklı dizi yazı aracılığıyla kamuoyuyla sürekli paylaşmaktadır.⁸³⁰

Zor günlerde bu fedakarlıkları yapma gayreti gösteren İslam alemi sevinç ve mutluluk kaynağı zaferleri duydukça bu sevinçleri paylaşmaktan da geri kalmayacaktır. İstikbal’de yer alan “*Büyük zafer bütün Müslümanlığı mesud etti*”⁸³¹, “*Bütün İslam aleminde mesut tezahürat*”⁸³², “*Alemi İslam bayramı*”⁸³³, gibi haberler, Anadolu’da verilen Milli Mücadele Savaşı’nda kazanılan zaferlerin tüm İslam aleminde ortak sevinçlere dönüştüğünü, adeta tüm İslam aleminin aynı mutluluğu aynı hislerle paylaştığını göstermesi açısından önemlidir.

⁸²⁸ İ., 20 Ağustos 1338/1922, n: 688.

⁸²⁹ İ., 11 Teşrin-i evvel 1338/1922, n: 733. Bkz. (Ek 27)

⁸³⁰ İ., 7 Nisan 1336/1920, n: 127.

⁸³¹ İ., 15 Eylül 1338/1922, n: 711.

⁸³² İ., 17 Eylül 1338/1922, n: 712.

⁸³³ İ., 10 Teşrin-i evvel 1338/1922, n: 732.

SONUÇ

Milli Mücadele'ye girişen Anadolu, her köşesinde, büyük sıkıntılar içerisinde ve savaşlardan yorgun düşmüş bir halk barındırmaktaydı. Anadolu, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Çanakkale'de, binlerce askerini toprağa vermiş, büyük ölçüde eğitilmiş kadrolarını kaybetmişti.

Trabzon, Birinci Dünya Savaşı'nın diğer cephelerine nazaran ayrı bir özellik arzeder. Çarlık Rusyasının Anadolu topraklarında işgal ettiği ve iki yıl boyunca esaret altında tuttuğu önemli bir liman şehri ve İstanbul yönetiminin Anadolu'ya açılan stratejik bir kapısıdır. Trabzon hem Rus işgali hem de Ermeni ve Rumların faaliyetleri dolayısıyla çok sıkıntılı ve yokluklarla dolu günler geçirmiştir. Halk bütün bu sıkıntılara göğüs germek zorunda kalmış ve birçoğu da hicret ederek hayatta kalmaya çalışmıştır.

Samsun, Ordu, Giresun gibi merkezlere göç eden halkın yanı sıra yıllarca dağlarda göçer halde oradan oraya yaşama savaşı veren çok önemli sayıda bir kitle de mevcuttur. Açlık, hastalık ve sefalet gerek muhacir durumuna düşen, gerekse dağlarda barınan Trabzonluları perişan etmiş, büyük oranda ölümler meydana gelmiş, Ermeni ve Rum çetelerinin zulüm ve cinayetleri ile bu çekilmez bir hal almıştır.

Şehri terk etmeyen veya edemeyen halk da, önce Ruslar'ın ardından da Rum ve Ermenilerin zulmüne maruz kalmış, çok ağır şartlarda ve imkansızlıklar içinde yaşama savaşı vermişlerdir. Yerel yönetimler çökertilmiş, halkın haberleşme kaynakları yok edilmiş, basın susturulmuş, matbaalar kapatılmış veya tahrip edilmiş, insanlar kaderleriyle baş başa bırakılmıştır.

İşte böyle bir durumda bulunan Trabzon halkı, Rusların işgalinin bitmesi sonrasında, gördükleri bu zulme bir daha uğramamak, yerel Rum ve Ermeni güçlerin zulüm ve mezalimlerine tekrar maruz kalmamak için birlik ve beraberlik oluşturma zorunluluğu hissetmişlerdir. Bunun sağlanması için örgütlenmek yoluyla bir çıkar yol bulmaya çalışmışlardır. Bunun birçok çaresi düşünülmüş olsa da en etkili yolu, basının gücünü kullanarak bir kamuoyu etkisi yaratmak ve böylece oluşacak olan bu kamuoyu yoluyla bir mücadeleye girişmek olacaktır.

İstikbal gazetesini doğuran ana unsurlar işte bu şartlardan çıkmıştır. Çok zor şartlar altında basın hayatına başlayan ve büyük imkansızlık ve engelleri aşarak bağımsızlık düşüncesini halka aşıl原因an İstikbal gazetesi, yayınlanmaya başladığı ilk günlerden başlayarak hızla bağımsızlık ve vatan hürriyeti yönünde çalışmalara girişmiş, kamuoyu oluşturma çalışmalarını belli bir düzeye kadar getirmiş, önemli kalemleri ve Trabzon ve yakın bölgesinde kamuoyu oluşumuna katkısı olabilecek kadrolar, liderler ve kanaat önderleri vasıtasıyla bu amacı gerçekleştirme gayretine girmiştir. Gazete ağırlıklı olarak kendi kadroları eliyle kurulmasına öncülük ettiği TMHMC vasıtasıyla da kurumsal olarak bu mücadeleyi başka bir kulvarda olmak üzere Milli Mücadele'nin başarısı yönünde kanallize etmiştir. Böylece Trabzon'da, Trabzon Müdafa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin görüşleri paralelinde,

Milli Mücadele’yi zafere taşıyacak bir ortam oluşturma gayretini başarıyla gerçekleştirmiş, Anadolu’da yükselen Milli Mücadele ateşinin en en güçlü ve gayretli destekçilerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır.

Sonuç olarak, İstikbal gazetesi Milli Mücadele için kamuoyu oluşturunca, hem Milli Mücadele yanlısı bir kamuoyu oluşturma gayreti içinde olmuş ve bu yönde yayınlar yapmak suretiyle, başta başyazar Faik Ahmet Barutçu ve diğer önemli köşeyazıları aracılığıyla halkı bilinçlendirmeye çalışmış, haberler, telgraflar, beyannameler, emirler, miting ve protestolar, Milli Mücadele’nin kadrolarının faaliyetleri ile diğer taraftan gazetenin önde gelenleri, Trabzon vilayeti ilergelenleri, TMHMC ve onun gibi önemli kurum ve kuruluşların girişim ve faaliyetlerini vererek bunu sağlamaya çalışmış, diğer taraftan da Milli Mücadele karşısında olan basın, yerel ayrılıkçılar, azınlıklar ve benzeri unsurlara karşı propagandalar yoluyla onların mücadelelerini ve faaliyetlerini zaafa uğratacak kamuoyu dezenformasyonu, bir karşı propaganda yaparak bu yönde de Milli Mücadele cephesi karşısında yer alan iç ve dış unsurları pasivize etme yoluna gitmiştir.

İstikbal haber veren bir gazetedir evet fakat aynı zamanda bu haberlerle yönlendirme yapmaktadır. Zira Milli Mücadele’nin en buhranlı günlerinde bile her şey bitmiş havası yansıtmaz. Yeni bir ümitle yeni ufuklar açmayı ve halka ümid aşılmasını önemser, çalışmalarını buna yönelik şekillendirir. Bu da kamuoyunun Milli Mücadele’ye yönelik beklentilerinin ve zafere gideceğine yönelik kanaatlerin daha da artmasına vesile olacaktır.

İstikbal, 10 Aralık 1918’den başlayarak oluşturduğu kadrolarla bölgesel anlamda başlattığı Milli Mücadele ve bağımsızlık savaşını, 19 Mayıs 1919’da Samsun’dan Anadolu’ya yayılmaya başlayan ve topyekün Anadolu Milli Mücadelesi için toparlayıcı olan bağımsızlık savaşı kadrolarıyla birleştirmiştir. Her türlü olumsuzluk, imkansızlık ve yoklukla boğuşan ve bütün bu boğuşma içinde cephelerde ve cephe gerilerinde, vatani parçalamak ve yok etmek isteyen düşmana karşı savaşan mücadeleçilerin içinde yer alarak, savaşın sonlandığı güne kadar aynı amaç doğrultusunda yayın hayatını sürdürmüştür.

Bu inanç ve birliktir ki, Anadolu’nun diğer köşelerinde de aynı amaçlar doğrultusunda faaliyet gösteren benzer kuruluşlarla ve gerek cephede gerekse cephe gerisinde bu kutsal mücadele için canını ve malını hiç tereddüt etmeden verenlerle el ele verilerek geleceğe yürünebilmiştir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

- AKSOY, Şerif A., *İttihat ve Terakki Cemiyeti Tarihi*, Nokta Kitap, İstanbul, 2008.
- AKŞİN, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2006.
-, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele c. II; Son Meşrutiyet (1919-1920)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.
-, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- ALBAYRAK, Hüseyin, *Trabzon Basın Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara, 1994.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005.
- BAL, Mehmet Akif, *Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S. 2010); Kuruluşundan Bugüne Trabzon Tarihi*, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2009.
- BARUTÇU, Faik Ahmet, *Siyasi Hatıralar*, c. 1, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2001.
- BEKTAŞ, Arsev, *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000.
- BIÇAKÇI, İlker, *İletişim ve Halkla İlişkiler: Eleştirel Bir Yaklaşım*, Kapital Medya Hizmetleri, İstanbul, 2006.
- BULUT, Mesut, *Kitle İletişim Aracı Olarak Gazete ve İnternet*, Tekağaç Eylül Yayınları, Ankara, 2006.
- COŞAR, Ömer Sami, *Milli Mücadele Basını*, İstanbul, 1964.
- ÇAKMAK, Mustafa Fevzi, *Büyük Harp'te Şark Cephesi Harekatı; Şark Vilayetlerimizde, Kafkasya'da İran'da*; Yayına Hazırlayan: Ahmet Tetik, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- ÇAPA, Mesut, *Faik Ahmet Barutçu; Hayatı ve Kişiliği*, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 1998.
- ÇAVDAR, Tevfik, *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler: Babıali'den Geriye Ne Kaldı?*, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.
- DOĞANAY, Rahmi, *Milli Mücadele'de Karadeniz (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001.
- DÖKMEN, Üstün, *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çalışmaları ve Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1995.

- ERDEHA, Kamil, *Milli Mücadele’de Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Erzurum Kongresi: Milli Mücadele Tarihi Birinci Kitap*, Nüve Matbaası, Ankara, 1968.
-, Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi III ; Üçüncü Meşrutiyet (1920), Birinci Büyük Millet Meclisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
-, Mahmut, *Sivas Kongresi: Milli Mücadele Tarihi İkinci Kitap*, Başnur Matbaası, Ankara, 1969.
- GÜNER, Zekai, *Milli Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu (Basın, Siyasi Partiler, Cemiyetler)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1999.
- GÜZ, Nurettin, *Türkiye’de Basın – İktidar İlişkileri (1920-1927)*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1991.
- İNUGUR, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1993.
- JAESCHKE, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi: Mondros’tan Mudanya’ya Kadar (30 Ekim 1918 - 11 Ekim 1922)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.
- KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimizin Esasları*, Yayına hazırlayan; Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, 1995.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, c. IX, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- KAVAKLI, Nurhan, *Bir Gazetenin Tarihi: Akşam*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kitle İletişim Kuramları*, Derleyen ve Çeviren; Erol Mutlu, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2005.
- KOLOĞLU, Orhan, *Türk Basını; Kuvayi Milliye’den Günümüze (70. Yılında Cumhuriyet Basını)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- KÖKTENER, Aysun, *Bir Gazetenin Tarihi: Cumhuriyet*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- MILBURN, Michael A., *Sosyal Psikolojik Açından Kamuoyu ve Siyaset*, Çevirenler; Ali Dönmez, Veli Duyan, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- ODABAŞIOĞLU, Cumhur, *Trabzon- Belgelerle Milli Mücadele Yılları 1919-1923*, Topkar Matbaası, Akçaabat, 1990.
- ORTAYLI, İlber, *Türkiye’nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- ÖZÇELİK, İsmail, *Milli Mücadele’de Anadolu Basını’nda Güney Cephesi; Adana, Antep, Maraş, Urfa, 1919-1921*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2005.

-, İsmail, *Milli Mücadele’de Güney Cephesi (Urfa, 30 Ekim 1918- 11 Temmuz 1920)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992.
- ÖZEL, Sabahattin, *Milli Mücadelede Trabzon*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- ÖZKAYA, Yücel, *Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989.
- SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I (Açıklamalı Kronoloji) : Mondros’tan Erzurum Kongresi’ne (30Ekim 1918 - 22 Temmuz 1919)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- SELVİ, Haluk, *Milli Mücadele’de Erzurum, 1918-1923*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.
- SHAW, Stanford J., Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye- II*, Çev.; Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2006.
- TARAKÇIOĞLU, Mustafa Reşit, *Trabzon’un Yakın Tarihi*, Karadeniz Üniversitesi Basımevi, Trabzon, 1986.
- TOPARLI, Recep, *Sivas Kongresi’nin Tutanakları*, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2010.
- TOPUZ, Hıfzı, *II.Mahmut’dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- TRABZON Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Karar Defteri (BARUTÇU, Faik Ahmet, *Siyasi Hatıralar*, c. 1, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2001.) künyeli eserin içinde ek olarak verilmiştir.
- VURAL, Ali Murat, *Yerel Basın ve Kamuoyu*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1999.
- YERLİKAYA, İlhan, *II. Abdülhamit Döneminde Basın: Yarı Resmi Vakıf Gazetesi (1875-1884)*, Savaş Ofset, Kırıkkale, 1996.
- ZÜRCHER, Erik Jan, *Milli Mücadelede İttihatçılık: The Union and Factor The Role of Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement (1905-1926)*; Çev.: Nüzhet Salihoğlu, İletişim, İstanbul, 2003.

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER:

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi c. III, Ana Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi c. VII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi c. XI, Ana Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Örnekleriyle Türkçe Sözlük, c. 2., Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 2002.

Yeni Türk Ansiklopedisi, c. I, Baş redaktör; Ayvaz Gökdemir, Ötüken, İstanbul, 1985, s. 136.

MAKALELER

AKBAL, İsmail, İsmail Hacıfettahoğlu, “Milli Mücadele Dönemi-I [1919-1920]”, *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Editörler; Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göktepe, Hüsnü Kapu, Savaş Yayınevi, Ankara, 2010. s. 137-161.

....., İsmail, İsmail Hacıfettahoğlu, “Milli Mücadele Dönemi-II [1920-1923]”, *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Editörler; Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göktepe, Hüsnü Kapu, Savaş Yayınevi, Ankara, 2010. s. 163-187.

AYDIN, Hakan, “Sakarya Savaşı’nda Anadolu’da Yeni Gün”, *Selçuk İletişim*, 6/2, s. 218-229.

BARUTÇU, Faik Ahmet, “Meclis-i Fevkalade İntihabatı Münasebetiyle”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 7 Nisan 1336/1920, sayı: 127.

....., Faik Ahmet, “Yine İntihab Meselesi”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 10 Nisan 1336/1920, sayı: 128.

....., Faik Ahmet, “Neticesi”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 13 Nisan 1336/1920, sayı: 129.

....., Faik Ahmet, “Ermenistan Hudutları”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 24 Nisan 1336/1920, sayı: 132.

....., Faik Ahmet, “Sulh Şartları”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 23 Mayıs 1336/1920, sayı: 140.

....., Faik Ahmet, “Milli İttifak”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 13 Haziran 1336/1920, sayı: 146.

....., Faik Ahmet, “Müslümanlar Yapsa İdiler”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 16 Haziran 1336/1920, sayı: 147.

....., Faik Ahmet, “Müdafaa Yolları”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 11 Temmuz 1336/1920, sayı: 154.

....., Faik Ahmet, “Fedakarlık Anları”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 14 Temmuz 1336/1920, sayı: 155.

....., Faik Ahmet, “Yılan Hikayesi”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 8 Eylül 1336/1920, sayı: 170.

-, Faik Ahmet, “Şark Cephesinde Ermeni Taarruzları”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 21 Teşrin-i evvel 1336/1920, sayı: 181.
-, Faik Ahmet, “Ermenilerin Sulh Talebi”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 10 Teşrin-i sani 1336/1920, sayı: 188.
-, Faik Ahmet, “Şark Cephesi”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 21 Teşrin-i sani 1336/1920, sayı: 191.
-, Faik Ahmet, “Yunan İntihabının Neticesi”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 24 Teşrin-i sani 1336/1920, sayı: 192.
-, Faik Ahmet, “Yunanlıların Hezimet”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 18 Kanun-ı sani 1337/1921, sayı: 207.
-, Faik Ahmet, “Yunan Mağlubiyetinin Tesirâtı”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 24 Kanun-ı sani 1337/1921, sayı: 209.
-, Faik Ahmet, “Yeni Teşkilat Kanunu”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 28 Kanun-ı sani 1337/1921, sayı: 211.
-, Faik Ahmet, “Londra Konferansı’ndan Ne Bekleyebiliriz”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 10 Şubat 1337/1921, sayı: 222.
-, Faik Ahmet, “Klikya ve Fransa”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 24 Şubat 1337/1921, sayı: 234.
-, Faik Ahmet, “Sevr’in Mahiyeti”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 10 Mart 1337/1921, sayı: 246.
-, Faik Ahmet, “Londra Konferansının İflası”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 22 Mart 1337/1921, sayı: 256.
-, Faik Ahmet, “Hal ve Vaziyet”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 30 Mart 1337/1921, sayı: 263.
-, Faik Ahmet, “Aldanıyorlar”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 31 Mart 1337/1921, sayı: 264.
-, Faik Ahmet, “Kaçıyorlar”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 2 Nisan 1337/1921, sayı: 266.
-, Faik Ahmet, “İnanalım mı?”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 3 Mayıs 1337/1921, sayı: 293.
-, Faik Ahmet, “İmtihan Devresi”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 9 Ağustos 1337/1921, sayı: 375.
-, Faik Ahmet, “Fedakarlık Zamanı”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 22 Ağustos 1337/1921, sayı: 383.

-, Faik Ahmet, “Misak-ı Millimiz”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 24 Ağustos 1337/1921, sayı: 385.
-, Faik Ahmet, “Pontusçu Rumlar”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 11 Teşrin-i evvel 1337/1921, sayı: 426.
-, Faik Ahmet, “Düşman Propagandaları, Batum’daki Rumlar’ın Faaliyetleri”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 2 Kanun-ı evvel 1337/1921, sayı: 471.
-, Faik Ahmet, “Milli Mukavemet”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 1 Şubat 1338/1922, sayı: 523.
- BUDAK, Ömer, “Sevr Paylaşımı”, *Türkler*, c. XV, Editörler; Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 835-845.
- BULUT, Hüseyin, “Anadolu Basınında İstikbal Gazetesi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 23, 2004, s. 263-273.
- ÇAPA, Mesut, “Milli Mücadele Döneminde İstikbal Gazetesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, cilt 3, sayı 10, 1992, s. 133-168.
- ÇAYLAK, Adem, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Türkiye’de İktidar-Muhalefet İlişkileri”, *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Editörler; Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göktepe, Hüsnü Kapu, Savaş Yayınevi, Ankara, 2010, s. 23-49.
- EBULHAMİD Hüsnü, “Zaferden Eminiz”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 25 Temmuz 1337/1921, sayı: 362.
- Hüsnü, “Şerefle Çarpışacağız”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 3 Ağustos 1337/1921, sayı: 370.
- Hüsnü, “Yunan Erkan-ı Harbiyesi Birbirine Hücum Ediyor”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 4 Eylül 1337/1921, sayı: 394.
- GERBNER, George, “Kitle İletişim Araçları ve İletişim Kuramı”, *Kitle İletişim Kuramları*, Derleyen ve Çeviren; Erol Mutlu, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2005, s. 75-100.
- GÖKTÜRK, Eren Deniz (Tol), “1919-1923 Dönemi Türk Milliyetçilikleri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, c.IV: Milliyetçilik*, Editörler; Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim, İstanbul, 2002, s. 103-116.
- KOLOĞLU, Orhan, “Osmanlılarda basın ve Kamuoyu”, *Osmanlı Ansiklopedisi: Tarih/Medeniyet/ Kültür*, c. 6, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 151-219.
- LANG, Kurt, “İletişim Araştırmaları: Kökenleri ve Gelişmesi”, *Kitle İletişim Kuramları*, Derleyen ve Çeviren; Erol Mutlu, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2005, s. 27-41.

OSMANZADE HAMDİ, “Umum Cephelelerde Harb Başladı”, *İstikbal*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 26 Ağustos 1338/1922, sayı: 694.

ÖZTOPRAK, İzzet, “Türkiye’nin İşgali ve Milli Direniş Hareketleri”, *Genel Türk Tarihi*, c. 8, Editörler; Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 135-172.

PEHLİVANLI, Hamit, “Osmanlılarda İstihbaratçılık”, *Türkler*, c. XIII, Editörler; Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 653-667.

TEKİNDAG, M. C. Şehabeddin, “Trabzon”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 12/I, MEB, İstanbul, 1993, s. 455-477.

ZORLU, Yaşar “ Sakarya Savaşı’nda Sebilürreşad”, *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Editörler; Hamza Çakır, Hakan Aydın, Palet Yayın, Konya, 2012, s. 110-134.

GAZETELER:

İSTİKBAL, 3 Kanun-ı evvel 1335/1919, sayı: 93. ; İSTİKBAL, 7 Nisan 1336/1920, sayı: 127. ; İSTİKBAL, 10 Nisan 1336/1920, sayı: 128. ; İSTİKBAL, 13 Nisan 1336/1920, sayı: 129. ; İSTİKBAL, 17 Nisan 1336/1920, sayı: 130. ; İSTİKBAL, 20 Nisan 1336/1920, sayı: 131. ; İSTİKBAL, 24 Nisan 1336/1920, sayı: 132. ; İSTİKBAL, 27 Nisan 1336/1920, sayı: 133. ; İSTİKBAL, 4 Mayıs 1336/1920, sayı: 135. ; İSTİKBAL, 12 Mayıs 1336/1920, sayı: 137. ; İSTİKBAL, 16 Mayıs 1336/1920, sayı: 138. ; İSTİKBAL, 19 Mayıs 1336/1920, sayı: 139. ; İSTİKBAL, 27 Mayıs 1336/1920, sayı: 141. ; İSTİKBAL, 30 Mayıs 1336/1920, sayı: 142. ; İSTİKBAL, 2 Haziran 1336/1920, sayı: 143. ; İSTİKBAL, 6 Haziran 1336/1920, sayı: 144. ; İSTİKBAL, 13 Haziran 1336/1920, sayı: 146. ; İSTİKBAL, 16 Haziran 1336/1920, sayı: 147. ; İSTİKBAL, 30 Haziran 1336/1920, sayı: 151. ; İSTİKBAL, 4 Temmuz 1336/1920, sayı: 152. ; İSTİKBAL, 7 Temmuz 1336/1920, sayı: 153. ; İSTİKBAL, 21 Temmuz 1336/1920, sayı: 157. ; İSTİKBAL, 28 Temmuz 1336/1920, sayı: 159. ; İSTİKBAL, 1 Ağustos 1336/1920, sayı: 160. ; İSTİKBAL, 15 Ağustos 1336/1920, sayı: 164. ; İSTİKBAL, 1 Eylül 1336/1920, sayı: 168. ; İSTİKBAL, 19 Eylül 1336/1920, sayı: 173. ; İSTİKBAL, 22 Eylül 1336/1920, sayı: 174. ; İSTİKBAL, 29 Eylül 1336/1920, sayı: 176. ; İSTİKBAL, 3 Teşrin-i evvel 1336/1920, sayı: 177. ; İSTİKBAL, 6 Teşrin-i evvel 1336/1920, sayı: 178. ; İSTİKBAL, 17 Teşrin-i evvel 1336/1920, sayı: 181. ; İSTİKBAL, 24 Teşrin-i evvel 1336/1920, sayı: 183. ; İSTİKBAL, 3 Teşrin-i sani 1336/1920, sayı: 186. ; İSTİKBAL, 10 Teşrin-i sani 1336/1920, sayı: 188. ; İSTİKBAL, 17 Teşrin-i sani 1336/1920, sayı: 190. ; İSTİKBAL, 21 Teşrin-i sani 1336/1920, sayı: 191. ; İSTİKBAL, 24 Teşrin-i sani 1336/1920, sayı: 192. ; İSTİKBAL, 5 Kanun-ı evvel 1336/1920, sayı: 195. ; İSTİKBAL, 23 Kanun-ı evvel 1336/1920, sayı: 200 ; İSTİKBAL, 14 Kanun-ı sani 1337/1921, sayı: 206. ; İSTİKBAL, 18 Kanun-ı sani 1337/1921, sayı: 207. ; İSTİKBAL, 20 Kanun-ı sani 1337/1921, sayı: 208. ; İSTİKBAL, 24 Kanun-ı sani 1337/1921, sayı: 209. ; İSTİKBAL, 27 Kanun-ı sani 1337/1921, sayı: 210. ; İSTİKBAL, 31 Kanun-ı sani 1337/1921, sayı: 213. ; İSTİKBAL, 2 Şubat 1337/1921, sayı: 215. ; İSTİKBAL, 7 Şubat 1337/1921, sayı: 219. ; İSTİKBAL, 8 Şubat 1337/1921, sayı: 220. ; İSTİKBAL,

11 Şubat 1337/1921, sayı: 223. ; İSTİKBAL, 23 Şubat 1337/1921, sayı: 233. ; İSTİKBAL, 24 Şubat 1337/1921, sayı: 234. ; İSTİKBAL, 25 Şubat 1337/1921, sayı: 235. ; İSTİKBAL, 6 Mart 1337/1921, sayı: 242. ; İSTİKBAL, 7 Mart 1337/1921, sayı: 243. ; İSTİKBAL, 18 Mart 1337/1921, sayı: 253. ; İSTİKBAL, 24 Mart 1337/1921, sayı: 258. ; İSTİKBAL, 27 Mart 1337/1921, sayı: 260. ; İSTİKBAL, 29 Mart 1337/1921, sayı: 262. ; İSTİKBAL, 30 Mart 1337/1921, sayı: 263. ; İSTİKBAL, 1 Nisan 1337/1921, sayı: 265. ; İSTİKBAL, 2 Nisan 1337/1921, sayı: 266. ; İSTİKBAL, 3 Nisan 1337/1921, sayı: 267. ; İSTİKBAL, 4 Nisan 1337/1921, sayı: 268. ; İSTİKBAL, 5 Nisan 1337/1921, sayı: 269. ; İSTİKBAL, 8 Nisan 1337/1921, sayı: 272. ; İSTİKBAL, 12 Nisan 1337/1921, sayı: 275. ; İSTİKBAL, 13 Nisan 1337/1921, sayı: 276. ; İSTİKBAL, 19 Nisan 1337/1921, sayı: 281. ; İSTİKBAL, 20 Nisan 1337/1921, sayı: 282. ; İSTİKBAL, 25 Nisan 1337/1921, sayı: 286. ; İSTİKBAL, 26 Nisan 1337/1921, sayı: 287. ; İSTİKBAL, 5 Mayıs 1337/1921, sayı: 295. ; İSTİKBAL, 13 Mayıs 1337/1921, sayı: 302. ; İSTİKBAL, 17 Mayıs 1337/1921, sayı: 305. ; İSTİKBAL, 18 Mayıs 1337/1921, sayı: 306. ; İSTİKBAL, 25 Mayıs 1337/1921, sayı: 312. ; İSTİKBAL, 26 Mayıs 1337/1921, sayı: 313. ; İSTİKBAL, 31 Mayıs 1337/1921, sayı: 317. ; İSTİKBAL, 1 Haziran 1337/1921, sayı: 318. ; İSTİKBAL, 6 Haziran 1337/1921, sayı: 322. ; İSTİKBAL, 19 Haziran 1337/1921, sayı: 331. ; İSTİKBAL, 23 Haziran 1337/1921, sayı: 335. ; İSTİKBAL, 28 Haziran 1337/1921, sayı: 339. ; İSTİKBAL, 29 Haziran 1337/1921, sayı: 340. ; İSTİKBAL, 14 Temmuz 1337/1921, sayı: 352. ; İSTİKBAL, 24 Temmuz 1337/1921, sayı: 361. ; İSTİKBAL, 25 Temmuz 1337/1921, sayı: 362. ; İSTİKBAL, 5 Ağustos 1337/1921, sayı: 372. ; İSTİKBAL, 7 Ağustos 1337/1921, sayı: 373. ; İSTİKBAL, 8 Ağustos 1337/1921, sayı: 374. ; İSTİKBAL, 20 Ağustos 1337/1921, sayı: 381. ; İSTİKBAL, 21 Ağustos 1337/1921, sayı: 382. ; İSTİKBAL, 22 Ağustos 1337/1921, sayı: 383. ; İSTİKBAL, 23 Ağustos 1337/1921, sayı: 384. ; İSTİKBAL, 25 Ağustos 1337/1921, sayı: 386. ; İSTİKBAL, 28 Ağustos 1337/1921, sayı: 388. ; İSTİKBAL, 29 Ağustos 1337/1921, sayı: 389. ; İSTİKBAL, 30 Ağustos 1337/1921, sayı: 390. ; İSTİKBAL, 31 Ağustos 1337/1921, sayı: 391. ; İSTİKBAL, 1 Eylül 1337/1921, sayı: 392. ; İSTİKBAL, 2 Eylül 1337/1921, sayı: 393. ; İSTİKBAL, 4 Eylül 1337/1921, sayı: 394. ; İSTİKBAL, 5 Eylül 1337/1921, sayı: 395. ; İSTİKBAL, 6 Eylül 1337/1921, sayı: 396. ; İSTİKBAL, 7 Eylül 1337/1921, sayı: 397. ; İSTİKBAL, 8 Eylül 1337/1921, sayı: 398. ; İSTİKBAL, 9 Eylül 1337/1921, sayı: 399. ; İSTİKBAL, 11 Eylül 1337/1921, sayı: 400. ; İSTİKBAL, 18 Eylül 1337/1921, sayı: 406. ; İSTİKBAL, 19 Eylül 1337/1921, sayı: 407. ; İSTİKBAL, 20 Eylül 1337/1921, sayı: 408. ; İSTİKBAL, 21 Eylül 1337/1921, sayı: 409. ; İSTİKBAL, 22 Eylül 1337/1921, sayı: 410. ; İSTİKBAL, 23 Eylül 1337/1921, sayı: 411. ; İSTİKBAL, 25 Eylül 1337/1921, sayı: 412. ; İSTİKBAL, 29 Eylül 1337/1921, sayı: 416. ; İSTİKBAL, 11 Teşrin-i evvel 1337/1921, sayı: 426. ; İSTİKBAL, 16 Teşrin-i evvel 1337/1921, sayı: 430. ; İSTİKBAL, 17 Teşrin-i evvel 1337/1921, sayı: 431. ; İSTİKBAL, 23 Teşrin-i evvel 1337/1921, sayı: 436. ; İSTİKBAL, 24 Teşrin-i evvel 1337/1921, sayı: 437. ; İSTİKBAL, 2 Teşrin-i sani 1337/1921, sayı: 445. ; İSTİKBAL, 3 Teşrin-i sani 1337/1921, sayı: 446. ; İSTİKBAL, 29 Teşrin-i sani 1337/1921, sayı: 468. ; İSTİKBAL, 4 Kanun-ı evvel 1337/1921, sayı: 472. ; İSTİKBAL, 6 Kanun-ı evvel 1337/1921, sayı: 474. ; İSTİKBAL, 15 Kanun-ı evvel 1337/1921, sayı: 482. ; İSTİKBAL, 16 Kanun-ı evvel 1337/1921, sayı: 483. ; İSTİKBAL, 20 Kanun-ı evvel 1337/1921, sayı: 486. ; İSTİKBAL, 7 Kanun-i sani 1338/1922, sayı: 501. ; İSTİKBAL, 8 Kanun-i sani 1338/1922, sayı: 502. ; İSTİKBAL, 11 Kanun-i sani 1338/1922, sayı: 505. ; İSTİKBAL, 12 Kanun-i sani 1338/1922, sayı: 506. ; İSTİKBAL, 16 Kanun-i sani 1338/1922, sayı: 509. ; İSTİKBAL, 25 Kanun-i sani 1338/1922, sayı: 517. ; İSTİKBAL, 26 Kanun-i sani

1338/1922, sayı: 518. ; İSTİKBAL, 29 Kanun-i sani 1338/1922, sayı: 520. ; İSTİKBAL, 7 Şubat 1338/1922, sayı: 528. ; İSTİKBAL, 8 Şubat 1338/1922, sayı: 529. ; İSTİKBAL, 19 Şubat 1338/1922, sayı: 538. ; İSTİKBAL, 22 Şubat 1338/1922, sayı: 541. ; İSTİKBAL, 8 Mart 1338/1922, sayı: 553. ; İSTİKBAL, 16 Mart 1338/1922, sayı: 560. ; İSTİKBAL, 27 Mart 1338/1922, sayı: 569. ; İSTİKBAL, 28 Mart 1338/1922, sayı: 570. ; İSTİKBAL, 4 Nisan 1338/1922, sayı: 576. ; İSTİKBAL, 5 Nisan 1338/1922, sayı: 577. ; İSTİKBAL, 9 Nisan 1338/1922, sayı: 580. ; İSTİKBAL, 11 Nisan 1338/1922, sayı: 583. ; İSTİKBAL, 17 Nisan 1338/1922, sayı: 587. ; İSTİKBAL, 18 Nisan 1338/1922, sayı: 588. ; İSTİKBAL, 23 Nisan 1338/1922, sayı: 592. ; İSTİKBAL, 28 Nisan 1338/1922, sayı: 597. ; İSTİKBAL, 30 Nisan 1338/1922, sayı: 5598. ; İSTİKBAL, 11 Mayıs 1338/1922, sayı: 607. ; İSTİKBAL, 15 Mayıs 1338/1922, sayı: 611. ; İSTİKBAL, 20 Mayıs 1338/1922, sayı: 615. ; İSTİKBAL, 1 Haziran 1338/1922, sayı: 623. ; İSTİKBAL, 5 Haziran 1338/1922, sayı: 626. ; İSTİKBAL, 6 Haziran 1338/1922, sayı: 627. ; İSTİKBAL, 9 Haziran 1338/1922, sayı: 630. ; İSTİKBAL, 5 Temmuz 1338/1922, sayı: 652. ; İSTİKBAL, 6 Temmuz 1338/1922, sayı: 653. ; İSTİKBAL, 25 Temmuz 1338/1922, sayı: 669. ; İSTİKBAL, 5 Ağustos 1338/1922, sayı: 679. ; İSTİKBAL, 17 Ağustos 1338/1922, sayı: 686. ; İSTİKBAL, 18 Ağustos 1338/1922, sayı: 687. ; İSTİKBAL, 20 Ağustos 1338/1922, sayı: 688. ; İSTİKBAL, 21 Ağustos 1338/1922, sayı: 689. ; İSTİKBAL, 23 Ağustos 1338/1922, sayı: 691. ; İSTİKBAL, 27 Ağustos 1338/1922, sayı: 695. ; İSTİKBAL, 29 Ağustos 1338/1922, sayı: 696. ; İSTİKBAL, 30 Ağustos 1338/1922, sayı: 697. ; İSTİKBAL, 31 Ağustos 1338/1922, sayı: 698. ; İSTİKBAL, 1 Eylül 1338/1922, sayı: 699. ; İSTİKBAL, 3 Eylül 1338/1922, sayı: 700. ; İSTİKBAL, 4 Eylül 1338/1922, sayı: 701. ; İSTİKBAL, 5 Eylül 1338/1922, sayı: 702. ; İSTİKBAL, 6 Eylül 1338/1922, sayı: 703. ; İSTİKBAL, 7 Eylül 1338/1922, sayı: 704. ; İSTİKBAL, 8 Eylül 1338/1922, sayı: 705. ; İSTİKBAL, 10 Eylül 1338/1922, sayı: 706. ; İSTİKBAL, 11 Eylül 1338/1922, sayı: 707. ; İSTİKBAL, 12 Eylül 1338/1922, sayı: 708. ; İSTİKBAL, 14 Eylül 1338/1922, sayı: 710. ; İSTİKBAL, 15 Eylül 1338/1922, sayı: 711. ; İSTİKBAL, 17 Eylül 1338/1922, sayı: 712. ; İSTİKBAL, 18 Eylül 1338/1922, sayı: 713. ; İSTİKBAL, 19 Eylül 1338/1922, sayı: 714. ; İSTİKBAL, 20 Eylül 1338/1922, sayı: 715. ; İSTİKBAL, 25 Eylül 1338/1922, sayı: 719. ; İSTİKBAL, 26 Eylül 1338/1922, sayı: 720. ; İSTİKBAL, 27 Eylül 1338/1922, sayı: 721. ; İSTİKBAL, 28 Eylül 1338/1922, sayı: 722. ; İSTİKBAL, 3 Teşrin-i evvel 1338/1922, sayı: 726. ; İSTİKBAL, 5 Teşrin-i evvel 1338/1922, sayı: 728. ; İSTİKBAL, 6 Teşrin-i evvel 1338/1922, sayı: 729. ; İSTİKBAL, 9 Teşrin-i evvel 1338/1922, sayı: 731. ; İSTİKBAL, 10 Teşrin-i evvel 1338/1922, sayı: 732. ; İSTİKBAL, 11 Teşrin-i evvel 1338/1922, sayı: 733. ; İSTİKBAL, 12 Teşrin-i evvel 1338/1922, sayı: 734. ; İSTİKBAL, 13 Teşrin-i evvel 1338/1922, sayı: 735. ; İSTİKBAL, 17 Teşrin-i evvel 1338/1922, sayı: 738. ; İSTİKBAL, 18 Teşrin-i evvel 1338/1922, sayı: 739. ; İSTİKBAL, 22 Teşrin-i sani 1338/1922, sayı: 769. ; İSTİKBAL, 23 Teşrin-i sani 1338/1922, sayı: 770. ; İSTİKBAL, 1 Şubat 1339/1923, sayı: 830. ; İSTİKBAL, 5 Şubat 1339/1923, sayı: 832. ; İSTİKBAL, 10 Nisan 1339/1923, sayı: 891. ; İSTİKBAL, 19 Nisan 1339/1923, sayı: 895. ; İSTİKBAL, 22 Nisan 1339/1923, sayı: 897. ; İSTİKBAL, 18 Temmuz 1339/1923, sayı: 969. ; İSTİKBAL, 19 Temmuz 1339/1923, sayı: 970. ; İSTİKBAL, 20 Temmuz 1339/1923, sayı: 971. ; İSTİKBAL, 22 Temmuz 1339/1923, sayı: 972. ; İSTİKBAL, 23 Temmuz 1339/1923, sayı: 973. ; İSTİKBAL, 30 Temmuz 1339/1923, sayı: 974.

TEZLER:

DEMİRCİOĞLU, Asuman, *Faik Ahmet (Barutçu) Bey ve İstikbal Gazetesi (1918 Yılı Sonu ve 1922 Yılı)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1998.

ÜÇÜNCÜ, Uğur, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da İttihatçılık*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2006.

YERLİKAYA, İlhan, *Basiret Gazetesi (1870-1878)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1991.

EKLER

EK 1

“MÜDAFAA-İ HUKUK İÇİN”⁸³⁴

Geçenlerde yine bilmünasebe bu sütunlarda söylemiş ve bir Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Teşkilatı’nın lüzumunu serd ve tahlil eylemiş idik. Artık akliselim sahibi vatandaşlar nezdinde bu lüzum eseri cihet takdir edilmelidir. Vakit zayii ettikçe bile bile gayri kabili affedilemez bir basiretsizlik yapmış oluyoruz. Sulh konferansında milliyet prensiplerine tevfiқан yeniden yeniye siyasi taazzuflara vücut verilecektir. Nisbeti adediye, Hukuk-ı Milliye nazarı itibara alınacak, yani Wilson nazariyesi rehber olunacaktır. Gerçi bu harpten fena halde mağlup olarak çıktık, madden ve manen ezildik, devlet ve millet itibariyle zebun ve bitap düştük, bu cihetleri inkara mecalimiz yok, fakat dört bütün sene variyle yoğunla kahramana harp eden masum, bigünah Türk milletinin duçar olduğu işbu mağlubiyet, Türk olan memleketlerimiz üzerindeki hakkı hakimiyetimizi, hukuki milliye ve tarihimizi iptal edemez. Mademki kavi, zayıf, galip, mağlup her milletin hukuki milliye ve örfiyesi aynı derecede mazharı hürmet olacaktır deniliyor o halde biz de hukukumuzu ihkak ve devamızı isbata muktedir olabiliriz. Mağlubiyet, bu itibarla intika-i hukuku müreddi olamaz. Hükûku kesip ortadan kaldıramaz. Elverir ki müdafaayı hak kudret ve kuvveti medeniyesini gösterebileyim. Kendi kendimize hakkımızın red ve ihmal edilemeyeceğinden emin bulunduğumuzu söylemekle ameli ve faydalı hiçbir iş görmüş olmuyoruz. Davamızın doğruluğunu cihan-ı medeniyet huzurunda ilmi delillerle ve berahini ile ispat etmek lazımdır. Hayat ve mukadderatı milliyemiz, takdir edilmeli ki, en buhranlı ve hatırnak bir safhaya girmiştir. Hukuken, tarihen, milliyet ve medeniyet itibariyle velhasıl her hususça öz malımız olan memleketimiz üzerindeki hakkı hükümlanimizi, istiklali milliyemizi nez ve iptal için yer yer heyetler dolaşılıyor. Koca Anadolu’yu kısmen Ermenilere, kısmen Rumlara maletmek için itilaf devletleri ve milletleri nezdinde müslihane çalışan bu milli gruplar, kuvvey-i neşriye ile yalan yanlış propagandalarla ihkâk-ı emel gayretindedirler. Vilâyat-ı Şarkiyeden başka hukuken, ekseriyeti nüfusça Türk oğlu Türk olan eşi benzeri olmayan memleketimizi sevgili Trabzon’umuzu da içetmek, Ermenistan hududu dahiline sokmak istiyorlar. Diğer yandan bu havalide bir Rum Cumhuriyeti teşkili maksadiyle İstanbul’da, Paris’te, Marsilya’da Rum kongreleri toplanıyor. Velhasıl taraf taraf, cihet cihet aleyhimizde propagandalar var. Bu hayali iddiaların ve bu kötü emellerin gerçi ne hukuken, ne tarihen ne de milliyeti uhuvvetlerince hiçbir kıymet-i ilmiye ve ameliyesi olamayacağını pek iyi idrak edebiliriz.

Hükümet Konferansa davet edilir, itirazaat ve müdafaatımız istima olunursa, sulh için Nezaretlerde yapılan hazırlıklardan istifade edebiliriz. Fakat ahkam-ı sulhiyeyi bize yalnız tebliğ ile iktifa ederlerse o zaman ne yaparız. Avrupa gazetelerinin lisân-ı neşriyatına

⁸³⁴ Faik Ahmet Barutçu, İstikbal, 25 Kanun-ı sani 1919. (Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar*, c. 1, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2001, s. 34.)

bakılıyorsa, sulh konferansında mağlup tarafa uzun boylu hakk-ı kelam ve hakk-ı müdafaa vermeyecekler, Sulhün şerait-i ahkâmını beyinlerinde kararlaştırdıktan sonra ba'de tekarrur bize tebliğ edecekler. Herhalde her türlü ihtimalatı derpişi nazar ederek hareket eylememiz lazımdır. Bu hususda gerek hükümet gerekse milletçe yapılacak pek çok işler vardır. Yalnız Hükümetin mesaisi ile hüsnü netayiç elde edileceğini pek zannetmeyelim. Aramızdaki ferdi düşünceleri, şahsi ihtirasları muvakkaten olsun feda ve defedelim. Vaziyet takdir edilemeyecek kadar gayr-ı vazıh değildir. Tehlike ve vehamet meydandadır. Vatandaşlarıma hitap ediyorum. Uyku zamanlarında hiç değiliz. Memleketimizi, mukadderatımızı can birliği ile düşünmeye mecburuz. Bütün memleketiyle bu saat ve dakikada vazifeyi vahdet teveccüh ediyor. Lakaydı ile vakit geçirirsek hepimiz gürültüye gideriz. Teşeddüt ve ihtilaf âmâl-i efkar zamanı değildir. Bir vahdet-i efkâr-ı milliye göstermek, bir hareket-i medeniye izhar etmek lazımdır. Siyasi, gayr-i siyasi teşebbüsât-ı hususiyenin her yerde, her işte ehemmiyeti pek büyüktür. Hükümetin yapamayacağı bir takım işler vardır ki milletçe görülmek iktiza eder. Evvel emirde memleketimizde hemen bir Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Teşkilatı yapalım. Bütün Vilâyât-ı Şarkiye ahalisini bu yolda toplu bulunmaya davet ederek memleketlerimiz üzerindeki ırkı, milli hukuku müdafaa için teşebbüsât-ı milliyeyi hasr-ı faaliyet edelim. Bu vilayetler hep Türktür ve ebediyen Türk kalmalıdır. Ne bir Ermeni hükümeti ne de bir Rum Hükümeti Anadolu Şarkide teşekkül edemez. Nüfus-ı kalîle ekseriyeti kahire üzerindeki hâiz-i istiklâl olamaz, hakk-ı hakimiyet iddia ve bir idare-i hakimane tesîs edemez. Dikkat edelim: Gazete sütunlarında kirli ihtiraslarıyla şahsiyat vadilerine düşerek dedikodu edecek zamanda değiliz. Toplu bulunarak bir eseri hayat ve mevcudiyet gösterelim. Necâtımız için, halâsımız için böyle yapmak, böyle çalışmak mecburiyetindeyiz.

“YİNE MÜDAFAA-İ HUKUK MESELESİ”⁸³⁵

Wilson nazariyesinin bize taalluk eden aksamı hukukumuzu, hakk-ı hakimiyet ve istiklalimizi kâfil esasları, ihtiva etmektedir. Biz bu prensiplere istinaden tamamîyet-i mülkiye ve milliyemizi müdafaa edebiliriz. Wilson prensiplerinin 12. Maddesi, Türk memleketlerindeki hukuku hakimiyetimizi sarahaten teyid ve tevsid etmekte olduğuna nazaran ol babda Türklerle meskun olan yerlerin tayini hududu iktiza eder. Bugünkü vilayetlerimizin her tarafında Türk nüfusunun hâiz-i ekseriyet olduğunu ve bu vilayetler üzerindeki Hukuk-ı Milliye ve hakimiyetimizi vesâik-i ilmiye ile tarihi, coğrafi ilmi delillerle her zaman ispata muktediriz. Ne Trabzon’da ne diğer Vilâyet-i Şarkiye’de diğer milletler ve ekalliyetler için hakkı hakimiyet ve istiklal-i siyasi mevzubahs olamaz. Tarihen ve hukuken ve ekseriyeti nüfusça Türk olan bu memleketler üzerindeki hukukumuzun diğer milliyetler lehine ve yoluna feda edileceğini hatırimızdan geçirmek istemiyoruz. Adalet ve hakkaniyet şüphe yok ki bunu müktezi olamaz ve böyle kabiliyet-i tatbikiyesi olmayan kararların sulh konferansından sadır olacağına ihtimal verilemez. Aksi faraziye milyonlarca halkın müddeiyat ve mütalâabât-ı muhikasını (taleplerin haklılığını) red ve iptal edeceğinden milli ve meşru tuğyanları tahrik eyler. Türklerin bu kabil haksızlıklara karşı katiyen mümanaat ve muhalefet edeceklerine şüphe edilmemesine işaret etmek isteriz.

Geçen ki makalemizde de söylediğimiz veçhiyle teşebbüsât-ı resmîyeden başka halkın milli gayret ve hareketleri pek lüzumludur. Bu cihet katiyen ihmale gelmez, mesele hayat ve memmat davasıdır.. Bu işte tehhur, lakaydı vahim akıbetler tevlid eder. Vatandaşlar! Uyku zamanlarında hiç değiliz dikkat edelim!

⁸³⁵ Faik Ahmet Barutçu, İstikbal, 1 Şubat 1919. (Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar*, c. 1, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2001, s. 36.)

۵ شهاب ۱۳۳۸

— چهارم —

۲۴ نisan ۱۳۳۶ - ۱۹۲۰

اداره و طبع محلی : سافز میدانده (استقبال) بوردی

آپوه شراعتی : مرکز ولایت و مطبعه انجمن ستانکی ۲۰۰ آگنی آگنی ۱۲۵ غرضمند

تلفون آدرسی : طریزون - استقبال ، تلفون نومبروسی : ۲۸

نسخی هربرده (۱۰۰) باربرد

استقبال

تاریخ تأسیس [۱۳۳۶ - ۱۹۱۸]

صاحب امتیاز و سر محرری : دعوی وکیل فاتح احمد

ملک و مطبعه انجمن مدینه الزمان صبهلر سز آکیمدر درج اولیان اولان اقدار

غریبه متعلق اولان اوراق باقی محررک نامہ کوئدر مللیدر

اعلامات انجمن ادارہ خانہ مراجعت ایستلیدر

ابکچی ستہ

— [شمدیک هفته ایک دفعہ چهارم وصال کوثری نشر اولتور سیای علی مشغل الافکار تورک غرضمند] —

نمبر ۱۳۲

مجلسک کشادی

مجلس فوق العاده ملی دون آخرده مراسم
عصوه فوق العاده الیه کشادہ ایشلدر .

مراسم کشادہ حقه اقدار مدن روحه آتی
معاونان و فضیلات ویرلکدهدر :

وطنک استقلال مقام رفیع خلافت و سلطنتک
استخلاص کی آک مہم وجانی و طوائفی اغانا

ایدهجک اولان یوسولک مجلسک بوم کشادی
جمہ تصادی اینجک بوم مذکورک مہو کشیدن

استفاده و قبل کشادہ العلوم میونین کرام
حضرت الیه حاجی بیرام ولی جامع شریفده جمہ

نمایندہ ادا اولتورن اوارقتران و صلاحیت
استفادہ اولتورن بیدہ الصلاطینہ سعادت

و سنجان شریفہ حلالہ دارہ خدمت و سہ یکشتی
و دارہ خدمت و سہ یکشتی داخل اولمان اول

پردہ قرابت الیه قرابت الیه ایشلدر ایشو
مراسمده جامع شریفہ بد آ الہ دارہ

مخصوصہ قدر قول اردو فرماندہ لجنہ قضاات
عسکر الہ تربیت قصورہ آکشدن .

بوم مذکورک قیامد قسیمی انجمن والی بکک
ترقیہ ختم و خجانی شریف لائون اولتورن

مقدس و عروج و طمأنینہ حرکت مندہ
عینی صورتده بخجانی و ختم شریف

قضاات ایدیلرک جمہ کسری لائون اول
مشارکہ در صلاہ شریفہ اولتورن و لجان

خطبہ خلافت مایر بنشاهدر حضرت شریفک
نمایندہ ایدیلرک ذکر ایدیلرک ذات شہوتک

سبب بنشاهد ستک ، ملک شادانہ الہ لایعہ

صلح حمزک محتوی بولندینی شرائط

شفاقو تربون غرضی شاربیک باقانی

حکومتی صورتہ استانیلده قلمحق فقط استانیلک
اداره سبندہ هیچ برحکم و تأثیری اولمحق

المطولی دماغہ اوزرکمرہ برافیه حق اولتورن چادہ
انکیزلرک مراتب و مداخلہ شمدیسی آئندہ

اولحق شرطیہ استانیلک اداره ایدیلرک
آیدن ولایتی و نالستانہ و بریلجک ازمیر شہری

بولان ادارسی آئندہ سربست شہر اولحق
انجندمو کو باسیرست برونک عہدسی آیریلجکدر

الطالبہ مدرس خطی الہ فساد آیدن
آلک ولایتی دعا و اسع برحدود الہ

فرانسز لره راقبا حقدن .
فران و کوردستان انگیزلره مالدن —

وان بتلیس و لایشرلرک بشقہ اوزرورم
ولایتده احضوا ایدیلرک اولان ارفضشاه

لازستاندن غرض ثامن ایدیلرک جکار .

آقرہ کل شفاقو تربون غرضمستک
عجری سبست و یلیاسی قضاہ نظری بیلدرک

اوزور و یلیسو تبلیغ ایدیلرک تورکا صلحک
بروجہ آتی شرائطی احضوا اینجکده اولدینی

بولان ایشلدر :
اوزورده تورک ادارسی قلب حقدنر جالبہ

قدر برنالتانہ ترک ایدیلرک استانیلک اون
کیونمزورہ نزلان جوار الہ انکیزلرک فرانسه

ایتالیان و تشکلدن مکرہ دوسہ ایتیرہ امرغہ
دن تشکل بین الملل برادرہ آتہ آتہ حقدنر

بولانستان رومانیایکوردستان ارفضشاه تورکایہ
مشترک و الاخرہ استشارہ مالدنہ ترک رای

ویریلجکدر برین الملل ادارمک بنشندہ اکیشر
سنه مابوہ الہ بولک حکومتلرک بری مذاکر

اولحق ایلک ایلک سنه انکیزلره مالدن اولجکدر
ایکجیمی ذکر ایدیلرک خلیفہ الہ برار ترک

خارجی خبرلر

انزلیجان احوال

انزلیجان حکومتی بولنہ یکارلہ مذاکرہ کندن ۲۰ بنشادہ کائن مطرمانہ لشرا باکرلہ
موصغوا آرمستہ زمئلر ایشلکده باشلامشدر . بولن افرانچالہ سوربت حکومتی گراسدک

مذاکرانک مساعده برصفاہہ کردیکی استلال ایشلکدهدر .
انزلیجانده قتل ایدیلرک علی بیرامک سؤ قصدهدر . مدخلدار اولغہ مہم باکوبولیس

مدری داخلہ مطرمانک امرلہ توقیف ایشلدر .

ارمنستانک حدودلری

بکین لختیزورہ وقت غرضمستک قلم ایشلر برینہ
واردی . مذکورستہ . ارمنستان حدودلرہ دار

بولانی شمدیک استشاراتی حادی الہی و زورخوردی
سایر غرضمستک راس غارینک آکچی معلومہ طرا

میتیر و یلیسولک سولک سانت و الی اولان مدائنسی
سایمستہ ارمنستانک حدود قضاہ نظریلرک برصوفش

الہ ایشلر . بککدر . طایر ایدیلرک اولجکدر .
میتیر غرضمستک بارل غاری . حدود مسئلہ سندنہ

لورمترک شمدن برالینا دینی طایروردی . دیک
بولیسولک سولک سانت . اندادہ بنشیدی و کورمتران

حدودہ نظر ارمنستانک بدو اسع و غرضیہ صامت
نوالستہ دلاست ایشلر اولدی . بولنلرک ثابت

برینہ چی شرفاند مالدن و غرضیہ و کرای الہ بیچی
انکیزلر . دیکدر . ارمنستانک حدودلرک مشغول

بولاندیلرک و یوسولکدر ایشلرک ایدیلرک و یوسولک
ایدرلرک و یوسولکدر اولان ایشلرک اولجکدر

بولانی غرضمستک شرط الیامانہ قیامدای کولونج
کوردلر . حیات و تالیاتی حال ایشلدر . بولان

نظر خیال الہ حقیقت آرمستدک مسالہ بی قیامدایہ
تخصیص لیدرلر . و سرباک برون اولور . مشارکدن

مکرہ اوی غرضمستک بک رودلرک کشتند و متاعفی
خیر و عمارک ایدیلرک و یوسولک کشتیل ایدر .

بولانی ویرلرک بولانیہ و یوسولک و یوسولک
مشرط و دول ایدیلرک و یوسولک و یوسولک

ایزادہ . مالدن بولان قوہ مالدینی و یوسولک
اولان و یوسولک بولندر . یانچی مالت الہ یانچی و یوسولک

آرمستدہ ایدیلرک و یوسولک و یوسولک و یوسولک
بک کشتیل ایدیلرک بولانی حکومتی و دولتی و یوسولک

✕ [جبهه ایرفیدون ماژنا هر کون نشر اولو و سیاسي علمی: یسخر الککار قوچا: فرخنده سید] ✕

یوں بولے شاعر نے محمدؐ کا کتبہ لکھا ہے۔ اقبالؒ کا رویہ اور بولچہ ہی پر اثر پڑی ہے۔ قطعاً غور و تامل کے بعد ان کا یہ
آج بھی سوز و رقیق مزہ منظور میں آتا ہے ہر مصرعہ اندر بروہا معنی انشعاب کے ہیں۔
شعر غزل پر جو جہ آبی انسان اندر سوز :

استقلال مارشی

نورقا، سوئز و مقلوده روزنه آل سنجاق ؛
 سوئز و مقلوده روزنه آل سنجاق ؛
 اوئم متشكك بغير زير : پارلايه جني ؛
 اوئغئر ، اوئم متشككدر آغئي .
 چاغا، نورقا، لایم ، جهر و كای زاری لالال !
 قهرمان حرقه بر كوكلانه بودت ، چو جلال ؛
 سكا اولار دوكران قانلریز صوكره جلال ؛
 حیدر حق طائفه متشكك استقلال .

بن ازلہ پریدر حر یاشادم ، حر یاشادم ،
هانک چیلنہ بکایو اوردو جفتش ؟ .. یاشادم !
کو کر موش سل کی : بنیدی جیگر ، آھام ،
یوزلرم طافری ، انگیلرہ صغام ، طافلام !
فرہک آفانی صارمشہ چیلک زرعہ دواز ،
نم ایمان طولو کوکم کی سر حدم وار !
اولوسو ، قورفا : ناصل بو یو ایمانی بوغرا ،
ہدیت ! دہدیک تک دینی قائل جاوار !

قورتقا، سونن بىخەلقكە يۈزىڭنى سىناپ،
سوغىدە يۈرۈپ كەتسەن دەپ تەننىڭنىڭ ئۇچىڭنى.
اۋىم مەننىڭ سەپىرىڭنى پاراۋانچىڭنى،
اۋىم مەننىڭ سەپىرىڭنى.

جاء، قربان! لام، جهر، کی ای مازی هلال !
فهر ماله عرق، بر کول ! نه بوهدت، بو جلال ؟
سکا اولماز دو کولن قاندریز سوکره جلال ؟
حیدر حق طایفه ماسک استقلال .

بنی اذنی بریدر حر یاسدم ، حر یاسدم ،
سانکی جیلند بنا زغیر اور حفش .. انشاهم !
کو کر مش سل کی ہم : ہندی جیکر ، آہام ،
یو قازم طاغور ، انکیلوہ صفیاء طاہرام !
فرہ آفانی حارمشہ جلیک زرہلی دوار ؟
نہ ایمان طولو کو کسم کی سر حمد وار !

اولوسوف، قورقما! ناصبل بويچ برامانی بوغاز،
«مدیبت! » دبدبک تک دهنی قلن جاوار!

ارمنيلك مظالمی

صورت موقوفه، الموقوفه خبره نظرأ بولغوبكر قلبى اشائ امانه ذه قلبى شيطان
ى موقوفه الرضى ليزبرى اسلام االى به تعرض و تجاوز ايدو د بر جوقلوى بل و اعنا
شارد .
لكك آخضيه كرده بولغوبكر آرمدهكى ازمينلاوه محل مذكور اسلاميه هيه
دهد بولغوبكر خبر آلمند .

بولشويڪ - ڪورجى متارڪهسى

مرکزی ہاٹومندہ بولان کورجی افغان حکومتیہ پولشویڈر آرسندہ یدی کونٹک بر
متارکہ عقد الماشمر .

کورجی عسکر لری

کورچی - ولوفو به جسم، باطوره نمینا الی انش کیمترو مسافه ده مین ساتناری
خطی تفکیک الیکدر. کورچی کیمتو نظری باطوره در. لکن رئیس جمهور و وزیران
بله فرجه نظری که کجوری جهاده عسکراننده.

باهمه نخبه آروز میانه در سلاسل سلاحهای کورجی و عسکر و ضابطانی و ایدر. ضابطانی
و ایدر و جنوب فرار از آنکه ایدر رسیده ایدر جی حکونی مساعده ایدر که و یکده حکونی
و ایدر که قاضی طوب استند ایدر حکونی سوله یکده ایدر.

مصطفیٰ کمال پاشا، بابا آراستہ مخارہ
آفرہ ۱۳ (آ آ) : مادہ ہلکانا

تبلیغ رسمی

اقره ۱۳ ايف حبس ۱۱-۳-۴۷

کلیکنا اثتلافی

فرانسزله ، نيات سمبسات خارجهي زينه
منافع حقيقيارنك ايجابات موافقكي براسمقامت
و برديل ودونه قدر بيهوده بړه فرانسز قالي
ايقيندهري وناغه بړه وركول په وغوشره قندي
رقيب نك ستره فداكم كسب كوي ايجونو نلري
دوكلكري كاكيسا طيوراسري ترك ايدرك
توركوله براتللي ناسينه ساتنه ه حقيقت
ومتعت هنكي قطعه واندني كورمش اوله بلر.
فرانسزله كلكيكه مشسته دآر بايلان
اتلافك هرايك طرفك منفعتي قطعه سندن ايمان
قيدونظر برهيني واورد. فرانسزله رجوق
دفعول سوليدكمنز كې كلكيكي اشغال الله
بولندرمقه كندي حجاب ومنفعلت هبچ
برمي فراغتي اوليورلدي. بالعكس سبور
معاهده سلك توركوي هره لوجات وواراني
شرائطدن خوريد بدن وفرانسه اومعاهده
الله ابطال ابدان جرقت اساسي منتفترجده
بوآوده سيلوب سووړده احكامي تطبيق ايجون
صرف غير ابلش اوليورلدي. سبور معاهده سي
ياكمن اكلز قطه نظريته واكلز منفعت دپوه
ترتيب ابلش وفرانسزله ايتاليانو طرفدن
سوق اضطراره قون اولمش برپاوه ادي.

اوچینین سنه

برشنبه

۲۶۴ ۲۶۴

صاحب امتیاز و سر محرمی : دعوی وکیل فائق احمد

سخت و مشر ایچون مله اولان آثاره صنفلر منجیقد درج اولقان اوردان اعاده اولنار

امور محرمی ایچون هیئت محرمی به مدیر به امور ادارا محرمی اداره امور ملت سراجت اولنور

اطلاعات مندرجاندین اداره مسئولیت قبول ایتز

استقبال

تاریخ تاسیسی [۱۳۳۴ - ۱۹۱۸]

اداره و طبع محلی : سافز میدانده (استنبال) یوردی

آپونه شراطی : بنین آیدمک اوزده مرکز و لاب و طهر و جوهه ۸۰۰ آتی ایلی ۱۵۰

اوج آتلی ۲۵۰۰ مروهرد

تاترانی ایچومی : طریزون - استقبال - کلون و مرسوس : ۲۸

نخسی (۱۰۰) بارهرد کونی چشم لسخار اولنور سندر

۳۱ مارت ۱۳۳۲ - ۱۹۲۱

[جمعه ایرنسیدن ماحدا هر کون نشر اولنور سیاسی ملی سفل افکار و کفر غر فسیلد]

۲۱ رجب ۱۳۳۹

آلدا نیورل!

تبلیغ رسمی

انگیزه روسیه آردسته

آقره ۲۸ (آ.آ) انگیزه ، روسیه بلا واسطه نمائنده بولتی و قضا در تجارت معاونه مائض خصوصاتی تنویه ایتک اوزده وسقو بر مری حق کونده جکدر .

سرای محافل غیر ممنون

آقره ۲۹ (آ.آ) ونیق باشاک لونا قوقر انسدن مرد طالب شک ملت مرخصر حاتم اولدیندن مجسمه سوزی آقره مرخصر ترک ایمنی استانبول سرای محافل و انک آدملی نمون ایتمه شمر . ونیق باشاک لونا استفا ایدمک فوله شوشکدر .

عزت باشا استانبولده

آقره ۲۹ (آ.آ) عزت باشا استانبول ارقه اشلیله الماطول اردوستک فوق الما مکمل اولدینی سوله شمر .

بلک اوغلی بالاناری نکتذب

آقره ۲۹ (آ.آ) اوزورمال دوزلوقلر : آقره ایه سوبه ترک تاسیسی کر کیشدیک دتر شر ایتمک خبر کادلا بالانار آقره موسوقوزا اراسنده ایدمک ، ده نام ۷۷

آقره ۳۰ (آ.آ) آفریب جهسی : فوجا یلی منطقه سده کیوه نوغازی شالانده قضا ایتک مقابل قرضی تدبیر سنده دشمن یوز مقول بر اکثره لرار ایلمقدور . باوازی خنوبنده قرض ایلمق دشمن ایلمق دتل هصار مار دوام انمکده ۳۷ ، ۳ ، ۲۹ کیب منی جهیه مختلف انسانده کشت مصداتی اولمشور . انون قرض هصار منطقه سنده وقوه کای عاربه لفظا ایتز دهمنی طرد و قرض هصار شردنکی سیرتلی اشتال ایلمقدور . سرای کوی منطقه سنده پیاده و یوبام صادمی اولمشور ۲ - اینه والیزم جهیه لرنده سکونت واردر .

خلاصه حریبه

۲۳ مارنده باشلان دشمن قرضی روسیه جهیلرنده روسیه شمرک شرقی شمال سنده بری اینکول دیکری ده یولار وده یکرش اورور ده شمره شمالیه ازیق مرا کسوزده اوج قول اوزرینه ایشار ایلمشورک اصل مرکز جهسی و حرکات تشکیل ایدمور . ایکنی جه عشاقندن بلا ایدمورک بورقول اوزرینه مرتدر .

بولتون بشقه شمالده صانجه ایشا غلیردن قدرد استقامتده شمال طومهری مختلف قطارده جه تشکیلاته تلقی ایدمور . بوجمل صانجه بلک براز شرفنده شمدور ق خطه ایلر و لهک ایتش سده سیکور ملشاردر و بولنر عیاره یخ قاریدر بلحق درج اولده

او ضرور دتل دولت علیه یک جوق سیاسی دوستل و مشقسل قزاندیشی ایدی . اگر اوردو ایلر مکن اولوبده اشتلا ایدم بیلشدر ، نور کایک بیلشلسی جوقه قوای اولوردی بولنر مار شپه بولک یا کاش دکنی . فقط اکسک ایدی . نور کایک سیاسی موازنه لردن مستید اولوردی ، فقط هقی زمالده نور کایده بر قوت و موجودیت ایدی . ایش ایزلر بونی ایچ حساب ایدم شلردی ، و رقیب ایزلر جیلد قرضکر ایلر تور بایک استاذ کاهدن عرقم قالدینی و رجمده بولور بر شکار حاله کلشکی طن ایفلاردی .

اشلا غلیر ، بولنه قرضت بغلا قلی ایدر لک سیلر ده بلنیز ایدم اولور . اولور بالان اصل قطه نور کایر حتمده و نور کایر مدافعی ایچون عیاره کربشکری دعوالری حتمده حلا دوعرو رفانت حاصل ایدم ش اولور ایدر . اشلا غلیر اوله طن ایدمورک نور کایک نه ایت دیکری بیلدی و بیلشدر کایور ، دین دشمن قرضی سلاح استعمال ایدم شمر سوز بر انان کلشدر . بولک کلش قاروشی قرقم ، اولور ایدمک سلاحی ترک ایدمورک حکم ایدماری دیک اولان ایدم قبول ایدمورک ایچون لکر بر قطه برضیه حواله ایتک کایدر . چونکه ده اوله ایچون اوفرانسیلینی بیلدی و عاداتا قون نیرولری کی ایتکین برجه سوق ایدم بیل برانسان سوزوستک مربوط اولدینی ش لکر بر دیسین و ضبط و ربط قویندر ، اوقوت مرهانی مقوق بر قوت قاروشنده ضعیف ایدینی دقیقه ایش اوسوزی ده طافلسی و ردها بر آردیه کتیرلینی غیر قابل بر حاله کلش اولور . دشمنلر مزک بودوشون ایه و بودوشونیک نور کایر حتمده ایدمورک و ده ایلر یولان قرضه حاتم

اوجچي سته

چهارشنبه

370

نومرو: ۳۷۰

صاحب امتياز وسر محمدي: دعوي وکلي فائق احمد

مسئول مدير: ايچون مبد اولال افاره جعفرلر آيغدر درج اولتيان اوراق افاده اولنگر

امور محروم ايچون هشت نجر بره مديريته امور اداري ايچون اداري مامورلته سراجت اولنگر

اعلامات مدير جايدين اداري مسؤليت قبول ائتمز

استقبال

تاريخ تاسيسي [۱۳۳۴ - ۱۹۱۸]

اداره وطبع محلي: سافر ميدانده (استقبال) يوردي

آبونه شرائطي: يدين آدب ايلك اوزده مركز و طبع مامورلته ۸۰۰ آني آبي ۴۰۰

اوج آبي ۲۵۰ مروتدر

تلفرافي آدرسي: طرزون - استقبال - تلفون نومبرسي: ۲۸

نسخي (۱۰۰) باره در کوني جيش نسخا اوزن فروسدر

۲۷ ذي القعدة ۱۳۳۹

جمعه ايرستيند ماعدا هر کون نشر اولنگر سياسي علمي مستقل الافکار تورك غر تيسلند

۳ اغسطس ۱۳۳۷ - ۱۹۲۱

خبري تحمیل ایدن قزانه جقدر

صوفيه منتشر ديمونيك غرني يونانيلر
صوك تعرضي متاسيله نشر تايديكي برعقالده
ديوركه:
آه اطول هر كات خرابسي نظري رصفه
كوهه مشدر ۱۰ موزده يونان اودوسي درت
استقامت يوروك رفرض كجشدر آاطولي
تيلغره فصيح ايدمديك يونان تيلغ
رسيلره كوه يونانيلر موقت ايدمديك
يونانيلر اودوسي رفرضه راز اراضي اشغال ائتمكه
اقتدار ايدمديك هر حاله يونانيلر غوز نعر
شده ملت نعرشند ده مسوددر هر كس
ملت نعرشك باشلانجده تورك اودوسي
مخواستكده دار مالعه وشيشك يونان
تيلغ رسيلري نر خاطر ايدر فقط جوق
كجه دن خفيقت ميدانه جقدري وز آاطولي
نعرشك اوراق رهمو قفنه نيجه نديكي اكر نك
دوت آي يونانيلر تورك اودوسه رضره
استدروك ايچون حاضر لاديلر ۱۵ كوتديري
اوراق نعرش باشلانجدر يونان تيلغ رسيلري
احبال قرال قسطنطين طرزدن نعرش ايدمديك
صوكه تلفرافه توديع ايديلور. يوتيلغدره

واپورلره يونان مجروحلري!

اقره ۳۱ آ.آ - آندن استايه ييكلن تلمر افاملكره نظرا كيتل مفسدازده يونان
مجرورين واپورلره ازميرده ائتمه قتل ايملكدور.

يونان ظلملري

اقره ۳۱ آ.آ - يونانيلر اشغال ايتكاري علهرده سلاح تحريكلي جهاسيه مدعش
مظلم ايمكدور.

انگيز سياستي

اقره ۳۱ آ.آ - دويل اكپرس غرني اطلوله اجرا ايدلن حركان عسكركه نك
انگيز بولتقمنده هيج بريدل پايه جني يازيلور.

مداخله خارجيه يوق

اقره ۳۱ آ.آ - آوندردن ازمير غر تايه ييلر ييلور: انگيز مطوفاي اطول ميسلنك
مداخله حل ايدنه نيجه جني وحركان عسكركه نك ختامنده اول مداخله خارجيه نك و خيم برخطاي
سياسي تشكلا ايدمديك كاشتمدور.

هند مسلمانيلري قونغره سنك مخطرهنی

اقره ۳۱ آ.آ - لوندردن ييلر ييلور هند مسلمانيلري هئي قونغره نك فقرزات اخبرمني
توركا ايله عادل برسلع عقي طلبي حاوي برعظره شلم وخرجه تاتلري كوروزنه توديع
ايشدر.

شرقله چار پيشه جعفر

۲۵ موزدن بري كني آزانلره باقيدسه
جه حربه سكوت وار.
اسوب صاوروان، جنيق قوبدان، رعد
ورق ايله جوهوان جيتاريك زمين واساني
ترومن جسم برعورنده برافسه!
فقط شيدني بولولر ده بولكي، ده
كيت وده شلش ودهش، طن ايدمديك
بوسكون بوزوميت ده مشوق اوتئين بر
اظر ائك بوزون غلامي طمع بوليدور.
اوتاشه نيز بوليه، چونكه كني نصادمه
موضي ايدنه جه نك ايجي بر قشند و ائق
اولش، قواي عويكه ائناكه ميدان چارهي
شكلي لاشندني، اشغال ايله جه سرلره
ازمير، اوردان يالوه به قدر اوزان قولاقرم،
آفون فرحصاري شرفده كي تونلورم برلرلن
آرلامش، دشمني اوكه قاشندر، استكشدر
اوزورنمكي حرب ايجي بولمديكي قونلورمه
وقعه كاشندر.

كرجه دشمنان اوكه، كنيه ايجي دهه
مز ايلش اوميدان حربه پاشميه، ق بوشدر
يان چيرش، بولي دكشدر بوللا آراندن
بولاشمي صوزيه كندي ايچون شقه بر موقع
اقتدار ايدمديك

نمبر: ۴۰۶

۴۰۶

بازار

استقبال

تأسیس [۱۳۳۴ - ۱۹۱۸]

صاحب انتشار و سر محردی : دعوی و کلی فائق احمد

مدت و متبر ایچون مفید اولان آثاره صیقله مر آیتدر درج اولیان اوراق اعاده اولتور

مورد محرر با ایچون هیت تحریریه مدبریه امورادار با ایچون دارم امورالته سراجت اولتور

اعلان متبر و ایچون ادار مسئولیت قبول ایچر

داره وضعه محلی : سافر میدانده (استقبال) یوردی

آیوبه شراطی : بئین آیدیک اوزده مرکز اولان دهر با ایچون سکی ۸۰۰ آتی آتی ۱۰۰

ایچ آلی ۲۵۰ مروتور

تلفران آدرسی : طریزون - استقبال - تلفون نومروسی : ۲۸

لشکسی (۱۰۰) : یاردر کونی جیش لشکری اوزده سدر

۱۸ ایلول ۱۳۳۷ - ۱۹۲۱

جبهه لرده : وضعیت حربیه

عبارتدر، حتی بومقصد مذکور خطاهه تحکیم لازمده بولدیله ایدیک اولانده سیدیه وضعیت دشمنک بومقصدی بالطبع کندی نظری دوشونجسده عبارتدر و بونظری دوشونجه تورک اردوسنک فرصت و امکانه و روسی شرطیه قابل حصول بر بلان شکی آهیلیر . دشمن اگر نقیب و نقیباقازدن نفس آیر و طویل بر دجهت حالتدر تری چکیسک امکلان و لورسه دوشونجیسی وجهه اسکیشور - سیدنازی خطهده بلکه طونونه موافق اولور . یونی اگر قوتی بر نقیب و نقیباقازدن تری قارشوسنده بولدیکی رجعت استقامتدری بیه ده کیشور، مک عبور بومقصد قاجنده و تاقانه اوزده سده دولم ایدرسه هیچ شه ایستمرکه مذکور خطهده طونونق امکلان ایدرمن . صوکه وضعیت بزه کوشور بوزکه دشمن رجعتک بولدیکی شقی و شکله دوام ایچنی حقیق کیدر . میور محصار خطهده کشره دشمن اسکانه .

ملته خطاباً دییورکه :

ایچون مملکتلریک بوزنه منافعی ایدیلر و یاردهسکر مال، مخصوصده هیچ زنده کارلقدن چکیشورک آیلوج حاضر لاندیلر . آری، شرهده کی منافع ساینلری عافانه ایچون معصوم قانزک دوکولسی ارزو ایدن بعضی اجنبی دوستلریک خنی و جلی معاشرتیه تشوهریه استناد ایدیلر . بوسورکه وجوده کیشورده متظم و مجبور بولر ایدر ایدیلر و اناطولی ایچر ایدر صالدر دویلر دوشونجه بولر تورک و وطن سوکی ایدر دولی اولان کولکلی کندیلریک ملون احزابلر قارشو دائما مدیدن بر دیوار کی بولکجه کدر . فی الواقع ملتز دشمن حاضر لغایت مقابله ایچون هیچ زنده کارلقدن چکیشور ایدرمن قوه ایچون یاره انسان حق حیات و استقلال .

استقبال

محدث و ممتاز انجمن مفید الاولیاء اثارہ مجلیہ لزمہ آئینہ درج اولیائ اور اقی اعادہ اولیاء

امینور محرومہ، ایچ پی ہینٹ محرومہ، مدیریت امور ادارہ ایچ پی ادارہ مایور لٹھ، سراجت اولیہ

اعلانات مندرجہ ذیل ادارہ مسئولیت قبول کرتا ہے۔

[تاریخ تاسیسی] ۱۳۳۴ - ۱۹۱۸

چھ: ایفینڈن مادیات کو کنٹرول اور سیاسی عام مستقل افکار و فکر پر مبنی

ازمیر قومیتہ سی

مرآت انکسار سياتک شرقه مائه حوله
 عطشان و کانابل برآسی ابرامولری خلايه
 اخلوبه مرادقوی زمان بر طرف دن ارجا
 برته قام برتول غنايت سياسيه
 دیکر طرفدن استقالبان اين ارسق ايجون
 نوکرکی غما عوجانه فودوليه ودرجه
 بالاروزانه حركت ساقی ابرابيه [افق]
 و [اناس] ايهلک عاقدن اولان شيرات
 و اراسی برده انکلهمن افقاری کورلور
 فقط جسم مادی و منوی مظاهر ايهلک
 فکرم فکرمه علی برافان ايهلکيه و بشک
 هن اعمول سقری و ايسلک ايهلک الايام
 [۱۹۲۲] ايسی فترابه [ارخوفه] [رو]
 سقری آي ارجيه و غداغلی ايهلک سقر
 دکاهی ابر ابرجله افغادارای هرزهر
 متعده کديبر يکديگر بر خاي پشته و فوشه
 سون ايشدی اون و نوکرم بکزمک
 نوکری بايق ايشبور حاليه و کورکده
 شجاعت و حالات غایب بر خصلمه و بايق
 ايهلک غلکرتيه سنوی ابر ايهلک و غلک
 عير اعمول کاهلر ايهلک غلک غلک [الن]
 افغادارای غلک و انعام ايهلکيه شيرابه
 احشار ايهلکيه ده ترک غلکرتيه کور
 کيسمرای و و اولانده اولانکری اوچود
 ملک قیاس حقیقتی و ارسلان کيه غلک
 به مال ايهلکيه غلک ايهلکيه غلک
 ايهلک ايهلک غلک غلک غلک غلک
 حله دوام غلک غلک غلک غلک
 مرابه ايهلکيه غلک غلک غلک غلک

جنوہ قونقرانسی

احمدی عرفہ سندھ

اقره ۲۵ آ آؤرئومئى بىلەن بېرىلدى ،
مەقتۇلرۇس ئۆمەت ۋەرىگىرى جەسۇدائىرۇس
دېۋن خەرىتىسى تەرىپى ، ئەلخۇرىنى ئىسكەندەر ئاچىق
مەۋائىتى ئىككىدۇر ، ئىككىزى نەپۇس مەقتۇل
ۋە مەقتۇل خەن ئابدۇجەننەبى ئاچىق ئۆزىگە
داۋىد ئال ئاۋرۇسنى ئاۋرۇسنى ئاۋرۇسنى
ئەلخۇرىنى ئاۋرۇسنى ئاۋرۇسنى ئاۋرۇسنى
قەۋمىيەت ئىشلىرى ئاچىق ئاچىق ئاچىق ئاچىق
مەقتۇل ، ئەلخۇرىنى ئاۋرۇسنى ئاۋرۇسنى
ئاۋرۇسنى ئاۋرۇسنى ئاۋرۇسنى ئاۋرۇسنى
ئەلخۇرىنى ئاۋرۇسنى ئاۋرۇسنى ئاۋرۇسنى

• نانيليرك قجه الحارى

افره ۳۵ آ. آ از هر ملاحظه شدن جمعه
او و مسند کی کجی قره سمن بر وجود حق
بجانی و فروشه و زور و مسن بر مسلمان
نفسی و فخره. الا شکر اوران ما به سمن
انی کتبک یونان مغرزمی زلارده تضادق
ابله کی اوج مسلمان فیزیک بکر لری آله
استدکم: ص ۳۵ شید اشعار

وسلك حرييه بودجه.

نفر ۲۵ آ. آفرې مېټل موروډ
خبر د روسي روس حربه بودجسټ ۰۹۰۳
مياډاسي روډيه باغ اودنډني وروډه لږوماڼيا
ولسته قزو حركه حاضر لاندني مېډر.
پكډوډر . جيجيرون روس اردوډسټ هراجه
قزو حاضر بولنديته دار تلغراف المني
ايش .

۲۰ مالہ و کما:

خصوصی تلغرافلر مە

داخلیه وکیلنک بیاناتی

مجاهدہ مزہ مخالف اومانلرہ قولر مزہ آچقذر

[illegible]

اقتصاد و کثرت عدم اعتماد بر بازار اندلی

أقره ۲۷ (مخبر مخصوصك تلغرافخانه سیدر) - اقتصاد و کبی سرى بك مجلسه و انفع اولان
 مصالح نتیجه می عدم اعتداله اقاط الدشدر .

ملی بایرامك هر طرفه تسعیدی مراسمی

آفر. ۲۵ آ. آرزو و لائق، صاصوفی، ابن بولی، سبب بولی و سائر مراکز در آلمان
افکاره ۲۳ بیانه معادق مل بارانز متناسب نفاظران و احتفالات الج نمعد ابدلیدی
ریلکده در .

افغان سفرینک تریکی

آخر. ۲۵ آ. آفغان سربری سلطان احمد خان طر فزون ۳۳ نسیان مناسبتیو ملک
مجلسه کوهر بلین تریکته لری دوزکی احسانده اوفو غنص و الفیشلا غنصر .

یہی تشکیلات اساساً نیک مذاکرہ سی

آخره ٢٥ آ، آیوگ مان چلندک دوتی احباضده امامان عمومی ده
ط شکله شور ایلمه چک اساسات وضعی تشکیلات لایحه قانونک روحه مروتانی
چین ضروره دولترک تشکیلات وقار ورش نظمی حقیقه ابروضه میونی عونی مک
فصل وانم اولان تکلف قانونک سدا کر مه ملائم اندر

کابلده نوپوک براجتماع

انقرہ ۲۴ آ، آٹو ہورفندہ حیفان نور کدہ شری غزنویہ کالبدہ اعالیٰ عسکر لٹریک و افغان

جوابی نوطہ مر

نصل، تلو، ایدیلور

استانول ۴۴ آ. — سونو په مړکې بمخال
اجيدده فصل نني اېدېدېکې ختله هنر، موسوعات
پوځي استايدو، تورک و مسلمان افکار کويږي.
خندکې الطافان شريده چې خواجه اېدېدېل.
جوانې رږونه ن زده غني دعوامزکې اوږو
وېهان افکارې. ختالې اېدل اسباب موچه
مړيو غيږ، وږو اوږو، پالک شرف کندی
حق شاد شري المائق اېچون، فولادخوږي
افکارکې لاسل اېه اېشنده کور د شري حقيق
اعليکې، قاشلا شري پېش و مسلمان خريستان
دېه فولادخوږي اېکېکې نشهر اېدېدېکې
جرم خنښوږي کتدوږي په اعجاز اېدېدېکې
مين زمانه، نوکري اتلان کرکله اېام
ايتک اېتک، کړ و معاشي استعمال ايتلرې
مدان امکان و نه شته.

غزوة لرك مطالعان

استانبرل ۲۴ آ - توجده انکار
غرضی جوای توخرمزدن اجن باش مقاصده
حکومت مله مله یو خطبه یو دره جده متعلق
وروك گوسترن کوبه باکی ورتالو استلام
مختصه صرف الماطری سالار باشک ورض
قلمی خیره مرجه اندله نایب ورتور
هرم باش اولورک باشچی مشکده و نوره
مرحند عبات یولدن یو جوابی سوه
اولانی یازیرور و فخر نمیشه باش مقاصده
موجود احوال وشر انضام اولن طری
مقاله تصور اولمزدی . دیکده دعوات
قلمشده نام و حسن بت وحدی و صلح

صاحب امتیاز و سرکاری : فائق احمد

مسئله و سطر ایستاد. بعد از آن اثره صحنه‌های تیز و دوچ اوجهای اناراد اواران
 امور تجربه ایستاد. بعد از آن اثره صحنه‌های تیز و دوچ اوجهای اناراد اواران
 اعلامات مدرج‌های اناراد اواران

استقبال

اداره وطبع محل : افروز بند (استقبال) پردی
پیشانی یادگار از سر کلاپه و طبرانی ۱۰۰ آبی آبی ۱۰۰
نورانی آبی : ۲۵۰ آبی آبی
نورانی آبی : ۲۵۰ آبی آبی
نورانی آبی : ۲۵۰ آبی آبی
نورانی آبی : ۲۵۰ آبی آبی

جمہ اینجمن منقدا هر گون نشر اولئور سبامی عالی و محفل الانصار دورگه مر اسیدر

١٥٠ صول خېل (٩٠) آغز: - (خبري ٢٠٠٠ جزدن) شيمدني متفقونو نوطه سي کلي. قونفرانس دعوت ايديليورز.
يک طرف منطق به دو قوناق شرطيه شيمدين (تراکيا) به کيرمه مزه (مريچ) ساحلرينه قادار کيمه مزه و
قونفرانس مذاکرته باشلانجه (استانبول) ي تخليه موافقت ايديورلر. نوطه ده، «قطعي
صلحي ياجغز، سري جمعيت افوامه الاجغز» ديورلر و يالوار يورلر. کال مالخ

«بزرگوارترین ایله حرب ایتک ایسته میورز، فقط استانبول پایتخت مزدروزه وزیر ملیدر، ممکن مرتبه صلح برورد اورتاق ایسته رز، فقط صلحاً آلاماز سه ق حرباً آلیرز.»

تعمیر، تضمین، اعاده
- ۱ -

قال دوشبان اردو سولہ اوج و چوبی سہ
طرقتہ خراہ و زامہ و دو و دو و یک غریب الخاف الخاف
تعبیر : اوج چوبی سہ ، یکاہ اہم مزیہ ،
سوک لالان اعلیٰ زدہ و شکاف قلمہ قلمی
مذاہم اہم غریبہ سہ زنی محمد اہم
سہ کہ دما تراف زنی اضعین : قلمہ ترک
بچو ترک کابل ترک اطرار ترک تار لاف ترک
و لاف ترک : تولد و بول بولاری و سورب
کو ترک جادو ترک اہامہ
ظفر ترک : تولد شیشہ ترک فوئدہ
شدہ و عزم و شکاف اوج سہ و جانب شیشہ
جلہ چورہ .

پوتون مسکله لردن اوسونک ديلم ؟ چوانک
۱۳۳۲ دصوم کړنم اوغرماد زلمی ضابطه ات،
کړک افغانستد ک طرز اعتباره ، کړک گيت
اعتباره ، شهيد ي شهيد ي قادر هيج وحسره
اعظم قولونه فوس قول اعز درجه ده دهشت
نصحه وشه نادر

برقارا [!] خبر

نفر ۲۵ :- (خصوصی مختار مزدن)
 سوال (ترقیو بیس) و (بانیس) ایله بیس
 آلائی کجری دیله .. فال صالح

مصر ۸۰ پیک

مرمره... احاطه ندر قاجان و ملر
۸۰ يك بشی ایش
برو و نوسن خرابه يك بازديشته كور و دروم
برنجخانه سته گل... ملو ناده مرمرك آدبا
۱۳۰۰ - ۱۳۰۱ : ۱۳۰۲ : ۱۳۰۳ : ۱۳۰۴ : ۱۳۰۵ : ۱۳۰۶ : ۱۳۰۷ : ۱۳۰۸ : ۱۳۰۹ : ۱۳۱۰ : ۱۳۱۱ : ۱۳۱۲ : ۱۳۱۳ : ۱۳۱۴ : ۱۳۱۵ : ۱۳۱۶ : ۱۳۱۷ : ۱۳۱۸ : ۱۳۱۹ : ۱۳۲۰ : ۱۳۲۱ : ۱۳۲۲ : ۱۳۲۳ : ۱۳۲۴ : ۱۳۲۵ : ۱۳۲۶ : ۱۳۲۷ : ۱۳۲۸ : ۱۳۲۹ : ۱۳۳۰ : ۱۳۳۱ : ۱۳۳۲ : ۱۳۳۳ : ۱۳۳۴ : ۱۳۳۵ : ۱۳۳۶ : ۱۳۳۷ : ۱۳۳۸ : ۱۳۳۹ : ۱۳۴۰ : ۱۳۴۱ : ۱۳۴۲ : ۱۳۴۳ : ۱۳۴۴ : ۱۳۴۵ : ۱۳۴۶ : ۱۳۴۷ : ۱۳۴۸ : ۱۳۴۹ : ۱۳۵۰ : ۱۳۵۱ : ۱۳۵۲ : ۱۳۵۳ : ۱۳۵۴ : ۱۳۵۵ : ۱۳۵۶ : ۱۳۵۷ : ۱۳۵۸ : ۱۳۵۹ : ۱۳۶۰ : ۱۳۶۱ : ۱۳۶۲ : ۱۳۶۳ : ۱۳۶۴ : ۱۳۶۵ : ۱۳۶۶ : ۱۳۶۷ : ۱۳۶۸ : ۱۳۶۹ : ۱۳۷۰ : ۱۳۷۱ : ۱۳۷۲ : ۱۳۷۳ : ۱۳۷۴ : ۱۳۷۵ : ۱۳۷۶ : ۱۳۷۷ : ۱۳۷۸ : ۱۳۷۹ : ۱۳۸۰ : ۱۳۸۱ : ۱۳۸۲ : ۱۳۸۳ : ۱۳۸۴ : ۱۳۸۵ : ۱۳۸۶ : ۱۳۸۷ : ۱۳۸۸ : ۱۳۸۹ : ۱۳۹۰ : ۱۳۹۱ : ۱۳۹۲ : ۱۳۹۳ : ۱۳۹۴ : ۱۳۹۵ : ۱۳۹۶ : ۱۳۹۷ : ۱۳۹۸ : ۱۳۹۹ : ۱۴۰۰ : ۱۴۰۱ : ۱۴۰۲ : ۱۴۰۳ : ۱۴۰۴ : ۱۴۰۵ : ۱۴۰۶ : ۱۴۰۷ : ۱۴۰۸ : ۱۴۰۹ : ۱۴۱۰ : ۱۴۱۱ : ۱۴۱۲ : ۱۴۱۳ : ۱۴۱۴ : ۱۴۱۵ : ۱۴۱۶ : ۱۴۱۷ : ۱۴۱۸ : ۱۴۱۹ : ۱۴۲۰ : ۱۴۲۱ : ۱۴۲۲ : ۱۴۲۳ : ۱۴۲۴ : ۱۴۲۵ : ۱۴۲۶ : ۱۴۲۷ : ۱۴۲۸ : ۱۴۲۹ : ۱۴۳۰ : ۱۴۳۱ : ۱۴۳۲ : ۱۴۳۳ : ۱۴۳۴ : ۱۴۳۵ : ۱۴۳۶ : ۱۴۳۷ : ۱۴۳۸ : ۱۴۳۹ : ۱۴۴۰ : ۱۴۴۱ : ۱۴۴۲ : ۱۴۴۳ : ۱۴۴۴ : ۱۴۴۵ : ۱۴۴۶ : ۱۴۴۷ : ۱۴۴۸ : ۱۴۴۹ : ۱۴۵۰ : ۱۴۵۱ : ۱۴۵۲ : ۱۴۵۳ : ۱۴۵۴ : ۱۴۵۵ : ۱۴۵۶ : ۱۴۵۷ : ۱۴۵۸ : ۱۴۵۹ : ۱۴۶۰ : ۱۴۶۱ : ۱۴۶۲ : ۱۴۶۳ : ۱۴۶۴ : ۱۴۶۵ : ۱۴۶۶ : ۱۴۶۷ : ۱۴۶۸ : ۱۴۶۹ : ۱۴۷۰ : ۱۴۷۱ : ۱۴۷۲ : ۱۴۷۳ : ۱۴۷۴ : ۱۴۷۵ : ۱۴۷۶ : ۱۴۷۷ : ۱۴۷۸ : ۱۴۷۹ : ۱۴۸۰ : ۱۴۸۱ : ۱۴۸۲ : ۱۴۸۳ : ۱۴۸۴ : ۱۴۸۵ : ۱۴۸۶ : ۱۴۸۷ : ۱۴۸۸ : ۱۴۸۹ : ۱۴۹۰ : ۱۴۹۱ : ۱۴۹۲ : ۱۴۹۳ : ۱۴۹۴ : ۱۴۹۵ : ۱۴۹۶ : ۱۴۹۷ : ۱۴۹۸ : ۱۴۹۹ : ۱۵۰۰ : ۱۵۰۱ : ۱۵۰۲ : ۱۵۰۳ : ۱۵۰۴ : ۱۵۰۵ : ۱۵۰۶ : ۱۵۰۷ : ۱۵۰۸ : ۱۵۰۹ : ۱۵۱۰ : ۱۵۱۱ : ۱۵۱۲ : ۱۵۱۳ : ۱۵۱۴ : ۱۵۱۵ : ۱۵۱۶ : ۱۵۱۷ : ۱۵۱۸ : ۱۵۱۹ : ۱۵۲۰ : ۱۵۲۱ : ۱۵۲۲ : ۱۵۲۳ : ۱۵۲۴ : ۱۵۲۵ : ۱۵۲۶ : ۱۵۲۷ : ۱۵۲۸ : ۱۵۲۹ : ۱۵۳۰ : ۱۵۳۱ : ۱۵۳۲ : ۱۵۳۳ : ۱۵۳۴ : ۱۵۳۵ : ۱۵۳۶ : ۱۵۳۷ : ۱۵۳۸ : ۱۵۳۹ : ۱۵۴۰ : ۱۵۴۱ : ۱۵۴۲ : ۱۵۴۳ : ۱۵۴۴ : ۱۵۴۵ : ۱۵۴۶ : ۱۵۴۷ : ۱۵۴۸ : ۱۵۴۹ : ۱۵۵۰ : ۱۵۵۱ : ۱۵۵۲ : ۱۵۵۳ : ۱۵۵۴ : ۱۵۵۵ : ۱۵۵۶ : ۱۵۵۷ : ۱۵۵۸ : ۱۵۵۹ : ۱۵۶۰ : ۱۵۶۱ : ۱۵۶۲ : ۱۵۶۳ : ۱۵۶۴ : ۱۵۶۵ : ۱۵۶۶ : ۱۵۶۷ : ۱۵۶۸ : ۱۵۶۹ : ۱۵۷۰ : ۱۵۷۱ : ۱۵۷۲ : ۱۵۷۳ : ۱۵۷۴ : ۱۵۷۵ : ۱۵۷۶ : ۱۵۷۷ : ۱۵۷۸ : ۱۵۷۹ : ۱۵۸۰ : ۱۵۸۱ : ۱۵۸۲ : ۱۵۸۳ : ۱۵۸۴ : ۱۵۸۵ : ۱۵۸۶ : ۱۵۸۷ : ۱۵۸۸ : ۱۵۸۹ : ۱۵۹۰ : ۱۵۹۱ : ۱۵۹۲ : ۱۵۹۳ : ۱۵۹۴ : ۱۵۹۵ : ۱۵۹۶ : ۱۵۹۷ : ۱۵۹۸ : ۱۵۹۹ : ۱۶۰۰ : ۱۶۰۱ : ۱۶۰۲ : ۱۶۰۳ : ۱۶۰۴ : ۱۶۰۵ : ۱۶۰۶ : ۱۶۰۷ : ۱۶۰۸ : ۱۶۰۹ : ۱۶۱۰ : ۱۶۱۱ : ۱۶۱۲ : ۱۶۱۳ : ۱۶۱۴ : ۱۶۱۵ : ۱۶۱۶ : ۱۶۱۷ : ۱۶۱۸ : ۱۶۱۹ : ۱۶۲۰ : ۱۶۲۱ : ۱۶۲۲ : ۱۶۲۳ : ۱۶۲۴ : ۱۶۲۵ : ۱۶۲۶ : ۱۶۲۷ : ۱۶۲۸ : ۱۶۲۹ : ۱۶۳۰ : ۱۶۳۱ : ۱۶۳۲ : ۱۶۳۳ : ۱۶۳۴ : ۱۶۳۵ : ۱۶۳۶ : ۱۶۳۷ : ۱۶۳۸ : ۱۶۳۹ : ۱۶۴۰ : ۱۶۴۱ : ۱۶۴۲ : ۱۶۴۳ : ۱۶۴۴ : ۱۶۴۵ : ۱۶۴۶ : ۱۶۴۷ : ۱۶۴۸ : ۱۶۴۹ : ۱۶۵۰ : ۱۶۵۱ : ۱۶۵۲ : ۱۶۵۳ : ۱۶۵۴ : ۱۶۵۵ : ۱۶۵۶ : ۱۶۵۷ : ۱۶۵۸ : ۱۶۵۹ : ۱۶۶۰ : ۱۶۶۱ : ۱۶۶۲ : ۱۶۶۳ : ۱۶۶۴ : ۱۶۶۵ : ۱۶۶۶ : ۱۶۶۷ : ۱۶۶۸ : ۱۶۶۹ : ۱۶۷۰ : ۱۶۷۱ : ۱۶۷۲ : ۱۶۷۳ : ۱۶۷۴ : ۱۶۷۵ : ۱۶۷۶ : ۱۶۷۷ : ۱۶۷۸ : ۱۶۷۹ : ۱۶۸۰ : ۱۶۸۱ : ۱۶۸۲ : ۱۶۸۳ : ۱۶۸۴ : ۱۶۸۵ : ۱۶۸۶ : ۱۶۸۷ : ۱۶۸۸ : ۱۶۸۹ : ۱۶۹۰ : ۱۶۹۱ : ۱۶۹۲ : ۱۶۹۳ : ۱۶۹۴ : ۱۶۹۵ : ۱۶۹۶ : ۱۶۹۷ : ۱۶۹۸ : ۱۶۹۹ : ۱۷۰۰ : ۱۷۰۱ : ۱۷۰

استانبولك دوشمان و خائن محافلنى قورقوآلدى

از کابینہ اشغال فوٹو لری قومادانیک نیلینی - اسے قبول حکومتک اعلاقی قاضی کوی

و انا لله عطفك كبحه سفر لى انكابر فالله بر دبر

[illegible]

نوروزیلاسی

صبر سقاں ادا رہے وقوع و لان رہا بقدر
۲۱) بولوں انبار شدہ زحیرہ قدر سوا حل
قریب و بود و نیک طلوع شد صبر و غروب قدر
ابن عامر و زوی بلبل الشجرہ صبر سقاں ادا رہی
و نیک از زبہ صبر و غروب نظم انجمن

بیطرف منطقه حرمه قوای اشغالیه فرماندهانك رسمى تبليغى

التأنيول، ٢٥ أيلول (س.د) - قواي اشتغال بانش نورماندي ١٣ اياريس ١٩٢١ نورلمونده
المانه دوتيمير لر طرفدن اعلان ايلدي. بيز طرف منطقه حامي حقدن ٢٨ تونوز ١٩٢٢
يئير، ندر ايتدي شايخ احكامدان آلان مرعي اولونك آيق مودنه. اكلاشماق اولور اوزله
عنه. دودجه دودجه مودوم، اوي بده، هر چه بوزنطه مكله اخلا، موعوف مرشيت بانه اولور اوجاقور
مقدنه. اولان مسالتي حل ايتك اولور، بايقن لر اوجاقور مر نورمانش اجمعه دعوت

اوچینچی سته

بازار ابرنی

نومرد: ۳۲۲ 322

صاحب امتیاز و سر محردی: دعوی وکیل فائق احمد

محدث و منظر ایچون منید اولان آثاره صحیفه لر آیفدر درج اولتبان اوردان اعاده اولتار

امور محری به ایچون هیت نخر به مدبرینه امور ادارایچون دارمأموراته سراجست اولتور

اعلامات مندر جائیدن اداره مسئولیت قبول ایتر

تاریخ تاسیسی [۱۳۳۴ - ۱۹۱۸]

اداره و طبع محلی: ساقز میدانده (استقبال) بوردی

آبونه شرائطی: شین تاده بایکله اوزده سکرلات و طبع ایچون به ایکی ۸۰۰ آلی آلی ۴۰۰ اوج آلی ۲۰۰ مروتور

تلفاتی آدرسی: طریزون - استقبال - تلفون مروتوسی: ۲۸

نسخی (۱۰۰) باره کونی جیش لسخل اوزن مروتور

۶ حیزران ۱۳۳۷ - ۱۹۲۱

[جمعه ایرتسندن ماعدا هر کون نشر اولتور سیاسی علمی مستقل الافکار تورک غریب سید]

۲۹ رمضان ۱۳۳۹

ساعت	اولکه	ایکینچی	خوبیا	ایسی	امساک	طالع
۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸
۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵

قره کزده یونان کیلری

دونی تلفاتیقرده، یونان طور بسونک
ایکلی لسانت قدر کله فیه به رتاج مرمی
انداخت ایله بک و طر فیه پیلان مغاله اوزرینه
دفع اولوب کیدیکت دار برخره موجودی .
بوخبرند ماعدا یونان طور بسونک دورده
سامسون، اونی قره صورلده کوروینکی
اینبندک، قارتر مروتو کونی قسم خصوصیه
بوغازلرک یطرفلنی حقدده یونانلارک اشلاق
دولترینه ویردکری جوالک مندرجانه مطلع
اوله جفلردو . بوخبر اوله آرسنده از جوق
بر مناسب کورده کده غیر ممکن دکسدر ،
فی الحقیقه یونان کیلرینک شیدیه به قدر
قره کزده جولانی یاندقاری کورولش وایندیش
برخی دکادی . بالکر ایچو زمان اول برده
یونان تکسی بوغاز ایچقترینه جیتیه بعض
آققره وایکله و تجاوز ایلی وایند سکرده
بردها کندی کوستره میس ایلی . اولده

تاریخی تبلیغ رسمی

اقره ۴ حیزران ۳۷ - غرب جهی فوجایلی منطقه سنده کیه بوغانده تحکیماته مشغول
دشمن طریقی اشترکه طایفیلشدر . اورخانایلی منطقه سنده بر مفرزه من بورسه ک اون
بش کیلومتره غریبنده یابلاق کوبنه باسقیل یارلق شدی به قدر یونانلار ایله متحد اسلام
کولرخی احراق ایلدن و متری دروستا شیدر . دینار منطقه سنده کشف تولی مصادمی اولشدر .
۲ ایل و الجیزره جهلرنده سکونت واردو .

انکتره باش وکیللرینک اجتماعی

خارجی و داخلی انکتره . سیاسی موضوع هیت ایتمک اوزره انکتره ایمپراطورلنه داخل
ملک باش وکیلر کیلجک آت ایشاندده لوئردده بر (باش وکیلر توغراسی) عقدایده جکر در .
توغراسه داخل اولجیق باش وکیلر شونلردو :
لاداد - باش وکیل میسر (آرورمه یونون) ، آوسترالیاسملاک - باش وکیل میسر (روم و غرض)
یک زه لاداد - باش وکیل میسر - (وق و مسی) جنوبی افریقا جاهر متحده می - باش وکیل
جنرال (ج.ق.سمیس) ، زراعت نظری سور (طوماس و. امبارت) و مدافعه نظری میرالای
(ح.م.ج) .

ارض جدید - باش وکیل (ر.آ.سکوارمی) هندستان - هندستان نظری و میسر (ب.ناوان)

بوغازلرک بی طرفلنی و یونانستان

آه ۲۲ (مارس) - امین برنمندن آلمان معلوماته کوره یونان حکومتی ، استانبولک
بی طرفلنی حقدده جوابنده ، سور معاهده نامی هنوز تصدیق ایلمش اولدینی جیتیه تورکیا
ایله یونانستان آرسنده رسماً حال حرب موجود بولدینی ، تورکیا پای تختک دول مقفه طر
قدن اشراقی ، تورکیا ک جابمی ایچون دکل ، تورکیا ایله دول مقفه پندده امضا ایلدین صاحب
معاهده نامی احکامک احراسته ، کازانلار ایشاندده

یونان احوالی

لولالیا لک افتر

۳۰ مارس تاریخی وقت غریبنده آتندن کوندر .
بان برکتوبه شابان دهه واهیت خطراتی برجه
زردوج ایچون زردوج احوال عمومی سنده کی سکو
تندلیجنه ویرکه :

مع مانجه جیه شیدکی سکونک یکی برحرب ایله
اشلاق ایله بیک عقده . چونکه یونانلارک یونانلار
حرب ایشاندده و قوت ریت ابید ایچون
مدافعه سباب کی یکی بر تجربه حرب دهالامان
وقوع بولایه بی آتی حلق ایچندو .

پوراده کیلرک ایلدی ، یکی حرکت حربیه
خیب سندن زاده ، جی جوق زاده آقرده کیلرک
ملفوظ ایشاندده در . بکن کونده خصوصی برجهنده
بولدم . حاضر وندن بری دوشونیکه سالانله اوزم
کورمیرک دیور ایلی : « آقرده کیلر » مختلف
مناقب سبابه اوزلی اولدینی جیتیه دولت اولسه
برکوله آرمولده موجود اولان وحدتی اشلاق ایله .
جکر وزم فیرمالرده اوزمان ترمیت جالوق ایلمله
به جکر ، ازده جکر در .

مه بکر سالی بیک استقامتی وادی مناب چقان
یه درلو بدخواه شایه لک بیک اشکاره اولندر قوت
ورمندرکانت بولوسونکرک خلق وکرک مطروحات
دنی حکومت عاذا ایرام ایشاندده . آفاطریده کیلرک
بوخارلایق اولدینی امیتیه دریش ایچون شیدلانی ایلم
دراختیک تکرار نشی برترن کوستره می آت
برالاسک اوکی آتش اولده بارکرک حکومت
کرک عالیه مشکلات ماله متحده تا

صدقه فطر
طرزون مرکز مقبل کندن :

بندامک رواج حاضرته کورده بوسنده هر ملک
بقدا بدن یکریمی دوت غروشه تقابل ایله جکی
باشخاب تعین ایشاندده ۲۸ رمضان ۱۳۳۹

ویلسون اوو قائله باشلادی

(ادم لیر) غریبنده اوقونده کوره آمرقا
ایران مجلس سابق رئیس جمهور ویلسونک
یوروق عا کونده اوو قائله باشلادی و برمشدر
لشانت قائله سیک بدلی

له قائله سیک بدلی موضوع بحث اولقده در
فرق سیایه رؤسای ملی برمتجد قائله تشکیلی
آروزو ایشاندده در اغلب احوال موسیو (یونوس)
قاییته تشکیله دعوت ایله جکر . [رویت]
یونان شاعرلرک سوکی کور

اقره ۴ (آ.آ) یونانلار مقبله کتک
قریمه اشراقیده ، محمود و فوولی احمد آقار
جامنده تراویخ تاریخی قیلا کن المشر اولرینی
صوبه قد نصرکره هرا یکسینه جامعه کتیرمدرک
جاعت مواجه سنده شید ایشاندده . جانی
یازلی فرم سندن بش کیشی کیلده در . مقدس
استاسیونی خط جواریده بریجی میل مسافه
داخلده کورولن مسلمانلر دن سوال سورولوب
قار ایشاندده

شماره: ۲۶۶ ۲۶۶

جمعه ۲۱ تیر ۱۳۳۷

— جمعیتهای —

صاحب امتیاز و سر محرر: دعوی وکیل فاتح احمد

مستند و مستقر ایچون فید اولان آثاره جبهه لایق آیددر درج اولتایان اورانی اعاده اولتایان

امور محرره ایچون هشت خبریه مدبریه اموراداره ایچون اداره مأمورلته سر اجته اولتور

اعلامات مستند جاسندن اداره مسئولیت قبول ایچون

استقبال

تاریخ تاسیسی [۱۳۳۷ - ۱۹۱۸]

اداره و طبع محل: سافز میدانده (استقبال) یوردی

آبونه سرائطی: بشین آده ایدلک اوزره مرکز ولایت و طبعیه لایق ۸۰۰ آلی ایچون ۴۱۰

اوج آلی ۲۵۰ هر دهر

تلفون آدوسی: طرزون - استقبال - تلفون نوموسی: ۲۸

نسخه (۱۰۰) باره کونی طبعیه لایق اولتور

۲۳ رجب ۱۳۳۹

جمعه ایرن سیدین ماعدا هر کون نشر اولتور سیاسی علمی مستقل الافکار توروک غرضه سیدر

۲۱ تیر ۱۳۳۷ - ۱۹۲۱

بر موعظه

مظهر فیض الهام شاعر محرم محمد عاکف بك اقدنك قسطونی حواله دینده ایراد ایستدی

موعظه لدن بری (سبیل الرشاد) رفیق مزده انتشار ایتمکله سوکونی روجه آنی آقباس ایدیرور:

فکیرک، الهک عتایدن آیه دوشمک صوزنیله بیلرک، بیلیمه ک دالده یمنر ضلالت

کردانیدن بسلک سونوب جیفه، حجاب حق قدرته، غلظه و دالیه سونک خاف شامیندن رانته

اولان ایمانیزنی تجدد ایدم بارگاه مرسته صیفیم، یوزلرجه سته لدن بری، قهریدن اغلاندن

بشقه برنجلیس کورمه دیک ایچون خسران بو جاقده قالان، حرمان قارا کلقلر نه بو کلان شورت

یوز ملیون فلاکتده به آرقق نورجالله نیلی ایچنی حقندن نیلر ایدم:

اونوری کوندر، الهی عصر لر اولدی، بر

بونالدی ملته آقایی، بر صاب ایست

عنایکه خلاص ایت که طالع طالع غلام!

ایچده قاینامسین چارینوب طوران اسلام

بوسجده کله قایاش یان بره کمر ایچون

بونون صولوقلری فریاد اولان شوخسر ایچین

حریم کدک ایچین، اک بوک کتایک ایچین

عوالیکدکی آیت بی حسابک ایچین

نقیاب دائمی خسران کسبلش امت ایچین

اویکس امت وعد ایتدیک سعادت ایچین

بکانه زمکه محرم سراج سرمد ایچین

رسول محرمک، سوکلیک محمد ایچین

خلاصه حریه

۳

دشمن مهزماً قاجور

آقره ۱۰ نisan (عبارت مخصوصه کتایق نامه سیدر) ایکنجی این اوکی میدان محاربه سی دشت

بك عظیم قلات ویرور بلك صورتیه قرائدی دشمن هر طرفه بك بو بولر برلنزامه اوغرایوق

رجعت و فرار ایدیرور آدینمز سیر واسلحه بك حسابی بو قدر، اردومز بی امان بر سر عله دشمنی

انقبی ایتمکده، سکود استرداد اولندی آلبانی دشمن قاجار کن بر طرفه ندده مظلله دوام

ایدیرور سیهجکی احراق ایشاردر

۳۱ آقره (رسمی معلومات) صاغ جاهزده بوساب باشلایان نعره شمن موقبلته بر وادام

سول جاده دشمن قطعی هر غنه اوغراش ویران بر صورت نعره جی ویرا وادام، اسرا و غنام انشد

یونانیلر زده طوتونه یله جگر !!

قوتلایان قوتلایان دولای کره و نه زلومی اسقاط ایدن یونان ملتی قرال قسطنطینی تکرار ایچت

اوپورنخله محاربه یشش نظریه باقوریدی، بداندند قسطنطینی طایماق استبان اورولک او

حرش و توروکاته صوماش دولتری ایسه توروک ملتهک روح و وجداندر، دوعفر او اطولیک

کوبکنده ترکز و یاراز ایدن برهم و یاغله قوتی قاروشونده، معنی شامیرش، توروک، بو بولک عیالک

تاسیس حکومت ایلدی سکودجورنده کن اوکند سلطان عیالک اوز اولادیدن بندن اوله ایوجه

بر طوقان یین و یاغله قوتی قاروشونده، ایلدنی حله قشقرش ویکر، نخره طالع سوق ایلی ایدی

اوندره قوتلایان بر دوس آتده قزاندقاری زلف و فرصت ایل تدارکات و استحضارات

لازمده بولونندن سوکره ۲۳ مارت ۳۷ قارنخده نعره قاتلایان یونان سورولری صولکلان

رسمی و خصوصی معلوماتده دواضحه مستبان اولدینده کوره برهمیت قطعی، اوغراش و موقوتی

قتراف خجلر سیکده تأیید ایلدی اوزرده سکودکری! قرال قسطنطینک عافظه تاج و تختی ایچوه

صولک بر صولت مذبح جاده بولوش اولان یلقاریا، نوملری سوکلیش و رجته باشلاش اولمکه

برابر اولدی کونجی تبلیغه قوجه ایل منطقه سکره نمره مان اردومرک کجکی مقابل نعرش

یوتون سیه ک مرکز قتی اولان اینرکی منطقه سکره دخی تبلیغه عیون افتخار مزل اولمده

آقره عابر مخصوصدن دون اوکده اوزرجه واد اولمک علاقه

قاجورلر !

یونان دوسی هایت توروک، ملی جوقی

کیش و زنگین برهم و یاغمان باغی اولان اولک

جوق اصل قهرمان ملتهک، قهر ایدم، بولدریجی

یومرولتری آتده ایلرک بارجه لوق بریشان

و مضحک و حالده بولنستان بولی طویش قاجورلر

اوت قاجور، اطولیه مدینت باغی،

خربستانلک شعله مدینت و خلاصی، صوفی ایچون

ایچوه اولک مفروزه و کندی عرقه، کندی

ملیه خاص بالا پرواز قهرمانلری آیلان، توروک

حقده سانه طایفه اقدری، سهرلری چیدکری

برملت ش کی السالک اغریه القده حیا

ایدهجی کفرلری صاورورق، اولتری ر اوج

اشقیابه نسبه ایدمک مسأله وورمقدی،

قیرمقدن، رهنده آقره کیدوب تأدیبلرته

سها بولونقوندن یمن ایلرک ارسلانلر یتاغه

دوغرو صالیران سورمه ک اوزرمن توروک

اوکند دیز جوکن پیلری، شیبیدی،

نیا و غرا قتلری بیلیم، لک باحه حله جده

چاپخانه

۶ صال

۲۶۹ ۲۶۹

صاحب امتیاز و سر محردی : دعوی وکیل فائق احمد

سخت و سختی چون مبد اولان آثاره صحیفه لایم آقیدر درج اولیان اوراق اعاده اولان
امور محروم چون هبت نجر به مریب امور ادارا چون اداره مامور لایم سر اجتم اولور
اعلامت مندر جاستدن اداره مسئولیت قبول ایتز

استقبال

تاریخ تأسیس [۱۳۳۴ - ۱۹۱۸]

اداره وطیم بچی : ساق میدانده (استقبال) بودی
آبونه شرایطی : بشین تادیله اوزده مرکز ولایت و طبرستان و ایچون سنه ۱۰۰۰ آتی ایلی ۵۰۰
ایچ ایلی ۲۵۰۰ مروتدر
تلفاتی آدموسی : طریزون - استقبال - تلفون و مروتوسی : ۲۸
نسخه سی (۱۰۰) باره کونی جفتی لایم لایم غرومدر

۵ نisan ۱۳۳۷ - ۱۹۲۱

× [جمعه ایرتسیدن ماغدا هر کون نشر اولور سیاسی علمی مستقل الافکار تورک غز نمیسدر] ×

۲۶ رجب ۱۳۳۹

حق ایتدیلر

یونانیلر قاجار کیده وختلری و ظلملر
تلفاتی ایتزندن ، واسع مقیاده نظام ایتکندن
خال قلا و لایم ، کان حیلر ، فرارده یونان
اردونک چیکدن کیری برده ، یاقوت میقاری ،
سلاحسز مسلمان اهالی به اواع اشکنجه
و ضایع بلورک ایتکده اولدقاری سلمه مکنده
یونان اردونک ویرانه ملکت طبیعت
وخت و خنجر ایتندن بشقه هیچ و حاکم ،
هیچ بر جوهرک بشامانقش ویشابیه یقنی ذاتا
بیلورک و بیلیم ، بزم سلیکده قمر عالمه بیلیم ،
حتی اوسمیلک ایتکده یونان و کوبا خربشای
اقتیلری ظلم و تضیق جنبردن قورنارم ایچون
تورکری سربست بر افاق لازمه چکنی یک
رؤیا کاله بر چهره ایه سولوب طوران ایتلاف
قوتلری ده بیلیم ، بیلرکه یونان اردونک
و یونان ادارمک کیردکی برده آرتق اسلام
ایچون ، مسلمانلر ایچون راجت بوزی یوقدر ،
حتی حیات یوقدر . یونان ادارمک ناولدقاری
تساییده و یوم ایلده و ادارا لایم یونانلر مسلمانلرک
حاکم جوهر کوزل کیردکی کی سولر مایده
ایچون و قیامی ده یونان حاکم طاعتسدر ،
ایچونده حقیقه خالعه مایده ایتکده ایتکده

تبلیغ رسمی

۱ - غرب جهیمی ایله بلزاری و صابجه منطقه سنده طبعی آتشی اولمشدر . طاووقلر
کوپرسنه قورب ایتک ایستین دشمن مغرزیسی طرد ایلدی . بیکسهر شالده کی بموجب دربتسینه
تعرض ایلدن مغرزه من دشمنی طرد ایتش و کوری حصاردن رجعت ایلدن دشمن قولر سینه تعرض
ایلدن دیکر بر مغرزه من دشمن قولرین اغیز طریحیه به یار موضع آتله اجبار ایلدمشدر .
بلزاری حق ایه کول استقامتسده رجعت ایلدن دشمن ایتق ایلدن قطعاً بر خیل اسیر آتشی
و بر طیاره ایله قتللی متدارده محرا و جل سربیمی و بر مقدار باروت ایتکده اولمشدر . بر مغرزه من
روسه ملک بر ساعت قور جنوب غریبسنده کچونفره موضعه تعرض ایلدیرک دشمن ضایعات و برده مشدر .
ایچون قور حصار شرقده کی دشمنک بر حرکتی کور ایلدیرک ، یورلورن ساحلی شالده کی
بلزار کانی موقعه یونان دشمن تعرض ایلدن بر قطعه دشمنه خیل تلفات و برده مشدر . سرای
کوی منطقه سنده دشمنک ایتقاری طرد اولمشدر .
ایله و لایم برده جهلر دنده سکونت واردر .

یونانیلرک شناختی

۱ - آفره ۳ (آ.آ) فوج ایل منطقه سندن دشمن قولرینک سیفشمی اوزرسه چوقلی
و بیکوزده کی یونان قوللری قنده طرقلر سینه سوق ایلش و یونانده فوج ایل کولر یونانیلر
بر چوق مظالم ایتشدر . تب اوزن کونی ایتش ، قوری جانی ده میرچی کولری اهلایی
اوه دوله دور ایلری دیری دیری یاقمشدر . یونان عسکرلری چوقلی اهلاییدن برینک قوللار لایم
کسشدر و بیکوزده بر چوق کیمه لری یوق ایتشدر .

یونانستاک حرکتی شهدی شایان تأسف

۱ - آفره ۳ (آ.آ) اردونک یونان تعرض صورت قیامده مقامه اوغرائیمی سیاست ساحسده
ایک قاتلری کوسمشدر . استانبولده انکلیز مئشک لایم افکاری ارلان و دات تم ضده د

شهر مزده فنار آلائی

اناطولی تشکیلات و انقلاباتک سولک تاتیرلری
تبعیمی اولدق نورکده اولیان روح افعه
وحس ایتکده دون آتشمکی فنار آلائی الی
برمنک اولمشدر . دشمنلرک سولر معاهده سینه
اولدیرک ایستدکری نورکده جلاد تمیز
ایستدکری ساردا لایم ایچون یاقارلارک ؛ دغدر قدر
مین نورک اردونک و شان جلادته هیچ بر
مئشک اقران اولدقاری بوکونکی اناطولی
قهرمانلریک قاروشونده ذیل و مذبح قرار
ایلدن نورکده ، اناطولی به حیاتی بخش ایلدن ،
عالم اسلامک یوزلی کولر برن تورک ظفریت فریضه
تشکرکی ایچون هر طرف کی طرزو نایلرده
ایلدن هیجانلری حس ایلوردی . ۲۳ مارته
بشایان یونان تعرضنک ایک کوندن بری
طرز ونده هیچ بر هیجان و لوقاق بر نومیدی
حاصل اولمش و بالعکس اردونک اراز ایلدجکی
قهرمانلر یونان عسکرلریک کولر کی فراربت
صارصلار بر قانعله انتظار ایلوردی . اولای
جناب حقندن ، صکره قدرت و مزایا قبت
بولمیان قوما دنلر مزن و فهران عسکرلر مزن
ظفر بکلان جسور طرزو نایلر مزن دشمنک
سولرک حاشا فواید ایتکده ایتکده

۱۳۳۷

اداره وضع محل: ساقز میدانده (استقبال) یوردی

آیوه شرایطی: بنیادیه اوزده مرکز ولایت و طبره ایچولده ۸۰۰ آتلی آتلی ۴۰۰
اوج آتلی ۲۵۰ هر ویدر

تلفراف آدرمی: طریزون - استقبال - نظول و موروسی: ۲۸

نسخه (۱۰۰) باره کونی طیش لسخل اوز غرویدر

استقبال

تاریخ تاسیسی [۱۳۳۴ - ۱۹۱۸]

صاحب اعتبار: سر محردی: دعوی وکیل قاتق احمد

مست و ملتز ایچول مقید اولان تاراه صیقلی از آیتدر درج اولیان اوراق اعاده اولتاز

امور محرر و ایچون هشت خبر و مدیر امور ادار و ایچون ادار مامور لسته راجست اولتور

اطلاعات مندر جاستدن ادار مسئولیت قبول ایتز

۱۳ نisan ۱۳۳۷ - ۱۹۲۱

[جمعه ایرتسیدن ماغدا هر کون نشر اولتور سیاسی علمی مستقل الافکار تورک غزتمسیدر]

۴ شعبان ۱۳۳۹

الماد اختلالی

جبهه لرده قهرمان مجاهد لریمزه

پاپولاس انصار ایدیه جگمش!

اقره ۱۱ (آآ) صوک زمانلرده یونا لریک
قوه اماده اولوق روسیه کوندرده یاری
آلای عسیران انجشدر یونان حکومتی صوک یونان
هزغنی اوزریمه باولاسی عزل ایتک ایدیمش
پاپولاس کری جاهر ایچون خدیو ایتک ایدیه جگمش
جیلدریمشدر

ایک قافله خیر و حین

اقره ۱۱ (آآ) آتندن بش یسارنده
سیدلریمور: هالیکس و اوردی صوک این اوکی
عبارتسندده عروج دوشن یونان افرادیه دولو
اولوق پیره واصل اولمشدر

یونان محطه سی

یونان هیت سرخه سو لوندو قورقراشته
ازیمر ایله تراکانه هیت تحقیق اعزامی تکلیفک
اسباب ردی حفندده یونان مجلس مایستنت
و محطه سی قدیم ایچشدر محطه ملک خانسی حکمت
ملیه و معنای مزاوله بروجیزر ایتک ایدیه جگمش
« صورت قضاوده حل و فصل ایدملق
برمسشینی لکرا تفتیق ایدیه جگمش اولان
برقویسیونک اعزامی قالدیسر اولدقدن بشقه
یونان ملک معنی کاله قرضی فعالیت مساجه سی
تأخیر و معنی اقتصادینی فالاشدیه جگمش
برواصله نویلیدر

نیا جلدی او، لکن بز اولانق اوزکار
صوکنده بارچالایوب یوزیمز دیار دیار
کوجولوی اوله که: یونان یاشینی امکان
دوئوبده ارقه ناموسی، دینی، وجدانی
اوت، وحسار ایچیه بر مزار اولور آتقی
قالبسه ایدیه سبب بشاون قالدیش طوبراق
این ایچند وطن قیابله شوم غلومه
خدا رضای ایچون رجعت ایتیه...

جهم اولسه کن، کوکشمزده سوندوروروز
یول که حق یولیدر، و نه سینه یز، بوروروز
دوشری ملک طانی، صاندلا، حیرم ناموس
مکر که حریم کرم صوک قور شهید اولسون
شوقار شیمزده کی محشر قودورسه، جیلدریمه
دکتر لردو، بلوطلر دونانما یاندرسه
یونان آزادی طوبراق بوتون یالار طالع
قوصوبده قابلاسه آتقی رفیقیل صرصر
دکلی جهمیزک سینه سنده ایتان بر
سوخیز، آجی بر، غایه عینی، وجدانی بر
دکلی اوزده، رسنه چارچور... بیاحاز
جهان قیابله امن اول بر جهم، صاره یلدار
سبیل الرشاد

خدا رضای ایچین، ای مجاهدین کرام،
— که باق آتلی کیمز دینه ک صوک استعکام —
سبانی کسمه یکر، چونکه، ساده سزده اید،
دورسه کز ایدبا سوز کیدر نوجید،
حریم حق ییقیلر صولیه او هانک
او الله طوبی کیمز بر حیات اسلامک
یکانه عقده سیدر، یاد ایق بارسره اگر،
اولور معالی دینک بر آتده زیروفر
امیدی سزده قالدان اوج یوزاللی میلون جان
— کخسته که کسی ییقده هیدیدن خلیجان —
قوبوب طامار لری شیمز سز کنا به در،
قابل صحافی لرلده راست کن چیکیز
منارلر سوکولور سینه سنده آتق
نضابه سوله من ارقق لسان خلافت
اولان اوج، اولان اوج یوجوق عصرک وارسه قالدیه
حیات ماضیه سزمن، شو آتق ایچین زنده
یونانده هین بر برطوب طوبراق لسیان
بوتون مغاخر من بر سراب اولور اوزمان
کوجر حظیره تاریخه یقی مولانک
چورور کیدر ایق آتده کوکشی قرآنک
بلیسرکیز که جان، یوز یوزاللی سیدلریمز
نه وارسه الله و بروب نعل چیدیه یز
هرلرک، باوروزک یز قاتس اولادی
صلاه اولانک ایدیه جگمش

بوتون ملتلی اوعلکامده اسیر وکوله اخاذ
ایک ایستورور، ومانته اوغرا دجه دالای ایدی
سلاحی کومتره ک مغلوبسکر، دیکلر سز
راضی اولر سکر بلشکر می بوسلاحه ازمیز
دیورور، بونی یالکیز تورکاره، یالکیز لمانلر
دکل، بوتون مطلوب وزوالی ملتیه سولیدیلر
وسولورلده، آتقی بونصیب و عید سیاست
ایچین عکس العمل، یار مک، نفاقک و الحاصل هیچ
برواسطه ک بابیه جگمش اکلایق اوقدر مشکل
برنی اولسه کر کدر، المانیاده کی بولشوریم حرکت لری
انکشاف ایتدیر من یکا معال، المانیایک جوق فضله
ضیق ایدسیر، لکن سینه لوده ندورق
اسبارتا کومترک حرکتدن، ملی بولشوریم
بمن ایسرک بونلر باس نومیدینک الهم اید
بکی ملک طیبی و ضروری حرکتلر دیورور
اسبارتا کومترک اوزمانک اختلال و انقلاب
تیشلری، لمان ملتق مؤسس حیات شرطیه
یک صتی برصورده غلغلان مؤرک، عضوی
تربیه شوروج اضیاط و انشلاسله مقاومتیه
قارولاشورق عقامت محکوم قاتل ایدی فقط ک
کچکجه المانیاده حیات شرطی، اختلال و انقلاب
روخی بوتون المانیایه سرابت ایتدیر مرکز تصادق
ایلیک بادی و معنوی بوتون مقاوم سدری ییله
اورنه حکم قیابله جوق ده کیمش

المانیاده باشلاپله اختلال، المانیایک
بر انقلاب هر فستده بولدیقنی، یوکون اولارسه
لارین هر حالده یوبو یوک کلکتک بر جوق مهم
حادثات انقلابیه، هینه اوله جگمش کیمترکدن
خلی فکدر
صوک عله اختلالرینک نه شکل ایدیلر و
الله جی هنوز معلوم اولمائه برابر الله موجود
معلومه نظر المانیایک بشدن ایتیه بر انقلاب
و اختلال روحیه صارسله، بولدیقنه شبه
بوقدر، فرانسه غزتمز شیدیدن ایدیه
دوشیلر و حرکت بر قومونیم و بولشوریم
حرکت دکل و غروندن و غریبه لمان ملیجیلرینک
بر اودی اولدیقنی یوبو یوک، مرکزی
موسقو واده بولان، یانورمانلر طرفده یاره
ایله ترتیب و اداره ایدسیر بولدیقنی ایله
سورمه ایشک ایتیق کورولول بر لسانه
اعلامه قورولیلر
فرانسز غزتمزینک یلاره ایتکده حقاری
وارد، چونکه المانیاده باشلاپله انقلاب
حرکتسندده جوق فرانسه لک تأیر و ایدیه
دوئامی طبیعیدر، المانلر انقلاب و اختلال
ارزولیه وجود کیمتره جگمش هر هانکی بر
حرکت صرف داخلی برمسله معینده قالدیه
هنوز المانیاده مستقر بر حکومت و سیاست
بوشدینک کات و اضیاب و صایر وضعته

صاحب امتیاز و سر محردی : دعوی وکیل فائق احمد

نست و متشز اچول مفید اولان آثاره محفلہ آئیندر درج اولنباں اوراقی اعداد اولنباں

امور محررہ یا مجنون حبس تحریر بہ مدیر بنیہ امور ادارہ یا مجنون ادارہ ما موزا قہہ سر اجیت اولیور

احکامات بندوبست دین و دلاویز مسئولیت قبول و اخراج

۲۲ اغستوس ۱۳۳۷ - ۱۹۲۱

تاریخ تاسیسی [۱۳۳۴ - ۱۹۱۸]

✕ [جمہ ابرئیدن ماعدہز کون فتر اول نور سیاسی علمی مستقل افکار نورانی مفر تسدوا] ✕

١٨ ذى الحجه ١٣٣٩

فدا کا رقی زمانی

[illegible]

کندی بویله خطرناک شرائط ایجاد حات

مظفریت آنطولی اولادیر بشکدر

آخره ۲۰ آ. — بولغار عسکری مشهور فوئله له طرف پورقیده یوقان نادیمری، هزریه
سی قارخچی شخصسند شتر ایندیکی برقاقدیر الماطولی محله ایلی بوقیق الماطولی دینور که
بولان اردوسی بقدر ایلرولوب ایلرولوسون لی اردو مغلوب اولمش و محاربه بقتیش صابانچان
حرب دوامیاده عسکری بولقلار ایاو که قتل و هزریه اوغیرله بقدر و جریه الماطولی اولار دینک
مغیرله بقدرله عسکری

خالدہ ادیب خانم عسکری کی

آفره ۲۰-۱۱- بولا تورك ادبى خالده ادب خانم كوشمورچى ارزوى شيداوزرته
باش قوماندان طرفندن خدمت قىلغوده قۇلق ارزوده قىرب جېته دعوت اېلغىشوخالده غلام
دون اقام وظيفىن باشلغ كېتىشدر بوجاده تورك لالانلارده رېجى دېمە وقوعولغۇه برابر كرك
خلفه وركىم ارزوده بولا برچوش توليد ادمىك ماھىتدور .

بوغازلین اہالیسینک نمونہ امتثال حمیتی

[illegible]

بند مغلوب ایتمک دشمنلر من مقصودی اولان
لاک واسارت جاننه محکوم قلمه تک اصلا
نقطعا امکانی بولمئاز. زوده قالدی که قارشو.

جیشیلر اللہ انکیزلر آراسنده

وما ۱۱ (ژ.د) — (آمارا) دن کلن بر

قارداش افغانستانه اتفاق معاهده من

[illegible]

وعلی خلافی الله طوائف توبیکه براهه مقتدا
اولیای یومانیانند قصد بقی امد

عاده - طریق: اقلندری بوی و خرقه اسب
و ایشار نیلایی نقیب امیر هراک ایمل بابیت
دولت طرندن دیکری و اقل اولوی خجاری بلدا
زندیه و اقل اولش، عد اشرک و ساطع موجود
و ممکنه دفع ایلی قبول ایدر .

[illegible]

ماده ۶ - طرفین عائدین آردنمک مناسبات
اقتصادی و تجاری هر یک و شهنشنگ معائناتک خطی
ایچون لازمیکن، مفاولانی آروجه عده ایدوجتر
و شدیتم مرکز لرنه صف کو شرمیکر .

ماده ۷ - طرفین عقدين بكي حكومت اراننده متفق و خصوصي بوسه لراحت ايد و لراحت سياه باري ملاوف ، تجارت و سائر احوال و وضعيت ، هر نوع احتياج و آرزو لن در مقابل و الكسر ع و بروردنه بديكر بكمه معلومات درميكرد .

ماده ۸ - نور کیا افغانستا نهر نأ یاردیجی ، مملیه
وضابطه کوندر مکه و بیعتن مملیه نأ یاردیجی

سودای علی، ترکیه و افغانستان، کندلر بنک در اوپا
صفا علیا، کیکیلر، بیسوط، وامل و مقصد
مختص، مادی و معنوی مانع عاقله مشترک
هنگامه دولتی دولتی مشارالیهان برنگ
ت و فلاکت و بکریه سادات و لائتی موجب
ایضی قاض و افغانی ایشیق غلغله دور حفظ
ایام و استیلاصه ایشادک، حال من و شکران
کردولر، شوکه ازمه صایه و کی کی اوپا
دولت قایل کز آتی ممکن اولامایسته و عهدولر
الاقطه تحریکات مبتدیان اولدولر فیروزه
امور، وجودک اعصاب کی طرفیند، برنگ
دولت و آزادان دیگر طرفه شای و متذکر
جنی طیس دول برای دولت دول و ملت
دولت اولدولر، جایگزین اولدولر وحدت معن و افغان
دولت ساهی ساهی علی افاق مادی دولی
قلب و عموم رفعت، بیسودی مانع برقمده
اولی اولی اوزره آرازمه عیقا افاق معاهده
صفا علی، کیکیلر، بیسوط و مقصد
ایضی قاض و افغانی ایشیق غلغله دور حفظ
ایام و استیلاصه ایشادک، حال من و شکران
کردولر، شوکه ازمه صایه و کی کی اوپا
دولت قایل کز آتی ممکن اولامایسته و عهدولر
الاقطه تحریکات مبتدیان اولدولر فیروزه
امور، وجودک اعصاب کی طرفیند، برنگ
دولت و آزادان دیگر طرفه شای و متذکر
جنی طیس دول برای دولت دول و ملت
دولت اولدولر، جایگزین اولدولر وحدت معن و افغان
دولت ساهی ساهی علی افاق مادی دولی
قلب و عموم رفعت، بیسودی مانع برقمده
اولی اولی اوزره آرازمه عیقا افاق معاهده

ÖZGEÇMİŞ

Ömer Ali KESKİN 01.09.1973 tarihinde Trabzon'un Araklı İlçesi'ne bağlı Sularbaşı Köyü'nde doğdu. Sularbaşı İlkokulu'nda başladığı ilköğrenimini Sakarya İli'ne bağlı Pamukova İlçesi Pamukova Merkez İlkokulu'nda tamamladı. Aynı ilçede bulunan Pamukova Ortaokulu ve Lisesi'nde orta ve lise eğitimini tamamlayarak 1990 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Kütüphanecilik Bölümü'ne girdi. 1994 yılında mezun oldu ve aynı yıl Trakya Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. 1996 yılında Kırıkkale Üniversitesi'ne geçen Ömer Ali KESKİN halen bu üniversitede çalışma hayatını sürdürmektedir.